Catherine Durandin & Zoe Petre

ROMÂNIA POST 1989

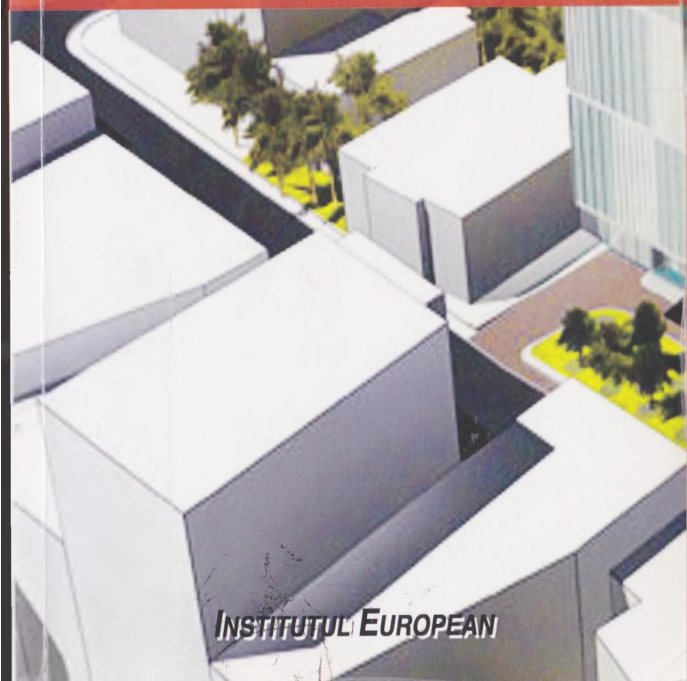

INSTITUTUL EUROPEAN

Această lucrare a beneficiat de susținerea CulturesFrance
operator al Ministerului Francez al Afacerilor Străine și Europene și al
Ministerului Francez al Culturii și Comunicării

Catherine Durandin este profesor de istorie contemporană la INALCO (Institut National des Langues et Civilisations Orientales) de la Paris. Autoare a 17 cărți despre Statele Unite și Europa și România (*Bucarest, Promenades et Memoires, La CIA. Cinq annees de colere, Les Etats-Unis, grande puissance europeenne, La mort des Ceaușescu. La verite sur un coup d'Etat communiste, Que veut la Russie?*). O parte din aceste lucrări a fost tradusă în limba română și publicată la edituri din România și Republica Moldova. La editura Institutul European a apărut *Istoria Românilor.*

Zoe Petre, profesor de Istorie antică la Facultatea de Istorie a Universității din București; din 1996 pînă în 2000 a fost Consilier al Președintelui României, Emil Constantinescu. Autor al volumelor *Civilizația greacă și originile democrației, Societatea greacă arhaică și clasică, Cetatea greacă, între real și imaginar, Practica nemuririi. O lectură critică a surselor antice referitoare la geți.* In colaborare cu Liana Lupaș, a publicat volumul *Commentaire aux* SEPT CONTRE THEBES *d'Eschyle*, lucrare distinsă cu premiul „Timotei Cipariu" al Academiei Române. Autor a circa 100 studii de specialitate.

Catherine Durandin, Zoe Petre, *România post 1989*
© 2008, Editions l'Harmattan
© 2010, Editura Institutul European Iași, pentru prezenta ediție

INSTITUTUL EUROPEAN
România, Iași, str. Grigore Ghica Vodă nr. 13
euroedit@hotmail.com ▪ www.euroinst.ro

DURANDIN, CATHERINE
România post 1989 / Catherine Durandin și Zoe Petre; trad.: Zoe Petre și Marina Mureșanu; cuvânt înainte: Zoe Petre. - Iași: Institutul European, 2010
ISBN 978-973-611-725-1
I. Petre, Zoe
II. Petre, Zoe (trad., pref.)
II. Mureșanu-Ionescu, Marina (trad.)
94(498)"1989"

Potrivit Legii nr. 8/1996, a dreptului de autor, reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți fără acordul Editurii constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu aceasta.

Printed in Romania

Catherine DURANDIN

România post 1989

Traducere de Zoe Petre şi Marina Mureşanu Ionescu
Cuvânt înainte de Zoe Petre

INSTITUTUL EUROPEAN
2010

Cuprins

Cuvânt înainte la ediția în limba română / 7

Catherine Durandin
O ELIBERARE DIFICILĂ / 11
Drumul lung al eliberării / 14
O eliberare zbuciumată / 25
Eliberare și epurare / 32
Opacități / 37
Iarna românească, noiembrie 1989:
nu se întâmplă nimic / 40
Semnale ciudate / 43
Ultimul congres al Partidului Comunist / 47
Întrebări... / 50
Atunci... / 57

Zoe Petre
ROMÂNIA, SFÂRȘITUL LUI 1989 / 63
Noiembrie, ultimul bal... / 63
La capătul puterilor / 66
O liberalizare bine temperată / 73
Național-comunismul / 83
Noiembrie mohorât / 91
A fost sau n-a fost? / 96
Timișoara / 98

Zoe Petre
REVOLUȚIA ȘI „REVOLUȚIA ÎN DIRECT" / 101
Instantaneul unei puteri care se prăbușește / 101
Noaptea / 104
Un imaginar care așteaptă să fie descifrat / 105
Jos comunismul! / 111
Armata / 114
Semne / 116
Revoluția în direct și protagoniștii acesteia / 120
Cele nespuse / 129

Zoe Petre
MARŞUL CEL LUNG. Democratizarea societăţii româneşti, 1990-2007 / 139
România – o excepţie? / 139
Cei 20 de ani ai lui Silviu Brucan / 141
Manipulări / 146
Sfera politicii / 151
Din nou începutul: societatea civilă / 157
Putere *versus* opoziţie / 158
Stalinism cu faţă umană / 165
Iliescu: fenomen sau sindrom? / 172
Opoziţie *versus* Putere / 175
Un parcurs iniţiatic / 190
O constituţie ambiguă / 195
Către o alternativă / 198
Norocul şi nenorocul Convenţiei Democratice din România / 212
Problema minorităţilor / 220
România şi contextul regional / 223
Dureroasa renaştere a statului / 226
Bătălia pentru reforma economică / 242
Romania agrară şi marile ei dificultăţi / 245
Cetăţenia europeană şi provocările acesteia / 251
Scena politică şi actorii ei / 252

CATHERINE ŞI ZOE / 269

Catherine Durandin
CONCLUZII FĂRĂ CONCLUZII / 281
Sfârşit... / 281
Dacă este vorba despre DEMOCRAŢIE şi POLITICĂ... / 283

Zoe Petre
CONCLUZII BIS: ROMÂNIA, STUDIU DE CAZ / 287

Bibliografie / 293

Cuvânt înainte la ediția în limba română

Cartea de față este continuarea lungilor conversații pe care, în scris sau față-n față, le purtăm, Catherine Durandin și cu mine, de aproape douăzeci de ani. Ne-am întâlnit imediat după revoluție, când a venit să propună celor trei Facultăți de Istorie din Iași, Cluj și București un program „Tempus" împreună cu Institutul de Limbi Orientale, INALCO, de la Paris, și am continuat apoi să vorbim despre România, despre experiențele ei ca tânăr savant care încerca, într-un mediu oficial obtuz și extrem de ostil, în contrast cu un mediu privat inteligent, subtil și afectuos, să înțeleagă și trecutul, și prezentul României. O atestă nu numai o parte importantă din opera ei științifică, ci și mai multe romane scrise cu nerv și cu o pătrundere neobișnuită din partea altor vizitatori intermitenți – și mult, mult mai indiferenți – decât Catherine Durandin.

Judecata acestei opere complexe, științifice și literare deopotrivă, asupra României și a românilor este, așa cum va putea lesne să constate cititorul acestui dialog, mai degrabă amară; ceea ce nu are cum să știe acest cititor dacă nu i-a citit și operele consacrate propriei sale patrii, Franța, este faptul că acest amar esențial este expresia publică a unui interes profund, vibrant și atât de personal încât se confundă cu o exigentă și severă iubire.

Știind bine asta, și amintindu-mi de o întâmplare pe care prietena mea mi-o povestise cu o indignare amuzată, despre o doamnă de origine română emigrată de mult în Franța, care o interpelase agresiv la una dintre conferințele de la Institutul Cultural Român de la Paris, întrebând-o cum de își permite să vorbească despre trecutul României când nu e româncă, am primit fără ezitare propunerea ei de a

scrie „la patru mâini" o carte despre istoria recentă a României în momentul în care România era admisă ca membru al Uniunii Europene.

Cartea de față este rezultatul acestui intens efort comun. Recitind-o în vara acestui an pentru versiunea română, am constatat că rămâne o încercare polifonică, în care fiecare dintre autoare își păstrează nu numai identitatea, ci și opiniile, fără ca acestea să se armonizeze integral cu cele ale colegei de reflecție și scris, dar fără să se afle vreun moment în disarmonie cu acestea. Nu e o carte de erudiție pedantă, dar nu e niciun eseu sau un volum de memorii, fiindcă reacțiile și reflecțiile fiecăreia dintre noi tind către judecăți cauzale și sunt dintru început ordonate de o lungă asceză a cercetării istorice. Am adăugat ediției în limba română o bibliografie selectivă, dar am redus aparatul critic, ca și în celelalte versiuni, la un minimum indispensabil.

Versiunea franceză a acestui dialog, apărut la Editura l'Harmattan în toamna lui 2008 s-a bucurat de mult interes, atât datorită excelentei reputații a dnei Durandin, cât și eforturilor INALCO, ale Ambasadei României, atunci conduse de E.S. Dl. Teodor Baconschi, și ale Institutului Cultural Român de la Paris, al cărui director era Magda Cârneci; toate aceste instituții au organizat dezbateri pe marginea cărții noastre, inițiativă pentru care le mulțumim aici. Acest prim val de interes a contribuit în cea mai mare măsură la invitația profesorului Stephen Fischer-Galatzi, care conduce de mulți ani colecția *East European Studies* publicată de Universitatea Columbia din New York, de a publica o variantă în limba engleză a acestei cărți. Datorită eforturilor conjugate ale dnei Lia Ciplea, delegata în România a colecției menționate, a lui George Jewsbury, care a tradus cu competență și multă răbdare amicală textul, și nu în ultimul rând datorită prietenei mele de o viață, Liana Lupaș, care ne-a susținut fără preget eforturile, cartea a apărut la începutul acestui an în varianta engleză, cu câteva mici modificări care să evite anacronismele prea

flagrante pe care cei trei ani de la prima apariție riscau să le producă.

Aceeași preocupare a dus și la unele adăugiri sau reformulări ale textului propriilor mele capitole în varianta de față. De la redactarea lor au trecut acum nu numai aproape cinci ani, ci mai ales două episoade electorale complexe, unul parlamentar, celălalt prezidențial, care au provocat regrupări spectaculoase de forțe politice: era imposibil să păstrez aidoma unele considerații analitice formulate imediat după alegerile din 2004 scriind în timpul sau imediat după guvernarea marii coaliții PSD-PDL din 2009 sau a moțiunii de cenzură din toamna aceluiași an. Drept care am intervenit pe alocuri în paginile finale ale capitolelor pe care le-am redactat și tradus eu însămi, atâta cât acestea să nu sune neverosimil cititorului de azi.

Nu pot încheia aceste rânduri liminare înainte de a mulțumi și Doamnei Marina Mureșanu Ionescu, distinsa traducătoare a capitolelor datorate Doamnei Durandin și a celor comune, dar mai ales cea care ne-a determinat cu blândă energie să facem toate demersurile necesare pentru existența versiunii în limba română. Nu mai puțin, datorăm gratitudinea noastră Doamnei Anca Untu Dumitrescu, director al Editurii Institutul European Iași, și colaboratorilor D-sale, în primul rând Doamna Elena Uzier, pentru generozitatea cu care, în vremuri de restriște, și-au asumat, cu îndrăzneală și prietenească înțelegere, riscurile editării acestei cărți.

O ELIBERARE DIFICILĂ

Catherine Durandin

A reveni asupra istoriei României postcomuniste în contextul duratei lungi înseamnă în primul rând a situa lucrurile într-un ritm al timpului politic şi economic. Acest ritm este considerat normal în Occident, pe baza a două noţiuni care formează cadrul de referinţă al normalităţii: democraţia şi economia de piaţă. În primele momente după căderea regimurilor comuniste, numeroşi analişti au impus termenul „tranziţie", ca şi cum punctul de plecare şi cel de sosire ar fi fost perfect cunoscute. Aceste borne simbolice erau întunecate în punctul de plecare, apăsate de crimele comunismului, dar luminoase în perspectiva unei sosiri presupuse într-o lume liberă şi prosperă.

Bine angajată deci, cu o nouă Constituţie în 1991, care înlătură definitiv statul-partid şi confirmă pluralismul sistemului politic, România trăieşte experienţa inedită a unui calendar electoral respectat. Electorii se exprimă încă din mai 1990, apoi, începând cu 1992, o dată la patru ani: potrivit articolului III din Constituţie, Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului român şi unica autoritate legislativă a ţării. Acesta este format din Camera Deputaţilor şi Senat. Aceste două organe sunt alese pentru patru ani prin vot universal, egal, direct şi secret. Preşedintele beneficiază de asemenea de un mandat de patru ani şi este ales prin vot universal direct. Articolul 42 din Constituţie garantează dreptul de proprietate[1].

[1] Termenul „a garanta" i-a creat probleme lui Ion Iliescu, care a preferat „a proteja". Verbul „a garanta" s-a impus abia în 2002.

Şi iată că, odată tranziţia înfăptuită, normalitatea democratică este recâştigată: Ion Iliescu nu era îndreptăţit să declare Revoluţia încheiată pe 25 decembrie 1989! Prin această declaraţie, care îşi propunea să restabilească ordinea sub conducerea Frontului şi, încheind zilele din decembrie, inaugurează o etapă revoluţionară de ruptură afişată odată cu execuţia lui Ceauşescu, Ion Iliescu şi adepţii săi par a fi în măsură să ocupe poziţiile. Le revine însă o moştenire complexă şi explozivă. Moştenire împărţită între mai multe generaţii şi angajamente comuniste, între foştii reprezentanţi ai partidelor dintre cele două războaie mondiale, între tinerii ai căror părinţi deveniseră complici ai sistemului destrămat şi al căror vis puternic şi confuz, izvorât din „elita occidentală", se îndrepta către Europa Occidentală şi Statele Unite. Era poate normal ca, în acest moment complex de confuzie şi speranţă, şi încă sub şocul zilelor din decembrie, active pentru unii – o minoritate –, suportate cu greu de către alţii, să apară neliniştea. Unii, cei din Frontul Salvării Naţionale (FSN) şi aliaţii lor, se tem să nu fie anihilaţi de forţele liberale de dreapta, susţinute de elitele anticomuniste din exil, de regele Mihai, exilat de asemenea din 31 decembrie 1947; şi în niciun caz o persoană ca Ion Iliescu nu ar fi subscris la o astfel de restauraţie. Ceilalţi se mobilizează pentru a stârpi răul totalitar, neavând de înfruntat numai patru milioane de membri ai partidului comunist din 22 de milioane de locuitori. România devenise o ţară activistă sau cangrenată. Desigur, cele patru milioane de membri de partid nu sunt toţi comunişti convinşi, dar sunt totuşi impregnaţi de un sistem ai cărui prizonieri au fost.

De fapt, în sinea lor, ei ştiu foarte bine acest lucru: o parte din fiinţa lor a cedat. Pe de o parte, Ion Iliescu îşi asumă comunismul său reformator şi declară pentru *Figaro Magazine*, într-un interviu acordat pe 6 ianuarie 1990: „Cred în valorile comunismului, care sunt valori apropiate de un umanism european". Pe de altă parte, intelectualul Octavian Paler recunoaşte pentru *Le Monde*, pe 12 aprilie

1990: „Am greşit crezând că răul se reducea la Ceauşescu şi acoliţii săi [...] Ceauşescu a căzut, dar dictatura a rămas în noi". Formulă lucidă, fără îndoială, pentru un fost membru în Comitetul Central al Partidului, fost preşedinte al televiziunii naţionale şi un apropiat al unuia dintre personajele marcante ale Serviciilor de Informaţii, Virgil Măgureanu.

„Linişte" şi calm proclamau într-o nesfârşită litanie cetăţenii români, după o iarnă grea, îndreptându-se spre urne în mai 1990, pentru a alege un Preşedinte şi un Parlament şi a pune capăt provizoratului unei situaţii de criză. Totul se petrece fără probleme. Cel ajuns în fruntea ţării în zilele revoluţionare bine ţinute sub control este ales preşedinte într-un mod cât se poate de confortabil: Ion Iliescu. El va fi reales în 1992, în ciuda ascensiunii considerabile a opoziţiei democratice, grupată în jurul candidatului Emil Constantinescu, geolog, rector al Universităţii din Bucureşti. Iliescu va fi reales pentru ultima dată în 2000, ca o garanţie a continuităţii „liniştite" în faţa candidatului partidului România Mare, Vadim Tudor, reprezentând extremismul naţionalist al vechilor nostalgici ai epocii Ceauşescu, dar şi aspiraţiile justiţiare ale tinerilor, cărora nu le displace limbajul său de violenţă populistă.

În 1990/1991, odată cu restaurarea timidă a dreptului la proprietate privată, prin legea din 18/1991 care anunţă restituirea parţială a pământurilor înglobate în cooperativele agricole – maximum 10 hectare –, se părea că ritmul „normal" fusese reluat, după patruzeci de ani de paranteză[2]. Nu trebuie să uităm însă că istoria comunismului e departe de a fi fost o simplă paranteză. O revoluţie violentă şi profundă, susţinută de sovietici, s-a produs între 1944-1948, regimul instalat a avut adepţii săi, iar cu timpul – din convingere, în cazul unora, din resemnare înfricoşată, comodă sau fatalistă, în cazul altora – s-a construit o societate nouă, cu propriile sale valori, cu propriul său sistem de

[2] Abia în 1999 vor fi restituite proprietăţile de 25 de hectare şi vor fi privatizate fermele de stat, fostele mari domenii funciare.

educație, cu viziunea sa despre Bine și Rău. A existat într-adevăr, conform vocabularului afișat de Ceaușescu, un Om Nou, care nu era nicidecum Omul de Fier inventat de propagandă. Și, în definitiv, cine poate pretinde că se poate defini o societate „normală", într-o istorie a normalității?

A ne limita la observarea și aprecierea ritmului schimbărilor electorale, pe fondul apariției instituțiilor democratizate, acceptabile și acceptate, pe baza unei Constituții a cărei legitimitate nu a fost repusă în discuție din 1991, a descrie o istorie-tablou a forțelor și partidelor politice înseamnă a înțelege foarte puțin, ca și cum am parcurge un catalog înghețat. Se impune o amalgamare a epocilor, într-un parcurs oscilând între perspectivele duratei lungi și sacadele pe termen scurt, de la o criză la alta. Crize care scot la lumină refulări negate, secrete bine ascunse.

Drumul lung al eliberării

De mai bine de cincisprezece ani, românii, ca și alți cetățeni din fostele democrații populare, trăiesc o tulburătoare mutație a relației lor cu timpul, cu banii, o experiență existențială apăsată de Memorie, dar și de memoriile, amintirile specifice fiecărei generații. În pofida acestei poveri a trecutului, a unor trecuturi profund dezarticulate, se impune o dorință urgentă de a trăi, de a trăi altfel și mai bine, iar această dorință generează gesturi grăbite și haotice, lupta pentru afirmare, bunăstarea, o altă formă de recunoaștere față de Occident. Da, afirmarea – prin efortul individual, semn de normalizare –, dar în ce sistem de repere? De unde să vină recunoașterea care ar putea procura satisfacția? „Îmbogățiți-vă" să fi devenit deviza acestei societăți perturbate, ieșită dintr-un comunism devenit retorică egalitară? O imagine posibilă: aceea a unui om cu bolovani legați de picioare, care îl împiedică să alerge, dar având aripi care i-ar permite să-și ia zborul spre cele mai înalte culmi ale speranței.

La acest context de tensiune fundamentală, trebuie să adăugăm realităţi şi reminiscenţe de comportament, în ciuda şi din cauza momentului 1989. „În ciuda" pentru că decembrie marchează o adevărată ruptură şi „din cauza" deoarece echipele conducătoare îşi menţin imperturbabil poziţiile dinainte de 1989. Ţesătura socială comunistă, la nivelul structurilor sociale, este foarte puţin schimbată. Doar uşor zdruncinată. Să ne amintim: în 1948 şi în anii următori, noile familii sărace, militante, familii şi tovarăşi ocupă casele foştilor burghezi, impunându-le să împartă cu ei apartamentele în promiscuitate; în 1990, nimeni nu a provocat o astfel de bulversare revoluţionară. Foştii conducători de partid, nomenclaturiştii şi cadrele au rămas liniştiţi în vilele şi locuinţele lor!

Şi totuşi, în ciuda sau din cauza acestui calm care se instalează după furtuna din decembrie 1989, apare frica. Unii se tem de mişcări violente, se tem să nu-şi piardă privilegiile obţinute în timpul comunismului. Alţii sunt pentru o ruptură mai radicală, dorind o epurare, o lustraţie. Această frică se manifestă în mai multe moduri. Ea este amplificată de ceea ce numeam într-o carte din 1999-2000 consacrată României, intitulată *România, o capcană?*, „începutul pervertit" pentru a aminti incertitudinile vehiculate şi transmise în zilele din decembrie 1989[3] şi în lunile care au urmat.

Apropiaţii clanului Ceauşescu, eliminaţi din posturi, sunt cuprinşi de panică: puţini la număr, câţiva consilieri lamentabili, clienţi de ultimă oră ai cuplului Ceauşescu, târâţi prin tribunale, văicărindu-se, arestaţi o scurtă perioadă, îmbrăcaţi în haine vărgate de puşcăriaşi, o adevărată mascaradă. Câţiva universitari daţi afară de studenţi furioşi care îi disprețuiesc şi refuză să le mai urmeze cursurile, câţiva cercetători directori de institute pensionaţi anticipat. Dar, fără întârziere, aceste rare „victime" ale tranziţiei îşi vor găsi susţinători binevoitori. Compasiune? Sau compli-

[3] Catherine Durandin, *Roumanie, un piege?*, ed. Hesse, 2000, pp. 15-33.

citați anterioare ce nu trebuie dezvăluite? Să spunem că e vorba de milă. Cincisprezece ani după momentele de derută din 1989-1990, aceleași personalități (care se vor recunoaște aici) se regăsesc încă, fie la Academie – inamovibili –, fie la conducerea Arhivelor – în numele competenței –, fie în fruntea Bisericii ortodoxe – în numele respectului pentru această instituție, garantă a tradiției.

Rețelele familiale funcționează și ele: cutare doamnă, istoric, susținătoare înflăcărată a național-comunismului din anii 1980, în continuare prezentă cu aceleași discursuri scrise conștiincios și citite la colocviile internaționale din ultimii ani ai comunismului, a tremurat poate câteva săptămâni pentru poziția ei, fiind apoi repede plasată pe un post analog într-un institut vecin. Fusese studenta unui profesor stimat și respectabil, al cărui fiu avea încă pentru ea oarecare simpatie... Eliberată de neliniști, doi, trei ani, ea se va limita la a îngroșa nota naționalistă a noilor sale scrieri, „uitând" comunismul.

România nu a cunoscut epurări după 1989, marea frică fiind deci de altă natură. Vremea când agenții serviciilor secrete sunau la ușă în zorii zilei ca să aresteze un suspect a trecut. Și cine ar putea aresta suspecții? Serviciile de informații nu s-au reînnoit încă! Să amintim că Virgil Măgureanu, profesor „securist" la Institutul Partidului „Ștefan Gheorghiu" și prezent – alături de noii aleși! – la procesul cuplului Ceaușescu, va rămâne la conducerea Serviciului Român de Informații din 1990 până în iunie 1997! Fosta justiție este și ea neschimbată: paradox sinistru, sub presiunea Consiliului Europei, judecătorii sunt declarați inamovibili prin Constituție. Armata și aparatul birocratic al ministerelor nu s-au mișcat. În guvernul provizoriu din 1990, toți miniștrii, cu excepția învățământului, culturii și afacerilor externe, sunt foștii miniștri adjuncți dinainte de Revoluție. Un interpret de limbă rusă, apropiat al lui Nicolae Ceaușescu, va face o frumoasă carieră de ambasador, un militar de carieră, asistent al unuia dintre frații lui Ceaușescu, va deveni un adept pasionat al adeziunii la

NATO şi al atlantismului la modă la începutul secolului XXI, pentru a susţine în 2005-2006 proiectele strategice ale Washingtonului în Marea Neagră. Aceşti „nomenclaturişti", transformaţi în elite autoproclamate, au traversat liniştiţi tranziţia care s-a dovedit cât se poate de benefică pentru cariera lor. Da, „linişte", calm cere populaţia cuprinsă de frica fracturilor violente. Suferinţele din anii 1950 au marcat profund mentalităţile. Revoluţia s-a terminat, acum trăim tranziţia. Cei care aspiră să clarifice lucrurile, să judece şi să pedepsească sunt foarte puţini. Adesea, aceştia sunt foşti deţinuţi politici din anii 1956-1964, care au trăit o violenţă politică extremă pe care nu o pot uita şi care explică această îndrăzneală. Lor li se alătură câţiva intelectuali, câţiva universitari şi unii tineri romantici. Ei vor fi iniţiatorii Proclamaţiei de la Timişoara, care cerea – înaintea alegerilor din mai 1990 – limitarea drepturilor electorale ale foştilor activişti de partid şi ale cadrelor din Securitate pentru o perioadă de zece ani. O astfel de cerere din partea societăţii civile era o dovadă de civism, nonviolentă şi avea meritul de a fi clară. Dacă ar fi existat voinţă politică din partea grupului Iliescu pentru o reaşezare democratică, o astfel de opţiune ar fi fost perfect realizabilă; dar echipele lui Ion Iliescu, provenite ele însele din activişti şi ideologi ai partidului, nu aveau nicidecum această intenţie sinucigaşă. Continuitatea istoriei societăţii s-a impus. Fără îndoială, unele spirite mai exigente s-au simţit în forul lor interior incomodate de această constrângere la tăcere. O tăcere la care toată lumea consimţea şi pe care cu toţii o împărţeau, luaţi de valul noii vieţi pe care o trăiau, ei şi secretele lor. Marea frică s-a situat la bază, la nivelul celor care se temeau să nu piardă mica agoniseală din timpul regimului comunist.

În primele momente de la începutul anilor 1990, populaţia rurală mai ales este cuprinsă de teama – în urma propagandei regimului Iliescu, în perioada alegerilor prezidenţiale şi legislative din 1992 – că marii moşieri aveau să revină, să-i alunge de pe pământurile lor, înrobindu-i. O

viziune dramatică, evocând amintirea răscoalei din 1907. Frică le era şi locatarilor care se temeau să nu fie expulzaţi la întoarcerea foştilor proprietari. Preşedintele Iliescu a ştiut însă să-i liniştească, făcând să treneze ani de zile restituirea proprietăţilor, în interminabile procese care au îmbogăţit o mulţime de avocaţi reciclaţi în drept civil. Încetul cu încetul, ţăranii – o parte importantă a electoratului lui Ion Iliescu – s-au eliberat de temeri, fie vânzându-şi bucăţile de pământ, fie acceptând să reconstituie marile proprietăţi şi exploatări, adesea sub conducerea fostului director al fostei cooperative, care, între timp, şi-a însuşit utilajele de producţie, adaptându-se la exigenţele pieţei.

Teama întreţinută, orchestrată de aripa extremistă, antioccidentală, naţionalistă şi nostalgică a epocii Ceauşescu a fost instrumentată împotriva capitaliştilor străini. Până prin 1996, circulă o formulă, repetată la nesfârşit în mediile modeste care nu beneficiaseră de pe urma schimbării: străinii vin să ne fure ţara! Circulau zvonuri sumbre, dovadă a persistenţei propagandei comuniste: străinii veniseră să distrugă combinatele, marile întreprinderi cu care ţara se mândrea şi să cumpere uzinele la preţuri mici, trimiţând în şomaj mii de muncitori. Această teamă a fost întreţinută atât de către Ion Iliescu şi partidul său, cât şi de partidul România Mare al lui Vadim Tudor. Acoliţii săi fuseseră marii făuritori ai cultului clanului Ceauşescu, prin intermediul ziarului acestui partid, *România Mare*, care conjuga anticapitalismul cu antisemitismul, îndreptându-şi criticile spre premierul lui Ion Iliescu, Petre Roman, descendent al unei familii de evrei internaţionalişti. De nenumărate ori, străinii veniţi la Bucureşti au putut auzi de la şoferii de taxi această întrebare angoasată şi sinceră: „Aţi venit să ne cumpăraţi ţara?"

În această atmosferă de rezistenţă alimentată de suferinţa mentalităţilor derutate, apare teama de străinul occidental decadent, purtător potenţial al tuturor viciilor şi vinovat pentru degradarea moravurilor, pentru intensificarea epidemiei de SIDA... SIDA, pornografia, prostituţia: tot

atâtea nenorociri care par a fi apărut odată cu deschiderea țării spre Occident.

Cei care au știut să exploateze aceste temeri fundamentale ale unei societăți amenințate cu schimbarea stilului de viață au fost serviciile de informații, care și-au păstrat o legitimitate morală, apărând drept purtătoarele unei prețioase moșteniri comuniste, Omul Sănătos. Ceaușescu condamnase extrem de vehement decadența occidentală, acuzându-i în 1971, și în repetate rânduri după aceea, pe intelectualii paraziți, permeabili la influențele străine, de a nu-și fi îndeplinit rolul de pedagogi și de a fi propagat valorile negative. Un amestec de lume rurală, o lume închisă în ea însăși: lucrurile interzise, cenzura și secretomania asupra realității criminalității, a devierilor ofereau un contrast puternic față de revărsarea bruscă a libertăților și toleranțelor de după 1989.

Este deci explicabil că, în mod spontan, bucureștenii „cumsecade", pătrunși de virtuțile și morala comunistă, fascinați de imaginea cuplului perfect al soților Ceaușescu, au fost cuprinși de dezgust și mânie față de tinerii și studenții care au manifestat săptămâni întregi în ianuarie și apoi în primăvara anului 1990 împotriva regimului Iliescu și a ex-frontului devenit partid politic al acestuia. Aceiași oameni cumsecade însă, care îi insultau pe „huligani" – golani, oameni de nimic – nu ar fi ezitat, înainte de 1989, să-și îndemne fiicele să aibă o legătură cu un bun „securist" ca să trăiască liniștite! Aceiași oameni cumsecade nu au ezitat să aplaude metodele manipulatoare și brutale utilizate de președintele lor când, în 1990, acesta îi asmute pe mineri, aduși cu trenuri și autobuze din Valea Jiului, împotriva studenților, urmăriți pe holurile facultăților și pe străzi, o vânătoare ce a rămas în amintirea opozanților lui Iliescu. Cât despre SIDA, care începuse să infesteze România la începutul anilor 1980, nu se vorbea înainte de 1989. De aceea, descoperirea miilor de copii infectați cu SIDA și abandonați în instituții de stat a fost atât de deranjantă și traumatizantă. SIDA? Ceva necunoscut înainte

de decembrie 1989; pe atunci se vorbea de infecție pulmonară.[4]

Paradoxul listei lucrurilor care inspiră teamă în acești ani, în care se împletesc conservatorismul cu reformismul: o societate care, global, există într-o relație de familiaritate negociată cu reprezentanții serviciilor de informații, de care se și tem în același timp. Forța lucrurilor nespuse e fascinantă. Societatea nu-și ascunde o teamă care e reală, dar, în același timp, se arată îngăduitoare cu cei care optează pentru o carieră asigurată și unele privilegii, angajându-se în serviciile de informații. Se pune întrebarea dacă acest discurs despre frică este destinat doar străinătății, cu scopul de a-i explica implicit că societatea oprimată nu are cum să se revolte; referința la teamă ar fi un mod de a-și salva onorabilitatea. Ar trebui să ne întrebăm de asemenea dacă, odată trecute valurile de represiune, detenție și muncă silnică din anii 1950-1964, frica nu a slăbit. Ceea ce trecea drept frică putea fi doar o neliniște, nu pentru viață, ci pentru comoditățile ei: neliniștea de a rata o promovare, de a nu obține un apartament, de a nu putea călători în străinătate. Neliniștea de a nu avea posibilitatea – din cauza izolării – de a-și exprima și valoriza talentele. Cooperarea cu Securitatea devenise o cale de acces spre o libertate încadrată. Frontiera era fragilă între alienare și autoeliberare cinică în jocul prin care trebuia înșelat un sistem deținător al recompenselor. Un sistem de control, care dădea intelectualilor concilianți posibilitatea să călătorească, să facă studii îndelungate în străinătate: un Petre Roman, un fiu al sistemului, a studiat la Toulouse; un Adrian Năstase, ex-prim-ministru al președintelui Iliescu, a fost membru al Societății Franceze de Drept Internațional pentru Drepturile Omului de la Strasbourg înainte de 1989. Alții, intelectuali cunoscuți, au beneficiat de burse îndelungate de specializare în RFG: cu prețul cărui acord cu

[4] Gail Kligman, *The Politics of Duplicity*, University of California Press, Berkeley, 1998.

serviciile de informații? Nimeni nu invocă sfârșitul comunismului, societatea se adaptează...

Angajamentele pe care unii le-au făcut cu Securitatea și alte tipuri de compromis care decurgeau din aceste angajamente trebuie judecate cu prudență. Nu înseamnă că toții românii care au beneficiat de burse de studii în străinătate înainte de 1989 au semnat pactul cu diavolul pe viață. Cu toate acestea, privilegiul de a călători în Occident, dacă nu erau fii sau membri ai nomenclaturii, putea să-i facă vulnerabili: autoritățile care controlau totul puteau cu ușurință să-i manipuleze, să-i șantajeze, să-i determine să scrie rapoarte sau să-și denunțe colegii. În acest context al fricii controlate, aflate permanent sub lupa puterii, al autocenzurii implicite, al minciunii prin omisiune, ceea ce interesează sunt detaliile concrete, nuanțele jocului subtil dintre libertate și alienare. Securitatea nu era o entitate în sine, un bloc; ea funcționa într-o manieră foarte ierarhizată. De pildă, cum putem stabili ce era mai nociv între atitudinea unui securist oarecare de la Ministerul Învățământului, care ține sub tensiune o studentă franceză în anii 1970, făcând să planeze asupra sa amenințarea de a nu-i vira bursa de care beneficiază decât la sfârșitul sejurului – bursă atribuită în cadrul acordurilor bilaterale dintre România și Franța – și aceea a unei persoane educate, un savant acceptând să facă jocul serviciilor de informații la un nivel mai înalt? Sub pretextul unor schimburi intelectuale și universitare, acesta o invită, în 1983, pe studenta respectivă, devenită între timp profesoară, la un elegant restaurant parizian. Care îi era de fapt misiunea? Să-i ceară profesoarei, responsabilă a studiilor românești într-un institut parizian, să înceteze, contra unei recompense, „atacurile împotriva statului român". Distinsul intelectual român înțelege prin „atacuri împotriva statului român" angajarea militantă pentru apărarea Drepturilor Omului, decurgând din acordul de la Helsinki. Conversația, care se desfășurase, din partea „diplomatului" român, într-un stil împestrițat cu citate din Malraux și referințe la suveranitatea națiunilor, este brusc întreruptă de

profesoara franceză, care refuză să continue. Ce semnificație are această anecdotă? Doar aceea de a aminti omniprezența presiunii permanente, uneori brutală, alteori mai subtilă. Trebuie spus că era mai ușor pentru o studentă venită din Franța, și mai ușor încă pentru un profesor de la Paris, să spună „nu", savurându-și libertatea. În societatea românească de atunci, libertatea se plătea cel mai adesea. Cetățenii educați în respectul autorităților și al disciplinei învățaseră să se plieze, să se strecoare printre obstacole. Cele mai frumoase texte, evocarea cea mai emoționantă a acestei țesături de refulări care învăluie societățile comuniste sunt acelea ale lui Václav Havel în care vorbește despre frică, acea frică surdă, care ajunge să-ți fie familiară; sunt pagini pline de forță și de neuitat.

Această frică încetează, dispare brusc după 1989? Nicidecum. Dar raportul cu frica se schimbă: înainte de 1989, în relația cu Informațiile-Securitatea, se punea problema de a ceda sau nu, cunoscând prețul refuzului sau cel puțin riscurile care decurgeau din acest refuz.

După 1989, teama a evoluat în direcții diferite și pe durată lungă. Apare bănuiala de a fi manipulat, șantajat de rețelele de informații care funcționează în continuare. Într-o societate în care retorica discursurilor este democratică, în care nimeni nu se poate exprima fără să nu evoce tranziția democratică, în timp ce realitatea puterii nu s-a schimbat, există un mare risc de a cădea în capcană! Această schizofrenie explică multe tăceri privind trecutul, în numele unui prezent așa-zis democratic, în care majoritatea populației pretinde a crede. Perioada care a precedat opțiunea pentru integrarea euroatlantică din 1994-1995 a fost foarte dificilă. Aceasta pentru că, în pofida libertății presei, mecanismele puterii rămân opace. Înalți demnitari din educație și învățământ, de pildă, își păstrează posturile, deținând o dublă autoritate: pe de o parte, cea conferită de trecut și de legăturile cu „tovarășii" de rang înalt, pe de altă parte, cea pe care și-o câștigă în fața străinilor, grație pozițiilor pe care le ocupă după 1989. Această opacitate izvorâtă din conti-

nuitatea istoriei elitelor românești blochează orice încercare de democratizare rapidă. Discursul este fără îndoială diferit înainte și după 1989, dar numeroși demnitari ocupă aceleași poziții. În acest climat agitat, în care o societate civilă care a ales ca președinte un umanist comunist, Ion Iliescu, proclamă sus și tare anticomunismul, au avut loc numeroase reglări de conturi, mascate sau publice. În locul rupturii categorice, se instalează calomnia: mari manevre de destabilizare, de competiție și concurență, foarte greu de descifrat pentru străinii față de care țara se deschisese și cărora le lipsesc grilele de lectură dinainte de 1989. Multe cauze drepte vor fi astfel pervertite și instrumentate: cea dintâi a fost cea a adevăraților actori ai zilelor din decembrie 1989, eclipsați de falși revoluționari care au obținut certificate de eroi ai revoluției și, odată cu ele, privilegii, ca de pildă scutirea de impozite. Destul de repede, unii protagoniști ai evenimentelor din decembrie 1989, dezgustați, decepționați, abandonează jocul politic, încercând să evadeze în posturi sau misiuni în străinătate. Personalități ale diasporei, tentate să se întoarcă în România, renunță să o facă: nu de teamă, ci pentru că sunt conștienți, la începutul anilor 1990, de violența luptelor interne și de caracterul deșănțat al numeroaselor înscenări. Mai mult, Constituția din 1991 nu permitea celor din exil să ocupe posturi administrative decât renunțând la cetățenia străină, ceea ce antrena pierderea dreptului la pensie în țările de exil.

Acest început pervertit umbrește entuziasmul de scurtă durată al zilelor din decembrie 1989, și ecoul său încă nu s-a stins nici până acum, la început de secol XXI, în anumite sectoare de prim-plan ale societății, în timp ce noua generație dorește să se desprindă de acest trecut, estompându-l, limitându-i reverberațiile, dorește să acționeze într-un cadru nou, sincronizat cu Uniunea Europeană, ceea ce ar presupune o reconciliere a societății cu sine însăși.

Faptul că România nu a reuşit să facă întru totul lumină în ceea ce priveşte realităţile secrete şi mecanismele trecutului comunist a provocat crize succesive, marginalizări punctuale, identificând doar culpabilităţi individuale. Nu s-a iniţiat o lectură critică profundă a modalităţilor acestui tip de alienare.

Dezvăluirile cu privire la anii instituirii sistemului, perioada stalinistă, s-au făcut foarte devreme: foştii deţinuţi din închisori şi lagăre au vorbit şi au scris pentru a depune mărturie. S-a făcut o analiză corectă şi precisă a modului în care au fost lichidate partidele istorice, purtătoare ale valorilor democratice, precum şi a instrumentelor şi metodelor Securităţii. Au apărut numeroase publicaţii: reviste precum *Arhivele totalitarismului*, lucrări semnate de istorici, de antropologi, relatând amintiri ale victimelor colectivizării, colocviile organizate la Sighet – fosta închisoare destinată condamnaţilor politici – au făcut cunoscută violenţa primului deceniu în timpul căruia s-a instalat noul regim[5]. Dar trecutul apropiat, perioada complexă a anilor de apropiere, apoi de detaşare de regimul Ceauşescu rămâneau în umbră. Va fi necesară o enormă energie pentru a se rupe tăcerea, pentru ca arhivele să devină accesibile. Acest fenomen de îngropare a adevărului nu este propriu numai României. Franţei i-au trebuit mai bine de douăzeci de ani pentru a accepta să se confrunte cu realităţile colaboraţionismului şi ale epurării. Adevărul, clarificarea (parţială) asupra intenţiilor colaboraţioniste ale regimului de la Vichy, inclusiv ale mareşalului Pétain, considerat salvatorul Franţei, au şocat opinia publică din Franţa la apariţia, în 1973, a studiului istoricului american Robert Paxton privind regimul de la Vichy. Autorul studiase arhivele germane, unde găsise dovezi ale intenţiilor guvernului de la Vichy de a se alia cu Germania hitleristă. Istoricii francezi din generaţia de după război au mers în aceeaşi direcţie.

[5] Perioada stalinistă fusese evocată, înainte de 1989, în câteva romane de succes, semnate de Marin Preda, Constantin Ţoiu şi alţii.

Situaţia celor două societăţi, franceză şi românească, sunt totuşi diferite: Vichy a durat patru ani, în timp ce comunismul mai mult de patruzeci iar traumatismele nu sunt aceleaşi. Vichy a existat în focul războiului, în timp ce comunismul se instalează în timpul unui război rece, într-o viaţă cotidiană pe timp de pace fizică între cele două blocuri, din Est şi din Vest. 1945 şi Eliberarea au adus efectiv victoria adevăraţilor actori ai Rezistenţei. 1989 a adus puterea celor cu adevărat convinşi de umanismul socialist gorbaciovian, o putere pe care ei au ştiut să o adapteze în funcţie de raporturile de forţă ideologice şi geopolitice rezultate din prăbuşirea URSS... Franţa din 1945 îşi propunea să încerce să-şi recâştige poziţia de ţară puternică. România din 1989-1991 se afla în afara ariei de acţiune a puterii... Cu alte cuvinte, Franţa credea că va reuşi să-şi înfăptuiască proiectul de redresare acceptând cu toată convingerea alianţa cu Statele Unite şi partenerii săi. România era împotmolită, izolată într-un trecut care nu mai trecea, un trecut de mai bine de patruzeci de ani devenit interzis prin căderea regimurilor comuniste. Această mare diferenţă a antrenat neajunsuri majore, o tăcere întreruptă de declaraţii de bună purtare sub control pentru a convinge NATO sau UE, în 1993 şi până în primii ani ai secolului XXI, că se petrecuse într-adevăr o mutaţie profundă[6].

O eliberare zbuciumată

Aceste frământări nespuse, puţin spuse – căci graba de a regăsi bucuria de a trăi înlătură poverile inutile – explică şocurile în cascadă care vor lovi elitele, şi mai ales elitele intelectuale, foarte prezente în media. O mare parte dintre aceşti intelectuali a dorit cu ardoare libertatea, toate

[6] Patrick Michel (coord.), *L'Armée et la Nation: place, rôle et image de l'institution militaire dans les sociétés de l'Europe mediane*, Paris, L'Harmattan, 2001.

libertățile în 1990 și după aceea: de a circula, de a scrie, de a publica, de a fi recunoscuți și cunoscuți într-o economie de piață care schimbă regulile jocului succesului. Aceste elite au susținut tendințele de deschidere inițiate de autorități care se lansează – și ce altceva ar fi putut face? – în direcția Occidentului. Din momentul în care trecutul de activist rămâne un atu pentru conducerea politică în timpul mandatelor lui Iliescu, între 1990-1996, apoi între 2000-2004, și nu este sancționat de către o parte a societății, care vrea să „uite" ca să accelereze ritmul, totul este învăluit în mister, mascând adevărul despre trecutul multora. Cu excepția câtorva tornade care dezvăluie câte ceva... Numai că scrupulele de conștiință și familiaritatea regăsită cu mișcările de gândire din Europa și Statele Unite provoacă unora insomnii care, uneori, devin coșmaruri atunci când trezirea este prea brutală.

Timpul dezvăluirii crimelor comunismului, pentru a relua formula istoricului Stéphane Courtois, a fost într-un fel confortabil. Căci puterea politică instalată, disprețuindu-i pe intelectuali, nu le pune opreliști. Nu există cenzură. Mai mult, cauza anticomunismului are audiență și susținere în Occident: o mare parte a intelectualității europene, cel puțin, resimte culpabilitatea de a nu fi înțeles destul de devreme și destul de profund adevărata natură a comunismului. Se declanșează astfel un proces de reflecție, însoțit, în unele cazuri, de o acțiune democratică militantă.

Dar, curând, la sfârșitul anilor 1990, pe lângă acest efort de memorie, de cunoaștere și dezvăluire, se instalează o ambianță de vânătoare de vrăjitoare, de reglări de conturi interpersonale care nu întârzie să pervertească o cauză care merita mai mult: este vorba despre modul de abordare a istoriei antisemitismului în România. Era un moment grav, care ar fi trebuit să implice o exigență etică fermă. S-au produs derapaje într-un climat de dezbateri personalizate care a împiedicat înțelegerea corectă de către opinia publică a unui capitol tragic al istoriei românești, în bună parte comună cu aceea a Europei Occidentale, Centrale și

Orientale sau cu cea a rușilor. Să revedem principalele aspecte ale acestei abordări a luptei împotriva antisemitismului.

Primii ani de după 1989 au fost marcați – iată încă un element de continuitate – de reabilitarea și popularizarea mareșalului Antonescu drept un exemplu de patriotism. A publica scrisorile lui Ion Antonescu în 1993, sub egida Academiei de Înalte Studii Militare, condusă înainte de 1989 de către unul dintre frații lui Ceaușescu, Ilie Ceaușescu, cu o prefață datată iunie 1992, în care mareșalul este considerat un mare erou[7], este cel puțin surprinzător pentru o țară care își propune să se apropie de Occident și se plânge de a fi fost abandonată de aliați la Ialta! Această tematică a unui Antonescu patriot și antisovietic, recuperabil datorită antibolșevismului său intra în rezonanță cu axele discursului partidului naționalist, extremist, România Mare, ai cărui conducători proveneau dintre susținătorii lui Ceaușescu din anii 1980. De această dată, discursul de apologie a mareșalului se plasează sub egida Institutului Militar, într-un cadru oficial! Această reabilitare în forță a lui Antonescu îl neliniștea pe marele rabin Moses Rosen, persoană foarte cunoscătoare, care urmărea îndeaproape intervențiile în media ale unui anume Larry Watts, istoric american stabilit la București, autor al unei lucrări bazate pe mărturiile emoționante ale ataşatului mareșalului, lucrare apărută în 1985... Larry Watts, istoric, personalitate misterioasă, un apropiat al lui Ion Talpeș, director al Serviciului de Informații Externe între 1993-1997, apoi ambasador al României la Sofia. Alături de acesta, un alt prieten, un alt istoric american, Kurt Treptow, director al unui Institut Cultural la Iași, la scurt timp după aceea arestat și condamnat pentru pedofilie și pornografie, coautor al unei

[7] Ion Antonescu, *Cariera militară. Scrisori inedite*, Editura de Înalte Studii Militare, București, 1993.

istorii a românilor, la care participă şi Larry Watts, cu un portret foarte pozitiv al şefului legionar Codreanu[8]!

În iunie 1991 – data comemorării pogromului de la Iaşi din 1941 – au loc manifestări antisemite. Congresul american aprobă, în iunie 1991, rezoluţia 186 care condamnă antisemitismul şi şovinismul în România. Semnele cinstirii lui Antonescu reapar în 1993: o statuie a mareşalului este plasată la Slobozia, ca şi alte monumente care îi sunt dedicate. Departamentul de Stat alertează şi avertizează autorităţile de la Bucureşti[9].

La sfârşitul anului 1993, acest cult pentru mareşal intră în contradicţie cu opţiunea politică euroatlantică a preşedintelui Iliescu. România este deci în situaţia de a adopta o poziţie: preşedintele Iliescu, sfătuit, presat de Washington şi de ambasada Statelor Unite la Bucureşti, îşi schimbă atitudinea, denunţând în 1995 politica de antisemitism practicată de Antonescu, elogiindu-i în acelaşi timp calităţile militare în timpul Primului Război Mondial. Emil Constantinescu, în timpul mandatului său, vorbeşte, de mai multe ori la Muzeul Holocaustului, în primul rând pentru a asuma şi denunţa „responsabilitatea statului pentru persecuţia propriilor cetăţeni"[10]. În decurs de câţiva ani, câteva luni, în ritmul accelerat din iarna 2003-2004, într-un mod coerent, chestiunea istoriei antisemitismului românesc pe durată lungă, aceea a bilanţului Holocaustului, este adusă în prim-plan de cercurile de intelectuali români, susţinute de intelectualii din exilul evreiesc din Statele Unite, din Franţa şi Israel. Valul de informaţii, memorii, jurnale, studii pe care l-a declanşat această voinţă de adevăr a fost considerabil, făcând cunoscute unele texte majore.

[8] *A History of Romania*, Kurt W. Treptow (ed.), The Center for Romanian Studies, Iaşi, 1996.

[9] „Romania and the Holocaust", *The Romanian Digest*, Los Angeles, octombrie 2004.

[10] Emil Constantinescu, *Un moment al neuitării*, în Emil Constantinescu, *Timpul dărâmării, timpul zidirii*, vol. III, Ed. Universalia, 2002, p. 162.

Reconsiderarea trecutului, ruperea tăcerii în privința Istoriei se produseseră. Această recunoaștere și condamnare a politicilor antisemite, începând cu perioada 1866-1878, trecând prin crizele din 1899-1900, 1930, pogromurile din 1941 și deportările evreilor în Transnistria din 1941-1943, au avut și o consecință nefastă. Elitele intelectuale au început să facă noi clasamente, ierarhizări pe o scară a antisemitismului, potrivit căreia cineva putea fi „mai mult", „mai puțin" sau „absolut deloc" vinovat. Un fel de nou „a supraveghea și a pedepsi" insinuat prin folosirea de fraze izolate, declarații trunchiate sau scoase din context, documente publicate la Paris sau la București.

Trezirea conștiințelor, care nu se produsese în 1990, se asociază acum cu luptele intestine pentru putere. Presiunea extrem de puternică din anii 1998-1999 a provocat eschivări, duplicități mincinoase, stridențe[11]. Treptat, pasiunile s-au atenuat, în timp ce în mediile luminate au început să circule lucrări de fond, semnate de Randolph Braham, sintezele Irinei Livezeanu, un studiu bazat pe documente de arhivă de Alex Mihai Stoenescu, privind „Armata, generalul și evreii"[12], lucrări de necontestat precum *The Holocaust in Romania: The Destruction of the Jews and Gypsies under Antonescu's Regime*, de Radu Ioanid, publicată la Chicago în 2000. În 2003, statul a fost acela care a decis crearea unei Comisii Internaționale a Holocaustului, prezidată de Elie Wiesel. Trebuia să se pună capăt istoriei falsificate și unei atitudini de negare, susținută de o îndelungată retorică comunistă care proclama poporul român drept eroul luptei și bravurii antifasciste. Raportul Comisiei, terminat în noiembrie 2004, conține date copleșitoare.

[11] George Voicu, „L'honneur national roumain en question" în *Les Temps modernes*, noiembrie-decembrie 1999.

[12] Alex Mihai Stoenescu, *Armata, mareșalul și evreii*, Rao International Publishing Company, București, 1998. Despre Shoah,vezi și Carol Iancu, „La Shoa en Roumanie", *Les Temps modernes*, mai- iunie 1999.

Decalajul între politica pentru combaterea manifestării antisemitismului şi negaţionismului, adoptată într-un târziu de autorităţile statului, şi vârtejul luărilor de poziţie ale intelectualilor sugerează faptul că această cauză era încă insuficient cunoscută şi lăsa indiferentă opinia publică. Cum ar fi fost posibil un astfel de demers – o Comisie în care jumătate dintre membri sunt străini de origine română – dacă opinia publică ar fi avut încredere în specialiştii săi?

Revizuirea manualelor şcolare prin introducerea istoriei comunităţilor evreieşti era imperativă pentru a repara uitarea. Istoria acestor comunităţi, ipocriziile din 1878, crizele şi manifestările antisemite din 1899-1900, manifestaţiile legionare, scrierile violente ale dreptei ortodoxe dintre cele două războaie, decretele, legile punitive, politica proporţionalităţii în universităţi şi barouri, iniţiată de Carol al II-lea şi întărită de Antonescu, constituie o moştenire cumplită. Orice societate trebuie să deschidă ochii şi să înveţe să cunoască trecutul şi să facă totul pentru a evita repetarea samavolniciilor. Or, abordarea chestiunii evreieşti s-a plasat, pe de o parte, între intelectuali – care uneori au ajuns la conflicte insurmontabile – şi politicile iniţiate sub presiunea Statelor Unite, pe de altă parte. Cunoaşterea istoriei şi eradicarea antisemitismului nu ar trebui să se producă sub controlul statului sau al normelor impuse din exterior. Aşa cum afirma Radu Ioanid, în decembrie 2005, atunci când se coboară de la conducerea ministerelor de Externe şi al Educaţiei la şefii birourilor de rangul doi sau trei, apar puternice rezistenţe faţă de adecvarea memoriei şi a discursului istoric la realitatea Holcaustului[13].

Cu ocazia audierii în Senatul de la Washington, la 20 octombrie 2005, în vederea numirii sale în postul de

[13] Laurence Weinbaum, *The Banality of History and Memory: Romanian Society and the Holocaust*, Jerusalem Center for Public Affairs, Post-Holcaust and Anti Semitism, 1 iunie 2005.

ambasador al Statelor Unite la București, Nicholas F. Taubman se declara impresionat de faptul că România a făcut progrese importante în recitirea capitolelor „negre" ale istoriei sale și își exprima satisfacția pentru crearea la București a unui Institut de Studiere a Holocaustului. Desigur. Să notăm totuși că primul director al acestui institut este un general în rezervă, fost membru al Institutului de Teorie Militară, condus înainte de 1989 de Ilie Ceaușescu, fratele lui Nicolae, un general reactivat „born again" și convertit la atlantism. Dincolo de această fațadă, și în ciuda eforturilor conducătorilor politici, discursul profund antisemit nu a dispărut din *off*, atunci când, în conversațiile private, oamenii se exprimă sincer. Un parlamentar român, invitat la Chișinău în octombrie 2006, în cadrul unei delegații la o sesiune a seminarului Adunării Parlamentare a NATO, nu ezită să declare cu convingere că „evreii sunt peste tot și au făcut în folosul lor privatizări rentabile în România". În sondajele de opinie, în 2006, mareșalul Antonescu este încă una dintre personalitățile istorice cele mai populare, depășind gloria poetului național Eminescu...

România se eliberează chinuit și convulsionat. Țara afișează o eliberare umbrită totuși de tendințe evidente de angajare totalitară, naționalistă și xenofobă. Timpul eliberării – ieșirea din negare, din minciună prin omisiune – se desfășoară în doi timpi: șocul, urmat de asimilarea șocului. Șocul a fost dezvăluirea lucrurilor nespuse, nestudiate, evacuate despre politicile antisemite și despre cei care purtau responsabilitatea acestei stări de lucruri. Au fost cifrele – peste 250 000, peste 400 000, potrivit istoricului Jean Ancel, de morți dintre membrii comunității evreiești, deportați în Transnistria. Asimilarea acestui adevăr presupune o educație mai lentă. Eforturile de a rupe tăcerea în ceea ce privește realitatea unei culturi antisemite în sânul unei culturi pluraliste românești s-au petrecut în paralel cu eliberarea de comunism. Este pasionant de urmărit producția unor tineri istorici, lucrările tinerilor arhiviști care,

pe de o parte, reiau studiul politicii lui Antonescu, pe de altă parte, îşi propun să analizeze şi să publice primele arhive deschise ale istoriei Partidului Comunist şi Securităţii. Peisajul mental se clarifică şi se lărgeşte datorită studiilor despre istoria comunităţilor evreieşti din Banat, lucrări care conturează imaginea evreului în societatea românească, de-a lungul timpului... Tabuurile încep să cadă.

Eliberare şi epurare

Timpurile se schimbă. Amintim un simplu fapt: între 1990 şi iunie 1997, Virgil Măgureanu conduce Serviciul Român de Informaţii şi dă un interviu fascinant prin abilitate şi prudenţă unei prestigioase reviste franceze de politică externă. În 2006, doar zece ani mai tîrziu, aşa cum procedase Emil Constantinescu în 1997, preşedintele Băsescu, la rândul său, îi destituie pe cei doi directori ai Serviciilor de Informaţii, intern şi extern. Voinţa de epurare şi jocurile puterii se întrepătrund în aceste cascade de concedieri. Puţini vor fi cei care vor reuşi să se strecoare printre meandrele acestor reglări de conturi, în sânul unei categorii sociale conducătoare, intens implicată în politică şi înainte de 1989.

Aceste măsuri se înscriu în noul context al luptei împotriva terorismului şi al întăririi relaţiilor dintre Bucureşti şi Washington. Se va profita de ocazia unei poveşti rocambolești şi sumbre, un eşec flagrant al serviciilor secrete, care lasă să scape un om de afaceri sirian compromis şi arestat la domiciliu – despre care se presupunea că este supravegheat –, pentru ca executivul să ia decizia de a-l destitui pe unul din şefii serviciilor, Săftoiu, şi să primească demisia altuia, generalul Medar. În afară de aceasta, urmărind modul în care s-au desfăşurat carierele şefilor Securităţii şi Serviciilor de Informaţii, generalul Medar, care asigura, în palatul prezidenţial,

sectorul apărare şi securitate naţională, iar pentru Serviciile de Informaţii Externe, Claudiu Săftoiu, ex-consilier al preşedintelui Băsescu, nu putem să nu observăm următoarele: ambii au fost formaţi în „think tank"-urile americane precum German Marshall Fund. Sergiu Medar a petrecut aproape şapte ani la Washington, ca ataşat adjunct, apoi ca ataşat al Apărării[14]. Epurarea, schimbarea elitelor se produce uneori sub presiuni externe, în complicitate cu aliatul american, care devine tot mai prezent în mod firesc într-o ţară devenită membră a NATO în 2004, o ţară în care există patru baze americane, după semnarea unui acord bilateral cu Washington, în decembrie 2005. Curăţenia „ţintită" şi parţială este acceptată de preşedinţia română, care îi va promova pe noii tovarăşi „atlantizaţi", ale căror cariere – precum cea a lui Sergiu Medar de exemplu – începuseră încă din ianuarie 1990, cu sprijinul preşedintelui Ion Iliescu.

Într-un climat nou, puternic întreţinut într-o atmosferă de suspans de către media, se desfăşoară, în vara-toamna 2006, o nouă etapă de lustraţie. Media urmăreşte cu mare interes dosarele Securităţii, devenite disponibile şi care circulă. În toamna lui 2006, s-ar părea că se spulberă un alt tabu: cel al tăcerii, al zvonurilor generate de misterele din jurul celebrei Securităţi. Presiunea pentru a avea acces la dreptul de a şti cine este cine şi cine este responsabil/vinovat şi de ce anume a venit din partea militanţilor din societatea civilă. Preşedintele cedează, fiind convins, după multe presiuni, că ar putea, dacă nu să controleze, cel puţin să instrumenteze punerile sub acuzare: să se debaraseze de adversari politici sau de concurenţi, dezvăluind trecutul lor de colaborare, de complicitate sau de compromisuri punctuale cu şefii Securităţii.

[14] Serviciul Român de Informaţii este condus de G. Maior, deputat PSD, ministru adjunct al Apărării în 2000-2004, fiu al lui Liviu Maior, ex-ministru al Educaţiei şi ambasador în Canada, deputat PDSR, originea PSD-ului.

Sunt necesare mai multe remarci şi observaţii preliminare. Stilul deranjează prin aparenţa sa de vânătoare de vrăjitoare, de răzbunare, cincisprezece ani de la căderea lui Ceauşescu: marile dezvăluiri, fişele de la Securitate ale unor cetăţeni care au cooperat, la diferite niveluri, confirmate de fotografii şi biografii, publicate în presă. Publicul se confruntă cu un curent justiţiar. Unii jubilează. Majoritatea îşi pune întrebarea: de ce aceste dezvăluiri acum? De ce este demascat un vinovat şi nu un altul? Bunul-simţ al unei părţi a opiniei publice temperează vârtejul a ceea ce românii numesc „dosariada". Într-adevăr, era bine cunoscut faptul că orice responsabilitate reală, orice carieră realizată înainte de 1989 presupuneau a servi regimul şi a nu refuza să furnizezi informaţii dacă Securitatea o cerea. În plus, modul aparent arbitrar în care erau selectate dosarele oferite publicului era surprinzător. Surpriza cea mai mare a fost ca, în octombrie 2006, să se afle că preşedintele, fost şef al marinei comerciale române în Ţările de Jos înainte de 1989, nu avea niciun dosar! Secretul îl protejează ca o magie pe şeful statului!

Să amintim că, în 1979, Ceuşescu ceruse distrugerea dosarelor colaboratorilor Securităţii, păstrând doar „rezultatele lor", dar nu şi etapele recrutării şi carierei lor. Făcuse atunci o restructurare a serviciilor secrete, după fuga în Statele Unite a unui personaj cu înalte responsabilităţi, Ion Pacepa. În sfârşit, amestecul între lupta împotriva corupţiei, mediocre sau criminale, în funcţie de nivelurile atinse, şi deconspirare creează o mare confuzie: ca şi cum, în câteva luni, în timp ce erau încheiate capitolele integrării în Uniunea Europeană, tot putregaiul unei societăţi ieşea la suprafaţă. Dacă am fi convinşi că era vorba despre un catharsis necesar şi dureros, n-am putea decât să-l apreciem. Dar nu suntem. Acest vânt de deconspirare bate într-o perioadă de nelinişte socială legată de integrarea europeană. Şi acest vânt pare să bată într-un mod selectiv, atingând personalităţi fie îndepărate deja din jocul puterii, fie având în faţă un viitor personal, şi fiind deci deranjante pentru

unii, fie intelectuali. Cu alte cuvinte, deconspirarea nu este chiar atât de curată pe cât se consideră sincer sau pretinde a fi.

Să reluăm firul procesului care debutează ca o etică reală de demarcare între Curaţi şi mediocri, servili sau criminali, pentru a evolua spre marele spectacol, în timp ce maşiniştii se luptă în culise. Aspiraţia către adevăr se transformă într-o mascaradă. Aspiraţia către adevăr este veche şi aparţine celor care, în ianuarie 1990, crezuseră că pot să schimbe lumea şi să se rupă definitiv de mai multe decenii de istorie socială pe care nu o acceptaseră. Aceşti romantici erau fie foarte tineri şi revoltaţi de pasivitatea generaţiilor pe care le renegau, fie deja în vârstă şi dornici, pe bună dreptate, ca lupta lor de rezistenţă din tinereţe, din perioada instalării regimului comunist, să fie recunoscută... Nu au fost ascultaţi: populaţia voia linişte şi nu a considerat niciodată – în marea sa majoritate – că trăise o paranteză a istoriei, ci mai degrabă nişte ani complecşi şi care nu semănau între ei. Comunismul de la începutul anilor 1950 este foarte diferit de cel de la sfârşitul anilor 1960.

Va trebui să aşteptăm data de 9 decembrie 1999, pentru ca legea 187, privind „accesul cetăţenilor la propriul dosar de Securitate şi având drept scop demascarea caracterului politic al acestei organizaţii şi deconspirarea Securităţii" să intre în vigoare după îndelungi dezbateri şi amânări. În vederea aplicării acestor dispoziţii legale, se înfiinţează Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, organism autonom cu sediul la Bucureşti. Acest Consiliu (CNSAS) este supus controlului parlamentar. Membrii colegiului Consiliului sunt numiţi de către Parlament, pe baza propunerilor grupurilor parlamentare, în funcţie de configuraţia politică a celor două Camere, pentru un mandat de şase ani, reeligibili o singură dată. Această politizare a Consiliului, raportul de forţe care se stabileşte, reflectând echilibrele din Parlament, face ca aplicarea legii să fie influenţată de luptele politicianiste.

În acest context, adevărul este pus sub semnul întrebării. Interpretările semantice contribuie şi ele la distor-

sionarea spiritului legii pentru a-i proteja pe foştii şefi ai poliţiei politice... Serviciile secrete se protejează şi îşi protejează trecutul... Şi, în loc să se concentreze asupra fenomenelor urgente legate de insecuritate, spionii rămân preocupaţi de reglările de conturi. Se demolează unii pe alţii, sub ochii unei opinii publice sceptice şi, adesea, indiferente...

Această agitaţie se desfăşoară în paralel cu un efort din ce în ce mai amplu şi important: reflecţia asupra crimelor comunismului. Această reflecţie rămâne misiunea elitei intelectuale: la sfârşitul anului 2005, conducerea Institutului pentru Investigarea Crimelor Comunismului este încredinţată istoricului Marius Oprea. Acesta încearcă să explice, să se exprime şi afirmă cât se poate de clar: „Încercam să urmăresc cariera de după 1989 a celor pe care îi studiam. Am descoperit că însuşi consilierul pentru securitate naţională al primului ministru Adrian Năstase fusese unul dintre cei mai brutali anchetatori ai Securităţii. Numele său este Ristea Priboi [...] Am mai descoperit că persoane care ocupau funcţii de directori în unele ministere ocupaseră înainte funcţii importante în structurile Securităţii. Am pus în evidenţă faptul că, în 1993, şaisprezece dintre ataşaţii comerciali din ambasadele româneşti din străinătate proveneau din structurile Securităţii"[15]. Metoda de lucru a lui Marius Oprea este simplă: alcătuirea unor baze de date cu privire la foştii activişti ai Partidului Comunist, ai Securităţii, ai poliţiei şi magistraturii care au contribuit la represiunea populaţiei. Numele şi acţiunile lor vor fi publicate într-un raport anual... Poziţia lui Marius Oprea este de ordin etic, ideologic: „Am pornit de la ideea că aceştia (nomenclaturiştii) au acţionat împotriva poporului român prin mijloacele terorii şi că terorismul de stat este o crimă imprescriptibilă."[16] Acţiunea în justiţie este

[15] Marius Oprea, http:// www. diploweb.com/forum/communisme, document online din mai 2006.
[16] *Ibidem.*

esențială dar tardivă în România, unde populația s-a obișnuit cu semi-nevinovăția și semi-culpabilitatea oarecum a tuturor.

Opacități

Absența epurării după 1989, lustrația tardivă și pervertită de lupta politicianistă în cazul funcționării Consiliului CNSAS explică dificultățile de a plasa viața politică românească într-un cadru european occidental la dreapta, centru sau stânga. Confuzia e provocată, în mare măsură, de circulația elitelor, a foștilor activiști de partid și a moștenitorilor acestora, a descendenților acestora în interiorul forțelor politice, la care ei aderă într-un mod pragmatic, în funcție de afinitățile sociale: în ciuda afirmării unei noi generații, adesea foști bursieri ai universităților occidentale sau foști stagiari în institute europene și americane, cea mai mare parte a clasei politice provine din fosta societate comunistă, care și-a însușit noul limbaj occidental.

Această conivență socială în sânul elitelor politice conducătoare permite frecvente schimbări de poziție. Acest du-te vino nu șochează, sunt afaceri de familie, dar această situație îngreunează demersurile. În mod paradoxal, acești oameni care au crescut în sânul clasei conducătoare înstărite, obișnuită cu privilegiile, nu au acum nicio problemă socială, deși sunt produsul societății comuniste și se autoproclamă ca fiind de stânga. Privilegiile de ieri și averea considerabilă de azi par să li se cuvină în mod firesc.

Dincolo de confuzie și de alianțele de circumstanță între partidele politice, trăsătura cea mai evidentă a limbajului conducătorilor politici de astăzi este absența totală a oricărei referiri la dreptatea socială. Aceasta a fost uitată. Sau confundată cu fostul discurs comunist marcat de interdicții. Deplasat. Citind discursurile prezidențiale, urmărind media, un observator francez începe să fie stăpânit de

îndoială: discursul dominant se exprimă în acord cu „standardele" europene, cunoscute de mai bine de zece ani. Economie de piață funcțională? România se dovedește performantă. Democratizare? Aceasta s-ar concretiza prin respectul instituțiilor: acestea sunt respectate. Aceasta s-ar rezuma la funcționarea pluralismului politic: denumirile partidelor maschează complicități politice, dincolo de concurențe. Dar cine își propune să se gândească și să pună în discuție chestiunea afirmării sociale? Care politică este tulburată de problemele unei țări străine din lumea a patra, în epoca intrării în cultura lui „îmbogățiți-vă"?

Nu surprinde faptul că, într-o astfel de structură socio-politică, limbajul și promisiunile sau reacțiile mânioase ale populismului se bucură de un mare succes. În brutalitatea sa, considerată ca fiind simplă, accesibilă tuturor, populismul asumă și reușește, în România de azi, să canalizeze frustrările celor care nu au reușit. Populismul înlocuiește sau se substituie discursului comunist: un limbaj binar în care dușmanii arătați cu degetul sunt europenii din Bătrâna Europă care cer prea mult și nu dau destul, străinii nu foarte iubiți, romii neintegrați, evreii. În fruntea partidului extremist România Mare se află Vadim Tudor. Altădată în slujba lui Ceaușescu, el amenințase că va câștiga președinția republicii în decembrie 2000. În 2006, cel care câștigă simpatia este un foarte bogat director de club sportiv, om de afaceri, mecena, George (Gigi) Becali. Observatorii europeni cunosc perfect acest fenomen, dar nu par să-și dea seama că aceste inflamări ale electoratului român, bulgar, polonez sau ale celor care ies în stradă la Budapesta sunt în dezacord cu modelul promovat de Uniunea Europeană.

De-abia integrați în Uniunea Europeană în ianuarie 2007, românii se vor grăbi să se întoarcă la Națiune[17]?

Merită să ne punem întrebarea. Procesul de integrare în NATO, în Uniunea Europeană, în marș forțat, a presupus

[17] Asupra chestiunii europene, vezi Catherine Durandin, *Europe: l'Utopie et le Chaos*, Paris, Colin, 2005.

asistență tehnică, consiliere și formare, transformarea întregului aparat – o transformare care atinge fibra societății, odată cu restructurarea justiției și administrației interne. Procesul integrării în NATO a pus mai puține probleme, fiind asociat unui parteneriat bilateral între Statele Unite și București. În plus, Statele Unite, prin venirea lui Bill Clinton la București în iulie 1997, apoi a lui George W. Bush în noiembrie 2002, au știut să găsească un limbaj în același timp direct, jovial și respectuos la adresa noului lor aliat. Vizitele președintelui Băsescu la Washington în martie 2005 și iulie 2006 au fost percepute ca momente de triumf pentru București. Președintele Statelor Unite îl numește pe omologul său român „un prieten special".

Mașina puterii americane a funcționat cu ai săi „think tank", cu puternicii săi lobb-iști precum inconturnabilul republican de șoc Bruce Jackson... USAID și Peace Corps sunt active și generoase, adevărați vectori de influență. Bucureștiul și-a respectat deci cu loialitate angajamentele americane în Afganistan, în octombrie 2001, apoi în războiul din Irak, unde forțele românești sunt prezente cu fidelitate. Bucureștiul s-a asociat puternic luptei antiteroriste, ajungând să figureze pe lista alcătuită de Dick Marty pentru Consiliul Europei ca țară găzduind închisorile secrete ale CIA... România și-a adaptat politica regională aderând la „Marele Proiect Marea Neagră". Alianța cu Statele Unite securizează și onorează.

Relația cu Uniunea Europeană este mai complexă. În primul rând, pentru că România este o țară europeană și se simte poate iritată de faptul că trebuie să demonstreze acest lucru în fața Comisiei Europene. În al doilea rând, pentru că limbajul Comisiei, în rapoartele de etape anuale, este directiv și a fost multă vreme cu precădere reprobator. În sfârșit, în ultimul rând, pentru că în calendarul de integrare pentru ianuarie 2007 sunt introduse clauze de control severe. Bulgaria și România sunt supuse aceluiași tratament de monitorizare.

În acest context, se poate trece repede de la supunere la revoltă. Limbajul de parteneriat poate fi înlocuit progresiv cu atitudinea ranchiunoasă a unui elev nemulțumit că progresează fără să ajungă niciodată premiant. Mari neliniști se manifestă mai ales în sectorul agricol. Și opinia publică – satisfăcută de deschiderea frontierelor, ceea ce permite libera circulație – nu este prea încântată de a se vedea plasată pe ultimul loc, alături de Bulgaria. Să adăugăm la aceasta că piedicile puse fără întârziere de unele țări, precum Marea Britanie, față de primirea muncitorilor români sunt tot atâtea lovituri primite de o populație care își vede spulberate visurile de afirmare economică prin emigrarea temporară și posibilitatea de a munci în străinătate, în Europa.

Efortul prea îndelungat generează această „oboseală" pe care analiștii o atribuie Balcanilor de Vest. Oboseala românească apare în lipsa perspectivei unui miracol de dezvoltare pe termen scurt.

Timpul e înșelător. Timpul, scurt pentru noi, al expansiunii europene pare lung pentru candidații la integrare. Un timp care nu a fost linear de la primele angajamente euro-atlantice din 1993-1994. Nesigur la început, apoi accelerat. Un timp al dependenței și al încercării de a fi recunoscut. Această nevoie de recunoaștere explică popularitatea încă mare a președintelui Băsescu, personaj ce adoptă o atitudine îndrăzneață, insolentă uneori.

Iarna românească, noiembrie 1989: nu se întâmplă nimic

La București nu se întâmplă nimic. Cu zâmbetul pe buze, în iunie 2005, un prieten istoric îmi povestea: „Aveam impresia, la mijlocul lui noiembrie, că aveam foarte mult timp, că aveam timp să-mi termin cartea, să adaug notele, bibliografia și indexul. Părea că nu se va întâmpla nimic în România".

Oficial, populația nu știe nimic despre căderea Zidului Berlinului. Niciun rând despre evenimentele de la Berlin în presa de partid. Populația nu este oficial informată, dar în mediile cultivate, intelectualii, universitarii, unele familii ale multor studenți din București, Timișoara sau Iași ascultă Radio Europa Liberă pe ascuns. Unii pot prinde BBC-ul. Căderea Zidului, care oficial nu avusese loc, nu mai este un secret pentru mulți români.

Românii își trăiesc istoria separat, într-o nefericită insularitate înfrântă. Ei se simt diferiți, uitați, doborâți. Striviți de trilogia celor trei „F" (Frig, Frică, Foame). Povestirea antropologului Irina Nicolau, devenită director adjunct al Muzeului Țăranului Român după 1989, astăzi dispărută, mă obsedează. Ea își amintește de serile petrecute în frig, într-un apartament prost luminat, plin de țesături populare și covoare unele peste altele, majoritatea provenind din Oltenia, un apartament ce ar fi putut fi plăcut cu puțin mai multă lumină; ea povestește cum se culca ghemuită în patul rece și închidea ochii, sperând că se va scufunda tot mai mult și nu va mai reveni la suprafață a doua zi... Să moară, să dispară. Aceasta a fost și tema centrală a unor poeți de atunci, precum Ana Blandiana sau Mircea Dinescu, care vorbeau de un popor devenit vegetal sau de o corabie care se scufundă. Lumea îi citea și îi credea. Poemele lor circulau în mediile din exil, la Paris, Washington și München, sediu al postului de radio Europa Liberă pentru Europa.

Este un popor obosit, confruntat de la începutul anilor 1980 cu lipsurile și frigul. Lupta cotidiană este epuizantă, supraviețuirea înlocuiește proiectele. Mai mult, românii nu au un trecut de rezistență de care să se agațe și care să fie un sprijin moral. Totul a fost ocultat, uitat și îngropat, au fost interzise mărturiile despre rezistența celor care, de la țărani până la foștii partizani ai extremei drepte, au luptat cu arma în mână, ascunzându-se în munți până în 1956. Aceste momente ale rezistenței armate, în legătură cu care istoricii s-ar putea documenta din arhivele tribunalelor, când luptătorii erau prinși, interogați și condamnați, sunt învăluite

într-o tăcere absolută. Mai târziu, doar o mână de studenți îndrăznește să se solidarizeze fățiș cu protestatarii de la Budapesta, la sfârșitul lui octombrie și începutul lui noiembrie 1956. Când acești curajoși au fost arestați, aceasta se întâmpla mai ales noaptea, unul câte unul, în liniște, fiind trimiși în lagărele de muncă pentru a construi canalul Dunăre-Marea Neagră și eliberați în 1963, 1964.

Ordinea domnește, iar secretarul partidului, Gheorghiu-Dej, îi eliberează pe deținuții politici. În august 1968, poporul român îl susține pe Nicolae Ceaușescu, care ia public poziție împotriva intervenției Pactului de la Varșovia la Praga. Mulțimea din București, venită spontan să-l aplaude atunci când i se adresează de la balconul Comitetului Central, îl ovaționează, crezând că asistă la o ruptură față de Moscova, când de fapt nu era vorba decât de o divergență în interpretarea reformelor primăverii de la Praga. Încă din aprilie 1964, Partidul Comunist Român, sub conducerea lui Gheorghiu-Dej, declarase că fiecare țară din blocul sovietic este liberă să construiască socialismul așa cum crede de cuviință. Așadar, acum, la sfârșitul anilor 1980, românii care s-au înșelat sau au fost înșelați în 1968 sunt prudenți. Reformele începute la Praga, Budapesta și Varșovia, momentul Gorbaciov ar putea să nu fie, încă o dată, decât o iluzie, o diversiune în etapele inconturnabile ale construcției socialismului. O profesoară universitară de literatură franceză la Facultatea de Litere insistă: după visul de deschidere ideologică din anii 1960, după vara lui 1968, când Ceaușescu apăruse ca un erou patriot, astfel încât intelectualii ieșiți din închisorile comuniste, viitori disidenți, se înscriu în partid, după atâtea decepții și deziluzii, în ce să mai crezi în 1988 și 1989? Reformele introduse în câteva țări surori sunt adesea percepute ca un fel de perversiune pe drumul socialismului. Un drum fără întoarcere.

Nimic nu se va întâmpla în România.

Semnale ciudate

Şi totuşi: ar fi greşit să se creadă că toată România era înmormântată sub o şapă de plumb de imobilism uniform. Unele semne îi tulbură pe observatorii atenţi.

Un student bucureştean, în ultimul an la Facultatea de Istorie, se amuză retrospectiv când îşi aminteşte începutul anului universitar în 1989. La parterul întunecat şi prăfuit al clădirii greoaie a facultăţii, de-abia luminat şi neîncălzit, apar afişe anunţând triumfal pregătirea congresului al XIV-lea al Partidului pe 22-24 noiembrie. Profesorii sunt obligaţi să facă de gardă în faţa panourilor şi să păzească afişele. Postură ciudată şi ridicolă. Cine ar îndrăzni să rupă sau să distrugă un astfel de afiş? Serviciile de informaţii interne ale Securităţii aveau oare indicii legate de mişcări subterane? Aceşti profesori care fac de gardă în faţa panourilor de propagandă a Partidului surprind. Dar studenţii se abţin să comenteze evenimentul. La universitate nu se vorbeşte despre politică. Discuţiile şi dezbaterile politice se poartă în spaţiul privat, în familie sau cu un cerc de prieteni siguri...

Câţiva intelectuali, critici de artă, spun că au visat la începutul lui decembrie o mare vâlvătaie pentru ca ţara să se schimbe. Ei spun că au visat la o Românie după model polonez, nemaiştiind dacă se refereau la Polonia anilor 1830, 1956 sau la mişcarea sindicalistă de opoziţie Solidarnosc...

În acelaşi moment, la Paris, o tânără româncă, cercetătoare în sociologie, beneficiară a unei burse de studii de o lună, se întreabă în mod deschis cum de a obţinut atât de uşor viza de ieşire din ţară; în timpul unei conversaţii despre Uniunea Sovietică a lui Gorbaciov, ea lansează un nume care circulă la Bucureşti, numele unui comunist care ar fi un reformator de tipul lui Gorbaciov: Ion Iliescu.

Plouă la Paris la mijloc de noiembrie. Timpul mohorât şi umed transformă Bucureştiul într-un oraş mizerabil. Este încă şi mai frig în Moldova, la Iaşi.

Responsabilii cu pregătirea congresului partidului desfăşoară o activitate febrilă. Un congres românesc menit

să închidă gura comuniștilor „revizioniști" de la Moscova și Budapesta. Presa oficială, ziarul partidului, *Scânteia*, sunt foarte critice la adresa țărilor surori, care au deviat de la linia comună: se transmit informații despre agravarea mizeriei pe străzile Budapestei sub titlul „Săracii din Budapesta", însoțite de fotografii reprezentând cerșetori culcați pe jos, și despre creșterea vertiginoasă a datoriei Ungariei. România a avut alte opțiuni: și-a plătit datoria și a renunțat cu duritate la clauza națiunii celei mai favorizate de care beneficia din 1975. La Washington, membrii celebrei fundații republicane The Heritage Foundation, în frunte cu Iuliana Pilon, americancă de origine română, care urmărește situația din România, sunt uluiți. Această decizie a Bucureștiului interzice membrilor Congresului, informați de către Fundație, să ia poziție în Congres împotriva dictaturii lui Ceaușescu, în numele apărării Drepturilor Omului și a libertății religioase. România nu mai cere nimic! Marele proces public al regimului din România nu are deci loc în Congres, la Washington. România nu pare a stârni interesul opiniei publice americane, care urmărește cu sufletul la gură continuarea dialogului dintre Ronald Reagan, și apoi dintre succesorul său, președintele Bush, și Gorbaciov. Este Gorbaciov sincer atunci când vorbește de pace? Este într-adevăr „the Good Guy" pe care pretinde că îl întruchipează?

„Săracii" din România nu umplu străzile orașelor, nu sunt vizibili. Aceștia își vor face brusc apariția după zilele din decembrie 1989, scandalizându-i pe observatorii occidentali. Nimeni nu vorbește despre orfelinatele unde, înainte de decembrie 1989, mor pe capete copiii abandonați sau bolnavi. Cei care știu tac, ceilalți nu cunosc situația. Cuvântul „SIDA" nu există în România. Pentru a realiza cât de departe se ajunsese cu planificarea tăcerii și a minciunii prin omisiune, va trebui să așteptăm observațiile și analizele antropologului american Gail Kligman. Studiul său *The politics of duplicity*, publicat în 1998, dezvăluie rădăcinile amplorii dezastrului sanitar și psihologic care îi atinge pe copii și pe femei. În statisticile Ministerului Sănătății,

înainte de 1989, în spatele cuvântului „pneumonie" se ascunde în realitate SIDA. Unii români neîncrezători şi îngroziţi sunt cuprinşi, în lunile care urmează zilelor din decembrie, de bănuiala că occidentalii au adus SIDA care nu exista în România înainte de deschiderea frontierelor.

Limbajul mobilizării patriotice şi socialiste se dezlănţuie şi trece în prim-plan. Tezele pregătirii celui de-al XIV-lea Congres al Partidului sunt publicate pe larg până şi în paginile revistelor literare, precum *România literară* din 6 iulie 1989, cu peste zece pagini pe patru coloane, alături de informaţii cu privire la expoziţii de pictură din capitală, comentarii elogioase asupra festivalului de muzică de la Dresda 1989, a unui concert Enescu susţinut la Moscova de o interpretă românca. Precum şi o referinţă din spaţiul francez, publicarea unui volum de 762 de pagini, sub egida Universităţii, consacrat diversităţilor socioculturale ale Revoluţiei franceze. Cu o menţiune, în sfârşit, privind prestaţia de neuitat a unui grup folcloric românesc din Curtea de Argeş în Olanda. Astfel, structura acestui număr al *României literare* din iulie 1989 este exemplară: dogma, ţările surori, succesele muzicale ale României în URSS, comemorarea Revoluţiei franceze din 1789, aluzia la folclorul naţional, pe fondul planului guvernamental al festivalului naţional „Cântarea României". Pe 5 iulie, Nicolae şi Elena pun la Bucureşti piatra de temelie a Centrului Naţional de Creaţie şi Cultură Socialistă „Cântarea României".

Expunerea tezelor congresului este seacă şi neutră, în timp ce slăvirea omniprezentă a cuplului Ceauşescu se vrea dinamică. Continuă ritualul deplasărilor în străinătate, cu frazele consacrate cu prilejul plecării de pe aeroportul din Bucureşti şi de întâmpinare la întoarcere, pe drumul de la aeroport spre centrul oraşului. Aceleaşi fotografii, în alb-negru, retuşate, ale cuplului veşnic senin în maturitatea sa. Un cuplu salutând mulţimea. Elena, coafată îngrijit şi cuminte, cu părul strâns, cu rochiile ei înflorate, strânse în talie, cu taioarele cu fuste plisate, cu fruntea liberă, cu puţine riduri. Nicolae Ceauşescu, mic de statură, cu pieptul

uşor bombat, cu braţele scurte atârnând şi cu acel surâs pieziş şi încremenit. Au loc vizite ale unor personalităţi străine: la sfârşitul lui mai 1989, preşedintele Republicii Populare Mozambic vine la Bucureşti. La jumătatea lui septembrie, va fi rândul unei delegaţii parlamentare mongole, iar pe 10 noiembrie, Arafat este primit la Bucureşti. În primăvara şi vara lui 1989, au loc vizite în judeţele ţării: băi de mulţime, şiruri de copii în costume populare oferind flori Elenei, în splendoarea unei veri călduroase. Sunt celebre recoltele abundente – imaginea pământului românesc generos îşi are rădăcinile în miturile naţionale fondatoare, fiind preluată de comunişti – şi, fenomen accelerat din 1988, sunt evidenţiate rezultatele magnifice a ceea ce s-a numit sistematizare: adică un plan de suprimare a caracterului de ruralitate a satului, relansat în 1988 pentru a distruge tradiţia şi a impune în grabă modernitatea, construind în mare viteză şiruri de blocuri uniforme pe spaţiile recuperate după distrugerea caselor ţărăneşti. Trebuie să deschizi bine ochii pentru a distinge pe fotografiile în alb-negru, gri în realitate (hârtia e de foarte proastă calitate), din ziarul *Scânteia*, blocurile modeste, rigide, aliniate. Sistematizarea – pe larg explicată şi comentată pozitiv în presa de partid – este o etapă spre realizarea Omului Nou. Ţăranul nu se mai numără printre reprezentările pe care societatea este chemată să şi le facă despre ea însăşi. Pe de altă parte, superioritatea agriculturii socialiste este afirmată şi reconfirmată în vara lui 1989. Cu un apel la o mai mare productivitate: pe 17 octombrie, în vizită la Bistriţa-Năsăud, Ceauşescu declară că 8 000 de kg de grâu la hectar este un rezultat bun, dar că sunt cooperative care au obţinut 12 000 de kg la hectar. Trebuie făcute eforturi şi mai mari. Lunile şi săptămânile dinaintea celui de-al XIV-lea congres sunt precedate de momente de mobilizare prezentate ca tot atâtea pagini de fericire socialistă: 1 mai, „ziua de luptă revoluţionară pentru împlinirea idealurilor supreme ale poporului", este salutată cu readucerea în atenţie a unor fotografii de adolescenţă ale lui Nicolae şi Elena, prezentaţi

din față. El are părul negru, îngrijit pieptănat peste cap, sprâncenele groase, buzele bine conturate, ea, puțin tristă, cu nasul subțire, poartă o rochie cu guler rotund cu margine de culoare închisă... Epoca e salutată „ca epoca Nicolae Ceaușescu, epocă de măreațe realizări socialiste". Urmează 23 august, comemorarea loviturii de stat a regelui Mihai împotriva generalului Antonescu, prezentată ca ziua Z a unei insurecții populare comuniste care în realitate nu a avut loc niciodată. Partidul Comunist, în ilegalitate în România din 1924, număra abia în jur de o mie de membri în 1944... Decizia de înlăturare a mareșalului Antonescu, aliat cu Hitler în războiul împotriva URSS, a aparținut regelui și anturajului său militar. Dar *Scânteia* cinstește acest „act istoric care a deschis o eră nouă" și nu uită să insiste asupra rolului specific al conștiinței naționale a partidului comunist român. Emfaza unor articole frizează ridicolul, atunci când se amintește rolul deosebit de important al șefului statului român la scară europeană și mondială...

Ultimul congres al Partidului Comunist

Pregătirea celui de-al XIV-lea Congres abundă în expuneri, lungi expuneri de bilanțuri pozitive, produse de activiștii de partid din diferitele regiuni ale României: o fotografie în stil fotomaton a oratorului, mohorâtă și țeapănă, însoțește textul. Nicio critică sau autocritică în acest gen de expuneri, doar o litanie fără sfârșit lăudând meritele partidului. Atunci când critica apare, ea provine de la un singur șef: șeful partidului din 1965, șeful statului, președinte din 1974, având misiunea să educe, să mobilizeze, să pedepsească, dacă este necesar. Discursul lui Ceaușescu la cel de-al XIV-lea Congres este un discurs-fluviu, foarte construit. Vorbitorul este ovaționat din sfert în sfert de oră aproximativ de tovarășii disciplinați care

scandează: „Ceauşescu comunism", „Ceauşescu eroism, România comunism". Aceştia sunt numeroşi, nu foarte tineri, femei, reprezentanţi ai minorităţilor. Sunt din Bucureşti sau din provincie. Sunt îmbrăcaţi în costume de culoare închisă, gri, femeile poartă taioare sobre. Este un moment extraordinar acest Congres al XIV-lea cu uşile închise... După decembrie 1989, în mod ciudat, această elită comunistă pare să fi dispărut. Autoarea acestor rânduri nu a întâlnit niciodată, la niciun nivel al puterii, pe vreunul din aceşti delegaţi care îl ovaţionau pe Ceauşescu. Nu am auzit pe nimeni lăudându-se că ar fi asistat la această întâlnire, devenită ultimul congres al Partidului Comunist Român. Extraordinară imagine a acestor bărbaţi şi femei, dintre care unii ştiau că se apropie sfârşitul, a acestor trădători pe care şeful statului îi va face cunoscuţi prea târziu, pe 17 decembrie.

Circulă diferite zvonuri: în subsolul clădirii, unii delegaţi ar comercializa la negru obiecte de lux, ciorapi de bună calitate, parfumuri. Doar zvonuri? O imagine şocantă a subsolurilor prin care se răspândesc tovarăşii în timp ce şeful cere cu glas tunător strângerea rândurilor.

Şi străinii? În noiembrie 1989, delegaţiile comuniste străine nu sunt numeroase. Comuniştii italieni şi maghiari nu s-au deplasat. Unii reprezentanţi par nemulţumiţi: este cazul comuniştilor francezi, care, deşi prezenţi, exprimă rezerve faţă de atitudinea partidului român. Delegaţia Partidului Comunist Francez are sarcina de a atrage atenţia partidului român asupra „gravelor divergenţe în privinţa respectării drepturilor omului, precum şi asupra concepţiei înseşi a socialismului". La rândul lor, comuniştii iugoslavi adresează Bucureştiului un mesaj în care se subliniază necesitatea unor schimbări profunde şi importante în socialismul de azi.

Congresul se desfăşoară în enorma clădire construită la sfârşitul anilor 1950 pe terenurile confiscate din grădinile fostului palat regal al regelui Mihai. Cartierul este supra-

vegheat cu strictețe. Circulația este interzisă vehiculelor fără autorizație specială. Toate mașinile străine sau românești înmatriculate în provincie sunt sistematic controlate.

Ceaușescu ține un discurs de șase ore, cu trei pauze. Crede, aderă cu o sinceritate încăpățânată la ceea ce spune. Este în fruntea partidului din 1965. A inițiat o nouă epocă. Nu se pune problema să-și schimbe direcția: Ceaușescu îi condamnă cu fermitate pe acei conducători din Est care vor să se îndrepte spre capitalism. Are și aliați: șeful partidului bulgar, Jivkov, cu care s-a întâlnit pe 8 octombrie. Cei doi vechi militanți au reafirmat cu această ocazie necesitatea de a întări solidaritatea socialistă. Partidul nu va putea renunța la răspunderea sa revoluționară, nu-și va abandona misiunea istorică...

Nicolae a cunoscut destule crize. Cea mai gravă a fost cea din august 1968. El este convins că Gorbaciov merge pe un drum greșit. S-au întâlnit cu ocazia vizitei acestuia din urmă la București, în mai 1987. Presa românească s-a grăbit să demonstreze că România făcuse restructurarea, perestroika încă de la începutul anilor 1980. Că România e mai avansată decât țara soră sovietică. Se vor revedea la Moscova, pe 5 decembrie 1989, la reuniunea țărilor partenere în Pactul de la Varșovia, în care România este membră de la înființarea Pactului, în 1955. Faptul că presa occidentală exprimă critici violente la adresa lui Ceaușescu, a regimului său, a deciziilor sale considerate ca fiind nebunești, pare un lucru firesc. Ceaușescu trăiește războiul rece ca un stalinist, nerenunțând la obiectivele și metodele socialismului. Ostilitatea lagărului capitalist este elementul generator al războiului rece. Ceaușescu nu abandonează limba de lemn învățată de mai bine de patruzeci de ani. În fața amenințării care-l încercuiește, amenințare pe care o consideră ca venind din exterior, el reamintește „necesitatea imperioasă de a apăra integritatea și independența României". Este gata să consolideze capacitatea de apărare a țării. Are grijă de supravegherea frontierelor. Este sigur de el, de familia sa, de soția sa omniprezentă și puternică, care

controlează cu multă atenție activitățile Ministerului de Interne. „Inginera Elena Ceaușescu" conduce și Consiliul Național al Științei și Învățământului. Fiul său Nicu este șeful organizațiilor de tineret ale partidului și conduce județul Sibiu. Unul dintre frații săi, general-locotenent Ilie Ceaușescu, răspunde de învățământul militar și conduce Institutul de Teorie Militară, care, împreună cu Editura Militară, controlează publicațiile privind istoria armatei române și istoria Pactului de la Varșovia. Ceaușescu este sigur de anturajul său din care personalitățile cele mai oportuniste – un Ioan Talpeș, un Mihai E. Ionescu – vor fi câțiva ani mai târziu alături de Ion Iliescu pentru integrarea României în NATO, ocupând posturi-cheie în Serviciile de Informații și în armată... Ideologi, dar foarte pragmatici, acești oameni vor ști să se adapteze, să recite lecțiile de democrație și economie de piață, să-și schimbe limbajul de lemn. Ceaușescu a îmbătrânit și nu mai sesizează minciunile curtezanilor săi. Trăiește într-o lume care se prăbușește fără să-și dea seama.

Întrebări...

O întrebare rămasă fără răspuns este următoarea: la ce dată exact aceste persoane din anturajul lui Ceaușescu și-au schimbat poziția, nemaifiindu-i fidele, pentru a colabora cu Ion Iliescu? În al doilea rând, cum se explică faptul că Ceaușescu nu a reacționat mai ferm atunci când, în primăvara lui 1989, circula în Occident un document provenit din România, o critică violentă la adresa sa? Acest document se înscrie într-un lung și surprinzător scenariu de complot. Textul – o scrisoare în tradiția scrisorilor adresate conducerii partidului de către Václav Havel în 1977 sau de scriitorul român Paul Goma lui Ceaușescu, tot în primăvara lui 1977 – își face apariția prin serviciile de la BBC, în martie 1989. La Paris, această scrisoare circulă prin

intermediul unei reviste a exilului liberal, *Lupta*, în limba română, în numărul din 22 martie 1989.

Scrisoarea cuprinde cinci puncte care denunță politica de sistematizare a satelor, nerespectarea acordurilor semnate la Helsinki cu privire la drepturile omului, distorsionarea rolului Securității, care acționează împotriva drepturilor muncitorilor, împotriva vechilor militanți, împotriva intelectualilor. Semnatarii dezaprobă consecințele nefaste ale unei planificări prost organizate, afirmând astfel profundul lor dezacord cu elogiile publicate de *Scânteia.* În sfârșit, textul subliniază caracterul catastrofal și neliniștitor al degradării poziției internaționale a României. Autorii scrisorii își exprimă ferm convingerea că România este și rămâne o țară europeană. Această aluzie la România ca țară europeană pare a fi un ecou al temei „Europa – Casă Comună", lansată de Gorbaciov din 1986-1987. Un mesaj surprinzător, semnat de șase demnitari. Unii dintre ei sunt cunoscuți pentru o lungă carieră comunistă, precum Gheorghe Apostol, prim-secretar al Comitetului Central în perioada1955-1961, Silviu Brucan, fost redactor-șef la *Scânteia* și fost ambasador român la ONU. Alături de ei, un comunist remarcat de analiștii occidentali pentru a fi criticat politica lui Ceaușescu în 1979, Constantin Pârvulescu, un veteran, născut în 1895. Ceilalți semnatari ai mesajului: Corneliu Mănescu, fost ambasador al României la Paris în perioada 1977-1982, Alexandru Bârlădeanu, fost membru al Comitetului Executiv al Comitetului Central, promovat în 1965, și I. Răceanu, cu o carieră de ilegalist sinuoasă.

Tonul scrisorii era amenințător, vechii tovarăși afirmând că s-au hotărât să vorbească înainte de a fi prea târziu. Este foarte ciudat că Ceaușescu și clanul său nu au luat în considerare pericolul pe care îl reprezenta acest mesaj, prin conținutul său și prin faptul că circula. Ceaușescu îl cunoștea pe Pârvulescu, știa că acesta nu îl suportă, îl considera un fals ilegalist. Pârvulescu are curaj: a „făcut" revoluția din 1917-1918, a intrat în partid de la înființare, a fost arestat în 1930, a evadat și s-a refugiat în URSS. Întors

în România, datorită încrederii totale din partea sovieticilor, va deveni șeful Comisiei de Control a Partidului. Să nu fi avut Ceaușescu decât dispreț față de aceste personalități în vârstă, care nu se mai aflau în primele rânduri ale nomenclaturiștilor săi? Îi frecventase totuși la începutul propriei sale cariere, apoi în anii 1960, în perioada în care la conducerea Partidului se afla Gheorghiu-Dej. Silviu Brucan avea o mare influență: fusese un apropiat al multor tovarăși prin funcția sa de redactor-șef al ziarului *Scânteia*. La Washington se împrietenise cu ambasadorul Uniunii Sovietice, Dobrînin. La București fusese aproape zece ani vecin cu familia Ceaușescu. Să nu fi văzut șeful statului român în această formă de exprimare a criticii decât o reminiscență a scrisorilor deschise ale disidenților din 1977, care nu îl atingeau?

Pentru Nicolae Ceaușescu, disidenții nu erau decât niște trădători. E destul să amintim că după ce i s-a adresat lui Ceaușescu în 1977 cu atâta îndrăzneală, romancierul Paul Goma fusese amenințat, lovit de Securitate și obligat să ia drumul exilului. El apărea atunci în România ca un trădător care își abandonase patria. Să fi crezut Ceaușescu și să se fi sprijinit pe atotputernicia și loialitatea serviciilor de Securitate? Unul dintre frații săi, Andruța, general-locotenent, conducea echipele de antrenament ale trupelor de Securitate de la Băneasa, în imediata apropiere a capitalei. Să fi crezut Nicolae că opozițiile exprimate erau atât de divizate – un Ion Iliescu, un Petre Roman nu erau printre semnatarii scrisorii celor Șase – încât erau complet inofensive? A dorit să creadă că poporul său îl susținea în apărarea patriei socialiste așa cum îl susținuse în august 1968?

Moment straniu care a fascinat pe observatorii situației din România în primăvara lui 1989 și care, cu peste cincisprezece ani mai târziu, surprinde încă: mărturiile *a posteriori* ale diverșilor autori ai acestei scrisori diferă unele de altele. Astfel, amintirile celui mai vorbăreț dintre ei, Silviu Brucan, sunt contestate de un alt semnatar,

Bârlădeanu. Este greu de restabilit adevărul: la Bucureşti, în primăvara lui 1989, numai românii care ascultau pe ascuns BBC erau informaţi de existenţa acestei scrisori a celor Şase. Potrivit versiunii lui Silviu Brucan, într-o carte de interviuri publicată la Bucureşti în 1989, iniţiativa i-ar reveni. El ar fi pus la punct acest plan împreună cu Apostol şi Bârlădeanu, sub privirea foarte îngăduitoare a doi diplomaţi occidentali, ambasadorii Statelor Unite şi al Marii Britanii, Kirk şi Hugh Arbuthnott... Povestirea lui Brucan este rocambolescă. Bătrânii domni români, supravegheaţi de Securitate, conversează plimbându-se într-un parc; ei se pierd în acest peisaj de parcuri cam reci deja toamna, aproape pustii în timpul zilei când copiii sunt la şcoală. Aceşti doi bătrâni domni sunt însă periculoşi. Silviu Brucan a reuşit să obţină o viză şi un paşaport pentru a merge la Washington şi a fi primit la Departamentul de Stat; el a transmis, prin curier diplomatic, un text provizoriu al scrisorii la Departamentul de Stat, prin intermediul lui Michael Parmley, consilier politic la ambasada Statelor Unite! La Washington, Silviu Brucan îl va întâlni pe asistentul Secretarului de Stat pentru afaceri est europene, Thomas Simmons, entuziasmat de proiectul scrisorii. În acest timp, la Bucureşti, circulă zvonuri potrivit cărora Brucan a făcut o înţelegere cu Ceauşescu ca să obţină paşaportul; sau că ar fi fugit din ţară şi nu se va mai întoarce.

În fapt, Silviu Brucan pleacă de la Washington la Londra în noiembrie 1988, înainte de a ajunge la Moscova. Aceste deplasări ar fi urmărite îndeaproape de contactele americane şi britanice ale lui Brucan la Bucureşti... Potrivit povestirii acestui călător, după o importantă conferinţă ţinută la Institutul de economie din Moscova, Memo, el ar fi avut o întrevedere îndelungată cu Gorbaciov. Asupra chestiunii răsturnării lui Ceauşescu, Gorbaciov ar fi fost ferm: nu va avea loc o intervenţie sovietică în problemele interne româneşti. „Pentru mine, ar fi declarat el lui Silviu Brucan, non intervenţia este sfântă." Gorbaciov s-ar fi angajat să găsească o soluţie pentru ca viaţa lui Silviu

Brucan să nu fie în pericol, la întoarcerea în România. Ceea ce ar trebui să însemne şi să confirme că legăturile sunt strânse între Securitate şi KGB. Brucan soseşte în România de la Viena, pe unde trecuse după sejurul la Moscova. Este oprit la frontieră, la Curtici, debarcat din trenul de Bucureşti şi reţinut o noapte într-un hol de gară pustie. Este singur, este frig. A doua zi dimineaţă este expediat la Bucureşti, cu scuzele colonelului comandant al frontierei. Reţelele sovietice în România să fi fost atât de puternice încât să fi putut influenţa vama de la Curtici?

Silviu Brucan e un excelent povestitor. El prezintă un Gorbaciov prudent, la acest sfârşit de noiembrie 1989, într-un fel de complicitate cu partenerii săi de la Londra şi Washington, adept al unei linii permisive în privinţa ţărilor surori. Brucan povesteşte cu o mulţime de detalii conversaţia sa cu Gorbaciov dar acesta nu a confirmat că l-ar fi primit pe Brucan în timpul şederii sale la Moscova: Brucan i-ar fi transmis doar un memorandum. Alexandru Bârlădeanu, într-un lung interviu acordat Laviniei Betea, publicat la Bucureşti în 1997, infirmă versiunea avansată de Silviu Brucan: iniţiativa unui opoziţii faţă de Ceauşescu, cu intenţia de a urma linia evoluţiei reformatoare şi a valorilor umaniste promovate de perestroika lui Gorbaciov i-ar aparţine lui. Era în 1988: Bârlădeanu vorbea, reflecta asupra reformei socialismului cu vechiul său prieten Apostol, în timp ce se plimbau pe stradă. Pe partea cealaltă, pe trotuarul de vizavi trecea un agent de Securitate... Apostol ar fi avut atunci ideea neinspirată da a-l contacta pe Siliviu Brucan, în timp ce Bârlădeanu considera că nu erau destui semnatari pentru o eventuală scrisoare şi că nu trebuiau periclitaţi primii paşi ai unei contestări deschise înaintea deschiderii celui de-al XIV-lea Congres al Partidului. Şi Bârlădeanu ajunge să afirme că nu a existat o scrisoare a celor Şase! Era vorba pur şi simplu de un mod al lui Brucan de a se erija în creier al revoluţiei, sub egida ambasadei Statelor Unite, unde se grăbise să se ducă, pentru „a ne trăda pe toţi". Potrivit lui Bârlădeanu, tovarăşul Pârvulescu ar fi acceptat

să semneze dar cu o condiție: ca faimoasa scrisoare să apară mai întâi în *Pravda*. Din partea unui vechi ilegalist, acest atașament față de Moscova pare plauzibil.

Să fi cunoscut Ceaușescu aceste divergențe, gelozii, rivalități și perspective contradictorii ale semnatarilor scrisorii? În cazul în care conducătorul ar fi aflat ceva despre această poveste, pe termen foarte scurt, putea sta liniștit. Veteranii, supraviețuitori cvasi-decăzuți, nu erau periculoși. Ceaușescu construise o ascensiune, comuniștii anilor 1950 - 1960 nu îl deranjau. Ion Iliescu, curând plasat în centrul evenimentelor din decembrie și pe urmă în centrul vieții politice a țării ca viitor președinte din 1990, împărtășește o apreciere similară a situației în interviurile acordate analistului româno-american V. Tismăneanu. Iliescu spune că, la acea epocă, el însuși era în contact cu Virgil Măgureanu și că autorii scrisorii nu aveau legătură cu structurile active ale Partidului, ceea ce explică faptul că aceștia nu l-au abordat. Cât despre V. Măgureanu, membru al Securității, acesta era pe atunci profesor la Institutul de partid „Ștefan Gheorghiu" din București: post de prestigiu datorită căruia va face parte – ca din întâmplare – din tribunalul înființat pentru judecarea și executarea soților Ceaușescu la Târgoviște. Virgil Măgureanu, o persoană ștearsă în aparență, liniștită, a condus între 1990 – iunie 1997 Serviciul Român de Informații Interne de la București...

Această atmosferă, dialogurile din interior, contactele cu străinii din Occident și din URSS care se desfășoară în culisele puterii, bătrânii demnitari dezamăgiți, gorbaciovienii ambițioși ca Ion Iliescu, ex-favorit al lui Ceaușescu pe când era un tânăr activist, explică într-un mod tragic și sumbru ritualul persistent care triumfă cu ocazia celui de-al XIV-lea Congres. Amenințarea există: Ceaușescu refuză să se supună și acționează. Populația este în marea ei majoritate paralizată. Așa cum va explica Virgil Măgureanu unui jurnalist de la *l'Express* în 1997: „Orizontul spiritual era redus la câteva lozinci primitive, impuse unei populații strivite de o propagandă intensivă. Era suficient, pentru a

întreține frica, să se amintească trecutul și existența unui aparat de opresiune tentacular...". Populația e încătușată în problemele obsedante ale vieții cotidiene: magazinele sunt goale, apartamentele neîncălzite, abia luminate. Spaima în prag de iarnă blochează energiile de ani buni.

Doi ani mai devreme, în noiembrie 1987, la Brașov, oraș industrial, apăruseră totuși mișcări de revoltă. În jur de două-trei mii de muncitori de la uzinele „Tractorul" și „Steagul roșu" îndrăzniseră să oprească lucrul, să iasă în stradă, ajungând până la sediul Partidului, să distrugă portretele lui Ceaușescu, să ceară pâine și să strige: „Jos Ceaușescu". Manifestațiile au fost reprimate de forțele de miliție și de unitățile militare de blindate, care au ocupat centrul orașului. Era prea târziu: în ciuda eforturilor autorităților de a bloca informația, au existat martori care au vorbit la AFP la Viena, a existat un film de amator finlandez. Un corespondent BBC a lansat cifra de două sute de arestări, după ziua de duminică 15 noiembrie. Ceea ce s-a numit „evenimentele de la Brașov", în lipsa unei definiții adecvate – grevă, manifestație, revoltă muncitorească –, a fost comentat pe larg de Radio Europa Liberă. La București, Brucan îi cheamă la domiciliul său pe corespondenții BBC pentru a face o declarație foarte fermă: puterea trebuia să aleagă între reprimarea masivă sau satisfacerea revendicărilor legitime ale populației. Momentul Brașov a fost considerat, în studiile de după 1989, un semn premergător al căderii regimului. După unii autori, se prefigurează atunci o alianță muncitori-studenți, câțiva studenți din Brașov și din Sibiu raliindu-se manifestanților, în timp ce la Universitatea din București ar fi domnit tensiunea. Curge deja sânge în România: potrivit cotidianului *Libération* din 23 noiembrie 1987, unii martori vorbesc de sute de răniți și doi morți dintre forțele de ordine, în timpul manifestațiilor. Întrebată ce amintiri păstrează despre acest moment, Brașov 1987, ex-consiliera președintelui Emil Constantinescu, Zoe Petre, recunoaște că a fost impresionată, că avusese o licărire de speranță, dar nimic mai mult. Tulburările de la Brașov nu

conduc la un proiect alternativ şi sunt departe de a-l răsturna pe Ceauşescu.

Atunci...

Nu se va întâmpla nimic în România. Din cauza fricii, se va explica. Frica de Securitate este bine înrădăcinată: dar agenţii săi îl lasă pe Silviu Brucan să primească jurnaliştii de la BBC în noiembrie 1987, pentru a se exprima despre manifestaţiile de la Braşov, şi nu blochează ciudatul său periplu din 1988 de la Bucureşti la Washington, Londra, Moscova şi Viena. Curios, mulţi dintre interlocutorii mei români îşi amintesc a fi avut un securist ca vecin de palier. Un fel de funcţionar de control a cărui prezenţă devenise familiară.

Dacă nu se întâmplă nimic este pentru că Ceauşescu i-ar fi anihilat pe intelectuali şi redus la tăcere încă de la începutul anilor 1970, iar aceştia, izolaţi, se exprimă individual atunci când reuşesc să trimită un document presei occidentale, prin intermediul vreunei ambasade străine binevoitoare. Fără maşini de scris, fără structură alternativă. Câteva nume circulă la Paris, Doina Cornea, Ana Blandiana sau Mircea Dinescu. Dacă nu se întâmplă nimic, este pentru că opozanţii potenţiali tac sau sunt arestaţi la domiciliu. Este şi pentru că intelectualii nu sunt nişte lideri populari; ei apar ca nişte privilegiaţi, ca nişte trădători atunci când încearcă sau reuşesc să ia drumul exilului...

Congresul se încheie.

Viaţa îşi urmează cursul. Potrivit rarelor reportaje din iarna lui 1989, populaţia este indiferentă. Pietonilor le este interzis să treacă pe trotuarul din faţa Comitetului Central. Fosta piaţă a Palatului Regal e pustie, circulaţia fluidă. Ceauşescu este reales în fruntea partidului, în unanimitate. La sfârşitul lui noiembrie, familiile se preocupă deja de pregătirile pentru un Crăciun comunist. O doamnă, profesoară de literatură, îşi petrece serile făcând prăjituri

din turtă dulce pentru nepoți. Ceaușescu își organizează viitoarele deplasări în străinătate: o călătorie în Iran, prevăzută pentru a treia săptămână din decembrie. La Praga, ambasadorul României, Gheorghe Homoșteanu, vechi comunist „ceaușist", muncitor care a urcat treptele promovării sociale, este disperat în zilele care urmează căderii Zidului Berlinului și declară, neputincios, că totuși îi atrăsese atenția tovarășului Ceaușescu să o țină în frâu pe Elena. Pentru că a o condamna pe Elena și puterea ei considerată ca fiind malefică era un mod de a nu-l atinge pe Nicolae, șeful, *conducătorul*. Pot fi văzute scene dintre cele mai surprinzătoare ale descompunerii fizice a sistemului sovietic: în grădinile ambasadei RFG de la Praga au fost montate corturi în timpul verii. Aici se adăpostesc cetățeni din RDG, fugiți din Est și așteptând ajutorul și presiunea Bonn-ului pentru a urca în trenuri care să-i conducă spre Vest. Acești cetățeni din RDG își abandonează mașinile Trabant, iar Praga devine un cimitir de Trabanturi...

Veteranul comunist Bârlădeanu îi va mărturisi mult mai târziu, în 1997, eseistei Livia Betea că voia să-l răstoarne pe Ceaușescu. Că își punea întrebări asupra valorilor socialismului și urmărea îndeaproape proiectul lui Gorbaciov. El mărturisește a fi fost profund frapat de o frază a acestuia: valorile umane au mai multă importanță decât lupta de clasă. Era, explică Bârlădeanu, o afirmație mai mult decât revoluționară, care contesta toată politica lui Lenin și Stalin. Deși urmărea cu interes proiectul de reformă a socialismului, Bârlădeanu refuza, în 1988 ca și în 1997, „să arunce copilul cu apa din copaie", așa cum o spune el însuși. Ajuns la bătrânețe, el meditează acum la marea eroare a socialismului de a fi recuzat și de a fi pretins să eradicheze toate valorile anterioare, toată cultura respectului față de om, rezultat al unor lupte sociale îndelungate și dificile. Eroarea comisă după 1989 ar fi – după părerea sa – de aceeași natură: o abolire radicală a întregii moșteniri socialiste, care poartă totuși în ea aspirația către dreptatea socială. În această atmosferă de așteptare, marcată de o

voință de ruptură, implicând răsturnarea lui Ceaușescu, și de reflecție asupra unui proiect posibil de societate socialistă umanistă, Bârlădeanu se plimba prin București, în 1988-1989, conversând cu vechiul său tovarăș Apostol. Aceste întrebări nu ajung însă până la Ceaușescu, ferm atașat de trecutul său stalinist. Ceaușescu, cel care declara și credea că „pentru Omul Comunist nimic nu este imposibil".

Decalajul între aceste vorbe murmurate aproape în secret la București, vorbe pline de teamă și speranță de schimbare, și calendarul celor Mari, G. Bush și M. Gorbaciov, care se străduiesc să mențină un echilibru internațional, este frapant, în timp ce Europa sovietică se mișcă. Semnalele venite din România rămân puțin vizibile: astfel, se aude la New York, pe 2 decembrie, că fosta tânără glorie a gimnasticii românești, Nadia Comăneci, triplă campioană olimpică în 1976, a sosit la bordul unui avion al companiei Panam, declarând că fugise din România lui Ceaușescu din dorința de libertate... În aceeași zi, Nicolae Ceuașescu, într-un discurs rostit cu ocazia ședinței Comitetului politic al Partidului, critică sever activitatea guvernului și a ministerelor, cere ordine și disciplină, precum și întărirea controlului Marii Adunări Naționale asupra activității guvernului. Prin aceasta, el face apel la un fel de legitimare populară. El își anunță intenția de a convoca o conferință internațională a țărilor socialiste, a mișcării comuniste, pentru a dezbate chestiunile prezente. În fața *derapajului* pe care îl reprezintă în ochii săi căderea Zidului Berlinului, luările de poziție ale cancelarului Kohl, procesul de reunificare germană care se profilează, Ceaușescu vrea să reunească forțele.

Acest discurs, acest anunț au loc concomitent cu întâlnirea americano-sovietică de la Malta, de pe 2 și 3 decembrie. Fractura este frapantă între, pe de o parte, dialogul Est/Vest care se produce prin întâlnirea lui Bush cu Gorbaciov și, pe de altă parte, lupta liderului român.

La Malta – poate pentru a confirma poziția lui Ceaușescu, cu certitudinile sale și voința sa de a rezista cu orice preț –, Mihail Gorbaciov apare într-o poziție slăbită

față de Bush, încurajat de evenimentele din ultimele săptămâni și susținut de hotărârea cancelarului german, care dorește reunificarea Germaniei și integrarea în structurile de apărare occidentale. Dacă obiectivul cancelarului este evident, demersul rămâne prudent. Bush, ca și Kohl de altfel, nu dorește să neliniștească Parisul și Londra, pentru care Istoria avansează puțin prea repede.

Întâlnirea dorită de președinția Statelor Unite încă din iulie 1989 a fost remarcabil pregătită de Departamentul de Stat și CIA. Informațiile care emană de la CIA și Departamentul de Stat începând din septembrie 1989, și care vor aduce lămuriri asupra întâlnirii bilaterale de la Malta, subliniază riscul iminent al unei destabilizări a blocului țărilor din Est și al unei „supremații" sovietice, ceea ce ar fi antrenat o nemulțumire generală la adresa Moscovei și a țărilor învecinate. Cu alte cuvinte, CIA constată faptul că direcția politică sovietică este zdruncinată, încolțită. Vulnerabilă, la Malta, ea va fi atacată mai ales asupra unei chestiuni: respectul drepturilor omului, cu o atenție deosebită asupra dreptului de emigrare a evreilor din URSS. Clamând un discurs occidental de tipul „Drepturile Omului", președintele Bush refuză implicit poziția lui Gorbaciov, umanist socialist împărtășind valori universale. Bush îi amintește lui Gorbaciov că locul său e în lagărul socialist, care nu mai este denunțat în mod explicit ca fiind un imperiu al Răului, deși ideea rămâne în subtext. Arhivele National Security se situează în 1989 în continuitatea expertizelor din vara lui 1988: este categoric respinsă ideea de a ceda unei solicitări de cooperare ideologică din partea lui Gorbaciov. În ceea ce privește drepturile omului, este important să se rămână la starea de confruntare a războiului rece. În ceea ce privește raportul de forțe militar, pentru Departamentul de Stat este clar că URSS, cheltuind o șesime din resursele sale, ajunsese la limită. Pe aceste baze, se conturează tactica Washingtonului: încercarea de a întări legăturile cu Europa Orientală, dar în așa fel încât securitatea URSS să nu pară amenințată. Un memorandum de pregătire a conferinței de

la Malta, datat 17 noiembrie 1989, provenit de la Departamentul de Stat, explică foarte concis: conferința de la Malta este o excelentă ocazie de a accelera schimbările politice care se prefigurează în Europa Orientală. Trebuie deci subliniat faptul că intensificarea reformelor și a schimbărilor în Europa de Est servește interesele celor două părți; trebuie interpelat Gorbaciov asupra celorlalte probleme regionale, să i se atragă atenția asupra fondurilor sovietice care destabilizează regimurile în America Centrală, în Afganistan, în Etiopia, în Cambodgia, în Libia și în Coreea de Nord și minează relațiile dintre Statele Unite și URSS. În sfârșit, și mai ales, trebuie blocat Gorbaciov în privința unui posibil proiect de neutralizare a unei Mari Germanii unite. Memorandumul din 17 noiembrie explică sec: „Gorbaciov poate să propună din nou desființarea Pactului de la Varșovia și a NATO. Legăturile existente între membrii NATO sunt mult mai puternice și diverse decât interesele de securitate militară. O astfel de propunere trebuie respinsă cu un simplu gest al mâinii... Gorbaciov ar putea de asemenea să avanseze ideea că este momentul să se acționeze pentru formarea unei Germanii neutre și unite. Este prematur și inoportun să se deschidă această discuție".

Reuniunea Pactului de la Varșovia are loc pe 4 decembrie la Moscova, imediat după întâlnirea de la Malta. Ceaușescu este prezent. Elena îl însoțește. Cum percepe el bilanțul întâlnirii de la Malta, expus membrilor Pactului de către Gorbaciov? Vede un învins sau un om politic slab în persoana șefului de la Kremlin? Reprezentantul AFP transmite că Ceaușescu nu și-ar fi ascuns opoziția față de reformele în curs în Europa de Est. Presa românească rămâne foarte discretă asupra acestei întâlniri la vârf a Pactului. Potrivit agenției TASS, președintele român ar fi avut un schimb de vederi „franc" cu Gorbaciov. Cotidianul *Scânteia* din 5 decembrie publică pe prima pagină o fotografie a cuplului Ceaușescu întors de la Moscova, anunță vizita de prietenie în Republica Islamică Iran a

cuplului şi expediază în două rânduri informaţia privind conferinţa de la Malta: „Mihail Gorbaciov a prezentat o amplă informare privind rezultatele întâlnirii sale cu G. Bush, care a avut loc pe 2 şi 3 decembrie. Întâlnirea s-a desfăşurat într-o atmosferă amicală".

Malta 2 şi 3 decembrie, Moscova pe 5. Întoarcerea soţilor Ceauşescu la Bucureşti într-o lume ce pare, în chip înşelător, adormită şi închisă. La Paris, câţiva reprezentanţi ai exilului românesc se neliniştesc: cei doi mari, Bush şi Gorbaciov, au împărţit lumea la Malta? Amintirea fosilizată şi falsă a conferinţei de la Ialta revine odată cu spaima de a vedea o Românie exclusă. Exclusă din mişcarea de cooperare Est-Vest, exclusă din perestroika lui Gorbaciov, exclusă din lupta lui Bush pentru respectarea drepturilor omului.

Nu se va întâmpla nimic în România.

ROMÂNIA, SFÂRŞITUL LUI 1989

Zoe Petre

Noiembrie, ultimul bal...

La sfârşitul lui octombrie 1989, premiera unui nou film românesc, *Noiembrie, ultimul bal*, a provocat multe şoapte şi surâsuri cu subînţeles. Îmi amintesc cum explicam unor prieteni ce însemna, în imaginarul antic, *cledonomanţia*: acea practică divinatorie care descifra spusele câte unui personaj care nu pricepea el însuşi sensul propriilor enunţuri – de pildă, Oedip, care promite solemn că-l va pedepsi pe ucigaşul lui Laios cu propria mână –, dar care se vădesc de rău augur pentru cine ştie să le interpreteze. Avea şi pedanteria hazul ei pe-atunci...

În România, ultimele luni ale lui 1989 au fost mai bizare, mai contradictorii, mai obositoare decât tot sfertul de veac în care ţara fusese condusă – aproape invadată, la drept vorbind – de Ceauşescu. Apropierea unei noi ierni, mai glaciale în casă decât afară, se adăuga noilor restricţii alimentare, care ajunseseră să îi scoată din minţi nu numai pe cumpărători, ci şi pe vânzătoare. Până atunci, chiar dacă bombăneau, ele erau de fapt satisfăcute de penuria care le deschidea căi nebănuite de îmbogăţire prin vânzarea cu suprapreţ a puţinelor mărfuri care mai ajungeau la magazine. Or, noile reguli le obligau acum să vândă doar „pe buletin", exclusiv clienţilor arondaţi magazinului şi în cantităţi foarte precis limitate: o jumătate de litru de ulei pe lună, 200 grame de mezeluri de cap de om, cu condiţia ca muşteriul să se prezinte personal, indiferent dacă era bolnav, bătrân, plecat din oraş. Personalul „unităţilor

comerciale de stat" era acum nevoit să ajungă la 6 dimineața la lucru pentru a felia din timp porțiile minuscule la care aveam dreptul. Mai multă muncă, mai puține învârteli – cum să nu se înfurie?

În tot acest timp, se știa, sau cel puțin se simțea, cum în jur totul se clătina. România imobilă era parcă încercuită de o lume în mișcare – la răsărit prin *perestroika* și *glasnost*, proclamate de Gorbaciov, la vest prin Ungaria, de unde veneau informații năucitoare despre deschiderea graniței cu Austria, ceva mai departe, dar nu prea mult, din Cehoslovacia, cu volumul de eseuri al unui scriitor pe nume Václav Havel, ale cărui cuvinte simple și cutremurătoare erau rostite în românește de vocea superbă a lui Alain Paruit, care le citea în foileton de la Paris la Europa Liberă; mai departe încă, Polonia, unde *Solidarnosc*, devenită celebră, organiza Masa Rotundă cu comuniștii și alegeri libere... Chiar și Bulgaria se cutremura, și cum televiziunea bulgară fusese adoptată de toată partea de sud, centru și est a României, de când televiziunea română își redusese emisiunile la două ore pe zi din ordinul expres al lui Ceaușescu, ca să se economisească energie electrică, se puteau vedea în direct – chiar în culori, în vreme ce la TVR doar o mică parte din emisiuni erau transmise în culori, tot pentru economie – manifestațiile ecologiștilor care îl sfidau pe Jivkov. În partea de vest a țării era încă și mai bine: acolo se prindea televiziunea de la Belgrad, pe atunci mult mai liberală decât toate celelalte. Dar până și emisiunile de la Chișinău, care erau recepționate în Moldova, aveau ceva vag subversiv și incitant. Numărul, și mai ales diversitatea celor care ascultau emisiunile în limba română ale radiourilor străine – *Europa Liberă*, *Deutsche Welle* sau BBC – par azi incredibile: un amic arheolog îmi povestea că, în plină vară a lui 1989, traversa în fiecare dimineață pe la 6 satul de la un cap la altul ca să ajungă la săpătură, și putea astfel auzi întreaga emisiune matinală de știri de la *Europa Liberă* prin ferestrele deschise ale tuturor caselor pe lângă care trecea.

Se putea chiar crede că toată lumea se săturase de Ceauşescu şi de aiurelile lui, din ce în ce mai staliniste, din ce în ce mai zgomotoase, mai ales în clamarea temelor naţionaliste care îi aduseseră cândva popularitatea. La începutul lui noiembrie, în Piaţa Amzei, la Gara de Nord, în Piaţa Matache, apărea un manifest, intitulat *Luneta*, şi revendicat de Frontul Democrat Român, o organizaţie până atunci necunoscută. Autorul acţiunii era tipograful Valentin Hurduc, de la Casa Scânteii. Acelaşi Valentin Hurduc dăduse foc, în aprilie 1987, la ora 05:40 dimineaţa, „Arcului de Triumf" din placaj ridicat la intrarea în Complexul Expoziţional din Piaţa Scânteii în cinstea lui Ceauşescu.

Complexul Târgului Internaţional Bucureşti – actualul ansamblu Romexpo – are o istorie absolut emblematică pentru anii aceia: construit la începutul anilor '60 pentru a celebra încheierea colectivizării agriculturii, corpul central avea capacitatea simbolică de 11000 de persoane, cifra mitologică a ţăranilor ucişi la reprimarea marii răscoale ţărăneşti din 1907. Cifra era rodul fanteziei propagandistice a marelui publicist socialist N.D. Cocea, în realitate fiind vorba de cel mult 600 de victime, dar fusese atât de insistent popularizată, mai ales în 1957, cu prilejul apăsătoarelor celebrări ale celor 50 de ani, încât aproape nimeni nu o mai punea la îndoială. Arhitectul Ascanio Damian, mulţi ani rector al Institutului de Arhitectură din Bucureşti, fusese şeful proiectului şi autorul marii construcţii centrale, care, dincolo de simbolistica luptei de clasă, era un dom de sticlă foarte modern şi cât se poate de îndrăzneţ, cu o impresionantă structură metalică de susţinere a enormei cupole cu diametrul de 96 de metri, de un purism bine temperat, care o înscrie în curentul modernist care anima Europa în acei ani. Vechi simpatizant comunist, Damian demisionează în 1987 din PCR în semn de protest faţă de mutilarea neavenită a ansamblului prin aşa-zisul Arc de Triumf cu motive populare – unul dintre cele mai oribile exemple de kitsch ceauşist. Valentin Hurduc fusese mai radical, dându-i foc. Şi tot el, în 4 decembrie 1987, tot la

05:40 dimineața, a incendiat – cu mai puțină eficacitate reală, dar poate cu și mai multă eficacitate simbolică – statuia lui Lenin din Piața Scânteii.

În 1968, când URSS era încremenită în stagnarea brejneviană, toți românii – sau aproape – erau antisovietici. Zece ani mai târziu însă, când era vorba de Gorbaciov și de *perestroika* (*ferestruica*, cum era ea alintată, ușor ironic, în românește), chiar dacă nu aveam îndeobște nicio brumă de încredere în buna credință a Moscovei, parcă am fi vrut și noi să avem parte măcar de un pic de *glasnost*.

La capătul puterilor

Cei mai mulți români înțeleseseră de fapt în 1977 că Nicolae Ceaușescu nu avea de gând să-și respecte făgăduielile inaugurale. Sigur, închisori și lagăre politice nu mai existau ca atare, și asta încă din ultimul an al lui Dej, 1964. România anticomunistă, care fusese terorizată de un regim stalinist dintre cele mai dure, cu aproape 1 milion de deținuți politici la o populație pe atunci de cca 16 milioane, și cu mai mult de 25% din cetățenii săi cu studii universitare închiși, dispăruți sau emigrați, cu marile gulaguri de tip sovietic, în frunte cu sinistrul Canal Dunăre-Marea Neagră, și chiar cu închisori practicând spălarea creierelor prin „reeducarea" în manieră extrem-orientală, ca sinistra pușcărie de la Pitești – această Românie, chinuită și terorizată, era la capătul puterilor în 1965. Ultimele nuclee de rezistență din munți fuseseră lichidate după mai bine de zece ani de gherilă, mișcările studențești din 1956 fuseseră zdrobite și, preventiv, represiunea se extinsese din nou în anii imediat următori. Majoritatea liderilor politici din vremea aproape uitată a României democratice nu putuseră rezista tratamentelor inumane din închisori și muriseră, răpuși de boli și de mizerie, ca Iuliu Maniu și atâția alții, sau uciși de-a dreptul, ca Gheorghe Brătianu. Dar și cei care izbutiseră să reziste vegetau încă în închisori sau, în cel mai

bun caz, exilaţi în sate aproape pustii din Bărăgan, copleşiţi de absenţa oricărei speranţe. Aşa că regimul putea să-şi permită să cumpere un început de recunoaştere internaţională renunţând la represiunea făţişă şi eliberând, în 1964, marea majoritate a deţinuţilor politici. Un an mai târziu, când Ceauşescu îi lua locul mentorului său Gheorghiu-Dej, mort în urma unui cancer galopant, el avea şi un interes personal urgent şi decisiv – acela de a lichida vechea gardă pentru a prelua personal controlul poliţiei politice, Securitatea, „braţul înarmat" al Partidului Comunist. Mimând o liberalizare strict controlată, care îi aducea şi un spor masiv de popularitate, el a reuşit, între 1965 şi 1968, să-şi subordoneze integral serviciile de securitate şi să le pună sub controlul activiştilor mai mult sau mai puţin civili.

Acesta a fost un complicat proces prin care teroarea anilor '50 a fost înlocuită de controlul difuz, generalizat – şi întru câtva consimţit – al societăţii în întregul ei. Insidios, acest control se va exercita prin cele mai variate instrumente, de la numărul disproporţionat de mare de ofiţeri de informaţii şi de informatori la creşterea monstruoasă a numărului membrilor de partid şi UTC, care ajunsese, în 1989, să depăşească o treime din populaţia activă a ţării. Două exemple mi se par elocvente sub acest aspect: pe de-o parte, politica aşa-numit demografică, dar care era în realitate cu mult mai mult, anume un instrument de control poliţienesc al celor mai intime componente ale vieţii private[18]. Decretul din 1966 nu se limita la a interzice avorturile, ci incrimina pe oricine ar fi putut avea de-a face cu operaţia, începând cu femeia care renunţa la sarcină şi cu persoana, calificată sau nu, care efectua întreruperea, dar continuând cu partenerul, legitim sau nu, al femeii şi cu toţi cei vinovaţi de omisiune de denunţ – părinţi, prieteni, personal medical auxiliar. Se instituiau controale periodice

[18] Zoe Petre, în L. Boia (ed.), *Mitologiile comunismului românesc*, Humanitas, Bucureşti 1994; Gail Kligman, *The Politics of Duplicity: Controlling Reproduction in Ceausescu's Romania*, University of California Press, Los Angeles 1998.

obligatorii la internarea în orice spital, precum şi în întreprinderile cu personal majoritar feminin, şi chiar în licee. Nicio intervenţie de chirurgie obstetrică nu se putea face decât în prezenţa unui miliţian sau procuror, şi orice avort spontan devenea suspect în ochii legii. Documentare îndrăzneţe, ca *Decreţeii* lui Florin Iepan, sau atât de impresionantul film al lui Cristian Mungiu *4 luni, 3 săptămâni, 2 zile*, evocă cu o forţă remarcabilă efectele devastatoare ale acestei interdicţii şi complicitatea de-a dreptul sinistră dintre Procuratură, corpul medical şi întregul aparat represiv în pângărirea oricărei demnităţi a persoanei umane pe care politicile nataliste au generat-o. Ar mai fi de adăugat doar un fapt: ştiu din sursă directă că legea nu se aplica atunci când tatăl (nelegitim) al copilului era cetăţean străin, tinerelor propunându-li-se avortul pentru a împiedica o eventuală expatriere prin căsătorie; mai mult, am auzit – fără a putea controla – că aceeaşi discretă „îngăduinţă" opera şi în cazul femeilor rome şi maghiare.

Într-un registru foarte diferit, aş da drept exemplu problema cenzurii: la sfârşitul anilor '60, Ceauşescu desfiinţase cu oarecare pompă Direcţia Presei – instituţia oficial însărcinată cu cenzura textelor tipărite–, pretinzând că redă autorilor, fie ei literaţi, ziarişti sau cercetători ştiinţifici, libertatea de expresie. În realitate, povara cenzurii trecea asupra editurilor, pe de-o parte, şi asupra autorilor înşişi, pe de alta: fiecare director, fiecare redactor de carte decreta propria listă de tabuuri, sporind temerile autorilor înşişi, adesea într-un mod mult mai greu de anticipat decât în vremea când interdicţiile erau enunţate de o singură autoritate. La Direcţia Presei existau liste de cuvinte, teme şi subiecte interzise; acum fiecare îşi inventa propria listă. Am auzit destui autori regretând, doar pe sfert în glumă, „vremurile bune de odinioară", când ştiai dinainte de ce vorbe sau subiecte să te fereşti.

În ambele cazuri putem constata în ce mod represiunea clar definită din epoca stalinistă nu a fost în realitate niciodată evacuată dintr-o societate care ar fi

devenit cumva mai liberă. Dimpotrivă, represiunea a fost interiorizată; ea s-a diluat, desigur, dar a pătruns astfel în toate cotloanele şi a devenit cotidiană. Mai mult, atunci când „ordinea socialistă de stat" se simţea cât de cât ameninţată, poliţia politică intervenea la fel de brutal, doar că şi intervenţia ei putea îmbrăca forme mai variate decât în anii de început ai regimului: internare psihiatrică, de exemplu, sau false infracţiuni economice. Tot aşa cum Partidul Comunist Român, cu cei aproape 4 milioane de membri, se transformase dintr-un detaşament de comando într-o organizaţie de tip sindical, un fel de informă armată de pifani care se târăşte alene prin praf, tot astfel şi represiunea devenea o realitate interiorizată, asimilată la nivelul întregii societăţi. Conceptele „revoluţionare" lansate de Ceauşescu – „societatea socialistă multilateral dezvoltată" şi mai ales „partidul – centru vital al întregii societăţi" – exprimau prea bine, dincolo de pompozitatea vacuă a vorbelor, această realitate a unei societăţi invadate din interior de dictatură.

La începuturile sale, regimul Ceauşescu propusese de fapt societăţii româneşti un *New Deal*, un nou contract, prin care modalităţile brutale şi făţişe de exercitare a puterii din deceniile precedente erau înlocuite cu o putere mai *soft*, acceptată de societate ca legitimă în schimbul unei răscumpărări simbolice – cea a discursului naţionalist – şi al unei foarte modeste prosperităţi efective, însoţită de câteva minime libertăţi foarte atent dozate. Aşa se explică, în opinia mea, absenţa unei disidenţe substanţiale care să depăşească protestele izolate, adesea mai vizibile de la München sau de la Paris decât de la Cluj sau de la Braşov. Personalizate în exces şi adesea fără nicio legătură unul cu celălalt, gesturile eroice şi solitare de protest din partea dr. Ion Vianu, a Doinei Cornea sau Dorin Tudoran, manifestele lui Radu Filipescu, poemele Anei Blandiana sau ale lui Mircea Dinescu puteau suscita admiraţia, dar în prea mică măsură adeziunea în masă. Proiectul de sindicat liber al lui Paul Goma era singurul care avea oarecare şanse de a depăşi această regulă a protestului izolat, şi de aceea a şi

fost atât de brutal sufocat. Pe de altă parte, nu e mai puțin adevărat că, în 1977, când Goma și-a inițiat acțiunea, sistemul ceaușist funcționa încă la nivel de mase, cu aliajul lui de retorică naționalistă și de făgăduieli de prosperitate minimală. Intelectualii, și mai ales scriitorii, simțeau deja suflul rece al opresiunii, dar se legănau cu iluzia că ar fi accidental și trecător, iar marea majoritate a populației era încă preocupată de perspective foarte concrete, cum ar fi cumpărarea unui modest apartament la bloc sau, luxul suprem, al unei Dacii.

Desigur, semne proaste apăreau deja ici și colo. După ce, în martie 1977, cutremurul devastator care lovise tot sudul țării, începând cu Bucureștii, vădise pentru un ochi atent tot felul de falii ascunse până atunci nu doar în subsolul, ci și în administrarea țării, în vară apăruseră tensiuni sociale grave în marile exploatații din Valea Jiului, unde minerii se revoltaseră fiindcă erau pe cale să-și piardă sporurile de muncă grea, ajungând să-l sechestreze pe primul ministru Verdeț. Dar un cocktail bine dozat de concesii și represiune restabilise calmul. În anul următor, 1978, survine alt seism bine ocultat – defectarea generalului Pacepa, care a provocat o panică generalizată, de la nivelul Ceaușeștilor înșiși în jos, a bulversat întreaga Securitate și a modificat radical politica de recrutare nu doar în „servicii", ci și în activul de partid și UTC, unde criteriile de dosar sănătos – părinți muncitori sau țărani – și de devotament orb au reînceput să prevaleze fără excepție asupra celor de competență.

Cu toate acestea, marile programe de construcții, noile platforme industriale, mai ales cele chimice, aspirau încă o mare parte din forța de muncă subcalificată, căreia îi ofereau o cale rapidă de promovare socială. Ceaușescu continua să fie onorat de marile puteri occidentale ca un *maverick* util în confruntarea cu Rusia. Pe scurt, șansele unei susțineri de masă a mișcării Goma sau a oricărei alte forme de protest erau încă foarte reduse la finele anilor '70.

E cazul de altfel să recunoaştem că o istorie a regimurilor comuniste care s-ar limita la istoria represiunii, oricât ar fi fost ea de brutală şi de generalizată, ar fi o istorie unilaterală. E cât se poate de adevărat că această dimensiune a istoriei şi a memoriei comunismului ca dictatură represivă totalitară a fost sistematic ocultată vreme de 50 de ani şi că trebuie neapărat integrată în ţesutul oricărei investigaţii referitoare la jumătatea de secol dominată de regimul comunist în România şi în întregul Est al Europei. Dar, atât în producţia de bunuri materiale, cât şi în producţia de discursuri, această componentă secretă a proceselor sociale şi istorice – rezistenţa şi reprimarea rezistenţei – se articulează în diferite moduri cu o realitate mult mai complexă. Textul de faţă nu are nicidecum pretenţia deşartă de a răspunde unui proiect atât de ambiţios, dar, dacă încearcă să dea seama de România prezentului, trebuie să puncteze măcar câteva fapte.

De pildă, dinamicile sociale generate de instaurarea regimului şi revizuite apoi de politica ceauşistă. Chiar înainte de naţionalizarea din 1948, şi masiv după asta, ideologia industrializării în masă, coroborată cu imperativul „revoluţionar" al înlocuirii vechilor elite cu altele noi, fidele noului regim, deschisese calea unei rapide şi masive ascensiuni sociale a multor muncitori şi chiar ţărani, prefăcuţi peste noapte în activişti de partid, dar şi, după o sumară şcolarizare, în profesori, ingineri, militari de carieră. Securitatea „poporului" a înghiţit singură câteva mii de asemenea inşi, armata – alte mii. Proletarizarea funcţiei publice, de la primăriile de sat la aparatul guvernului, este perfect ilustrată de modul în care Ana Pauker a evacuat într-o bună dimineaţă întregul personal din Ministerul Afacerilor Externe, arestându-i pe unii şi înlocuindu-i, cu câteva rare excepţii, pe toţi ceilalţi prin persoane de încredere, multe provenite din muncitori fără vreo calificare şcolară, ca să nu mai vorbim de cea diplomatică. Această operaţie s-a realizat, chiar dacă nu la fel de instantaneu, în

întregul aparat al guvernului, în toate ministerele, în administrația centrală și în cea locală.

Or, dacă aceste operații aveau nenumărate victime, ele aveau măcar tot atâția beneficiari. Valurile succesive de epurări pe criterii fățiș politice alternau cu valuri de angajări ale unor produse de încredere ale filierelor accelerate de formare, de tipul „facultăților muncitorești" care ofereau studii liceale în doi ani. Uneori chiar și aceste filiere cu termen redus erau ocolite, prin intermediul școlilor și „universităților" serale de partid, în frunte cu *Universitatea serală de marxism-leninism A.A. Jdanov*, predecesoarea patrioticei academii *Ștefan Gheorghiu*. Așa se explică în ce mod la Universitatea din București am avut ani de zile un prorector și câțiva profesori fără bacalaureat, mulți fără licență și încă și mai mulți fără doctorat. La Facultatea de Istorie, în anii '50, cel puțin șapte profesori și conferențiari nu aveau studiile universitare complete, și funcționa un lector – temutul aventurier Saşa Muşat, omul lui Roller, participant apoi la enigmaticul *hold-up* din 1959 – care nu-și terminase niciodată liceul.

Desigur, acolo unde greșelile puteau fi fatale – în chirurgie, de pildă, sau în construcții – adevărații specialiști erau păstrați în posturi, dacă nu făcuseră politică înainte de 23 august și nu proveneau din familii prea avute; ei erau însă bine încadrați de „tovarăși de încredere", chiar dacă erau și bine plătiți, cu privilegii și onoruri substanțiale. Același sistem funcționa în parte chiar și în disciplinele umaniste: profesorii care își manifestaseră adeziunea față de noul regim – sau care măcar nu făcuseră niciun gest ostil la adresa acestuia – erau păstrați în funcție, însă sub amenințarea constantă a înlocuirii: în ciuda oricărui drept câștigat prin concurs, în fiecare toamnă se alcătuiau sinistrele Fișe 2B, care repartizau obligațiile didactice pentru anul academic viitor, și exista oricând riscul ca un profesor indezirabil să constate subit că nu mai are ce preda, drept care era pe loc dat afară. Și oricum, de încredere erau totdeauna „ceilalți", beneficiarii promovării

profesionale şi sociale accelerate, cu atât mai recunoscători regimului cu cât erau mai slab pregătiţi pentru o carieră universitară, pe care o priveau pe bună dreptate ca pe o favoare şi un privilegiu datorate Partidului.

O liberalizare bine temperată

Ceauşescu declanşase, imediat după instalarea în fruntea PCR, un nou val de industrializare, care silise vechea generaţie de activişti de partid să cedeze locul unui contingent mai tânăr şi mai profesionalizat. Aceeaşi tendinţă va reverbera la nivelul întregii societăţi, unde, măcar pentru o vreme, criteriile de origine socială şi de dosar sunt întrecute de cele de excelenţă profesională, mai ales în domeniile tehnice. La admiterea în facultate, şi chiar la doctorat, nu se mai penalizează dosarul „nesănătos". Astfel, se schiţează o hartă destul de exactă a teritoriilor fragmentare de libertate controlată, chiar dacă majoritatea populaţiei, în frunte cu inteligheţia tehnică, încă privilegiată de dinamica intensă a dezvoltării industriale, nu e atentă la limitele foarte înguste ale bunăvoinţei regimului, mulţumindu-se cu gradul (de fapt scăzut) de securitate alimentară, cu posibilitatea de a cumpăra în rate o locuinţă tip „la bloc", de a-şi organiza ceva mai liber vacanţele, care nu mai sunt sindicalizate, ba chiar, rară favoare, de a putea călători din când în când în străinătate, la care se adaugă valorizarea profesională şi accesul liber şi destul de corect la educaţie pentru copii, pe care acum părinţii pot spera să-i vadă progresând.

Peste tot, în industrie, dar şi în universităţi, în administraţia centrală, dar şi în redacţiile revistelor literare, un val de persoane mai bine pregătite şi mai puţin rudimentare părea că aduce cu el un suflu înnoitor. Relaxarea criteriilor politice de recrutare coincidea de altfel cu o nesperată deschidere faţă de Occident, şi chiar cu un nou stil şi o nouă practică ale discursului public. Ajuns la maturitate, sistemul

îşi îngăduia acum un anume grad de toleranţă faţă de autonomia individuală, fără să se mai teamă de o contestare de masă. Acest nou val a fost imediat celebrat, cum se şi cuvenea, în romane şi chiar în filme care exploatau ineditul unor situaţii – inginerul care are dreptate acolo unde vechiul activist de partid greşeşte –, răspândind pretutindeni un vag aer de libertate uşor contestatară şi cât se poate de îmbătătoare.

Un ingredient esenţial al acestei atmosfere inedite este noul discurs identitar promovat încă de la Congresul din 1965, care îl alege pe Ceauşescu în mod oficial drept secretar general al partidului, în locul lui Dej. La propunerea lui Ceauşescu însuşi, partidul renunţă la calificativul de „muncitoresc", sub care funcţiona din 1948, când înghiţise micul partid social-democrat, şi îşi reia numele originar, de Partid Comunist, pe care îl adoptase încă de la înfiinţarea sa din 1921. Marea majoritate a românilor nu s-a sinchisit atunci prea mult de aceste modificări, dar ele au reprezentat de fapt piatra unghiulară a evoluţiilor ulterioare. O nouă versiune a discursului comunist este inaugurată acum de Ceauşescu, care îşi îngroapă astfel simbolic predecesorul, pe Gheorghiu-Dej, cel ce dominase PRM înainte şi după moartea lui Stalin.

Privilegiind tema continuităţii în istoria Partidului Comunist – dar falsificând cu destulă abilitate realitatea legăturilor directe dintre mişcarea comunistă din România şi Comintern, care provocase de la bun început o poziţie antinaţională radicală a PCR, ducând la interzicerea lui încă din 1924 –, Congresul al IX-lea deschidea un nou capitol în istoria rescrierii istoriei României. În 1966, reabilitarea lui Pătrăşcanu inaugura de fapt un proces de lichidare a vechii gărzi „bolşevice", care se va încheia în 1968 cu scoaterea din joc a temutului Alexandru Drăghici, eliminat din conducerea superioară a partidului; în locul lui, Ceauşescu propunea alegerea lui Ion Iliescu: în mod absolut semnificativ, decidentul principal în probleme de poliţie politică

era înlocuit cu un activist din tânăra generaţie, specializat în propagandă şi „munca cu tineretul".

Complementar, Ceauşescu inovează masiv, creând contexte inedite de comunicare politică directă. Marile adunări populare pe care le itinerează în întreaga ţară prin periodicele „vizite de lucru", cu corolarul inevitabil al unui lung discurs solemn, declină neobosit principalele teme politice, şi dezvoltă o scenografie inedită care le transformă în mari tablouri vivante: flăcăi şi fete în costum popular oferind stereotip pâine cu sare şi flori, covoare de flori în calea „înalţilor oaspeţi", voievozi călări, spătari şi plăieşi predându-i cheile Cetăţii, buciumaşi, fluieraşi, bătrâni sfătoşi, o horă în care se prind chiar EL şi EA, ilustrând caracterul popular (nu democratic, popular) al acestor adunări care transced sistematic toate categoriile societăţii reale în beneficiul imaginii ideale a Poporului strâns unit în jurul Partidului. O imensă butaforie pseudo-istorică şi pseudo-folclorică face din „vizita de lucru" un *tablou vivant* care reprezintă istoria pentru a legitima prezentul.

Distanţarea faţă de tradiţia stalinistă a liderului invizibil, ale cărui rare epifanii semănau cu un grup statuar pietrificat la tribuna oficială a manifestaţiilor, e evidentă: Ceauşescu circulă în toată ţara, televiziunea proiectează la nivel naţional fiecare dintre aceste evenimente regionale sau sectoriale, aşa încât prezenţa obsesivă a Liderului irumpe chiar şi în orizontul domestic, anexând spaţiul privat celui public. Ceauşescu e ubicuu: azi se întâlneşte cu generalii Armatei Române, mâine cu scriitori sau academicieni, poimâine cu muncitorii de la uzinele Reşiţa, după care pleacă „peste hotare" să se întâlnească cu regina Angliei sau cu Mao Tze Dun. Traversează ţara şi lumea făcând cotidiene băi de mulţime pe care televiziunea, acest nou instrument de propagandă pe care îl foloseşte în exces, le multiplică la o scară fără precedent.

Cenuşiul sterp al primilor ani de dictatură a proletariatului se colorează, generând noi dinamici şi noi comportamente, mai puţin înţepenite, făgăduieli ale unui

dezgheț niciodată desăvârșit. După anii apăsători în care societatea fusese dominată de umbre reci și asexuate, conform modelului de inumană asceză difuzat de Stalin, chiar și apariția în public a celor doi Ceaușești, așa, stângaci și țepeni în hainele lor de duminică, părea un semn de normalitate.

Acest aer surprinzător devine evident și la nivelul discursului, fie el oficial, profesional sau academic și literar. Limba de lemn bolșevică, transplantată și imitată fervent, idiomul oficial începând din anii 1945-1948, se caracteriza printr-un grad sporit de artificialitate și din pricina absenței totale a conceptelor și produselor discursive ale marxismului în viața intelectuală a României interbelice: cei câțiva intelectuali care aderaseră la comunism nu apucaseră nici măcar să-i asimileze cât de cât limbajul și viziunea, și cu atât mai puțin să le difuzeze, așa că primii ani ai noului regim au fost marcați de importul masiv al discursului stalinist de bază, cu o avalanșă de cuvinte noi calchiate strident din limba rusă și care copiau până și cadența rusofonă a vorbirii stăpânilor. O frazeologie imuabilă, imediat ritualizată, devine idiolectul unei nomenclaturi care trecea direct de la alfabetizare la *filozofia clasei muncitoare*, deschizând o adevărată prăpastie între vorbirea naturală, privată, și idiomul „de ședință".

Ceaușescu personal va rămâne în bună măsură prizonierul acestei expresii bolovănoase de tradiție stalinistă, semn al unei culturi precare și al unei opacități față de noțiunile abstracte, pe care se spune că le ura de-a dreptul. Dar politica lui de seducție a intelectualilor din primii ani va provoca imediat constituirea unor noi tipuri de discurs, mai aproape de limba vorbită, pe de-o parte, și de limbajul academic, pe de alta, exprimând astfel accesul la expresia publică al unor noi generații care trecuseră prin universitate și care mânuiau cu mai multă ingeniozitate conceptele unui marxism mai evoluat decât simplistele rezumate ale lui Stalin. Tranziția de la stalinism la național-comunism e însoțită de o de-sovietizare masivă nu doar a temelor, ci și a

vocabularului şi modalităţilor oficiale de expresie: începând cu „Tezele din aprilie" (documentul plenarei CC a PRM, care, în aprilie 1964, oficializa distanţarea echipei Dej-Maurer de linia dură sovietică în relaţiile cu China), neologismele importate din limba rusă de lemn, tipice pentru şedinţele de tip sovietic din primul deceniu, scad vertiginos, concomitent cu afirmarea unei noi generaţii de lideri autohtoni, mai educaţi, cu reformarea şcolilor de partid, începând cu Academia „Ştefan Gheorghiu", şi cu o temporară deschidere către Occident, de unde se importă idei, expresii şi teme politice mai sofisticate, dezvoltându-se un limbaj mai nuanţat şi mai puţin distant faţă de diferitele forme de discurs academic sau chiar privat.

Inserţii din zona limbajului academic sau literar, dar şi din proza comunicării private, colorează brusc modalităţile de expresie oficială, care se particularizează astfel printr-o flexibilizare spectaculoasă a codurilor, corespunzător cu pretenţia renunţării la formalism şi dogmatism. Mai mult chiar, idiomul public şi chiar şi cel academic dobândesc repede o pletoră de neologisme proaspete şi o sofisticare tinzând către încifrare: aşa cum observa un distins lingvist, Alexandru Niculescu, de vreme ce le era interzis să inoveze mesajul, locutorii inovează în exces la nivelul codului.

Anii inaugurali ai lui Ceauşescu generează chiar, dincolo de simpla inovare a discursului public, un discurs intermediar între formalismul oficial – care rămâne, indiferent de gradul de reformare, rigid în formularea stereotipă a temelor şi concepţiilor – şi vorbirea privată. Acum apare o sferă inedită a comunicării politice, domeniul pe care eu îl numesc *oficios*. Parţial concident cu opoziţia *scris/oral*, acest tip nou de discurs public împrumută din comunicarea privată o lectură critică a trecutului recent şi din idiomul politic – concluzia optimistă a acestei critici. În mare parte, acest discurs întâlneşte temele majore ale şoaptelor protestatare, mai ales în legătură cu abuzurile dominaţiei sovietice, cu atentatul la identitatea naţională a românilor, strivită de ocupant, dar şi cu închisorile politice

şi cu brutala represiune a anilor lui Dej, tot mai des desemnaţi cu formula „obsedantul deceniu". Viziunea critică e însă limitată exclusiv la trecut şi complementară unei credinţe exprimate deocamdată sobru, dar fără şovăire, în prezentul corectat şi promiţător, precum şi în viitorul neapărat luminos, chiar dacă dificil de atins.

Punctul de pornire al acestui discurs oficios este intervenţia orală a responsabililor politici de vârf în aşa-numitele „dezbateri" organizate acum pe scară foarte largă cu diferite categorii – numeroase, dar relativ privilegiate: activ de partid şi UTC de rang inferior, ziarişti, dar şi profesori, scriitori, oameni de cultură şi specialişti din domeniul tehnic, medical etc; aşa au fost, de pildă, încă din 1966-1967, dezbaterile pregătitoare ale operaţiei, niciodată terminate, de de-stalinizare, care dezvăluiau ilegalităţi în cascadă, înfierau politica lui Gheorghiu-Dej şi obedienţa faţă de Moscova, enormele pagube materiale şi umane ale celor 15 ani de început ai regimului, denunţau falşi ilegalişti şi reabilitau adevăraţi comunişti patrioţi, în frunte cu Pătrăşcanu, recunoscându-i calitatea de victimă a luptelor acerbe pentru putere la vârful partidului după moartea lui Stalin. Se inventa astfel un spaţiu de libertate controlată, care evita atent punctele prea sensibile ale trecutului recent, dar genera totuşi o puternică emoţie a adevărului în fine spus cu voce tare.

După ce s-a încheiat – în coadă de peşte – operaţia de damnare a memoriei lui Dej şi a primelor echipe aflate la putere după 1945, şirul acestor dezbateri a continuat cu cele organizate în 1968 după invadarea Cehoslovaciei de trupele Tratatului de la Varşovia sau cu cele, periodice, pe probleme de politică externă. Scenariul acestor întruniri prevedea un auditoriu relativ bine informat şi cel puţin un vorbitor coborât din cele mai înalte sfere ale conducerii de partid, al cărui rol esenţial era acela de a încălca cu mare ingeniozitate şi prudenţă tabu-urile. El dezvăluia participanţilor faţa nevăzută a lucrurilor: secretele procesului Pătrăşcanu, arcanele relaţiilor cu URSS, manevrele din

cadrul CAER şi dejucarea iscusită a acestora, dedesubturile neştiute ale organizării unor reuniuni internaţionale, culisele Consiliului de Securitate al ONU, şi aşa mai departe. Succesul durabil al acestor modalităţi specifice de comunicare politică se baza pe reacţia euforică a participanţilor, şocaţi de transgresiunea programată şi complicizaţi prin faptul că li se conferea privilegiul şi încrederea de a întrevedea arcanele puterii.

Ceauşescu însuşi se întâlneşte intermitent cu grupuri specializate: ingineri, istorici, medici, scriitori etc., asimilaţi în acest mod simbolic unui activ de partid de rang mediu. Corelativ, vârfurile vieţii academice şi universitare îşi pierd însă toate privilegiile materiale din primul deceniu (indemnizaţii pentru doctorat sau ca membri ai Academiei, accesul la utilităţi cu circuit închis, drepturi de autor, care scad vertiginos, dispărând cu totul în anii '70 pentru publicaţiile ştiinţifice), ei plătind astfel prin nivelare în plan real inflaţia simbolică a dialogului direct cu Conducătorul.

Adresându-se unor persoane în genere educate, astfel de operaţii le creau satisfacţia de a înţelege evenimente şi procese care altminteri erau cu totul opace. Măguliţi de cooptarea lor în sfera „celor ce ştiu", ei erau fidelizaţi sistematic şi deveneau la rându-le vectorii unei comunicări orale pozitive, eficace şi credibile în opinia publică, pe care „telefonul fără fir" al zvonurilor o multiplica la infinit. În raport cu mijloacele de comunicare oficială, demonetizate şi discreditate de falsul flagrant pe care îl practicau de două decenii şi de stereotipia vacuă care răspundea, pe plan formal, acestei propagande rudimentare, acest mecanism de comunicare predominant orală prin zvon, prin secrete dezvăluite în cascadă, traducea într-un limbaj privat temele politice oficiale şi acapara de fapt în beneficiul discursului politic oficial mecanisme esenţiale ale comunicării private.

O îngăduinţă până atunci nesperată scoate la suprafaţă acest nou tip de discurs, caracterizat prin echilibristica inedită între adevăruri niciodată spuse până la capăt şi minciuna propagandistică. De aici derivă, în ultimă instanţă, o

întreagă producție culturală de mare succes: seria de romane dezvăluind fața întunecată a „obsedantului deceniu", spectacole de teatru aluzive, filme „de epocă" cu trimiteri eliptice la prezent etc. La limita între permis și interzis, aceste creații tipice ale ceaușismului inaugural erau de fapt controlate și chiar stimulate de puterea politică (câțiva dintre autorii de vârf ai acestui nou val ajung repede membri ai Comitetelor de partid, până și ai celui central), dar produsul finit păstra totuși un vag aer de libertate și chiar de frondă, care îi asigura o popularitate fără precedent – foarte repede, un asemenea roman semidisident devenise cel mai căutat cadou când trebuia să mergi la medic – și lăsa să adie speranța unei și mai mari liberalizări în viitorul apropiat.

Chiar dacă Ceaușescu însuși rămăsese captiv al celui mai rudimentar discurs politic, el inova totuși înlocuind lozincile staliniste ale luptei de clasă cu formulele tot mai insistente ale unui naționalism revitalizat. După mai bine de 15 ani de opresiune care viza eradicarea tradiției, folosind pentru asta toate mijloacele statului totalitar, de la poliția politică și distrugerea fizică la cenzură și la falsificarea sistematică a istoriei recente (și nu numai), survine acum redescoperirea temelor și imaginarului identității naționale, recuperate oficial de aparatul de partid. Încă de la primul congres organizat de Ceaușescu în 1965, temele continuității anunță o reevaluare masivă a istoriei naționale, iar în anii imediat următori, vizitele „de lucru" în județe, marile spectacole de butaforie istorică, primele romane și filme ale noului val își unesc forțele pentru o recuperare – selectivă, dar pentru mulți exaltantă – a unei istorii recente până de curând ocultate, pe care *Programul PCR* lansat la Congresul al XI-lea o va anexa de fapt ca prolog al epocii ceaușiste. În 1976, istoria „patriei și partidului" înlocuiește oficial marxism-leninismul (rebotezat „socialism științific") în programa tuturor formelor de învățământ, devenind materie obligatorie și în instituțiile universitare.

În acest context, resurgența interbelicului, care unea farmecul fructului oprit până mai ieri cu exaltarea oficializării, a creat impresia unei eliberări autentice. În subsidiar, anexarea selectivă a tradiției interbelice a neutralizat în mare măsură discursul de opoziție, destructurat de preluarea unor teme până atunci definitorii – antisovietismul, antibolșevismul, discursul național – în repertoriul oficial. Aceasta cu atât mai mult cu cât îngăduința de a călători în Occident – o nouă libertate absolut îmbătătoare – ducea la redescoperirea lumii libere contemporane printr-un contact direct, aparent liber, chiar dacă era în realitate foarte atent monitorizat, între persoane și idei. Mai mult, Occidentul devine, din patron imaginar al opozanților, susținătorul efectiv al elitei politice ceaușiste: „vin americanii" devine o realitate, doar că Nixon vine de dragul lui Ceaușescu, și nu împotriva lui. Tot acest complex eviscerează ideea însăși de opoziție și o privează de orice proiect, creând, pentru prima dată de la instaurarea dictaturii comuniste, un acord identitar majoritar, care își găsește expresia ultimă – ultimă în toate sensurile – în solidarizarea majorității covârșitoare a românilor cu Ceaușescu din 1968.

Refuzul lui Ceaușescu de a participa la reprimarea „primăverii de la Praga" în august 1968 devine astfel corolarul unei politici personale care părea să răspundă voinței și aspirațiilor majoritare. Mitingul popular de condamnare a intervenției în Cehoslovacia transformă acest refuz într-un mare eveniment mediatic și politic, dovada implicită, dar de netăgăduit, a faptului că acel *New Deal* pe care românii îl putuseră intui în discursul și acțiunea noului lider era cu adevărat un nou contract, care conceda societății drepturi și libertăți reale în schimbul cooperării cu puterea politică. Trebuie să recunoaștem azi, indiferent de cauzele reale și de înlănțuirea efectivă de evenimente care au culminat cu decizia din august 1968, că primii ani ai politicilor ceaușiste au asigurat neobișnuita longevitate a regimului: printre istorici avea să circule curând referirea încărcată de aluzii la celebrul *quinquennium Neronis*, primii

cinci ani de domnie ai împăratului Nero, încă îndrumat de filosoful Seneca şi părând că incarnează idealul unei puteri imperiale binevoitoare. După acest „cincinal" de aur însă, acelaşi Nero avea să-şi ucidă şi mentorul, şi propria mamă, dezlănţuind persecuţiile şi dând foc Romei. Cutremurul din martie 1977 prilejuieşte prima demolare a unei biserici – Biserica Enei, din inima Bucureştilor.

Încă din 1971, acest presupus *New Deal* se dovedea a fi de fapt un înşelător armistiţiu, oricând revocabil, între dictatură şi societate. Sectorial, mai întâi scriitorii, apoi întreaga intelectualitate umanistă şi, în fine, dar nu în ultimul rând, intelectualitatea tehnică descoperă că toate libertăţile care apăreau iniţial ca drepturi recunoscute de regim erau de fapt doar favoruri, privilegii oricând revocabile şi, unul câte unul, revocate de regimul comunist, a cărui esenţă irevocabil stalinistă revenea la suprafaţă ca un blestem[19]. *Tezele* expuse la Mangalia de Ceauşescu – repede poreclite „mini-revoluţia culturală" – atestau o voinţă clară de îngheţare a aparentei liberalizări şi de înăsprire a controlului politic asupra producţiei culturale. Trei ani mai târziu, *Codul eticii şi echităţii socialiste* deschidea calea unor noi ingerinţe opresive în viaţa instituţiilor şi chiar a persoanelor: etica noului regim condamna, de pildă, celibatul, divorţul (mai ales pentru femei) şi alte transgresări ale conformismului pe care insistenţa asupra locului central al familiei şi reproducerii le difuzau în prelungirea politicii nataliste. Dincolo de asemenea consideren te mai puţin evidente, *Codul eticii* a reprezentat un nou prilej de înfierări şi chiar de epurări, marcând totodată prezenţa stridentă şi apăsătoare a Elenei Ceauşescu – exponenta cenzurii tradiţionaliste excesive, ceea ce numeam în acea epocă *pruderia proletară* – în cele mai înalte sfere ale deciziei.

În 1977, atât revolta minerilor din Valea Jiului, cât şi încercarea lui Paul Goma de a constitui o mişcare sindicală

[19] Vl. Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, Iaşi, Polirom, 2005.

independentă, brutal înăbuşite, deschid un nou tip de fractură la nivelul societăţii şi inaugurează epoca de contestare a regimului ceauşist.

Naţional-comunismul

Zece ani mai târziu, în 1987, revolta muncitorilor şi a populaţiei de la Braşov deschidea o breşă consistentă în baricadele regimului, poate nu atât sub aspectul concret, cât sub cel al dispozitivului simbolic al unui regim care nu încetase să pretindă că este o formă elaborată de democraţie socialistă în care conducerea aparţinea în chip esenţial „clasei muncitoare". Or, acum, asemeni muncitorilor de la Gdansk şi sindicatului lor, *Solidarnosc* la începutul anilor '80, tocmai clasa muncitoare se dezicea vehement, în plină festivitate oficială a (pseudo) alegerilor locale, de politica Partidului Comunist.

Chiar dacă atunci n-a fost nevoie de mai mult de două zile pentru ca organele represive să restabilească „ordinea socialistă", mişcarea de la Braşov a provocat o intensificare a gesturilor protestatare, mai ales în rândul studenţilor, acest mediu atât de volatil şi de periculos pentru orice dictatură. Supravegherea în universităţi s-a dublat, devenind aproape făţişă, ceea ce nu a împiedicat apariţia unor manifeste.

În ianuarie 1989, ziariştii Petre Mihai Băcanu, Anton Uncu, Mihai Creangă, Ştefan Niculescu Maier şi maistrul tipograf Alexandru Chivoiu sunt arestaţi pentru tentativa de a tipări o ediţie clandestină a ziarului *România liberă*. Tot mai multe voci disidente, chiar protestatare, se fac auzite cu ajutorul radiourilor libere din Occident, mai ales al *Europei Libere*, astfel că Liviu Cangeopol sau Dan Petrescu la Iaşi, Andrei Pleşu şi Mircea Dinescu la Bucureşti, se alătură acum Doinei Cornea sau lui Mihai Botez. Poeziile Anei Blandiana continuau să circule, în frunte cu subversivul *Motan Arpagic*, Bujor Nedelcovici publică la Paris *Insula*, dar se întoarce la Bucureşti ca să înfrunte represaliile. În

străinătate, Operația „Villages Roumains" prinde contur și amploare, devenind tot mai mult o structură de protest general, în vreme ce, în România, voci autoritare, chiar dacă destul de izolate încă, și aparținând doar mediilor laice, se ridicau în apărarea bisericilor și mănăstirilor demolate fără milă de furia edilitară a cuplului prezidențial.

La 10 martie 1989, emisiunile în limba română ale posturilor de radio BBC, *Europa Liberă* și *Vocea Americii* fac cunoscută *Scrisoarea deschisă* prin care șase foști demnitari ai PCR (Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Corneliu Mănescu, Constantin Pârvulescu, Grigore Răceanu, Silviu Brucan) îi cereau destul de imperativ lui Ceaușescu să renunțe la politicile antipopulare de economie forțată, suscitând speranța unei mișcări din interiorul elitei conducătoare, care să ducă la eliminarea dinastiei Ceaușescu.

Făgăduielile aurorale ale lui 1968 erau acum foarte departe. Fiindcă nu suporta condiționarea politică a creditelor, și fiindcă al doilea val de industrializare dădea semne clare de epuizare, apropiindu-se tot mai mult de falimentul etapei precedente, Ceaușescu a impus un regim absurd de economii. Societatea socialistă era oricum o societate a penuriei corectate prin privilegii sporadice; odată cu decizia feroce de a plăti toate datoriile externe, imediat, un nivel superior de penurie s-a instalat în chiar inima sistemului, ca politică oficială a Partidului Comunist. Raționalizarea alimentelor de bază și absența oricărui produs care putea fi exportat, de la carnea de pasăre la țiței și benzină, au lovit direct în capacitatea de supraviețuire a populației urbane mai întâi, apoi însă și a satelor, împinse la soluții disperate de subzistență. Raționalizarea căldurii, nu numai în locuințe și instituții, ci până și în spitale și creșe, a provocat drame de neimaginat, în care copiii produși silnic prin politicile nataliste mureau literalmente de frig sau din absența medicamentelor necesare. Acum apar, tot din cauza regimului de economii care provoca dezinfectarea insuficientă a instrumentarului medical, primele cazuri de SIDA la copii, bine mascate în statisticile oficiale, dar care se

răspândesc fulgerător, mai ales în colectivităţi, atingând repede cifre înspăimântătoare. Nu pot uita cum, în întunericul devenit regulă generală, pe peronul gării din Craiova, un profesor disperat îmi arăta câteva lumini ale spitalului municipal, şuierând furios printre dinţi că şi acolo, dar şi la crescătoria de porci din marginea oraşului, întreruperile frecvente de curent electric duseseră la moartea a sute de nou-născuţi, dar că pentru purcei se făcuse o anchetă; pentru copii – nu.

Contactele mediilor intelectuale cu Occidentul erau, în acest context, un lux a cărui absenţă afecta nu doar oamenii de cultură, ci şi întreaga intelectualitate tehnică, care ştia că în lumea liberă e pe cale să explodeze o mare revoluţie postindustrială, dar nu avea de multe ori nici măcar informaţia de bază pentru a încerca să ţină pasul cu Occidentul, ca să nu mai vorbim de utilaje, tehnologii sau inovaţii. În epoca difuziunii fulgerătoare a calculatoarelor personale, România – care fusese iniţial în fruntea statelor angajate în marea inovaţie a automaticii – nu dispunea, practic, decât de centre de calcul vechi de 20 de ani. În acelaşi timp, o presiune uriaşă cerea persoanelor angajate în industrie să sporească exponenţial productivitatea şi economia de energie, fără a le acorda nici măcar informaţiile de pornire care le-ar fi permis să progreseze cât de cât normal.

După chipul şi asemănarea acestei crescânde izolări care sufoca orice iniţiativă, faraonica siluetă a „Casei Poporului" părea un monstru menit să înghită şi ultimele fărâme de energie ale naţiunii şi să invadeze definitiv peisajul urban desfigurat de acest mamut. Bulevardul care culmina cu uriaşul palat al lui Ceauşescu a fost repede botezat de bucureştenii furioşi „Victoria Socialismului asupra întregului popor".

Discursul naţionalist creştea şi el pe măsura giganticului palat. Istoria naţională nu mai era de mult un răspuns la aspiraţiile identitare legitime ale cetăţenilor, devenind baza ideologică şi propagandistică oficială a regimului

ceaușist. Pretutindeni, „istoria Patriei și Partidului" era buchisită în formule stereotipe, provenind din Programul PCR și din discursurile lui Ceaușescu, pentru care fiecare aniversare era un prilej de a-și „esprima" viziunea istorică, adesea inspirată de amintiri din cărțile de citire.

Pretutindeni – acolo unde profesorii nu-și asumau riscul de a preda serios și fără citate politice – versiunea oficială asupra istoriei naționale îmbina dizarmonios dar perseverent frazeologia vetustă a discursului patriotard din secolul al XIX-lea cu formularistica pseudo-conceptelor care exaltau rolul „partidului clasei muncitoare", astfel încât trecutul să pară o bună-vestire a gloriei prezente și a beatitudinii viitoare. Un stereotip verbal în aparență absurd, care revenea mereu sub pana scribilor specializați în această retorică istorică „de parastas", cum admirabil o numea pe atunci de la microfonul *Europei Libere* regretatul Vlad Georgescu, consta într-o construcție verbală în trei timpi – trecut, prezent, viitor; subiectul acestui construct putea fi „poporul" – care *a fost, este și va fi pașnic/eroic/harnic și talentat* etc. –, Partidul, națiunea, ș.a.m.d.; verbul putea aparține sferei semantice a existenței, a edificării, a rezistenței, a creației: orice atribut al excelenței asociat uneia dintre ipostazele Sinelui avea acces la eternitate.

Îndărătul acestei pompoase triade, al obsesiei imperative a continuității multimilenare, regăsim o voință faustică de încremenire a timpului. Istoriografia oficială îmbălsăma astfel poporul român abstractizat într-un regim de istoricitate al eternei reîntoarceri, cu o logică de taxidermist care confunda trecutul, prezentul și viitorul. Nu voi uita stupoarea prietenului meu, marele istoric al Antichității Pierre Vidal-Naquet, în vizită la Muzeul Național de Istorie a României în septembrie 1974, când am ajuns în sala consacrată *României între 1965 și 1975* (sic!): „Iată, a exclamat el, unicul muzeu din lume care expune viitorul"!

În numele *continuității neîntrerupte*, cruciada menită să demonstreze vechimea în cifre absolute a poporului

român – unicul popor european a cărui identitate era căutată (şi nu o dată găsită), dacă nu chiar în momentul antropogenezei, cum susţineau unii entuziaşti de la Institutul de Istoria PCR, măcar în neolitic, sau, în cel mai rău caz, la începutul epocii fierului, oricum nu mai târziu de „retragerea aureliană" din sec. III d.Hr. Teoriile aberante ale lui Nicolae Densuşeanu, reînviate în cadrul curentului protocronist, îi exaltau mai ales pe sfertodocţii promovaţi în activul de partid şi în diferite funcţii de propagandă.

Un nou discurs oficios, încă şi mai pervers decât precedentele, preia aproape făţiş temele extremei drepte naţionaliste din perioada interbelică, reeditate acum în beneficiul naţional-ceauşismului. Documentele oficiale ale plenarelor şi congreselor PCR nu alunecă vizibil până la asemenea extreme, dar *Analele Institutului de Istorie a Partidului Comunist* publică din plin când contribuţii ale unor diletanţi exaltaţi de rolul geto-dacilor în istoria omenirii, când apologii ale mareşalului Antonescu, acest Quisling român, ale cărui legi rasiale şi pogromuri sunt trecute sub tăcere, dar al cărui antisovietism e instrumentalizat cu perseverenţă.

Un joc destul de subtil la început, dar care devine tot mai brutal, distribuie pe mai multe voci aceste reeditări ale fascismului românesc, cele mai agresive teme fiind lăsate în seama unor colaboraţionişti ai regimului din emigraţie – prototipul lor fiind Iosif Constantin Drăgan, fost legionar refugiat în Italia şi devenit (se spunea că datorită banilor care îi fuseseră încredinţaţi de legionari) un multimilionar om de afaceri, tracoman fanatic şi admirator al lui Ceauşescu –, dar şi, pe de altă parte, a unor publicaţii care practicau fronda cu voie de la poliţie, ca *Săptămâna* lui Eugen Barbu sau ca *Suplimentul Scânteii Tineretului*, SLAST, urmat îndeaproape de *Luceafărul*. Dublul discurs al oricărei dictaturi se dublează la rândul lui, între lozincile oficiale patriotarde şi naţionalismul xenofob, agresiv şi şovin, pe care regimul nu doar că îl tolerează, îl şi încu-

rajează din plin, astfel încât confuzia şi deruta în societate sporesc exponenţial.

Un caz extrem al acestui insolit aliaj de contestaţie şi propagandă este reprezentat de seria de manifestări iniţiate şi organizate sub genericul „Cântarea României". Pornind de la intenţia destul de evidentă de a instrumentaliza potenţialul subversiv al culturii *underground*, al rock-ului şi al muzicii folk, căreia îi adaugă elemente de folclor autentic şi de poezie patriotică, repede devenită strident naţionalistă, aceste festivaluri, aparent spontane în primul lor avatar, tind să canalizeze potenţialul contestatar al culturii neoficiale spre un entuziasm bine dirijat către politicile ceauşismului extrem. Până la un punct încurajate de autorităţi – fără aprobarea cărora mobilizarea a mii de tineri ar fi fost de neimaginat –, ele devin ulterior suspecte tocmai fiindcă graniţa între cultura subversivă şi cea dirijată rămâne confuză. În ultimii ani ai regimului, marile adunări populare organizate de Adrian Păunescu sunt interzise şi „Cântarea României" suferă o mutaţie semnificativă, devenind un concurs naţional de aşa-zisă creaţie, obligatoriu şi fragmentat pe segmente nesemnificative numeric, cu scopul vizibil de a înlocui orice producţie culturală şi artistică profesionistă cu o mişcare de amatori, mai uşor şi de plătit, şi de instrumentalizat propagandistic.

Această instrumentalizare fără precedent a temelor identităţii naţionale şi istorice era acceptată, chiar instrumentalizată la rându-i, de o parte a breslei – mai ales de unii profesori din învăţământul preuniversitar, dar şi de câteva vârfuri ale profesiei cum a fost Ştefan Pascu –, precum şi de o mare parte a activiştilor de partid, în frunte cu cei care lucrau la Institutul de Istorie a PCR; din câte ne putem da seama acum, cadrele militare din Armată şi Securitate erau şi ele îndoctrinate în acelaşi sens. O mare parte a arheologilor şi istoricilor profesionişti încercau însă să reziste pe diferite căi acestui curent: nu adoptaseră retorica naţionalistă oficială, nu publicau decât în reviste serioase de specialitate sau în cele câteva publicaţii care îşi păstraseră,

cu mari dificultăţi, ţinuta europeană, evitau să participe la comemorări şi să publice în volumele omagiale oficiale sau să pomenească de Ceauşescu şi de ideile lui istorice în ceea ce scriau[20]. Katherine Verdery are dreptate să descifreze aceste confruntări din interiorul comunităţilor profesionale – istorici, literaţi, cineaşti – ca expresii ale unei lupte pentru putere[21]: ca de multe alte ori însă, aceste competiţii aveau şi mize care depăşeau ambiţiile personale ale participanţilor, şi pe care nu cred că trebuie să le ignorăm. Ele comportau o confruntare între libertatea de cercetare şi creaţie – promisiunea niciodată împlinită a anilor inaugurali ai dictaturii lui Ceauşescu – şi opresiunea ideologică a naţional-comunismului, tot aşa cum se puteau traduce şi prin opoziţia dintre izolaţionismul egolatru şi deschiderea europeană. Impunerea unor teze şi interpretări elaborate de diletanţi furioşi, adesea tributari imaginarului şovin al naţionalismului extrem, extindeau câmpul acestei confruntări mult dincolo de ambiţiile individuale, către lupta pentru păstrarea demnităţii profesionale şi chiar personale a celor angajaţi în aceste bătălii neştiute.

Exasperarea creştea, în condiţiile unei agravări constante a penuriei în toate domeniile, de la cele invizibile – penurie de informaţie, de contacte şi schimb de idei, penurie de condiţii materiale şi ideale de creaţie artistică – şi până la cele mai elementare nevoi de încălzire şi hrană. Un domeniu prea adesea uitat din analiza acestor erori fatale ale regimului este problema sistemului de învăţământ şi, corelativ, a perspectivelor de promovare socială: şcoala devine incapabilă să asigure copiilor pregătirea necesară trecerii la un nivel superior de pregătire. Nu numai admiterea în universităţi presupune de regulă o investiţie

[20] *Secolul XX. România literară. Viaţa românească*, chiar şi *Contemporanul*, cândva o redută a marxismului, cărora li se adăugau revistele studenţeşti *Echinox* la Cluj şi *Opinia studenţească* la Iaşi.

[21] K. Verdery, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, Humanitas, Bucureşti, 1994.

masivă în meditații, ci și tranzițiile de la gimnaziu la liceu – treptele 1 și 2 – sau bacalaureatul; și asta era valabil până și pentru elevii buni de la școlile încă bune. Intrarea la facultate devine însă marea problemă, atât a liceelor, a căror activitate reală se limitează aproape exclusiv la predarea cât mai conformă cu exigențele examenelor de admitere a acelor materii care erau convocate la marea dramă a competiției pentru un loc în învățământul universitar, cât și a familiilor, care investeau sume incredibile în pregătirea suplimentară a copiilor. An de an, în căldura toridă a începutului de vară, adevărate drame angajează astfel generații întregi de părinți, bunici și adolescenți extenuați și disperați, care se concentrează în inima marilor orașe, acolo unde o competiție din ce în ce mai absurdă se încheie cu înfrângerea a mii de candidați respinși și cu doar câteva sute de tineri admiși să urmeze studii superioare, la capătul cărora cei mai mulți vor fi obligați să se resemneze cu o repartiție obligatorie la țară. Valurile de promovare socială care marcaseră mai întâi primii ani de comunism, apoi începutul erei Ceaușescu, păreau definitiv blocate într-o involuție exasperantă și generatoare de energii negative, cel puțin în aceeași măsură cu lipsa de alimente, căldură și îngrijiri medicale.

La 2 Martie 1989, pictorul Liviu Babeș își dă foc pe o pârtie de ski din Poiana Brașov în semn de protest împotriva dictaturii comuniste, cu o pancartă pe care scria „Stop Mörder! Brașov = Auschwitz". Martiriul lui Babeș inaugurează dramatic o cascadă de gesturi de protest. Câteva zile mai târziu, poetul Dan Deșliu îi trimite o scrisoare lui Nicolae Ceaușescu, criticându-l dur pentru încălcarea Constituției, a dreptului de proprietate privată și pentru frica de represalii pe care a inoculat-o populației. Protestând pentru faptul că nu a primit niciun răspuns, Deșliu declară greva foamei. Alt scriitor, Aurel Dragoș Munteanu, demisionează din PCR, motivându-și gestul prin imposibilitatea de a renunța la libertatea sa de gândire și

prin refuzul de a se lăsa asociat cu politica demolării satelor.

Mircea Dinescu, poetul care, în 1988, fusese nevoit să publice în Olanda volumul său *Moartea citește ziarul*, respins de cenzura Secției de Propagandă, acordă pe 17 martie 1989 cotidianului *Libération* un interviu incendiar; drept urmare, el e dat afară din redacția *României literare*, dar, la 9 aprilie, Geo Bogza, Ștefan Augustin Doinaș, Dan Hăulică, Octavian Paler, Andrei Pleșu, Alexandru Paleologu și Mihai Șora protestează în sprijinul lui Dinescu printr-o scrisoare adresată președintelui Uniunii Scriitorilor. Tot în aprilie, dar la New York, istoricul Dinu Giurescu, refugiat politic în SUA, lansează cartea *The Razing of Romania's Past* în care condamnă demolarea monumentelor istorice și de artă în România, menționând și numele celor care s-au pronunțat prin memorii împotriva acestor demolări: D.M. Pipidi, Vasile Drăguț, Radu Popa, Răzvan Theodorescu, Virgil Cândea, Andrei Pippidi, Aurelian Trișcu. Ei se alătură astfel lui Gabriel Andreescu, Petre Mihai Băcanu, Ana Blandiana, Doina Cornea, Radu Filipescu, Dorin Tudoran, care nu încetau să protesteze, fiecare în felul său, împotriva unui regim tot mai opresiv și mai detestat de cele mai diferite categorii de cetățeni.

Noiembrie mohorât

La 9 noiembrie 1989, dărâmarea Zidului Berlinului a cutremurat întreaga lume, iar în România a declanșat un seism care amesteca iluzii și disperare. Aflat la Oxford, Petru Creția înregistra acolo la 13 noiembrie un text incendiar, *Sfârșit de veac în România*, în care prevestea nu doar sfârșitul regimului personal al lui Ceaușescu, ci și sfârșitul a ceea ce numea el *marea criză a speciei care și-a găsit expresia în hitlerism, stalinism și marxism*. După care se întoarce în România să se confrunte direct cu *crâncena lor moștenire*.

Fără să o recunoască, nici măcar în sinea lor câte-odată, locuitorii oraşelor, mai ales intelectualii, ceva mai informaţi cu privire la contextul general, au sperat că soluţia paşnică ar putea veni odată cu Congresul PCR din 24-27 noiembrie 1989: acesta ar fi putut să fie prilejul unei debarcări, mai mult sau mai puţin deghizate, a lui Ceauşescu şi al desemnării unei conduceri reformiste, „cu faţă umană". Dezamăgirea cumplită la vederea marelui spectacol de fidelitate necondiţionată faţă de Cârmaciul *reales la al 14-lea Congres*, cu corolarul marelui miting popular care încheia această dezesperantă butaforie într-o capitală sufocată de măsurile poliţieneşti fără precedent până şi în acest oraş, care văzuse atâtea în ultimii 50 de ani, a fost probabil picătura care a umplut paharul. Şi asta cu atât mai mult cu cât, sperând să inducă în eroare cele câteva delegaţii ale „partidelor frăţeşti" care, împreună cu încă şi mai puţinii ziarişti străini, îşi anunţaseră participarea la congres, într-o singură noapte, o vizită-fulger a lui Ceauşescu prefăcuse câteva zeci de magazine de confecţii sau încălţăminte din centrul Bucureştilor în Alimentare care expuneau în vitrine bunuri aproape uitate – munţi de şvaiţer, grămezi de pui grăsuţi, de muşchiuleţi şi de antricoate, şuncă şi salam de Sibiu – pe scurt, o viziune cvasiparadisiacă. Acest decor nu se vindea, era acolo doar pentru a dovedi străinilor că românii se plâng degeaba. Furia unei populaţii care stătea nopţi întregi la coadă ca să cumpere capete şi picioare de porc – faimoşii *adidaşi* şi *calculatoarele* –, tacâmuri de pui sau oase afumate, la vederea, ca într-un coşmar, a acestor grămezi de alimente intangibile, e greu de descris.

Congresul dovedise oricum că PCR şi conducerea sa erau absolut incapabile să soluţioneze în vreun fel problema Ceauşescu. Dimpotrivă, congresul supralicitase toate temele naţional-comunismului şi ale cultului personalităţii dictatorului, îl ovaţionase pe dictator mai entuziast ca oricând, în vreme ce acesta lansa un atac direct la adresa lui Gorbaciov, a perestroicăi şi a URSS îndeobşte, deschizând pentru

prima dată oficial problema vechilor teritorii româneşti de la Est de Prut. Or, această ofensivă contra Pactului Ribbentrop-Molotov, exact în momentul în care, în RSS Moldovenească, bătălia pentru recunoaşterea limbii române, a şcolilor româneşti şi a alfabetului latin trezea din amorţire temele unităţii naţionale tradiţionale, viza nu atât obiective externe – un eventual conflict cu Moscova, pe care Ceauşescu îl provoca punând parcă la încercare limitele refuzului intervenţiei externe, pe care Gorbaciov îl formulase destul de clar în ultimele luni –, cât reînvierea acelui entuziasm patriotic din 1968, care să-i readucă popularitatea.

Cu toate acestea, şi în pofida faptului că întreaga populaţie activă a ţării era într-un fel sau altul înregimentată, fie în partid şi UTC, care, împreună, cuprindeau mai bine de un sfert din populaţia ţării, fie măcar în sindicat şi recent inventatul ODUS (Organizaţia Democraţiei şi Unităţii Socialiste), din care făcea parte, fără excepţie, întreaga populaţie activă a României, furia luase locul entuziasmului.

Poate că e greu de înţeles azi, după două decenii de la prăbuşirea lui Ceauşescu, care erau mecanismele prin care Partidul Comunist îşi asigurase colaborarea elitelor intelectuale ale ţării – operaţie care atinsese punctul ei culminant în anii 1965-1970. Atunci, când speranţa obsesivă a unui „comunism cu faţă umană" întâlnea autentica popularitate dobândită de Ceauşescu prin cei trei ani de relativă liberalizare şi prin condamnarea intervenţiei sovietice în Cehoslovacia, ceva esenţial se schimba atât în raportarea intelectualităţii tradiţionale la PCR[22], cât şi în politica de recrutări a partidului însuşi: într-un contrast flagrant atât cu propriile-i practici de până atunci, cât şi cu uzanţele care vor continua să dăinuie în majoritatea ţărilor „socialiste,

[22] Irina Bădescu, „La trahison des clercs: édition revue et augmentée: 1968", *Caietele Echinox*, nr. 1, 2001, http://www. Dacia.ro/echinox.htlm.

înscrierea în partid va deveni un fenomen de masă. Dacă, până în anii lui Ceaușescu, înscrierea în partid era un fel de tainică inițiere, dificilă și cu greu concedată doar unor aleși, foarte curând după 1965, această înscriere devine, dacă nu o simplă formalitate automată, ca în cazul UTC, oricum o ceremonie rituală golită de sens. La începutul studenției mele, în 1956, în Facultatea de Istorie existau trei studenți membri de partid; îi știam pe toți și ne temeam de fiecare, iar când numărul lor a crescut la cinci, ne-am mirat de atâta larghețe; un deceniu mai târziu, în fiecare an de studii erau în medie 10 membri PCR – practic toți studenții cu medii mari, dacă nu aveau probleme speciale de dosar sau de comportare.

Adeziunea la PCR devenise, în aceste condiții, pe de-o parte o banalitate, pe de alta – o banalitate indispensabilă oricărei afirmări profesionale. Sistemul izbutise să transforme orice drept într-un privilegiu atent drămuit, așa încât era foarte greu, dacă nu imposibil, să susții un doctorat, să dai concerte în străinătate sau să ocupi o poziție academică oricât de modestă fără această cvasiformalitate, care nu dădea în niciun fel sentimentul unei opțiuni majore de viață, ci doar pe cel al unui conformism generalizat. Aproape că deveneai suspect dacă nu intrai în partid: „face pe nebunul" era cel mai banal diagnostic, dar se putea și mai rău, să fii bănuit că dai informații Securității (se șoptea că erau preferați informatorii care nu erau membri PCR) sau chiar că ești ofițer sub acoperire. Căci suspiciunea care, în anii lui Dej, se îndrepta asupra elitei restrânse și relativ misterioase a membrilor de partid era acum concentrată în direcția agenților Securității, care moșteniseră toată încărcătura ocultă pe care societatea o rezervă în genere grupusculelor care par să concentreze puterea.

Asta nu înseamnă că, în esența sa, adeziunea la PCR era mai puțin dezonorantă. Dar ea putea părea banală, într-o societate resemnată cu regimul comunist, în care clivajul nu mai trecea, ca la începuturile regimului, între „avangarda" minoritară de inițiați, membrii de partid, și marea masă a

populaţiei, ci între nomenclatura activiştilor – profesionişti ai politicului, care renunţaseră la propria pregătire, eventual chiar vocaţie, pentru a deveni militanţi plătiţi sau chiar agenţi ai poliţiei politice, securişti – şi restul populaţiei.

Aşa se explică însă şi faptul că partidul – la origine un instrument organizat pentru cucerirea şi exercitarea puterii – se metamorfozase într-un fel de moluscă fără urmă de iniţiativă. Puterea se concentrase în mâinile unei infime minorităţi care manevra atent în jurul cuplului Ceauşescu, căruia îi datora şi ascensiunea, şi privilegiile. În rest, partidul se reducea de fapt la o imensă birocraţie supusă orbeşte, de unde incapacitatea totală a PCR de a reacţiona contra minusculei clici a lui Ceauşescu, dar şi prăbuşirea instantanee, doar în câteva ceasuri, în decembrie 1989. În ultimă instanţă, falimentul total al Partidului Comunist ca identitate politică asumată şi diferitele conversii pe care cei aproape 4 milioane de membri le-au trăit sau măcar le-au pus în scenă în lunile şi anii care au urmat sunt de asemeni, consecinţa faptului că, în faţa unei situaţii fără precedent, generată de politicile catastrofale şi destructive pentru România, puse în practică de clica lui Ceauşescu exact în momentul în care sistemul comunist se prăbuşea, această enormă şi flască entitate politică a fost incapabilă să găsească altă soluţie decât aceea sabordării şi imploziei.

Deocamdată, o disperare surdă apăsa asupra întregii Românii, care nu vedea de unde i-ar putea veni salvarea. La 27 noiembrie, Nadia Comăneci, celebra gimnastă română, fuge din România în SUA, stârnind emoţia a milioane de admiratori. A doua zi, la 28 noiembrie, la Iaşi, pe zidurile mai multor imobile apar graffiti: „Jos comunismul!" Scriitorul Dan Petrescu anunţă că intră în greva foamei în semn de protest împotriva realegerii lui Nicolae Ceauşescu. Este reţinut în arestul Ministerului de Interne, dar, după ce mai mulţi intelectuali din Iaşi şi Bucureşti, precum şi, de la Cluj, Doina Cornea, semnează un protest împotriva arestării lui, Dan Petrescu este pus în libertate, evident supravegheată îndeaproape.

La Uzina Mecanică din Timişoara, cea mai mare întreprindere din oraş, peste 10000 de angajaţi protestează împotriva realegerii lui Ceauşescu la al XIV-lea Congres al PCR. Când muncitorii încearcă să iasă din fabrică şi să pornească spre centrul oraşului, uşile halelor, păzite de secretarii organizaţiilor de partid, sunt blocate cu şuruburi şi electrozi. Zeci de muncitori, în frunte cu tânărul maistru Sabin Poenar, sunt arestaţi, dar pe străzile Timişoarei sunt împrăştiate manifeste: „Jos dictatura!", „Jos tirania ceauşistă!", „Moarte dictatorului!".

O tresărire de speranţă însoţise reuniunea de la Malta, în primele zile ale lui decembrie, dar se stinsese repede, căci rarele informaţii care străbăteau până la Bucureşti nu lăsau să se înţeleagă că s-ar fi decis acolo ceva care să modifice situaţia din România. Zvonurile referitoare la reuniunea de la Moscova a şefilor de stat din Tratatul de la Varşovia, la 5 decembrie, ofereau amara satisfacţie a dispreţului general faţă de Ceauşescu, dar nicio perspectivă a înlăturării lui de la putere.

Pe 14 decembrie, o foarte serioasă tentativă de revoltă la Iaşi, prea puţin cunoscută până azi de opinia publică, deschide seria evenimentelor care vor duce la prăbuşirea sistemului comunist. Se pierde în această atmosferă de descurajare generală, dar, două zile mai târziu, pe 16, izbucnea la Timişoara o altă manifestaţie, care va debuta în apărarea pastorului Tökes Laszlo pentru a exploda în zilele imediat următoare într-o revoltă generală a oraşului mai întâi, a ţării după aceea.

A fost sau n-a fost?

Nu voi relua aici discuţia, mult prea maniheistă, cu privire la caracterul autentic sau provocat al acestor evenimente; mă limitez la a preciza două elemente. Pe de-o parte, relatările şi memoriile participanţilor la evenimentele din 16-21 decembrie 1989 vorbesc, fără excepţie, de o revoltă

spontană care s-a maturizat „din mers", devenind pe alocuri insurecţie – la Timişoara, de pildă, pe 20 decembrie, manifestanţii încep să captureze TAB-uri, ceea ce explică de fapt retragerea trupelor în cazărmi. Pretutindeni unde a izbucnit această crescândă revoltă, ea s-a transformat într-o adevărată revoluţie, în sensul că a vizat cucerirea puterii politice pentru a înlătura nu doar pe Ceauşescu, ci regimul comunist în întregul său: de asta, manifestanţii au intrat pretutindeni în sediile PCR, inclusiv la Bucureşti în sediul Comitetului Central, au distrus simbolurile puterii comuniste, au scandat „Jos comunismul". Greu de crezut că o provocare a KGB ar fi adoptat acest slogan.

Pe de altă parte, este evident că aparatul de represiune al Securităţii a urmărit direct din stradă desfăşurarea confruntărilor; or, nicăieri în documentele publicate până acum nu se semnalează reţinerea unor persoane suspecte de a fi aparţinut unor „agenturi" străine. Opinia mea personală, urmărind firul relatărilor din acele zile haotice, este că ipoteza agenturilor aparţine celor doi Ceauşeşti, lui Nicolae, convins că doar duşmanii din exterior l-ar putea contesta, dar şi lui Ilie, generalul, marele susţinător al doctrinei „războiului de apărare al întregului popor", acesta circulă între 18 şi 21 decembrie de la Bucureşti la Timişoara, de acolo la Sibiu şi în alte oraşe, vorbind pretutindeni celor iniţiaţi de „agenturi" care încearcă dezmembrarea României, pur şi simplu fiindcă îi era cu neputinţă să conceapă faptul că nu numai regimul Ceauşescu, ci însuşi sistemul comunist deveniseră insuportabile.

În fine, este evident un *crescendo* al revoltei provocat de represiune: mai întâi la Timişoara, după ce armata trăsese în plin în manifestanţi pe 18 decembrie, a doua zi, pe 19, muncitorii de la toate marile uzine – *6 Martie, Azur, ELBA, Banatul, Electromotor, Solventul, Spumotin, Uzina Mecanică*, ş.a. – se revoltă, organizează greva generală şi participă la manifestaţii în centrul oraşului. Acelaşi lucru se petrece la Lugoj, Arad, Oradea, Bistriţa, Cugir, Sebeş, Jimbolia, Turda, Alba Iulia, Reşiţa, Caransebeş, Cluj, Sibiu,

Cisnădie, Deva, Târgu-Mureş, Braşov, apoi la Ploieşti şi, în dimineaţa lui 22 decembrie, la Bucureşti şi în multe alte oraşe industriale. Între 16 şi 21 decembrie, în Banat şi Transilvania au fost ucise 118 persoane, 583 de răniţi şi peste 1200 de arestaţi, ceea ce a provocat în mod firesc o mişcare de revoltă care nu are nevoie de explicaţii absconse.

În ultimă instanţă, s-a dovedit acum că până şi evenimentul care a declanşat la Praga marile mitinguri din Piaţa Venceslas – presupusa asasinare a unui student – a fost de fapt rodul unui scenariu, ceea ce nu a afectat nici realitatea, nici simbolistica „revoluţiei de catifea". Manifestările de protest din România se deosebesc radical de cele de la Praga nu fiindcă ar fi fost înscenate, ci fiindcă răspunsul elitelor politice şi militare române la revolta spontană a maselor a fost violent şi necugetat, pe măsura lui Ceauşescu însuşi, câtă vreme acesta a continuat să-şi exercite prerogativele. După fuga cuplului dictatorial, în schimb, aceleaşi elite politico-militare ale regimului comunist – care, la Praga, Varşovia sau Budapesta, şi-au recunoscut înfrângerea – au izbutit în România să uzurpe nu doar puterea, ci revoluţia însăşi, transformând-o într-un instrument de promovare a cadrelor exasperate de dictatura dinastică care le blocase ascensiunea.

Timişoara

La Timişoara, aşadar, un grup de susţinători ai pastorului reformat Tökes s-a strâns în jurul casei parohiale pentru a împiedica evacuarea acestuia. Curând însă, numărul lor îl depăşeşte cu mult pe cel al enoriaşilor (inclusiv datorită agenţilor de securitate şi informatorilor trimişi acolo să ia pulsul mulţimii). Primele încercări de dispersare eşuează, şi spirala violenţelor represive izbucneşte pentru a nu se mai opri în zilele care urmează.

Mai întâi zvonuri difuze suscită agitaţie în oraşele

învecinate, în primul rând Lugoj şi Arad, apoi însă, din noaptea de 17 spre 18 decembrie, când radiourile libere încep să anunţe tot mai insistent evenimente şi să evoce posibile represiuni, o nelinişte tot mai pregnantă se răspândeşte mai ales în zona urbană, mai întâi în Banat şi Transilvania, trecând apoi munţii la Braşov, Ploieşti, Bucureşti. Când, brusc, se anunţă devansarea vacanţei studenţilor, pe 19 decembrie, proporţiile evenimentelor devin evidente pentru toată lumea, chiar dacă, pentru o clipă, faptul că Ceauşescu nu-şi contramandează vizita în Iran reuşeşte să demoralizeze opinia publică.

În ciuda măsurilor excepţionale de embargo asupra informaţiei, şuvoiul de veşti dramatice referitoare la marile manifestaţii ale timişorenilor şi la reprimarea lor devine imposibil de controlat. Informat mai ales prin intermediul agenţiilor de presă iugoslave, postul de radio Europa Liberă vorbeşte deja de un masacru pe treptele Catedralei din Timişoara. Pe 20 decembrie seara, întors din Iran – cei mai optimişti sperau că va cere azil Ayatollahului –, Ceauşescu apare la televiziunea publică denunţând acţiunile subversive ale agenturilor străine la Timişoara: începând din acest moment, nimeni nu s-a mai putut îndoi de gravitatea manifestaţiilor. Odată cu instaurarea stării de necesitate în întreg judeţul Timiş, se anunţau pentru ziua următoare adunări de condamnare a „huliganilor".

Era începutul sfârşitului.

REVOLUȚIA ȘI „REVOLUȚIA ÎN DIRECT"

Zoe Petre

Instantaneul unei puteri care se prăbușește

Din zorii zilei de 21 decembrie, în toată țara se organizează ședințe-fulger ale comitetelor PCR care condamnă „contrarevoluția" de la Timișoara și, la București, pregătesc marele miting popular care trebuia să afirme solidaritatea de nezdruncinat a partidului, strâns unit în jurul secretarului său general, cu întregul popor. Cu toate astea, gărzile patriotice care fuseseră trimise de la Craiova să reprime revolta populară de la Timișoara fac cale întoarsă după o discuție cu insurgenții, militarii încep să fraternizeze cu manifestanții (în timp ce, la Cluj, alți militari trag în mulțime).

La București, mitingul lui Ceaușescu se transformă în dezastru. Se știe azi că un grup de peste 100 de timișoreni veniseră în Capitală, conștienți de faptul că, în ciuda oricărei fraternizări cu armata, dacă nu se prăbușea sistemul, orașul lor avea să fie zdrobit. Înnoptează în Cișmigiu și, aflând de miting, se decid să-l perturbe. Răzbesc cu greu, după mai multe încercări, oprindu-se în zona ocupată de muncitorii de la Întreprinderea de Panificație. Ceaușescu începe un nou discurs-fluviu, punctat de aplauze și urale transmise prin amplificatoarele amplasate în piață. Când, după un timp, Ceaușescu face semn cu mâna, uralele se opresc. În acest moment, un tânăr începe să fluture un steag tricolor și să strige „Timișoara! Timișoara! La Timișoara au

murit copii!". Valentin Hurduc – același cu autorul manifestelor „Luneta" – își ia soția de mână, îi îmbrâncește pe cei din jur și țipă, creând astfel o diversiune. În fața hotelului Athenée Palace, unul dintre timișoreni detonează o petardă, care declanșează un val de agitație în mulțime și de panică în balconul Comitetului Central. Ceaușescu, panicat, se oprește și încearcă să facă liniște, secondat de soție. Panicați, cei care transmiteau mitingul în direct opresc emisia pentru câteva minute. Locțiitorul șefului Securității municipiului București (indicativ „515") este informat prin stația radio de către un subordonat aflat la fața locului (indicativ „521") că, în Piață, se aruncă portrete, se strigă numele cunoscutei opozante Doina Cornea. „521" primește ordin „să-i identifice pe huliganii ăștia"[23].

Era pentru prima dată în istoria regimului comunist când liderii lui erau confruntați cu huiduielile mulțimii. Cei care asigurau transmisia în direct a mitingului n-au apucat să întrerupă emisia înainte ca strigătele furioase ale mulțimii, și mai ales figurile descompuse de furie și de teamă ale celor doi Ceaușești, să devină vizibile în primplan pe ecranele tuturor televizoarelor. Această apariție a unei puteri care se prăbușește brusc a explodat pretutindeni în întreprinderi, instituții, comitete de partid și în toate unitățile militare, unde se viziona în colectiv mitingul de la București, pentru ca, în cel mai îndepărtat colț al țării, să se poată urmări marea manifestație. Pe loc, desigur, nimeni nu a avut răgazul să analizeze la rece ce se întâmpla, dar e clar, privind retrospectiv, că acest instantaneu al panicii și neliniștii conducătorilor, confruntați brusc cu o realitate pe care nu o mai controlează, a avut un rol esențial în revolta care a urmat: a transmis fulgerător dovada faptului că regimul era vulnerabil[24].

[23] Emil Constantinescu, *Adevărul despre revoluție*, p. 33.

[24] Dincolo de propria mea experiență, am regăsit aceeași idee la R. A. Hall, „Theories of Collective Action and Revolution: Evidence from the Romanian Transition of December 1989", *Europe-Asia Studies*, vol. 52, nr. 6, 2000, pp. 1069-1093.

Întreruperea de câteva minute a transmisiei în direct a discursului lui Ceaușescu, urmată de o revenire șovăielnică, abandonând înfierarea agenturilor și huliganilor și începând să promită creșteri salariale și sporuri ale indemnizației pentru creșterea copiilor – e probabil că aceste intempestive promisiuni au făcut cu mult mai mult rău regimului, care se vădea înfricoșat și dispus să cumpere bunăvoințele, decât orice formulă stereotipă anterioară –, a transformat subit televiziunea într-un actor foarte important al evenimentelor.

Pentru moment, acest actor mediatic se întoarce grăbit la rolul său de crainic oficial al dictaturii. Întreaga după-amiază a lui 21 decembrie, atât la radio, cât și la televiziune, urmează programul perpetuu omagial prevăzut, în ciuda faptului că, pe străzile marilor orașe, în primul rând în București, o agitație neobișnuită devine tot mai vizibilă. În soarele aproape călduț al amiezii de decembrie, grupuri răzlețe de participanți fugiți de la mitingul lui Ceaușescu se opresc în Piața Universității și, la celălalt capăt al bulevardului, în Piața Romană. Zeci, apoi câteva sute chiar de manifestanți – cei mai mulți tineri, dar curând și adulți ieșiți de la birou – li se alătură, formând o masă foarte diversificată: elevi din ultimele clase de liceu, grupuri rock – primul căzut al acestei tragice după-amiezi, Emil Gâtlan, ieșise în stradă împreună cu grupul său de instrumentiști –, câțiva muncitori, mulți intelectuali tineri, studenți care, în ciuda vacanței intempestive, rămăseseră în capitală, membri ai cluburilor secrete de bridge (secrete, căci jocul, chiar și rebotezat „Podul", pentru a induce în eroare autoritățile, era interzis ca model al decăderii burgheze). Prieteni ai vacanțelor de la 2 Mai și Vama Veche, acele oaze nonconformiste ale precarei libertăți estivale, se salută în piață și se încurajează reciproc. Alături de ei, micii Gavroche ai oricărei mișcări de stradă colorează aceste insule ale unei societăți civile pe cale de dispariție în masificarea generală a ultimilor ani, schițând un început de arhipelag al revoltei,

străbătut de tineri care spun tuturor că vin de la Timişoara, că acolo armata a fraternizat cu manifestanţii şi s-a retras din oraş, că trebuie să reziste.

În faţă, soldaţii înarmaţi şi cu feţele acoperite de căşti îşi strâng rândurile, parcă temându-se de tinerii intrepizi şi vunerabili, cu piepturile şi mâinile goale, care cântă vesel, ca la un meci de fotbal, „olé, olé, Ceauşescu nu mai e". Primele gesturi represive fuseseră vizibile încă din Piaţa Palatului, iar imediat după ora 13, lângă Biserica Enei, lt. colonel Gheorghe Rodeanu[25], de la Miliţia Sectorului 4-Bucureşti, îl împuşcă în piept fără somaţie pe studentul Marcel Roman, primul rănit grav din Bucureşti, şi ucide o altă persoană, rămasă neidentificată[26]. În Piaţa Romană, tot pe la 13.30, se fac primele arestări, peste 150 de persoane.

În ciuda acestor incidente, tinere fete oferă flori militarilor, la fel de tineri şi ei, mulţimea scandează din când în când, parcă fără să creadă cu totul, „vom muri şi vom fi liberi!". Într-un colţ, spre Strada Batiştei, de pe o maşină, două personaje îşi împart acelaşi megafon şi strâng în jurul lor tot mai mulţi manifestanţi: Dan Iosif, care va deveni în zilele şi anii următori umbra fidelă a preşedintelui Iliescu, şi Dumitru Dincă, a cărui arestare, în aprilie 1990, va declanşa marea manifestaţie de protest contra lui Iliescu şi a FSN, din Piaţa Universităţii.

Noaptea

În decembrie, întunericul se lasă devreme, spre ora cinci, cu atât mai dens cu cât economia de electricitate a desfiinţat, practic, iluminatul public al străzilor. Tot atunci represiunea se abate peste cele două pieţe ale Bucureştilor.

[25] În 1990, Gheorghe Rodeanu a fost avansat în grad. Ulterior, pe baza mărturiilor lui Ioan Itu, Nica Leon, George Constantinescu şi a unei fotografii a crimei, realizate de Sebastian Ţarălungă, a fost judecat şi condamnat la 5 ani de închisoare.

Brusc, un camion militar se năpustește drept în mulțime și strivește câțiva manifestanți; începe tirul în Piața Universității, în timp ce primele arestări golesc Piața Romană și străzile învecinate. Experiența celor arestați va fi evocată cu un dramatism sobru de eseurile lui Horia Roman Patapievici[26], care recreează oroarea prea lungii nopți de teroare, de umilință și de maltratări sălbatice care îi epuizează până și pe torționarii sinstrei închisori Jilava, și care pare să deschidă o singură cale, cea înspre moarte.

Păcănitul sinistru al elicopterelor, șuieratul de gloanțe, uruitul blindatelor se aud în întregul oraș, întreaga noapte, lăsând să se imagineze un carnagiu. Toată lumea știe aici ceea ce se va confirma și oficial ulterior: manifestanții din București nu au nicio armă. Dacă se aude chiar și un singur foc de pușcă, acela e tras de forțele armate și are toate șansele să ucidă un manifestant. Căci această „insurecție de catifea" se va confrunta pretutindeni cu trupe armate echipate ca de război și susținute de blindate, elicoptere și tancuri, indiferent că e vorba de militari ai armatei române sau de tineri recruți din trupele de Securitate. Una sau două pietre vor fi lovit câte un soldat; chiar și la Timișoara, unde mulțimea revoltată izbutește să captureze câteva tancuri și armament, revoluționarii nu trag în militari, ci se îmbrățișează cu soldații. Aceștia se retrag de altfel în cazărmi îndată ce răsturnarea de situație devine amenințătoare. Abia în seara de 22 decembrie, când de fapt revoluția triumfase, cad primele victime în uniformă ale tragicului *remake* al revoluției transmise în direct.

Un imaginar care așteaptă să fie descifrat

Imaginarul evenimentelor revoluționare dintre 16 și 21 decembrie nu e mai ușor de descifrat decât realitatea acelor zile și nopți de haos și de tragedie. Avem șansa de a

[26] Horia Roman Patapievici, *Cerul văzut prin lentilă*, Ed. Nemira, București, 1995; cf. *id.*, *Zbor în bătaia săgeții. Eseu asupra formării*, Ed. Humanitas, București, 1995.

mai putea reconstitui câteva teme datorită mărturiilor participanților, precum și grație exemplarei culegeri de graffiti a revoluției din București, realizată cu o vie sensibilitate, dar și cu un remarcabil profesionalism al cercetării antropologice de către regretata Irina Nicolau împreună cu colegii ei din nucleul care va refonda încă din 1990 Muzeul Țăranului Român[27]. Aceste documente ne permit reconstituirea unor programe politice coerente, fie și schematice. Începând de la 19 decembrie, la Timișoara nu se mai scandează doar „Jos Ceaușescu", ci și „Libertate", „Democrație", „Vrem alegeri libere", „Jos comunismul". E de la sine înțeles că nu putem ști cine au fost inițiatorii și autorii acestor lozinci, ori ai inscripțiilor murale – în majoritatea lor scrise cu vopsea, dar unele și cu cretă, pe zidurile Universității, ale Institutului de Arhitectură, pe soclurile de statui și pe alte clădiri din spațiul bucureștean al revoluției, cuprins între Piața Universității și Piața Romană. Despre unele dintre aceste inscripții (de exemplu, despre cea din afara spațiului central, din apropierea intersecției dintre fostul Bulevard al Republicii, azi Pache, și str. Traian, „Jos ciaușescu", sic!) s-au emis ipoteze variate, inclusiv cea potrivit căreia, avînd în vedere greșelile de ortografie, ar fi fost opera unor agenți străini.

Indiferent de atare ipotetice atribuiri, critica internă a acestui corpus dovedește că, în majoritatea lor predominantă, aceste graffiti sunt produsul autentic al manifestației spontane din 21 și 22 decembrie și al reacțiilor, la fel de spontane, din zilele imediat următoare. O analiză tematică a acestor inscripții este în măsură să clarifice măcar parțial sensul manifestațiilor din 21-22 decembrie.

Predominarea cantitativă a lozincilor anti-Ceaușescu poate induce la un prim examen opinia după care revolta

[27] Încă în februarie 1990, Irina Nicolau și colegii ei publicau prima carte despre revoluția din decembrie, care includea și reproduceri după 141 de graffiti din decembrie-ianuarie 1990; aceste documente au făcut apoi și obiectul unei publicații separate, *Graffiti*, decembrie 1989-ianuarie 1990, editată de MȚR.

spontană ar corespunde variantei reducționiste promovate ulterior de Iliescu și de FSN. Din cele 141 de graffiti înregistrate, 57 reprezintă variații pe tema ostilității față de Ceaușescu, fie singur, fie asociat cu soția. Varietatea extremă a expresiei acestei ostilități, de la simplul „Jos Ceaușescu" la bancuri și poezioare satirice („Cine-i mic și dă din mână/Și-are 4 la română" – graffito nr. 2 din culegerea Irinei Nicolau; cf. și nr. 32, despre plopii care fac pere, aluzie la o celebră frază a lui Ceaușescu despre imposibilitatea ca, în România, să aibă loc răsturnări politice), trecând prin calificative infamante – „criminalul/asasinul" (nr. 22, 24, 36, 37, 71, 94, 97), „tiranul" (nr. 17, 34, 56, 104), „paranoicul" (nr. 73) – și culminând, în câteva cazuri destul de izolate, cu exprimarea (fără excepție doar aluzivă) a dezideratului executării – „Ceaușescu, nu uita/Vrem pantaloni din pielea ta" (de două ori, nr. 5 și 38) sau „Crăciun fără porc" (nr. 138) – răspunde în ansamblu caracterului nu doar nonviolent, ci și oarecum jucăuș în tragismul lui, al refrenului *„Olé, Ceaușescu nu mai e"*, scandat încă din după-amiaza zilei de 21, când de fapt Ceaușescu ordona represiunea.

Frecvența extremă a textelor de deriziune – *„cizmarul"* – nr. 85, 90, 92, 102, 103, 114, 117), *„analfabeta"* (3, 47, 102, 103), *„savanta"* (88, 102), *„docenta"* (103) – indică deasemenea, alături de exasperarea unei majorități importante a românilor față de o dictatură anticulturală prin chiar exponenții ei la vârf, și un anume spirit ludic, incompatibil cu adevărata violență revoluționară și dispus mai degrabă la acțiuni simbolice decât la represalii. De altfel, lozinca „Fără violență", și ea scandată cu disperare de manifestanți, apare relativ frecvent și în corpusul de graffiti, alături de tema „Timișoara", care trimite de asemenea la imaginarul marilor mitinguri ale revoluțiilor de catifea. „Să fie judecați" apare de asemenea în cel puțin două cazuri, nr. 8 și 110, și chiar, într-un caz, „Demisia" (nr. 38).

Extrem de semnificativ apare dublul graffito nr. 11, unde, peste o inscripție cu creta „Jos Ceaușescu", o altă

mână a scris, de data asta cu vopsea, „Jos comunismul". Dintre lozincile revendicative, aceasta e cel mai bine reprezentată în corpus, atât în forma ei directă (nr. 10, 11, 33, 69), cât şi indirectă. Graffiti nr. 70 („Aruncaţi carnetele"), şi 42 – datând din zilele imediat următoare revoluţiei şi asociat cu strângerea de semnături pentru desfiinţarea PCR – cer dizolvarea partidului comunist; nr. 130 exprimă folcloric, iar nr. 131 categoric politic, ideea *regimului comunist criminal*. În jurul acestei revendicări radicale, se organizează un spectru destul de articulat de exigenţe politice: „pluralism şi democraţie" (nr. 1, 40, 52, 58, 112), „alegeri libere" (48, 72), „libertate" (49, 54, 78, 96, 105, 123 – cu varianta „România liberă", nr. 61, 112). Doar câteva texte permit o interpretare restrictivă – „libertatea culturii" (nr. 18), „jos cenzura" (nr. 68) „vrem medicamente" (nr. 109) şi chiar, izolat, „perestroika" (nr. 28).

Poate cea mai elocventă expresie a faptului că, în cele mai multe cazuri, manifestanţii nu se limitau la a revendica sfârşitul dictaturii lui Ceauşescu, şi că acesta simboliza întregul sistem comunist, apare în cel puţin două desene însoţite de text, care pun semnul egal între efigia comunistă, secera şi ciocanul, şi svastică: nr. 137 („La al XV-lea congres/4 ani de la deces") poate fi mai vag ca intenţie, dar nr. 41, care însoţeşte aceeaşi imagine sintetică, egalitatea între svastică şi simbolul comunist, de textul „Dacă Ceauşescu era mai rău ca Hitler atunci PCR era mai rău ca naziştii", e cât se poate de semnificativ pentru o temă care va fi reluată ulterior cu obstinaţie de zona cea mai radicală a opoziţiei democratice.

Dar dimensiunea programatică a revoluţiei din 16-21 decembrie nu se reduce la lozinci şi graffiti. În dimineaţa de 20 decembrie, la Timişoara, Ioan Lorin Fortuna, în fruntea unei coloane de manifestanţi, se opreşte la Consulatul iugoslav, cerând ca oficialii acestuia să informeze opinia publică internaţională asupra revoluţiei şi depunând un *Manifest* în cinci puncte, care cerea demisia urgentă, în bloc, a preşedintelui Ceauşescu şi a guvernului; deschiderea

granițelor și liberul acces al presei internaționale în România; organizarea de alegeri libere și democratice; publicarea numelor celor direct răspunzători de deschiderea focului asupra manifestanților și pedepsirea acestora[28].

O zi mai târziu, pe 20 decembrie, același Lorin Fortuna inițiază o Proclamație-program a primului partid politic independent, format în vâltoarea evenimentelor la Timișoara, cu numele de Frontul Democratic Român. Dezbătută și completată în cursul nopții de revoluționarii care vegheau în Piața Operei, proclamația va fi citită pe 21 decembrie de la balconul devenit celebru:

Frontul Democratic Român este o organizație politică, constituită la Timișoara, pentru a realiza un dialog cu Guvernul Român, în scopul democratizării țării. Frontul Democratic Român condiționează începerea acestui dialog de demisionarea președintelui Nicolae Ceaușescu.

Propunem Guvernului Român ca bază de discuție următoarele revendicări:

1. *Organizarea de alegeri libere.*
2. *Libertatea cuvântului, a presei, a radioului și a televiziunii.*
3. *Deschiderea imediată a granițelor de stat.*
4. *Integrarea României în rândul statelor care garantează și respectă drepturile fundamentale ale omului.*
5. *Eliberarea neîntârziată a tuturor deținuților și dizidenților politici din România.*
6. *Revitalizarea economiei naționale.*
7. *Reforma învățământului în spirit democrat.*
8. *Dreptul de a se manifesta liber.*
9. *Libertatea reală a cultelor religioase.*
10. *Îmbunătățirea asistenței medicale și a alimentației publice.*

De asemenea, proclamația cerea identificarea și judecarea celor responsabili de represiune și recunoașterea oficială a Comitetului de acțiune al Frontului Democratic

[28] Mărturia consulului Mirko Atanaskovici, *Revoluția a făcut-o poporul român*, în volumul *O enigmă care împlinește șapte ani*, publicat de Fundația Academia Civică, București, 1997, p. 184.

Român, înființat la Timișoara, și inițierea unui dialog al autorităților cu acest Comitet.

În fine, Frontul Democratic se adresa întregii țări, cerând *întregului Popor Român să i se alăture în lupta pentru democratizarea țării*, să constituie *Comitete ale FDR în toate orașele, în întreprinderi și în instituții, care să asigure coordonarea procesului de democratizare națională; să revendice drepturile constituționale în mod pașnic și fără violență și să intre în grevă generală începând de azi, 21 decembrie 1989, până la victoria finală, cu excepția sectoarelor de bază ce nu pot fi întrerupte*[29].

Concluzia extrem de importantă a acestei înlănțuiri de fapte este aceea că între 16 și 22 decembrie, Timișoara a parcurs toate etapele răsturnării prin revoluție a unui regim politic totalitar: starea de nemulțumire tăcută care duce la solidarizarea pașnică cu victima unui abuz, reacția puterii prin măsuri de intimidare, revolta și extinderea acesteia, represiunea sângeroasă, revolta în masă a muncitorilor, organizarea politică spontană, dialogul eșuat cu puterea comunistă locală și centrală, ocuparea sediului puterii de partid și de stat, înfrângerea forțelor de represiune (armată, securitate, miliție), obligate să se retragă în cazărmi, și a reprezentanților puterii comuniste centrale, siliți să fugă la București, transformarea revoltei în revoluție prin elaborarea unui program politic și formarea unui partid politic sprijinite de o mare mulțime care proclamă Timișoara oraș liber de comunism și este gata să moară pentru a-l apăra[30].

[29] Textul Proclamației Frontului Democratic Român este reprodus la p. 97 din volumul lui Emil Constantinescu, *Revoluția din decembrie '89: păcatul originar, sacrificiul fondator*, partea I, *Revoluția română așa cum a fost*, București, 2009; autorul a utilizat informații substanțiale oferite de Asociația „Timișoara" și de Lorin Fortuna personal.

[30] Emil Constantinescu, *ibid.*

Jos comunismul!

Într-adevăr, doar câteva ore mai târziu, la ora 13:20, pe 21 decembrie, Timișoara este proclamată *primul oraș liber de comunism* din România. În Piața Operei zeci de mii de oameni scandează „Libertate! Libertate! Timișoara! Timișoara!".

În acest timp însă, în noaptea de 21 spre 22 decembrie, în Piața Universității și în tot centrul orașului, milițienii îi vânează pe studenții care încearcă să se adăpostească în clădirile propriilor facultăți sau în subsolul metroului, iar militarii trag în plin. Se improvizează Baricada de la Inter, care va rezista până după miezul nopții. Înainte de a se lumina, Vasile Bulucea, viceprimarul orașului, supraveghează cisternele care toarnă tone de apă pe străzile din centru ca să spele sângele de pe caldarâm.

Cu toate astea, încă de pe la 6 dimineața, se aude că muncitorii de pe marile platforme industriale din marginea orașului au pornit către centru, și curând o mulțime nemaivăzută inundă marile bulevarde, enormă, fără precedent, fără oprire. În drum, mulți li se alătură după ce dau în grabă telefon unei rude sau unui prieten să-i spună ce se întâmplă. Orașul află astfel această incredibilă informație, odată cu cealaltă, difuzată pe toate posturile oficiale, despre „trădarea" și sinuciderea generalului Milea, imediat după asta – instituirea stării de urgență în toată țara. Obișnuiți să traducă informațiile venite de la autorități, în care nu mai au de mult încredere, românii decid – foarte probabil eronat – că Milea a refuzat să ordone armatei să intervină contra mulțimii și a fost împușcat de Ceaușescu. O insurecție generală a armatei contra regimului e concluzia logică a acestei recompuneri a faptelor: „Armata e cu noi!"

Pur și simplu fiindcă armata nu e Securitatea, această iluzie, care contrazice flagrant faptele, devine convingerea celor mai mulți. De multă vreme se șoptește că armata, cea adevărată, îi urăște pe securiști, așa că acest iluzoriu erou colectiv al revoluției e gata de intrarea în scenă. La

Timişoara – unde în realitate armata fusese cea care trăsese în plin, din când în când până şi asupra securiştilor infiltraţi în mulţime, şi unde securiştii erau ocupaţi mai ales să ascundă cadavrele celor împuşcaţi de militari –, mitul armatei bune, care se solidarizează cu manifestanţii, devine o componentă majoră a imaginarului revoluţiei. La Bucureşti, de asemenea, se vorbeşte de TAB-uri rele, ale Securităţii, şi de tancuri bune, ale armatei, se presupune că au tras în mulţime securişti deghizaţi în militari, şi tot felul de alte legende urbane care rezistă până azi în mintea multora.

Această legendă a dobândit chiar o dimensiune internaţională datorită comentatorilor de la radiourile libere. Într-un amestec de iluzii, speranţe şi *wishful thinking*, aceştia afirmă tot mai apăsat că armata „nu putuse trage în oameni" şi că doar „odioasa Securitate" (sau, în cel mai rău caz, forţele Ministerului de Interne – adică miliţienii alături de securişti) era răspunzătoare de represiune. În realitate, lucrurile au stat cu totul altfel: probabil că, la vârf, cel puţin, acolo unde se concentra maximul de informaţie cu privire la gradul de nemulţumire populară, şefii Securităţii vor fi decis, pe tăcute, să adopte pe cât posibil politica struţului şi să lase în seama armatei, eventual a Gărzilor Patriotice – această forţă paramilitară pe care doctrina „războiului de apărare al întregului popor" o sortea unui rol depăşind cu mult adevărata ei capacitate – sarcina de a se sacrifica pentru salvarea regimului ceauşist.

Cu toate că legenda armatei devotate poporului a fost dezminţită masiv de cercetările Comisiei Parlamentare constituite în 1993-1994 pentru a încerca o primă elucidare politică a evenimentelor din decembrie 1989, precum şi de anchetele Parchetului şi de procesele generalilor care au comandat represiunea la Timişoara şi Cluj, ea continuă să fie adânc înrădăcinată în conştiinţa colectivă şi poate fi lesne resuscitată intermitent, mai ales de Ion Iliescu şi de apropiaţii lui.

Începând cu momentul declarării stării de urgență, revolta se extinde fulgerător în întreaga țară. Evenimentele care până atunci se succedaseră relativ linear se complică brusc și se descompun în factori simultani și aproape autonomi, pe care narațiunea nu-i poate desfășura în realitatea lor adesea încâlcită și contradictorie. Această trudă de benedictin a fost asumată de alții, și înainte de toate de ancheta Parchetului Militar, desfășurată sub conducerea generalului Dan Voinea începând din 1997[31]. Cercetările în acest dosar par a dovedi, de exemplu, că, în ciuda închipuirilor care au făcut din Vasile Milea un personaj eroic, demn să dea numele unor mari bulevarde, acest general, care comandase personal masacrul nocturn de la București, s-a împușcat fiindcă înțelesese că, dacă Ceaușescu scăpa, îl va omorî fiindcă nu reușise să împiedice ocuparea esplanadei din fața CC de către masele de bucureșteni revoltați în dimineața de 22 decembrie, dar și că, dacă Ceaușescu pierdea partida, el însuși va fi de asemenea condamnat pentru represiunea din noaptea precedentă. O altă ipoteză, mai cinică, presupune că, dorind să-l impresioneze pe Ceaușescu, și-ar fi provocat din greșeală o rană mult mai gravă decât intenționase.

Din aceleași cercetări rezultă oricum că, în momentul în care afla de moartea lui Milea, un alt general, Victor Athanase Stănculescu, rechemat de către Ceaușescu de la Timișoara la București, ajunge – în cârje și cu piciorul în ghips – pe la ora 10 dimineața la CC, unde, profitând de

[31] Ancheta condusă de generalul Voinea a avut un destin elocvent pentru evoluția politicii românești. Blocată cu totul până în 1997, când se deschide efectiv la cererea expresă a președintelui Constantinescu, ea e din nou suspendată între 2001 și 2004, reluată în 2005, dar devine incertă și apoi este din nou blocată în 2007, când o modificare legislativă anulează practic rezultatele extrem de laborioasei cercetări de până atunci și impune reînceperea întregii anchete de către Parchetul civil. Mărturii importante la Alex. Mihai Stoenescu, *Revoluția din decembrie 1989, o tragedie românească. Istoria loviturilor de stat în România*, vol. IV,1-2, RAO, București, 2004, și *Din culisele luptei pentru putere*, RAO, București, 2006.

haosul general provocat de moartea lui Milea, îi ia acestuia locul.

Armata

Fără ca nimeni să afle – nici măcar Ceauşescu sau/şi Elena, avea să susţină ulterior Stănculescu –, Stănculescu, desemnat în grabă ministru al Apărării în locul generalului sinucigaş, ar fi reuşit să trimită, din centrul de transmisiuni de la Comitetul Central al PCR, puţin după ora 10 dimineaţa, către toate unităţile, ordinul de retragere imediată şi fără nicio ripostă în cazărmi. Acelaşi ordin ar fi cerut ca militarii să nu se supună decât dispoziţiilor noului ministru. Generalul Stănculescu susţine că, de fapt, Ceauşescu i-ar fi ordonat să ceară armatei să tragă în demonstranţi şi că el singur ar fi inversat acest ordin din proprie iniţiativă. Dacă e adevărat că ordinul de retragere în cazărmi a fost emis fără ştirea lui Ceauşescu, care era totuşi în acel moment comandantul suprem al tuturor forţelor militare din România, suntem în faţa unei meritorii lovituri de stat militare în toată regula, care a avut drept efect prăbuşirea regimului de dictatură personală a lui Nicolae Ceauşescu aşa cum era el consfinţit prin Constituţia din 1974. Textul acestui ordin ar fi fost înregistrat la 10.07, dar P. Siani-Davies se referă la declaraţiile lui Stănculescu în timpul anchetei parlamentare şi menţionează ora 10:45 pentru transmiterea ordinului şi ora 11 pentru aplicarea lui efectivă, formulând ipoteza unei regrupării tactice aprobate de Ceauşescu, cu scopul de a întări controlul asupra trupelor influenţate de manifestanţi[32].

[32] Alex. Mihai Stoenescu, *Istoria ..., op. cit.* IV, 2, pp. 378-379 şi pp. 386-387, dar *cf.* P. Siani-Davies, *Revoluţia română din decembrie 1989*, Humanitas, Bucureşti, 2006 (*The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, Ithaca, 2005), p. 134 şi n. 127.

Tot Stănculescu afirmă că, după ce Ceaușescu a încercat să se adreseze mulțimii din balconul CC, dar, primit cu huiduieli și umilit – cineva a aruncat chiar după el cu un pantof –, s-a retras, el, Stănculescu, ar fi fost cel care l-ar fi convins să nu încerce evacuarea în forță a pieței, ci să plece cu elicopterul, în așteptarea restabilirii ordinii. Singurul care l-ar mai putea contrazice acum pe Stănculescu este Ceaușescu însuși.

Puțin înainte de ora 12, când elicopterul își ia zborul de pe clădirea CC în aclamațiile și huiduielile mulțimii, locul lui Ceaușescu rămăsese gol, sau cel puțin așa părea. Imediat, diferite personaje mai mult sau mai puțin cunoscute, începând cu foștii prim-miniștri ai lui Ceaușescu, Verdeț și Dăscălescu, se îțesc la balconul CC oferindu-și serviciile, doar pentru a fi întâmpinați de mulțime cu scandările care se generalizaseră în dimineața acelei zile: „Fără comuniști" și „Jos comunismul!".

Între numele rostite atunci aproape la întâmplare, cel al lui Corneliu Mănescu, fost ministru de Externe și fost ambasador al României la Paris, despre care se știa că e într-un conflict surd cu Ceaușescu, reține atenția, mai ales în străinătate; intens vehiculat de agențiile internaționale de presă occidentale și apoi chiar de oficiali ai acestor state, numele lui va circula o vreme ca și când acesta ar fi devenit efectiv noul conducător al României[33]. În țară, în schimb, nu a avut vreo vizibilitate aparte, nici în timpul evenimentelor, nici mai târziu.

Cam la aceeași oră, televiziunea își deschide, brusc, porțile, în fața unei mulțimi de manifestanți având în frunte câteva vedete de mare notorietate, începând cu marele actor Ion Caramitru, care se întâlnește acum cu poetul disident Mircea Dinescu, despre care Europa Liberă vorbise atât de des în ultimul an. Tot aici vine și regizorul Sergiu Nicolaescu,

[33] Excelenta culegere de documente publicată de Societatea Română de Radio, *E un început în tot sfârșitul*, Casa Radio, București, 1996, înregistrează nu mai puțin de 23 de informații din întreaga lume care îl anunță pe C. Mănescu drept noul președinte al României.

ale cărui filme erau (şi sunt încă) extrem de populare, fie că e vorba de filmele de propagandă istorică, fie de cele, tot de propagandă, dar cu tentă poliţistă. Ecranele explodează sub impactul acestei neaşteptate apariţii, secondată umil de crainicii care până mai adineaori citiseră cu o mimică sumbră comunicatele despre starea de urgenţă sau despre trădătorul Milea.

Fluviul de discursuri înflăcărate care se revarsă începând din acest moment nu va înceta decât după Anul Nou 1990. Eliberate şi eliberatoare, desigur, aceste discursuri, analizate acum la rece, sunt mult mai puţin radicale decât păreau atunci, şi oricum cu mult mai puţin radicale decât era atunci discursul străzii. Nu se aude practic niciodată „Jos comunismul!" – acel strigăt izbucnit spontan, pretutindeni în locurile fierbinţi ale revoluţiei: la Braşov şi la Ploieşti, la Arad, Alba Iulia sau Craiova, la Caransebeş, Târgu Mureş şi Turda. Doar în Harghita, demonstraţia paşnică a majoritarilor maghiari de aici se transformă treptat în manifestări violente, la sugestia unor localnici, dar şi a unor conaţionali din străinătate, care îi îndeamnă să scandeze „Moarte valahilor!", „Horthy – Horthy!", „Ardealul la Ungaria!", „Acum ori niciodată!".

Semne

Fuga lui Ceauşescu deschide o perioadă de mare incertitudine. Autoritatea care, cu o clipă mai devreme, păruse un monolit indestructibil în faţa maselor revoltate se prăbuşise atât de rapid încât nicio alternativă nu părea că ar fi avut răgaz să se schiţeze. E adevărat că, în afara strigătului comun „Jos Ceauşescu!", mulţimea care a invadat în ziua de 22 decembrie la prânz sediul puterii politice, Comitetul Central al PCR, nu avea nici vreun proiect politic comun explicit, niciun şef legitimat prin prezenţa în fruntea revoltei.

Dar nu e adevărat că ar fi vorba pretutindeni și în egală măsură de un vid de proiecte. Pe de-o parte fiindcă, asemenea lui Apollon din Delfi, revolta, chiar dacă nu spune explicit, dă totuși semne: dintre cele 141 de grafitti identificate pe zidurile Bucureștilor, un dublu înscris relevă sensul acestui război de simboluri care inaugurează de fapt discursul revoluției: peste o primă lozincă scrisă în grabă cu creta, „Jos Ceaușescu!", altcineva scrie, de data asta cu vopsea – deci mai elaborat și mai durabil – „Jos comunismul!". Întrezărim astfel o radicalizare semnificativă, care urcă de la exasperarea oarbă și de la așteptarea, poate, a unei perestroici *à la roumaine* către nostalgia interbelicului, care apărea ca o oază de democrație și libertate, dar și către speranța unei normalități de tip occidental.

Cum să înțelegem altfel simbolul tricolorului găurit? Reproduce el drapelele fără embleme comuniste din țările vecine, memoria steagului fără stemă din revoluția maghiară din 1956, vechiul drapel al României, cu stema regală în centru? Trebuie oare să alegem? La 22 decembrie, când fiii mei și cu mine ne pregăteam să ieșim din nou în stradă, unchiul meu, pe atunci de 80 de ani, a scos dintr-un dulap vechiul drapel cu coroană, pe care îl ținuse ascuns vreme de 45 de ani, și l-a înmânat solemn tinerei generații. Unchiul meu nu era un monarhist fervent, era doar un domn în vârstă care nu renunțase, vreme de jumătate de secol, la speranța de a vedea sfârșitul dictaturii comuniste.

E greu de negat faptul că, în Occident – în Europa Occidentală mai cu seamă – comunismul a păstrat multă vreme (mult prea multă, pentru cine privea spre Vest de la Praga, București sau Varșovia) un statut de vis/utopie, în ciuda negării violente a acestei idealități în ciocnirea ei cu realitatea comunismului din Estul Europei. *Opium pentru intelectuali*, teoria comunistă va fi fost, la începuturile ei, făgăduiala unei lumi răsturnate, care va fi adus cu ea speranța sinceră a unui plus de justiție socială, laolaltă cu multe speranțe înșelătoare și cu ostilitatea, mai mult sau mai puțin fățișă, a celor pe care comunismul se grăbea să-i

deposedeze brutal de bunuri şi de identitate, nu o dată chiar de libertate şi de viaţă. Asupra celor mai mulţi, instaurarea comunismului a căzut însă ca un trăsnet: nu se aşteptau, nu aveau instrumentarul mental ca să prevadă ori măcar să priceapă ce li se întâmpla. Drept care societatea aproape în întregul ei a fost stupefiată în cel mai radical sens al cuvântului, ca în faţa unei catastrofe naturale.

Cu timpul, comunismul s-a banalizat, devenind cronic şi suscitând complicate tehnici de supravieţuire. După eşecul repetat al revoltelor din Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, sistemul părea cel puţin la fel de durabil ca opusul său din lumea liberă. Nimeni nu-şi mai imagina că va trăi în această lume liberă în afara deciziei dureroase de a emigra acolo. Să ne mirăm că marea majoritate a românilor nu a formulat atunci, pe loc, un proiect politic?

Cum spuneam însă mai sus, nu e vorba de o absenţă efectivă de proiect. La Timişoara, manifestul Frontului Democratic exprimă esenţialul: democraţie, libertate de exprimare şi de asociere, de circulaţie şi de credinţă, alegeri libere. „Libertate" scandează tinerii din Piaţa Universităţii. „Jos comunismul!" vor scrie manifestanţii cu litere roşii de-o şchioapă, pe hotelul Intercontinental. Timişoara se proclamă pe 21 decembrie *primul oraş liber de comunism*, iar în ziua următoare, la ora 15:35, în vreme ce Ion Iliescu se punea de acord cu Victor Stănculescu, dr. Florin Filipoiu, participant la ridicarea baricadei de la Intercontinental, prezintă în numele grupului Dreptate socială un program coerent privind desfiinţarea tuturor reglementărilor antidemocratice ale regimului comunist, anchetarea abuzurilor nomenclaturii, stoparea acţiunilor de poliţie politică ale Securităţii, alte măsuri pentru democratizarea ţării; la ora 17:03, un alt grup, de şapte-opt persoane, incluzând foşti deţinuţi politici, redactează o *Proclamaţie către ţară* în 12 puncte, cu caracter anticomunist[34].

[34] Radu Ciuceanu, „Securitatea în ultimele ei zile", în *Caietele Revoluţiei*, nr. 1 (20) din 2009, p. 23, precizează: „Prima

În stradă, aceste proiecte se traduc foarte simplu: gata cu comunismul, e nevoie de democrație, libertate și alegeri libere. Cum, cu cine, pentru cine? Astea sunt întrebări pentru mai târziu, deocamdată trebuie răsturnat edificiul opresiv al Partidului/Stat și produsul său cel mai toxic, Ceaușescu. Constituțiile succesive ale României „socialiste" proclamau partidul drept forța conducătoare a statului român, așa încât masele revoltate procedează în consecință, ocupând locurile simbolice și locurile puterii exercitate de PCR: nu clădirea guvernului sau a Consiliului de Stat, pe drept cuvânt considerate secundare, ci, în fiecare oraș, sediile Comitetelor Județene de partid și, la București, Comitetul Central. Voința politică de răsturnare a regimului comunist nu putea fi exprimată mai clar decât atât.

Probabil că diferite grupuscule conspirative puneau tot atunci la cale proiecte moderate, care declinau în românește rămășițe ale Primăverii pragheze, iluzia unui comunism cu față umană și fragmente de perestroikă. Dar acești conspiratori nu erau în stradă. Adevărul este că de aici provine senzația de fals și de rău repede sezisată și în România, și în străinătate. Provine din încălcirea de fapte și ficțiuni, de adevăr parțial și de minciună tenace, menite, în ultimă instanță, să ascundă dubla natură a revoluției române: o revoluție adevărată, care vrea despărțirea definitivă de comunism, și o revoluție mimată – un tigru de hârtie, cum spunea cândva Mao – care urmărea doar reformarea comunismului. Provine din faptul că echipa care a pus mâna până la urmă pe putere s-a proclamat „emanația revoluției" – tocmai ea, care nu participase în niciun fel la revoluție – și că, pentru a masca această definitorie absență, a pus în scenă spectacolul televizat al „revoluției în direct", unde a putut interpreta rolul principal fără prea multe riscuri.

proclamație (cea în 12 puncte) am făcut-o noi, cei mici, cei umili, de jos...".

Revoluția în direct și protagoniștii acesteia

Odată cu fuga lui Ceaușescu, două centre vizibile ale Puterii vor coexista în imaginile – și în imaginarul – revoluției române: sediul CC și Televiziunea Română, care devin, parte în conjuncție, parte în opoziție unul față de celălalt, sursa de legitimare a noii puteri politice. Aceste două centre lasă în umbră cel mai puternic și mai puțin vizibil dintre sediile unde acționează echipa care va prelua puterea după fuga lui Ceaușescu – Ministerul Apărării[35]. Mai mult, ele vor eclipsa și locurile simbolice ale adevăratei revoluții, Piața Operei de la Timișoara și Piața Universității de la București: în mod semnificativ, niciunul dintre aceste spații, și nici Piața Romană, nu au primit ulterior numele de Piață a Revoluției, alocat esplanadei din fața Comitetului Central – acolo unde se încheiase de fapt revoluția și începuse spectacolul revoluției televizate.

Spre prânz, Ion Iliescu, încă la biroul său de director al Editurii Tehnice, se lasă convins de câțiva dintre colaboratorii apropiați să iasă din expectativă. Unul din primele sale gesturi este, după ce telefonează Suzanei Gîdea, atunci ministru al Culturii, pentru a-i cere permisiunea să meargă la televiziune[36], să se îndrepte într-acolo, dar să-l întâlnească și pe generalul Stănculescu. Acesta îi propune să preia puterea, asigurându-l de întregul său concurs și de cel al armatei, invitându-l să vină la Ministerul Apărării, unde vor fi în siguranță[37]. Mai sensibil la problemele de imagine, Iliescu preferă să meargă totuși mai întâi la televiziune, unde se referă între altele și la o convorbire cu generalul Stănculescu; de acolo însă se duce la MApN, unde îl trimisese și pe Petre Roman, întâlnit întâmplător în aceste prime peregrinări revoluționare.

[35] V. P. Siani-Davies, *op. cit.*, pp. 174-191.

[36] În ciuda faptului că i-a dat imediat, pe cât se pare, acordul ei, Suzana Gîdea a fost totuși condamnată la închisoare în calitate de fost membru al CPEx.

Aici și acum se instaurează fundamentele noului regim, pentru care armata devine sursa invizibilă, dar efectivă a puterii, fără nicio legătură cu revoluția populară care îi netezise drumul, aliată, dimpotrivă, cu cei care până cu câteva ceasuri înainte încercaseră să înăbușe în sânge această revoluție, departe de privirea mulțimii, încă masate în fața Comitetului Central și a mașinii de imagini a acestuia, televiziunea, cele două centre care apar în primplanul revoluției imanginate. Câteva ceasuri mai târziu, aceste două centre simbolice, înconjurate de mulțimi entuziaste, devin subit țintele unui atac pe cât de spectaculos, pe atât de enigmatic, care va fi transmis în direct nu doar în toată țara, ci în întreaga lume.

Începea astfel *revoluția în direct*, care punea capăt revoluției anticomuniste și arunca întreaga Românie într-o lume virtuală. În ciuda faptului că nu participaseră efectiv, în stradă, la răsturnarea regimului, marea majoritate a românilor – ca și liderii care se instalau la putere în acele momente – nu s-au perceput niciodată în afara Evenimentului Fondator: valul de transmisii în direct care a inundat conștiința colectivă începând de la 22 decembrie la prânz, 24 de ore din 24, i-a înghițit și i-a învestit în asemenea măsură încât au reacționat de parcă ar fi fost cu toții prezenți și activi la revoluție, când era de fapt vorba doar de proiecția tuburilor catodice ale televizoarelor. Ar fi poate interesant încă și azi să confruntăm reprezentările despre revoluție ale celor care, în decembrie 1989, erau în stradă cu cele ale compatrioților care aveau acces la televiziunea în culori, comparate cu cele ale majorității, care vedea doar imagini în alb-negru, ori cu amintirile celor care nu aveau decât un aparat de radio: pariul meu este că simplul cuvânt „revoluție" are o mulțime de sensuri diferite, nu doar în funcție de statutul social și cultural, de gradul de maturitate politică al fiecăruia și de poziția sa, în interiorul sau în marginea evenimentelor, în stradă sau acasă, ci și în funcție de vectorii de informare la care fiecare a avut acces – inclusiv la zvonuri și la schimbul direct de rumori și de

opinii. Mereu esențială în România, această istorie orală a faptelor, supraîncărcată de tensiuni în circumstanțele unei răsturnări majore, a explodat atunci în mii și mii de vulgate care se excludeau reciproc, și care continuă să se confrunte și azi, douăzeci de ani mai târziu, cu o violență greu de înțeles pentru ceilalți.

S-a dovedit că, încă de la amiaza zilei de 22 decembrie, niciun fel de contestare reală a răsturnării lui Ceaușescu nu a prezentat vreun risc pentru starea de fapt: armata, trupele de miliție și de securitate se retrăseseră în cazărmi. Incidente locale au mai izbucnit doar în câteva puncte, mai ales la Sibiu, unde excesul de măsuri de protecție destinate să-l apere pe fiul dictatorului, combinat cu paranoia unor subordonați, a dus la o dramă sângeroasă, chiar dacă izolată. În ansamblu, forțele armate au recunoscut toate, peste tot, legitimitatea revoluției. Mai mult, generalul Stănculescu afirmă acum că era la curent, minut cu minut, cu rătăcirile dictatorului fugar și că nu aștepta decât un moment propice pentru a-l aresta, ceea ce s-a și întâmplat încă din seara de 22 decembrie, deși de anunțat public nu s-a anunțat decât două zile mai târziu.

Începând cu după-amiaza zilei de 22 decembrie se constituie consilii județene și locale ale FSN în toată țara, de multe ori conduse de generali sau ofițeri superiori: Ioan Florea (Brașov), Marin Pancea (Brăila), Dimitrie Popa (Ploiești), Dumitru Roșu (Dolj), contraamiralul Constantin Iordache (Constanța), colonelul Toader Mănăilă (Sălaj), colonelul Gheorghe Badea (Dâmbovița), maiorul Ilie Plătică Vidovici (Galați), generalul Ion Dândăreanu (Buzău), colonelul Andrei Kemenici (Dâmbovița), colonelul Aurel Dragomir (Sibiu), generalul Ștefan Toader (Caraș-Severin), colonelul Constantin Sava (Ialomița), precum și alți ofițeri superiori (în județele Teleorman, Vâlcea, Suceava, Alba-Iulia). De altfel, pe 23 decembrie dimineața, ziarul *La datorie*, săptămânal al armatei, publică Comunicatul către țară al CFSN, difuzat la televizor și radio târziu în noaptea de 22. La alineatul 5, în varianta destinată

forțelor armate, se precizează: „Din acest moment se dizolvă toate structurile de putere ale clanului Ceaușescu. Guvernul se demite. Consiliul de Stat și instituțiile sale își încetează activitatea. Întreaga putere în stat este preluată de Consiliul Militar Superior". Această frază modifica, fără doar și poate deliberat, prevederea din comunicatul CFSN prezentat public de Ion Iliescu și publicat apoi în *Monitorul Oficial*, prin care se anunța că „întreaga putere în stat este preluată de Consiliul Frontului Salvării Naționale. Lui i se va subordona Consiliul Militar Superior care coordonează întreaga activitate a Armatei și a unităților Ministerului de Interne"[38].

Dincolo de aceste posibile manevre subterane, nu mai există nicio bază pentru rezistența contra revoluției. Totuși, în plină euforie generală, la lăsarea întunericului, niște trăgători misterioși au declanșat un tir haotic în București, exact acolo unde mulțimea era mai densă – pe esplanada din fața CC, în fața Televiziunii și, ceva mai târziu, pe străzile de acces la clădirea radioului. Imediat, oratorii care se adresau mulțimii din balconul CC, dar și posturile de radio și televiziune care transmiteau în direct din piață au început să vorbească de „teroriști" fideli fostului dictator. Se face apel la armată și la populația capitalei să vină să apere revoluția, se distribuie în stradă arme oricui le cere, fără nicio precauție, și începe astfel o dramă care se va solda cu mii de victime. O simplă comparație – adesea făcută de mulți dintre cei ce s-au ocupat de evenimentele din decembrie 1989 – dovedește că, din 16 decembrie până în 22 decembrie, ora 12:00, când Ceaușescu părăsește clădirea CC, au fost ucise 172 persoane, dintre care 70 la Timișoara, 54 la București și 48 în alte localități din țară. Au fost grav rănite 1187 persoane (368 la Timișoara, 604 la București și 215 în alte localități). Au fost lipsite de libertate și supuse unor tratamente inumane 1623 persoane, dintre care 900 numai la Timișoara.

[38] Emil Constantinescu, *op. cit.*

Din 22 decembrie, ora 12:09 (după fuga lui Ceauşescu), până pe 31 decembrie 1989, au fost ucise 1032 persoane, dintre care 543 la Bucureşti, 94 la Sibiu, 39 la Braşov, 32 la Constanţa, 19 la Arad, 24 la Craiova, 40 la Buzău, 41 la Brăila, 11 la Reşiţa, 4 la Hunedoara, 7 laTurda, 2 la Târgovişte, 7 în judeţul Harghita. Au fost rănite, în general prin împuşcare, 2245 persoane, dintre care 1275 la Bucureşti, 249 la Sibiu, 83 la Braşov, 93 la Constanţa, 38 la Arad, 100 la Craiova, 57 la Buzău, 98 la Brăila, 10 la Reşiţa, 3 la Turda, 9 la Hunedoara, 7 la Târgovişte, 26 în judeţul Harghita. Au fost lipsite de libertate în mod ilegal şi supuse unor tratamente inumane 1779 persoane. Anchetele penale care au analizat evenimentele din perioada 22-25 decembrie au stabilit că printre victime s-au aflat persoane din toate categoriile sociale. Printre ele, însă, nu s-a numărat nici măcar un singur activist al partidului comunist[39].

Toate documentele cercetate până acum de Parchet – în mod deosebit jurnalele marilor unităţi militare – dovedesc că ne aflăm în faţa unei enorme diversiuni, declanşată din momentul în care, într-un nou ordin de zi emis de generalul Stănculescu imediat după prima sa discuţie cu Ion Iliescu, pe 22 decembrie la 3 după-amiază, când, revenind asupra ordinelor anterioare, Ministrul Apărării din acel moment cere unităţilor militare să iasă din cazărmi şi să „apere instituţiile publice" în întreaga ţară. Asta însemna de fapt evacuarea civililor revoluţionari din spaţiul public.

Desigur, o parte deloc neînsemnată a dramelor care au urmat a fost rezultatul spontan şi haotic al panicii, al ordinelor contradictorii, al confuziei între diferite centre de comandă. Pe de altă parte, ciocnirea – reală sau doar presupusă, n-are a face – între grupul lui Iliescu, cel mai aproape de putere, şi alţi aspiranţi la putere din aceste ore fierbinţi s-a putut întâlni atunci cu planurile unor personaje

[39] Emil Constantinescu, *op. cit.*

destul de suspecte, cum a fost generalul Militaru, interesat direct în lichidarea ofițerilor de informații care îi supravegheaseră ca suspecți de legături cu GRU sau KGB.

Dincolo însă de aceste interese personale, destul de obscure, prea multe interese comune celor care acaparaseră atunci puterea ne împiedică să reducem evenimentele la o simplă înlănțuire de accidente tragice. Dispersarea mulțimii revoltate a fost, fără niciun dubiu, un obiectiv major al noii puteri, cu atât mai mult cu cât mulțimea striga tot mai răspicat „Jos comunismul!" în fața unei autorități interesate prioritar în a-i lua locul lui Ceaușescu și nomenclaturii de prim rang care i se subordonase acestuia. Spectacolul televizat al revoluției răspundea totodată și altor obiective, înzestrând noua putere cu o aureolă eroică și revoluționară, cu atât mai utilă cu cât liderii ei, în frunte cu Ion Iliescu înșuși, se ținuseră cu prudență departe de revoltă, când nu comandaseră, ca Stănculescu, Chițac sau Gușe, reprimarea în sânge a acesteia. Acest spectacol masca rolul represiv al armatei în întregul ei, singularizând și demonizând exclusiv Securitatea. El deschidea calea unei eventuale intervenții sovietice legitime, intens evocată în zilele de 23 și 24 decembrie, atât în emisiunile de radio interne (ciudat, însă, practic niciodată în cele TV), cât și în afara României, în schimburile diplomatice la nivel internațional. Escalada de neliniște și de panică provocată de virulența acestui bizar episod al „teroriștilor" a putut servi, în fine, și drept justificare pentru lichidarea Ceaușeștilor la 25 decembrie, cum a servit fără niciun dubiu difuziunii unui sentiment popular exaltant, de participare colectivă la o glorioasă faptă istorică.

Procesul care se petrece în România în decembrie 1989 nu poate fi înțeles, de aceea, în afara recunoașterii modului în care dubla sa realitate, cea a revoltei spontane și cea a loviturii de stat, cea a revoltei anticomuniste și a anticeaușismului limitat, se conjugă în alternanța *vizibil/invizibil* și *aparent/real*, condiționată de spectacolul în direct al revoluției. Elementul-cheie de la care trebuie să

pornească orice analiză a evenimentelor din decembrie 1989 este faptul că gruparea care se proclamă/este proclamată drept „emanație a revoluției", în frunte cu Ion Iliescu, are drept principală caracteristică tocmai faptul de a NU fi o emanație a revoluției, ci doar un produs al „revoluției în direct". Televiziunea, secondată de radio, pune în scenă, începând cu seara de 22 decembrie, un *reality show* care oferă o versiune revăzută și corijată a prăbușirii comunismului în România. Această prăbușire nu se mai datorează curajului civic al unor anonimi care scandează „Jos comunismul" înfruntând gloanțele, ci unui grup de activiști de partid luminați, comuniști de omenie, care înlătură dictatura clanului Ceaușescu și dăruiesc poporului român libertatea și democrația. Tragica realitate a unor figuranți inocenți, uciși sau răniți în acest spectacol de „sânge și lumină", e atent instrumentalizată, pentru a pune în scenă rezistența eroică a noii puteri în fața inumanei agresivități a acestor imaginari susținători ai dictaturii. Mass media și rumoarea publică răspândesc zvonuri sinistre despre apa sau sângele infestate, imaginea de sălbăticie a „teroriștilor" e întărită de distrugerea emblematică a valorilor culturii universale și naționale – Muzeul de Artă, Biblioteca Universitară, ca o Walhalla sacrificată într-o conflagrație care își revarsă sinistra strălucire pe toate ecranele lumii.

Apoteoza acestor imagini de Epinal este atinsă atunci când televiziunea și radioul se pun în scenă pe ele însele, nu doar ca decor, ci și ca actor important al acestei supreme confruntări între Bine și Rău: asediate, ambele instituții lansează în eter apeluri disperate care cheamă cetățenii, Armata, pe oricine, „veniți să ne apărați!". Răspunsul generos al civililor la acest SOS disperat a dus la infirmitate și moarte zeci de naivi care nu s-au mai gândit că, masați de-a valma cu militarii în preajma celor două clădiri, riscau și să stânjenească eventualele operații de apărare, și să fie prinși, așa cum au fost, între două focuri.

Pe acest fundal, la ora 23:00, alături de generalul Nicolae Militaru, reactivat, de Silviu Brucan, Petre Roman, Dumitru Mazilu, Dan Marțian, ș.a., Ion Iliescu citește la televiziune Comunicatul Frontului Salvării Naționale către țară, care anunță atât demiterea guvernului și desființarea Consiliului de Stat, cât și înființarea Consiliului Frontului Salvării Naționale, care preia întreaga putere în stat, și a Consiliului Militar Superior, subordonat CFSN[40]. Se adaugă, esențial, abandonarea rolului conducător al partidului unic, un sistem democratic pluralist și organizarea de alegeri libere, separarea puterilor – legislativă, executivă și judecătorească – și alegerea tuturor conducătorilor politici pentru unu sau cel mult două mandate, propunerea ca țara să se numească România, restructurarea economiei.

La preluarea puterii de către Ion Iliescu, CFSN exprimă așadar o dublă identitate a revoluției: pe de-o parte, noua putere răspunde direct și fără ezitare lozincii „Jos Ceaușescu", în vreme ce proclamarea oficială a pluralismul politic și pregătirea alegerilor democratice, reinstituirea libertății cuvântului și a presei, deschiderea granițelor și aparenta libertate a televiziunii și radioului răspund efectiv unei părți importante a revendicărilor politice ale revoluției. Pe de altă parte însă, ignorarea deliberată a componentei anticomuniste a revoluției amputează aceste libertăți de însăși esența lor, înscriind de la bun început democrația postdecembristă în spațiul îngust al comunismului „cu față umană" și al unei timide perestroici. Semnificativ, acest document care putea părea mult mai radical decât altele, prevede *respectarea angajamentelor internaționale ale României și, în primul rând, a celor privitoare la Tratatul de la Varșovia.*

A doua zi, pe 23 decembrie la ora 14:00, Iliescu apare din nou la televizor, anunță (cu o întârziere de 21 ore) capturarea soților Ceaușescu și oficializează isteria „amenințării teroriste", descriindu-i pe teroriști drept „indivizi fanatici,

[40] V. *supra*, pp. 174-191.

care acționează cu o cruzime fără precedent, trăgând în locuințe, în cetățeni, provocând victime în rândul militarilor". În noaptea de 23-24 decembrie, un grup de ofițeri de securitate în frunte cu colonelul Trosca, cel care multă vreme avusese misiunea de a-i supraveghea pe Nicolae Militaru și pe alți ofițeri superiori, suspecți (pe bună dreptate probabil) de legături cu GRU, este chemat în fața MApN, unde membrii săi sunt masacrați ca teroriști. Alte ordine criminale trimit grupări succesive de militari în str. Nuferilor (Berthelot), cerând fiecăruia să apere radioul de „teroriști": rezultatul e că militarii se împușcă între ei. La Otopeni, în plină zi de data asta, autobuzul cu militari în termen trimis să apere aeroportul e ciuruit de militarii din clădirea aerogării, cărora li se comunicase că un autobuz cu teroriști se îndreaptă spre ei pentru a-i ataca. Gelu Voican Voiculescu, acest sumbru personaj care de douăzeci de ani gravitează în preajma lui Ion Iliescu[41], a destăinuit public un fapt confirmat și de ancheta Parchetului, anume că i s-a propus în acele zile lui Iliescu un scenariu cumplit, anume ca pe Stadionul Ghencea să fie trimise câteva sute de securiști înarmați, care ar fi urmat să vâneze presupuși teroriști, și în același timp să fie trimise tot acolo efective ale armatei, anunțate că teroriștii au ocupat stadionul.

Iliescu ar fi refuzat să provoace această baie de sânge. Nobil din parte-i, dar mărturisirea dlui Voican dovedește mai clar decât multe altele că și Iliescu, și cei din preajma lui, civili și militari deopotrivă, știau prea bine că „teroriștii" sunt o ficțiune criminală și un spectacol regizat.

Această violentă parturiție a revoluției oficiale va culmina la 25 decembrie cu procesul și executarea cuplului Ceaușescu. S-a dezbătut în fel și chip acest episod prea puțin edificator al evenimentelor din România lui 1989, chiar și în zilele în care traduc și revăd acest text, și când

[41] V. și C . Durandin, *Ceausescu: vie et mort d'un roi communiste*, Paris, Albin Michel, 1990.

deshumarea zadarnică a celor doi a răscolit memorii, sentimente și reflexii amare. Nu voi relua aceste considerații. Îmi mențin totuși părerea că trebuie să luăm în seamă observațiile unor personaje dintre cele mai bine informate, în frunte cu Cornel Burtică și Ștefan Andrei, cândva apropiați ai lui Ceaușescu, marginalizați ulterior, asemenea lui Iliescu, ca potențiali competitori ai dictatorului pe care îl slujiseră. Ambii au declarat că luna decembrie a fiecărui an era perioada în care agenții care desfășurau operațiile secrete în valută forte – acelea de care se ocupa la Ministerul de Finanțe Theodor Stolojan, șeful Direcției Aport Valutar Special – erau așteptați la București cu câștigurile pe anul care se încheia. Acest trafic era controlat mai ales de Securitate, dar armata se ocupa direct de vânzările de armament, aflate în responsabilitatea directă a generalului Stănculescu. Or, pentru anul 1989, nu s-a mai știut nimic despre aceste sume.

Cele nespuse

Primul efect al disjuncției dintre realitatea revoluției și spectacolul televizat al acesteia a constat într-o insolită realocare a puterii. În mod normal, o răsturnare radicală care pornește din stradă provoacă o redistribuire a puterii ai cărei principali beneficiari sunt liderii mulțimii care a provocat răsturnarea. În decembrie 1989 însă, mulțimea – adunată spontan, lipsită de lideri reali și mai ales aproape invizibilă prin cenzura oricăror mijloace de informare interne – provoacă prăbușirea lui Ceaușescu, însă puterea nu e preluată de persoane care au fost în stradă, ci de cele care au apărut (doar) la televizor. Episodul sângeros al teroriștilor are în acest context nu doar funcția – care rămâne esențială – de a legitima această substituire, ci și pe cea, derivată, de a provoca retragerea mulțimii din stradă, transformând-o din protagonist al revoluției în simplu spectator al acesteia.

Gestul simbolic al revoluției – distrugerea frenetică a portretelor lui Ceaușescu – este interpretat *ad litteram* și restrictiv de puterea autoproclamată la 22 decembrie, care decretează „desființarea structurilor de putere ale clanului ceaușist" și continuă apoi să orienteze revoluția exclusiv către obiectivul său imediat, eliberarea de dictatura personală a lui Ceaușescu, realizată în fapt prin eliminarea lui fizică și în efigie – prin invariabila lui calificare ca tiran. Figura lui Ceaușescu este izolată, inclusiv prin grafia *ceaușescu*, fără majusculă, ca semn al degradării iremediabile la care e supus. Împreună cu tiranul/dictator, „odioasa lui soție" e și ea obiectul eliminării directe, ca și al unei demonizări în efigie, prin cele câteva epitete formulare și stereotipe recurente. Corolarul acestei *deminutio capitis* simbolice este imaginea uciderii reale, proiectată pe toate ecranele televizoarelor, după o îndelungă, obositoare și suspectă așteptare, în zorii zilei de 26 decembrie. Se cristaliza astfel simbolistica „țapului ispășitor", care limita obiectivul revoluției la eliminarea „clanului Ceaușescu" din câmpul politic, așa cum îl formula și Proclamația CFSN din 22 decembrie. Curând întregită prin procesul public televizat al câtorva rude și colaboratori apropiați ai cuplului dictatorial, această operație era menită să transmită încheierea episodului revoluționar și intrarea în normalitate și ordine. Un ultim graffito al revoluției din decembrie înscrie pe soclul părăginit din Piața Romană sentința finală a sărbătorii revoluționare încheiate: *De Crăciun ne-am luat rația de libertate.* Cine poate spune dacă, la sfârșitul acestei lapidare sentințe, trebuie să punem semnul întrebării sau punct?

Fără îndoială, imediat după încetarea episoadelor violente, o parte a opiniei publice, începând cu participanții direcți la manifestațiile de stradă care provocaseră efectiv prăbușirea regimului, percepe sau intuiește măcar că a devenit un actor involuntar într-un spectacol a cărui regie nu le aparținea, și încearcă să descâlcească țițele. Sentimentul difuz al unei (unor) realități paralele, între care cele

vizibile sunt factice și cele reale sunt invizibile, contrastul dintre confuzia realității și ordinea artificială a spectacolului se încrustează durabil în mintea segmentelor active ale societății – intelectuali, studenți, medii urbane în genere – care aveau încă din perioada anterioară reflexul de a căuta adevărul îndărătul discursului încifrat al puterii politice. Alimentat masiv de o presă necenzurată, produsă și citită de persoane cu experiența aproape exclusivă a dublului limbaj, înclinate adesea în mod firesc să crediteze orice zvon, oricât de fantezist, de preferință față de declarațiile publice oficiale – ceea ce le face uneori victime consimțitoare ale celor mai absurde teorii ale conspirației, la care aderă fervent și fără nicio detașare critică –, sentimentul fraudei și frustrarea de a nu o putea proba devin extrem de acute în lunile și anii care urmează evenimentelor din decembrie 1989. Sindromul *revoluției furate* și revendicarea *adevărului despre revoluție* devin astfel temele de raliere ale tuturor nemulțumiților noului regim și expresia marii frustrări – inițial mai degrabă intuitive, ulterior formulate explicit în termeni politici – față de înghețarea subită a procesului revoluționar la 22 decembrie 1989.

În fapt, încă din ianuarie 1990, România are a opta între două proiecte politice ireconciliabile: un proiect reformist, al FSN-ului, și un proiect radical al opoziției anticomuniste, care a devenit prin forța lucrurilor și antifesenistă. Proiectul politic al acestei opoziții, al cărui teatru de manifestare a fost inițial strada din zilele de 16-22 decembrie, și abia ulterior, așa cum vom vedea imediat, Consiliul Provizoriu de Uniune Națională, CPUN, propunea realizarea neîntârziată a unei democrații de tip occidental, a unei economii libere de piață, urmând modelul vestic și opunându-se modelului sovietic de perestroika, încă activ atunci în fosta URSS.

Revoluția română a fost adesea comparată cu „revoluțiile de catifea" din Europa Centrală, subliniindu-se violența represiunii (și deci, măcar câteodată, eroismul). Adesea a fost subliniat contrastul dintre ritmul alert al

reformelor – economice, politice, instituționale; din aceeași Europă Centrală și stagnarea sincopată a primilor șapte ani din viața societății românești după revoluție. S-a observat mai puțin conjuncția paradoxală a acestor două realități care ar fi trebuit, în buna logică a revoluțiilor, să se excludă reciproc: faptul că răsturnarea de regim a fost mai puțin radicală tocmai acolo unde violența a fost mai intensă, faptul că nu negocierea – tipică pentru „revoluțiile de catifea" –, ci, dimpotrivă, violența a dus la o simplă redistribuire a puterii în interiorul aceleiași elite politice care inițiase și realizase reprimarea însângerată a revoltei anticomuniste, faptul, în fine, că această revoltă a fost instrumentalizată exact de cei care au încercat inițial să o înăbușe – aceste fapte contrazic orice logică tradițională a răsturnărilor politice. Masele revoltate din 16-21 decembrie înfățișau – la Timișoara ca și la București, la Arad sau la Cluj, la Brașov sau la Ploiești – un caz particular al revoluțiilor de catifea din toate țările Europei de Est: același gen de adunări populare scandând „fără violență", același drapel găurit, același semn moștenit de la Churchill, acel „V" cu două degete, „Victorie!". În fața lor însă, negociatorii au strălucit prin absență, în timp ce forțele de represiune au încercat până foarte târziu să apere regimul comunist. După un misterios masacru, manifestanții – și întreaga Românie împreună cu ei – se trezeau, la începutul lui 1990, foarte aproape de statutul cetățenilor fostelor republici sovietice un an mai târziu: independente formal, desprinzându-se imperceptibil și indecis de tradiția comunistă, dominate de foștii prim-secretari locali ai partidului bolșevic care le indică timid calea spre o democrație bine temperată[42]...

[42] V. Alina Mungiu Pippidi, „Cât de revoluționară a fost Revoluția română?", *Revista 22*, XV, 881, 26-31 ianuarie 2007 (recenzie la Alex. Mihai Stoenescu, cit *supra*, n. și la P. Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989* (Cornell University Press, Ithaca, 2005), trad. rom. 2006.

Amorf, diluat până la dispariție, Partidul Comunist Român se dovedise absolut incompetent să pună capăt dictaturii personale a lui Ceaușescu: atât la congresul din noiembrie, cât și în cele două ședințe succesive ale Comitetului Politic Executiv al Comitetului Central PCR din 17, respectiv 20 decembrie, când revoluția izbucnise deja, „conducerea superioară" se dovedise complet înfeudată politicii nesăbuite a lui Ceaușescu, susținând fără rezerve represiunea, într-un moment în care ar fi putut-o stopa. Nomenclatura PCR a transferat atunci responsabilitatea eliminării unui regim care se dovedise criminal asupra victimelor înseși ale acestei crime (așteptând, în subsidiar, „ajutorul frățesc" al URSS, fără să se sinchisească de consecințele previzibile ale acestei intervenții pentru România). Dar, după nesperata victorie a acestei revolte fără lider, aceeași nomenclatură a ieșit din expectativa prudentă în care se refugiase și s-a grăbit să se proclame tocmai drept lider al noului regim, erou fără glorie al revoluției „de mâna a doua" pe care a înscenat-o de pe 22 decembrie seara.

Așa se face că violența revoluționară nu și-a găsit răspunsul în realitatea politică, ci doar într-o succesiune de operații de imagine, substituind, în bună tradiție comunistă, realitățile invizibile prin falsul vizibil. Un model al acestei prestidigitații este chiar dispariția Partidului Comunist Român: în proclamația din 22 decembrie, acesta nu e numit ca atare, se vorbește doar de renunțarea la rolul conducător al „partidului unic". Această tăcere asurzitoare, ca să spun așa, maschează faptul că, în afară de câteva figuri menite să dea sentimentul unei schimbări radicale, noua echipă e compusă din vechi cadre civile și militare ale PCR. Ei vor guverna, desigur, mult mai rațional și mai puțin abuziv decât Ceaușescu, dar nu vor transforma radical nici economia, nici societatea.

Un alt caz semnificativ al acestui joc între prezență și absență este acela al reorientării, radicale în aparență, a opțiunilor de politică externă imediat după revoluție. Istoria

începuse în plină perioadă de ascensiune a lui Gorbaciov, când peste tot se şoptea că acesta ar fi fost coleg de studenţie şi prieten cu Ion Iliescu. Afirmaţia lui Ion Iliescu din *Proclamaţie*, conform căreia România revoluţionară îşi va respecta integral angajamentele ca membru al Pactului de la Varşovia, ca şi semnificaţia vizitei sale inaugurale la Ambasada URSS, sunt ignorate de cea mai mare parte a unei societăţi încă euforice, asupra căreia se revarsă de altfel încă din primele zile o adevărată avalanşă de imagini televizate care afirmă emfatic prezenţa emisarilor Occidentului în miezul situaţiei postrevoluţionare: ziariştii occidentali sunt întâlniţi la fiecare colţ de stradă şi sunt filmaţi pe teren, se organizează transmisii duplex cu televiziunile occidentale, moartea lui Jean-Louis Calderon e celebrată masiv, botezându-se cu numele lui străzi şi şcoli, prezenţa militarilor francezi, ajutorul economic german, teletonul din Olanda, vizitele lui Hans Dietrich Genscher, ministrul de Externe al RFG, şi James Baker, secretar de stat SUA, evocarea entuziastă a Europei, ş.a.m.d. În schimb, referirile la URSS abia dacă sunt perceptibile. Vizita din 6 ianuarie 1990 a lui Eduard Şevarnadze, atunci ministru de Externe al URSS, e mult mai discretă, fiind urmată de o perioadă în care relaţiile româno-sovietice dispar din planul vizibilului.

Or, azi se ştie cât se poate de clar că relaţia cu URSS a reprezentat un element constitutiv esenţial în eliminarea lui Ceauşescu. Prezenţa echipei Iliescu, cu generalul Militaru ca ministru al Apărării şi cu pletora de colaboratori şi consilieri devotaţi Moscovei[43], marca în realitate reinte-

[43] Desemnarea g-ralului Militaru, reactivat împreună cu mai mulţi ofiţeri superiori pe care Ceauşescu îi suspecta de simpatii prosovietice avea să provoace mari nemulţumiri, susţinute şi de apropiaţii lui Ştefan Guşe, cel care comunicase Moscovei că România nu solicită şi nu acceptă ajutor militar. La începutul lui ianuarie, două reprize de dialog, mai întâi cu Virgil Măgureanu şi apoi chiar cu Ion Iliescu, nu izbutesc să calmeze durabil spiritele (stenogramele – *Arhivele Militare, fond Cabinetul Ministrului, dosar 32/1990, file 10-90* – au fost publicate de

grarea României în sfera de influență sovietică și disciplinarea tendințelor autonomiste dezvoltate de Ceaușescu[44]. Faptul că exact acest element-pivot al noului regim e aproape invizibil, prin contrast cu semnele vizibile ale unei apropieri de Occident – care răspundea dezideratelor marii majorități a cetățenilor României –, dovedește din nou controlul exercitat asupra percepției publice prin jocul dintre planul vizibil și cel ocultat. În asemenea măsură încât, în 1991, când Iliescu semna la Moscova un nou tratat politic cu URSS, informația a explodat ca o bombă, provocând un val enorm de proteste și împiedicând ratificarea ulterioară a tratatului; în iarnă, după puci, implozia URSS a lăsat tratatul fără obiect, dar încheierea acestuia cu Rusia succesoare s-a tot amânat până în 2003.

Ar fi ispititor să personalizăm această relație contradictorie între vizibilitatea orientărilor prooccidentale și taina care învăluie orientarea promoscovită a guvernării FSN într-o opoziție complementară între Ion Iliescu și Petre Roman – cele două personaje care beneficiază de un maximum de notorietate internă și externă la această dată. Cooptarea lui Roman în grupul care redacta, în după-amiaza zilei de 22 decembrie, Proclamația FSN către țară are rațiuni încă destul de obscure. Indiferent de cauzele ei reale, asupra cărora s-au formulat cele mai variate supoziții – de la versiunea acreditată de Petre Roman însuși, a revoluționarului venit din mulțime și acceptat aproape întâmplător, la contrariul ostil al acesteia –, sub aspectul imaginii,

Cezar Mâță, în *Istorie și societate*, vol. III, București, Editura Mica Valahie, 2006, p. 589 si urm). O nouă revoltă a ofițerilor care constituiseră Comitetul pentru Democratizarea Armatei, CADA, duce la înlocuirea lui Militaru, la 16 februarie 1990, cu V.A. Stănculescu. Acesta își trece din nou în rezervă pe cei suspectați de relații cu GRU, dar Iliescu îi cooptează imediat în propria echipă de la președinție.

[44] V. Anneli Ute Gabanyi, *Revoluția neterminată*, București, Ed. Fundației Culturale Române,1999.

operația era excelentă, generând un cuplu complementar de o forță de persuasiune remarcabilă.

Disjuncția bine controlată dintre puterea reală și imaginarul puterii – alimentată masiv de continuitatea sterotipurilor, de credulitatea inocentă și de statutul de spectator al imensei majorități a societății – inaugurează astfel o eră nouă a reprezentărilor sociale și a imaginarului puterii politice, ambele dominate de spectacolul televizat. Consecințele acestui proces pot fi urmărite până azi: caracterul precumpănitor mimetic, de punere în scenă *ca spectacol* a restructurărilor care ar trebui să afecteze fondul raporturilor și structurilor sociale, dar rămân prea adesea pur formale, contrabalansate în planul invizibil al faptelor de o îndârjită sabotare a inovației, se regăsește *in nuce* în aceste episoade originare ale revoluției la televizor.

Drept consecință, constatăm că, încă din primele luni ale anului 1990, una dintre marile bătălii dintre putere și opoziție are drept obiect accesul la televiziunea încă unică și strict controlată de FSN. Dacă n-ar fi decât să amintesc episodul din 28 ianuarie 1990, când televiziunea e asaltată de manifestanții veniți din Piața Victoriei pentru a cere ca mitingul partidelor istorice să fie transmis în direct, și televiziunea refuză cu încăpățânare sub pretextul ridicol că ar fi ceață; sau provocarea care a făcut din Petre Mihai Băcanu, directorul *României libere*, un fel de Cato cel Bătrân, solicitând zi de zi lui Ion Iliescu un interviu televizat *în direct și la o oră de maximă audiență* – evident, nici azi realizat.

În subsidiar, trebuie să remarcăm că acest moment inaugural își află ecoul până azi în comportamentul unei bune părți a spectatorilor și chiar al actorilor dramei politice în curs. Valorizarea cvasi-rituală a apariției „la televizor", în mare parte independentă de mesajul – fie deliberat, fie involuntar – pe care aceste apariții îl transmit; apetitul insațiabil al politicienilor, indiferent de propriile înzestrări, pentru a apărea în emisiuni televizate, chiar dacă prezența lor acolo e lipsită de eficacitate și uneori de-a dreptul

păgubitoare pentru propria imagine și pentru cea a formațiunii pe care o reprezintă; neglijarea tuturor celorlalte forme de transmitere a mesajului propriu, inclusiv prin radio, ca să nu mai vorbim de contactul direct, informal și personal, cu cetățenii – forma de comunicare politică de departe cel mai rar și inabil practicată de aproape toți actorii politici ai României postdecembriste[45] –, dar și faptul, corelativ, că în sondajele de opinie cel puțin 60% dintre subiecți declară că se informează exclusiv sau prioritar de la posturile TV – toate acestea creează un cerc vicios care prelungește până azi, la mai bine de 20 de ani de la evenimentele din 1989, statutul de sursă imaginară a legitimității puterii pe care l-a cucerit televiziunea odată cu revoluția. În timpul campaniei din 1996, un țăran i-a spus lui Emil Constantinescu următoarea frază: „Eu votez cu Iliescu, că pe el l-am văzut la televizor la Revoluție; *când o să te văd pe tine la televizor la revoluție, o să votez cu tine*": dincolo de aparenta ei iraționalitate naivă, această frază exprimă perfect efectul pervers al spectacolului televizat al revoluției, devenit astfel sursa prin excelență a legitimității politice în România postdecembristă.

[45] Se pare că o excepție notabilă a fost până de curând UDMR; dintre actorii politici, Emil Constantinescu l-a învins pe Ion Iliescu și fiindcă a înlocuit stilul propagandistului experimentat cu o adevărată comunicare empatică cu cetățenii; în cu totul alt registru, Traian Băsescu a dat impresia unei disponibilități singulare pentru comunicarea directă cu „poporul".

MARŞUL CEL LUNG
Democratizarea societăţii româneşti 1990-2007

Zoe Petre

România – o excepţie?

Nu cunosc niciun străin venit în România la începutul anilor '90 care, revenind în ultima vreme, să nu fie de-a dreptul uluit de transformările pe care le poate observa, mult mai izbitoare decât reminiscenţele acelei ere inaugurale. E drept, cei 17 ani care au despărţit prăbuşirea regimului comunist de aderarea României la Uniunea Europeană au fost jalonaţi de multe transformări în profunzime, ale instituţiilor, ale societăţii şi ale oamenilor – transformări fără de care, de altfel, aderarea României la NATO, şi mai ales la UE, ar fi fost imposibilă. Cu toate acestea, obsesia românilor care repetă că „nu s-a schimbat nimic" merită măcar tot atâta atenţie cât şi constanta referire a Occidentului la „excepţia românească" – şi la decalajul care nu a încetat să despartă România de ţările Europei Centrale în procesul de integrare euroatlantică şi europeană.

Acest decalaj nu este însă neapărat atât de „istoric" pe cât se obişnuieşte să se considere. Departe de a fi, în esenţa ei măcar, rodul unei fatalităţi înrădăcinate în trecutul îndepărtat, această veşnică întârziere – a cărei percepţie grevează masiv şi asupra românilor, şi asupra acceptării României atât în mediile politice, cât şi în opinia publică internaţională – reprezintă rezultatul unor opţiuni politice deliberate ale echipelor care s-au succedat la putere în ultima jumătate a secolului XX: opţiunea pentru un regim

stalinist niciodată reformat, susținerea unei dictaturi primitive și izolaționiste, incapabilă de o minimă ajustare, și, poate mai gravă decât toate, voința politică încăpățânată de a oculta, după revoluția din 1989, caracterul anti-comunist al acestei revoluții. Mai gravă, măcar pentru faptul că, atunci, în 1990, exista cu adevărat și alternativa.

Aceste alegeri – care aveau, desigur, și rațiuni istorice, dar nu reprezentau o fatalitate – au exercitat o presiune enormă asupra tuturor domeniilor vieții sociale, favorizând pretutindeni prelungirea artificială și profund dăunătoare a unui *habitus* rezidual în gândire și în practică, a tehnicilor de supraviețuire în dauna comportamentelor de progres și a unei modernități mimate, nu asumate cu adevărat la nivel societal.

Mantra occidentală – fie că e vorba de NATO sau de UE, de Consiliul Europei sau de multitudinea de ONG-uri care inundă Estul Europei începând cu primele luni ale lui 1990, pentru a susține aici dificila construcție democratică – conjugă neobosit motivul respectării drepturilor omului și al alegerilor libere, de-o parte, tema economiei libere de piață, de partea cealaltă. Fără îndoială, acest binom fundamental al democrației e esențial. Ceea ce însă nu apare cu evidență în ochii acestor generoși promotori veniți din lumea liberă este faptul că acțiunea acestor principii – acțiunea principiilor îndeobște – nu este automată. Economia de piață nu generează de la sine democrația, „zi de zi, ceas de ceas și în proporție de masă", ca să-l parafrazăm pe Lenin. Democrația poate fi incipientă, șovăielnică, poate fi chiar mimată: instituirea la nivel formal a legilor și mecanismelor pluripartidismului, chiar a statului de drept și a legislației care îl exprimă, nu le garantează în esență și funcționarea corectă.

Acest punct de vedere explică de ce, în paginile care urmează, am privilegiat analiza evoluțiilor politice. Există, desigur, un spațiu foarte vast de analiză economică, cum există, în acești ultimi 20 de ani, nenumărate fenomene de mutație socială sau de stagnare. Toate merită întreaga

atenţie a cercetătorilor, tot aşa cum şi o mulţime de date şi fapte din domeniul culturii merită din plin o analiză atentă a metamorfozelor acesteia sub dublul impact al revoluţiei politice şi al revoluţiei informatice. În opinia mea însă, *Politicul* determină, în mult mai mare măsură decât logica autonomă proprie fiecăruia dintre aceste domenii, drumul pe care aceste realităţi sectoriale au pornit în ultimele două decenii. De aceea voi acorda o atenţie sporită factorului politic, tot aşa cum o voi face în ce priveşte primii ani care au urmat revoluţiei din 1989, atunci când principalii actori ai dramei româneşti postcomuniste intră în scenă. Acest prolog trasează de fapt principalele direcţii ale procesului de integrare a României în lumea de valori a Occidentului democratic, cu succesele şi cu sincopele lui, şi de aceea trebuie să fie scrutat cu toată atenţia.

Cei 20 de ani ai lui Silviu Brucan

„Fenomenul de «continuitate» a reprezentat o frână majoră în eforturile de a întemeia o comunitate politică democratică. Vechile reflexe leniniste au continuat să inspire, din partea noilor diriguitori, comportamente intolerante, paternaliste şi autoritariste".

Raport Final al Comisiei Prezidenţiale
pentru analiza regimului comunist în România,
decembrie 2006, p. 627[46]

În Polonia, apoi în Cehoslovacia şi Ungaria, primele alegeri cu adevărat libere, chiar dacă negociate, au fost dovada incontestabilă a voinţei majoritare, de la dreapta la stânga spectrului politic, de a rupe orice legătură cu comunismul şi de a regăsi, pe cât posibil, vechiul cadru al

[46] Ediţie electronică, Raport CPADCR, http://cpcadcr.presidency.ro

democrației parlamentare antebelice și al unei societăți burgheze, mai mult sau mai puțin modernizate. În România – acea Românie care își cucerise libertatea printr-o revoltă populară reprimată în sânge –, prăbușirea regimului lui Ceaușescu nu a adus cu sine o soluție de continuitate clară și radicală și nu a deschis o perspectivă lipsită de echivoc pentru viitorul societății românești.

Ștergând cu buretele sloganul revoluției, „Jos comunismul!", noua putere care se instalează în fruntea țării la 22 decembrie aduce aici un munte de contradicții, de agende secrete, de falsuri, dar nu poate să nu proclame pluripartidismul și să nu se angajeze în organizarea de alegeri libere. Cadrul internațional în care aceste promisiuni se inserau rămânea totuși – spre deosebire de ce se întâmpla în celelalte state eliberate – cel al Tratatului de la Varșovia, căruia noul regim se grăbise să-i jure credință. Asta presupunea de fapt o legătură ombilicală decisivă cu Moscova și interpretarea instituțiilor și valorilor democratice în limitele pe care Moscova le accepta. Aceste incertitudini au iscat nu puține pulsiuni vindicative și iredentisme nedigerate. Se vorbea de democrație evocând tradiția, cvasimitică, a României interbelice, în timp ce televiziunea unică, zisă liberă, difuza un fluviu de satire antiparlamentare ale aceleiași perioade interbelice. Pluteau, ici și colo, schițe ale unei „a treia căi", ale unei „democrații originale", chiar ale unei „despoții luminate": pe scurt, orice părea posibil, nimic nu era însă cert.

O nouă corectitudine politică se instalează la nivelul discursului încă din primele zile ale lui 1990, cu atât mai lesne cu cât ea rămâne adesea un simplu *flatus vocis* lipsit de consecințe. Primele zile de după revoluție au provocat o explozie de nume înnoite, începând cu cel ale ziarelor, devenite pentru câteva zile „ale poporului" (ca *Scânteia poporului*, *Tineretul Liber*), pentru ca între timp să-și schimbe mai radical identitatea (*Adevărul*, *Tinerama*). Altele își adaugă epitetul „liber", în frunte cu Televiziunea

Română, proclamată Liberă (nu însă *România liberă*, probabil singurul cotidian care şi-a păstrat numele anterior), dar exemplul TVRL dă repede naştere unei onomastici incongrue, ca în cazul cooperativei de frizeri „Higiena liberă". Rapizi în a sezisa umorul unor situaţii, românii decid că şi Securitatea se numeşte acum „Securitatea română liberă".

Nici în plan internaţional, soarta românilor nu era mai clar definită. Aproape instinctiv, Occidentul regăsise, la Malta, termenii originari ai acordului de la Ialta: organizarea de alegeri – cu adevărat libere de această dată – în toate ţările lagărului socialist din Europa, cu o puternică influenţă occidentală în Europa Centrală şi o puternică influenţă sovietică în România şi în Balcani. Sfârşitul lui 1989 era dominat pentru ambele tabere de marea problemă a reunificării germane, astfel că administraţia Bush face tot ce poate pentru a nu-i brusca pe sovietici. La 22 decembrie 1989, James Baker, atunci secretar de stat al SUA, declară că o eventuală intervenţie sovietică în sprijinul revoluţiei române nu va fi considerată de administraţia SUA drept un act de agresiune. Această intervenţie nu a existat, nu atât fiindcă un general român sau altul ar fi refuzat-o, ci fiindcă noua echipă instalată la putere în 22 decembrie era perfect convenabilă pentru Moscova.

În realitate, nici partenerii occidentali nu se simţeau în vreun fel obligaţi faţă de România (cum se simţeau faţă de Polonia sau de Ungaria: au declarat-o explicit în mai multe împrejurări). Americanii şi mai ales britanicii nu puteau uita că România fusese aliată a Germaniei naziste până în august 1944, după care îl alungase pe adevăratul erou al întoarcerii armelor, regele Mihai. Dinspre partea germană, România era văzută ca statul care trădase de două ori Germania, în cele două războaie mondiale, şi care se tocmise la sânge vânzând viaţa cetăţenilor ei de origine germană: încă în 1997, cancelarul Kohl evoca cu dezgust vizita lui la Ceauşescu, şi nu-i cruţa nici pe succesorii

imediați ai acestuia. Pe de altă parte, privind de departe la România sub ocupație sovietică, occidentalii nu luaseră în seamă niciodată cu adevărat mișcările foarte active de rezistență anticomunistă: țăranii, care au fost majoritari în aceste mișcări, nu sunt niciodată luați în seamă suficient de către politologi, care au ajuns grăbit la concluzia că românii s-au lăsat cuceriți de comunism fără să-i reziste. Când și-au dat seama – foarte târziu, în realitate – că Ceaușescu i-a păcălit cu pretinsa lui independență și i-a cam făcut de râs în fața propriilor concetățeni[47], nu mai aveau niciun motiv pentru a nu lăsa rușilor controlul acestui *maverick* colectiv, imprevizibil, duplicitar, și pe deasupra francofil prin tradiție, pe care îl disprețuiau cordial.

Cât despre Franța, e foarte probabil că președintele Mitterrand, încurajat de desemnarea ca prim-ministru a lui Petre Roman – fiul unui fost combatant în Spania, cu multe relații în mediile comuniste și comunizante din Franța, el însuși absolvent al unei mari universități franceze – se pregătea să exercite în România o influență masivă, economică și culturală, fără să perturbe relațiile cu URSS și fără vreo concurență serioasă din partea americanilor sau a Germaniei.

Nimeni nu a uitat, probabil, că, în primăvara lui 1990, bătrânul stalinist Silviu Brucan, (co)autor al *Scrisorii celor 6*, care devenise vicepreședinte al CFSN și un fel de *guru* al noului regim, declara unei ziariste străine, cu un imp(r)udent cinism, că românii sunt proști, *stupid people*, așa că vor avea nevoie de cel puțin 20 de ani ca să învețe regulile democrației.

Dincolo de cantitatea incredibilă de dispreț pe care o conține această afirmație – care poate duce și la concluzii neplăcute pentru emitent, el însuși lipsit de orice reflex

[47] Exemplul cel mai flagrant e cel al Departamentului de Stat: v. David B. Funderburk, *Un ambasador american între Departamentul de Stat și dictatura comunistă din România, 1981-1985*, Constanța, Ed. Dacon, 1994.

democratic –, ideea pe care Brucan o exprima făcea din începutul procesului de construcţie democratică în România o „necesitate obiectivă" cum se spunea la cursurile de marxism, un dat fatal şi inevitabil. De bună seamă, aşa cum am mai spus, în ţesutul intim al societăţii româneşti şi în istoria acesteia existau – există încă – factori care îi frânează progresul rapid în termenii unei democraţii pe deplin asumate[48]. Tradiţia istorică a unui stat hipercentralizat şi urbanizat doar superficial nu a favorizat niciodată afirmarea unei societăţi civile structurate. Harta electorală a lui 1992 punea încă în lumină clivaje politice între centrul României – regiunea care odinioară a făcut parte din Imperiul Roman – şi provinciile răsăritene şi meridionale ale ţării[49]. La acestea se adăugau, mai vizibile, decalajele datorate prezenţei Imperiului austriac sau, dimpotrivă, a celui otoman. Dar aceste date tradiţionale ar fi putut foarte bine să fie limitate şi chiar depăşite, mai ales în lunile imediat următoare marelui şoc al revoluţiei, când opinia publică era încă extrem de maleabilă în căutarea unei identităţi politice şi când ar fi fost foarte dispusă să asume fără rezerve valorile democraţiei moderne, europene, cu singura condiţie ca acestea să-i fie explicate, simplu şi clar, de o voce legitimă.

Or, această voce – noua putere, prin mijloacele de informare pe care le controla – a făcut cu totul altceva: pe de-o parte, a încurajat orice formă de deriziune la adresa democraţiei reprezentative, a parlamentarismului şi a noilor partide politice; pe de alta, a deversat fără încetare un fluviu de noţiuni cu totul noi, prefăcându-se că toată lumea le înţelege de la sine: democraţie, alegeri libere, libertate, drepturile omului, Dumnezeu, parlament, partid politic, stat

[48] L. Boia, *Mitologiile comunismului românesc*, Humanitas, Bucureşti, 1994.

[49] V. şi Violette Rey, *Atlas de la Roumanie*, Documentation française, Collection Dynamiques du territoire, Paris 2000.

de drept, societate civilă – de parcă aceste concepte, ca şi valorile care le întemeiau, ar fi fost familiare tuturor românilor. Niciun dicţionar, nicio explicaţie, ci o nouă limbă de lemn, imediat ritualizată, întemeia astfel un conformism de stil nou care se instala în locul lăsat liber de sfârşitul „odiosului tiran şi al sinistrei sale soţii". Odată cu libertatea apăreau şi soboarele de preoţi, cu liturghiile celebrate în cele mai neaşteptate decoruri, în stradă sau în instituţii oficiale, şi mai ales la televizor, în direct. Credinţa autentică nu va fi lipsit, poate, din aceste spectacole liturgice, dar difuziunea lor nelimitată, străvechiul formalism ritualistic par că ţin mai degrabă de oroarea de vid; substituindu-se riturilor propagandei comuniste, ortodoxismul de faţadă aduce o contribuţie entuziastă noii limbi de lemn a democraţiei în construcţie.

Manipulări

De bună seamă, noii „stăpânitori ai adevărului" nu propuneau întoarcerea la comunismul purificat la care visase pentru o clipă Ion Iliescu pe 22 decembrie, când îl acuza pe Ceauşescu de „întinarea" valorilor comunismului: reacţia spontană a maselor revoltate, de la Timişoara la Cluj, Braşov, Bucureşti, blocase definitiv această reîntoarcere. Dar, având dinaintea ochilor experienţa Europei Centrale, unde restaurarea unei societăţi libere începuse deja, demolând bucată cu bucată, ca pe un alt Zid al Berlinului, structurile de putere ale vechiului regim, echipa CFSN a mizat fără ezitare pe continuitate. Noul regim de la Bucureşti putea crede că fusese acceptat cu o asemenea incredibilă viteză, ba chiar susţinut, şi de către sovietici, şi, în interior, de către aparatul de putere al regimului comunist – activişti, ofiţeri ai Armatei şi Securităţii, directori ai marilor centrale industriale, reprezentanţi ai înaltului cler ortodox, ba chiar şi poeţi de curte ori membri ai diferitelor

academii – tocmai fiindcă promitea să evite orice ruptură radicală cu esenţa comunismului, exact aceea pe care Ceauşescu, vezi bine, o întinase.

Pe acest fond, cei 20 de ani ai lui Brucan erau un adevărat program politic. Manevrând cu iscusinţă între dorinţa de înnoire a societăţii şi imperativele unei reconfortante continuităţi, Ion Iliescu devine repede epitoma acestei revoluţii pe jumătate avortate[50]. El pronunţă adesea cuvintele magice *democraţie* şi *libertate*, cărora le conferă însă sensul dorit de el însuşi şi de ai săi. Implozia spontană a PCR îi ajută să ascundă tot ce înseamnă continuitate sub masca revoluţiei şi să se înfăţişeze ca unici purtători ai adevăratelor valori democratice, în fine regăsite.

Pe 27 decembrie 1989, preşedintele Iliescu îl primeşte pentru prima dată pe ambasadorul URSS la Bucureşti, E. Tiajelnikov, şi îi transmite nu doar veşti bune, ci şi via sa nelinişte cu privire la riscurile, „deja evidente în alte ţări socialiste", de „alunecare spre dreapta" – ceea ce, spune el, ar fi „o explozie periculoasă pentru partid", care n-ar mai putea să-şi exercite rolul conducător în noul context al pluripartidismului şi al alegerilor libere. De aceea, se grăbeşte el să precizeze, „noi am proclamat ideea de pluralism politic, dar nu am confundat pluralismul cu pluripartidismul . Nu excludem apariţia de partide şi de tot felul de organizaţii, mai mult, din punctul nostru de vedere, cu cât mai multe, cu atât mai bine, e mai puţin periculos pentru unitate decât dacă s-ar forma o singură forţă. Îi lăsăm să se răspândească şi pe urmă acceptăm dialogul în interiorul Frontului"[51].

[50] V. şi Nestor Ratesh, *Romania. The Entangled Revolution*, Washington, D.C. Center for Strategic and International Studies, 1991.

[51] Arhiva MAE, Cabinetul Ministrului, *Stenograma convorbirii [lui I. Iliescu] cu Ambasadorul URSS la Bucureşti, 27 dec. 1989*, ap. Alex. Mihai Stoenescu, *Viaţa politico-economică a României post-decembriste. Guvernările Petre Roman, decembrie 1989-*

Câteva zile mai târziu, pe 7 ianuarie 1990, într-o întâlnire cu ofițerii de rang înalt care îi cereau înlocuirea lui N. Militaru, Iliescu reia această temă și explică pentru prima oară public noțiunea sa de „democrație originală" care controlează, în interiorul unui front constituit prin juxtapunerea unei pletore de minuscule partide, sindicate, asociații etc., – toate dominate de forțele politice „revoluționare", adică de Partidul nenumit și omniprezent[52]. Încă de pe 31 decembrie, unul dintre primele decrete ale CFSN semnate de Ion Iliescu proclamase legalitatea tuturor partidelor politice, care puteau prezenta o listă de 251 de membri – și care aveau astfel dreptul, fiecare, la sedii și la subvenții de stat, ceea ce le-a sporit atractivitatea, dar înainte de toate le-a sporit numărul.

Vocabularul strict leninist pe care Ion Iliescu îl utilizează în aceste împrejurări este la fel de grăitor ca și echivocul acestor evenimente care preced imediat reinstituirea efectivă a pluralismului politic, tratat în mod evident ca o manevră dolosivă. Necesitatea reinstituirii rapide a partidelor politice putea justifica foarte bine exigențele minimale referitoare la numărul aderenților, dar, recitind faptele în lumina îngrijorărilor lui Ion Iliescu cu privire la soarta „Partidului", ghicim și că proliferarea nesănătoasă și adesea ridicolă de veleitarisme, cupiditate și trufie, bine exploatate de mass-media încă pe deplin controlată de putere, servea perfect agenda secretă a noului președinte. După mai bine de 60 de ani de experiență a partidelor unice, deficitul general de legitimitate al formațiilor politice tradiționale întâlnea ostilitatea față de Partid în sensul său de partid comunist, dar și iluzia că Frontul e „altceva": suntem aici la originea neîncrederii în „clasa politică" pe care azi o vedem pretutindeni.

septembrie 1991, teză de doctorat, pp. 101-103. Îi mulțumesc dlui Stoenescu pentru faptul că mi-a comunicat acest document esențial.

[52] Cezar Mâță, *Istorie și societate*, vol. III, Ed. Mica Valahie, București, 2006, p. 589 și urm.

Amnistia din 1964 îi scosese din închisori pe supravieţuitorii opoziţiei comuniste, după aproape două decenii de represiune feroce după modelul gulagurilor staliniste[53]. În 1990, din această generaţie martirizată mai trăiau câţiva bătrâni domni anonimi, care supravieţuiseră, exilaţi fie în propria ţară, fie în câteva capitale ale lumii libere, în marginea societăţii. Mutilate de cinci decenii de manipulare a istoriei, de ignorarea deliberată şi de îmbătrânirea inevitabilă a reprezentanţilor partidelor istorice, de neîncrederea invidioasă faţă de emigraţi, imaginea şi mai ales legitimitatea partidelor tradiţionale („burgheze", în vocabularul stereotip comunist, chiar atunci când era vorba de socialdemocraţi) erau foarte îndoielnice la începutul acestui an 1990. Cu rare excepţii, primii lor aderenţi erau mai ales foşti militanţi ai acestor partide şi descendenţi ai acestora, persecutaţi de comunişti şi ţinuţi cât mai departe de spaţiul public; să mai amintesc că, multă vreme opriţi de la a studia şi condamnaţi la munci manuale, toţi aceştia nu au încetat să poarte stigmatul „dosarului nesănătos" – o piedică de netrecut pentru orice promovare profesională?

Mass-media oficială îi amestecă deliberat printre dezaxaţii şi escrocii acestei vârste inaugurale, care îşi fac partide în bucătărie cu nevasta şi soacra. Faţă de toţi aceştia, Iliescu şi ai lui par a fi singurii care ştiu despre ce e vorba. Cu aplombul anilor interminabili în care stătuseră prin prezidii şi conduseseră tot felul de şedinţe, de ministere şi de comisii, ei arătau, se mişcau, se îmbrăcau asemenea activiştilor (în costum sobru de oraş, cu canadiană şi şapcă pe teren) – şi mai ales ştiau să vorbească asemenea activiştilor. Limba de lemn fisese idiomul puterii vreme de

[53] Volumul editat de Stéphane Courtois, *Cartea neagră a comunismului*, Humanitas, Bucureşti 1997, conţine o preţioasă anexă referitoare la rezistenţa anticomunistă şi represiune în România, datorată Anei Blandiana şi lui Romulus Rusan. De asemenea, *Raportul final* al Comisiei prezidenţiale conţine un amplu capitol bibliografic.

aproape 50 de ani, şi doar cine o vorbea putea să încarneze Autoritatea, Partidul. Această entitate, care înlocuise, de fapt, vreme de jumătate de secol, Statul, nu avea de-a face cu partidele" mai mult decât aveau foştii tovarăşi de la judeţ cu un fost ministru liberal.

Totul poate părea aşadar, dacă nu inocent, măcar explicabil. Doar că lecţia de teorie şi practică a construcţiei de partid pe care Ion Iliescu i-o ţinea lui Tiajelnikov în decembrie 1989 este proba incontestabilă a premeditării.

În acelaşi sens, trebuie să menţionăm o abilă operaţie de dedublare, purtând numele de cod *partidele în oglindă*: ea consta în inventarea unor partide de laborator cu nume cât mai apropiate de cele ale partidelor reale, pentru a deruta electoratul. Aşa se face că, în afara adevăratului partid succesor al PNŢ condus cândva de Maniu şi Mihalache, PNŢCD-ul condus de Corneliu Coposu, mai apar încă două partide ţărăniste", unul chiar din decembrie 1989. Şansa face ca pe piaţa politică să apară şi un Brătianu – veritabil, dar controlat de putere – care izbuteşte fără vreun efort special să arunce acest nume istoric în deriziune.

Vastul spectacol televizat al acestor partide-fantomă a adăugat propriul efect nociv unei mari operaţii de deturnare a regulilor democratice în favoarea unei clici experte în crearea unui profitabil haos. Dacă pornim de la aceste consideraţii, putem identifica două componente distincte ale rămânerii în urmă care pare a fi fost destinul României în ultimele secole, manifest atât prin actele, hotărârile şi comportamentul elitelor sale politice, cât şi prin atitudinea cetăţenilor săi îndeobşte: una este, desigur, consecinţa unor condiţii istorice, în parte moştenite dintr-un trecut destul de îndepărtat, în parte însă decurgând din calitatea cu totul precară şi lipsită de orice viziune proprie a elitelor comuniste, rezultat al unei contra-selecţii de jumătate de secol care nu a încetat să greveze până azi exerciţiul puterii în România. La acestea s-au adăugat rămâneri în urmă pro-

vocate deliberat de regimul instaurat la 22 decembrie 1989, pentru a oferi aceleiaşi elite comuniste şi succesorilor ei răgazul indispensabil adaptării lor la noile reguli ale jocului – şi chiar deturnării acestor reguli în beneficiul propriu.

Sfera politicii

Încă de pe 22 decembrie 1989, partidele istorice" ale României interbelice, decimate şi aproape distruse de regimul comunist încă din 1946-1948, se regrupează. Partidul Naţional Ţărănesc, care nu se dizolvase formal niciodată, şi care, printr-un act secret de aderare, devenise partid creştin-democrat, membru al Internaţionalei Creştin-Democrate încă din 1987, îşi reia existenţa legală; Partidul Naţional Liberal şi Partidul Social-Democrat din România (fracţiunea social-demcraţilor care refuzaseră în 1948 fuziunea cu comuniştii) se reconstituie rapid. Câteva personalităţi foarte diferite, dacă nu contradictorii, îşi fac acum intrarea pe scena publică. Dinspre PNŢCD, Corneliu Coposu, preşedintele partidului renăscut, şi Ion Raţiu, care revine în patrie după un exil de patru decenii. Chiar dacă se deosebesc radical şi ca fire, şi ca imagine, ambii reprezintă tradiţia transilvană a Partidului Naţional, pivotul luptei pentru drepturile românilor şi pentru Marea Unire. Raţiu se refugiase la Londra, unde devenise un om de afaceri respectat şi prosper, cu legături strânse cu restul exilului românesc din Occident. Coposu împărtăşise soarta majorităţii liderilor PNŢ, cu nu mai puţin de 17 ani de temniţă grea, dintre care doi ani la carceră, la capătul cărora a trebuit să reînveţe să vorbească. Amnistiat în 1964, menţinuse cu prudenţă şi cu tenacitate legăturile cu vechii colegi de partid, astfel încât, în 1987, intuind mai devreme decât mulţi alţii răsturnările viitoare, înscrie PNŢ în Internaţionala Creştin-Democrată, iar din 22 decembrie 1989 se dedică fără rezerve refacerii partidului.

De o calmă, dar adamantină intransigență, Coposu a încarnat în asemenea măsură ideea de rezistență anticomunistă, încât avea să devină foarte repede un simbol pentru unii și inamicul public nr. 1 pentru ceilalți. Un vast folclor ostil venerabilului președinte al PNȚCD, ale cărui teme sunt încă vii în memoria noastră – de la „Coposu roade osu'" la sutele de minciuni sfruntate despre averile, complicitățile, trădările acestuia (inclusiv cea mai dureroasă pentru un descendent politic al Memorandiștilor, că ar fi vândut Transilvania ungurilor) –, nu s-au stins decât după moartea acestuia, în toamna lui 1995, când a început de altfel o nouă rundă de falsuri propagandistice prin care toți cei care îi otrăviseră ultimii ani de viață încercau să se împărtășească din autentica lui glorie postumă.

Cum Seniorul avea mult umor și foarte multă înțelepciune, și-a dat repede seama că stilul său ascetic, noblețea și inflexibilitatea sa nu erau sortite unei popularități mediatice, de care partidul avea atâta nevoie, așa că l-a lăsat pe Ion Rațiu să apară în prim-plan: jovial, fără inhibiții, acesta își expunea fără ezitare papionul și ușorul accent britanic, pregătindu-și candidatura pentru poziția de șef de stat – un vis la care nu va renunța niciodată. Încă din aceste luni inaugurale însă, atât competiția subterană între susținătorii fiecăruia dintre acești doi lideri, cât și cea dintre diferitele grupuri care supraviețuiseră celor 45 de ani de persecuții – fără îndoială stimulate și de mulți falși partizani infiltrați de serviciile secrete la toate nivelurile întrețineau un climat de suspiciune care avea să mineze constant temelia acestui respectabil partid istoric.

Cu toate acestea, o privire retrospectivă asupra acestei perioade de început este datoare să sublinieze, dincolo de orice alt considerent, un fapt esențial: Coposu și partidul pe care l-a condus au jucat un rol decisiv în eșecul programului de subvertire a pluripartidismului pe care Ion Iliescu îl punea la cale în decembrie 1989. Fără fermitatea intransigentă a liderului PNȚCD, capcanele și ispitele unei

participări – strict simbolice şi decorative – a partidelor istorice la spectacolul unei puteri efectiv exercitate de FSN nu ar fi putut să fie evitate.

De partea liberalilor, iniţiatorii reconstruirii PNL erau de asemenea vechi militanţi, cândva ai Tineretului Liberal din ultimii ani de viaţă democratică şi parlamentară de după sfârşitul războiului, cu un parcurs similar – închisoare, amnistie, domiciliu forţat, supravieţuire. Prim-planul va fi însă foarte curând ocupat de Radu Câmpeanu, revenit din exilul parizian unde fusese extrem de activ în structurarea unei identităţi politice. Ultimii reprezentanţi ai ilustrei dinastii a Brătienilor, fondatorii partidului, s-au întors şi ei în ţară pentru a se alătura acestui efort, dar Radu Câmpeanu, cu prestanţa vocii sale baritonale şi a blazerelor pe care le purta cu multă distincţie, este cel ce devine preşedintele PNL refondat.

PSDR, în fruntea căruia este ales Sergiu Cunescu, e mult mai puţin vizibil, dar beneficiază totuşi de un avantaj foarte important, căci e singurul partid românesc recunoscut în exterior de puternica Internaţională Socialistă, care îl va susţine constant. Rămâne totuşi, pe plan intern, un partener minor, plătind pe de o parte preţul prăbuşirii tuturor partidelor şi ideologiilor de stânga – într-o ţară ca România, unde stânga anticomunistă, îndeobşte puţin consistentă, fusese complet anihilată de comunişti în 1948 – şi, pe de altă parte, confruntându-se cu acapararea rapidă a „brandului" stângii – o stângă strict declarativă, în realitate – de către Iliescu şi Roman, aflaţi în căutarea unei identităţi acceptabile pentru FSN.

Cele trei partide „istorice", aşadar, îşi dobândesc statutul legal încă din ianuarie 1990[54], fără să suscite, din păcate, un val de adeziuni comparabil cu cel de care a beneficiat în Polonia *Solidarnosc* sau Forumul Civic

[54] După publicarea decretului din 31 decembrie 1989, la 8 ianuarie1990, PNŢCD se înscrie la Tribunal, urmat de PNL la 15 ianuarie.

cehoslovac. Într-o primă instanță, toate trei se bucură mai ales de susținerea vechilor lor membri și simpatizanți și a urmașilor acestora; doar PNL pare, în aceste luni de început, să atragă grupuri de aderenți noi, mai ales din mediile urbane educate, dar istoria ulterioară, destul de accidentată, a liberalismului a provocat multe sciziuni și regrupări care nu au consolidat această tendință într-o măsură suficientă.

În această situație, e relativ lesne de înțeles de ce, sub aspect programatic, cele trei partide își regăsesc în mare măsură prioritățile tradiționale din anii premergători celui de-al Doilea Război Mondial: pe 10 ianuarie 1990, prima declarație publică a lui Corneliu Coposu trimite la Proclamația de la Alba Iulia din 1918 pentru drepturile minorităților și la Constituția din 1923 pentru drepturile cetățenilor, situând în centrul proiectului său *proprietatea țărănească de utilitate socială*, în descendența directă a tezelor lui Ion Mihalache, revăzute cu prilejul reformei agrare din 1945[55]. Trebuie însă să observăm neîntârziat că, în lunile imediat următoare, și mai ales în pregătirea alegerilor din 1992, confruntate cu refuzul constant al regimului Iliescu de a reforma în profunzime sistemul, cele trei partide, care la acea dată se situau în opoziție deschisă față de FSN/FDSN, adoptă un program foarte diferit de cele interbelice, de transformare rapidă a economiei, societății și instituțiilor și de integrare a României în structurile euroatlantice și europene, după exemplul țărilor din Europa Centrală.

Destul de repede se constituie și primele mari sindicate libere[56], dar o parte importantă a acestora intră sub controlul FSN și al oamenilor președintelui. Preocuparea de a anexa masa lucrărorilor industriali ca bază ellectorală apare încă din primele zile ale noului regim, când privilegii

[55] *Adevărul*, 10 ianuarie 1990.

[56] La 25 ianuarie se constituie prima confederație, „Frăția", susținută de AFL-CIO, urmată de CNSLR și Cartel Alfa.

materiale importante sunt concedate unor categorii semnificative, începând cu minerii, a căror rezistenţă contra lui Ceauşescu din 1977 este ridicată în slăvi.

Dincolo de această memorie a rezistenţei, pe care FSN nu putea accepta să o lase doar pe seama partidelor de opoziţie, e clar că, până în 1996, politica FSN şi a succesorilor săi politici a fost cea a subvenţiilor de stat pentru industriile de stat. Guvernele succesive au deturnat o mare parte a bugetului naţional pentru a-l aloca preferenţial marii industrii – proprietate de stat –, nu ca să o redreseze efectiv, ci ca să-i prelungească cu price preţ păguboasa agonie. Nu era vorba doar de cumpărarea fidelităţii electorale a acestei mase, care depindea exclusiv, pentru a supravieţui, de subsidiile de stat şi de menţinerea mecanismelor protecţioniste care falsificau jocul economic. *Cei 20 de ani* ai lui Brucan rămâneau subtextul obligat al acestui ritm lent, inegal şi spasmodic al tuturor reformelor între 1990 şi 1997, căci noua elită tehnică – şi politică – a României, cea care a fost numită *directocratura*, dorea să participe activ şi privilegiat la privatizări şi să-şi adjudece partea leului din beneficiile viitoarei economii capitaliste profitabile. Deocamdată însă nu avea capitalul necesar pentru acest joc, drept care trebuia să ţină în loc reformele şi să elimine concurenţa.

Ca să câştige timp, o propagandă neruşinată şi acţiuni politice, unele foarte brutale, ca repetatele invazii ale minerilor, vor pune pe fugă orice investitor străin, în timp ce agonia marilor întreprinderi de stat era prelungită artificial, până când directocratura avea să îşi apropieze prin cele mai variate metode substanţa acestora. În schimbul subsidiilor care sărăceau sistematic bugetul şi distrugeau bruma de infrastructură bancară a ţării, noua clasă conducătoare a devenit agentul unei spolieri sălbatice a proprietăţii de stat, exploatând fără milă sectoarele profitabile.

În 1996, alegerile vor bloca acest sistem. În acord cu organismele financiare internaţionale, cu sprijinul unor

consultanți polonezi și americani, guvernul condus de Victor Ciorbea va demara un program intens – și dureros – de reforme reale, care vor așeza în fine economia, după o jumătate de secol de ficțiuni planificate, pe o bază sănătoasă. Dar primele mari averi aparțineau deja privilegiaților regimului Iliescu; cei aproape șapte ani de stagnare le permiteau acum să participe în primele rânduri la beneficiile unei reforme economice ale cărei costuri politice nu le asumau ei, ci dușmanii lor din fosta opoziție. Ei erau acum destul de puternici pentru a se opune chiar marelui capital din Occident, totdeauna reticent în fața rețelei foarte solide de complicități româno-române. În timp ce partidul lui Iliescu era în opoziție, între 1996 și 2000, doi dintre susținătorii acestui partid au cumpărat zeci de mii de hectare de pământ arabil de cea mai bună calitate, un altul – toate rafinăriile din Moldova, un al treilea – întreaga zonă balneară din vestul țării, cu ape termale celebre încă din epoca romană; omniprezența foștilor ofițeri de securitate în bănci și în fondurile de investiții, care apar acum, nu a încetat să susțină practici oculte în marginea legii și chiar mai grav decât atât[57]. După 2000, revenit la putere, PSD – cel mai recent avatar al partidului creat și condus de Ion Iliescu – s-a străduit să consolideze acest statut de oligarhie privilegiată a vârfurilor sale, amenințând să sufoce România sub dominația activiștilor reciclați pe care îi promovase și în afaceri, și în politică. Alegerile din 2004 au spart acest monopol apăsător și au deschis și altor forțe politice câmpul acțiunilor economice, politice și mediatice, dar, câștigate sub sigla luptei împotriva corupției, au reprezentat, mai ales după noile alegeri din 2008 și 2009, ascensiunea unei noi oligarhii, de o rapacitate și cinică nepăsare față de binele comun care par a depăși cu mult toate experiențele anterioare.

[57] V. Marius Oprea, *Moștenitorii Securității*, Polirom, Iași, 2003.

Din nou începutul: societatea civilă

Întorcându-ne la începutul acestei istorii, trebuie să observăm că, dacă partidele tradiţionale nu sunt cruţate de neîncrederea generală în partide, fiind dimpotrivă, primele ei victime, dacă sindicatele au ecou mai ales în marile concentrări industriale, noile forme de organizare ale societăţii civile – un concept descoperit în acele zile cu un entuziasm de neofit – generează o efervescenţă până atunci necunoscută, mai ales în mediile cultivate ale societăţii. Ar fi de refăcut odată, cu migală, istoria renaşterii spiritului asociativ în România, de la organizaţiile de *boy-scouts* şi *girl-scouts* la Jockey Club şi la lojile masonice. Nu este locul aici pentru o astfel de întreprindere de istorie socială, aşa că mă voi limita să amintesc că, încă de la 22 decembrie 1989, un grup de intelectuali disidenţi[58] înfiinţează Grupul pentru Dialog Social şi revista acestuia, *22*. Ambele vor dobândi imediat o notorietate excepţională: nu atât prin dialogul social, pe care acest grup relativ închis nu-l va asuma niciodată cu adevărat, cât prin cristalizarea unui pol de reflecţie critică al elitelor intelectuale angajate în lupta pentru democraţie. Dincolo de calitatea remarcabilă a multora dintre intervenţiile publice ale membrilor GDS, e clar că acesta răspundea unei aşteptări intense în mediile cultivate şi că interesul pasionat pe care Grupul şi revista lui le suscită, şi pe care partidele nu-l vor egala, conferă Grupului, în primii ani după revoluţie, calitatea de reper identitar pentru o întreagă categorie de persoane preocupate de progresul democraţiei.

Alte organizaţii ale societăţii civile, ca Societatea Timişoara, grupând intelectualitatea timişoreană participantă la evenimentele revoluţionare din acest mare oraş, Liga Pro Europa, de la Târgu-Mureş, care militează pentru

[58] Lista fondatorilor la Dan Pavel şi Iulia Huiu, *„Nu putem reuşi decât împreună". O istorie analitică a Convenţiei Democratice, 1989-2000*, Polirom, Iaşi, 2003, p. 41.

un dialog fără prejudecăți între români și maghiari, Liga Studenților, care se organizează în mai toate universitățile din țară, atestă un nou mod de angajare în dezbaterea civică. Se constituie și Asociația Foștilor Deținuți Politici, care e adusă foarte repede să militeze nu doar pentru drepturile materiale și compensațiile așteptate de foștii prizonieri ai gulagului românesc, ci și în favoarea unui anticomunism cât se poate de radical, care apropie AFDPR de partidele istorice și cu deosebire de PNȚCD.

Apariția unei organizații deopotrivă politice și civice a minorității maghiare, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România, UDMR, inaugurează o problematică dintre cele mai dinamice în noua configurare politică pe care aceste prime luni de absență a dictaturii o schițează.

Putere *versus* opoziție

Iliescu, secondat mai ales de Brucan, nu încetează să denunțe caracterul „depășit" al partidelor politice, pledând pentru o *mișcare de masă generată de un proces revoluționar, fără structuri rigide de partid*, citând drept exemple, în devălmășie, mișcarea ecologistă din Germania (*Verzii*), *Solidarnost* din Polonia, forumurile civice din Cehoslovacia și Ungaria[59]. Între două declarații de acest fel, pe 23 ianuarie, FSN își anunța însă decizia de a se constitui ca partid și de a participa la alegeri.

Structurat pe osatura guvernării provizorii și imaginat ca formație politică de largă concentrare eterogenă, controlând de la bun început toate pârghiile puterii executive și legislative, FSN intra în jocul electoral cu toate datele falsificării acestuia. O lună fusese de-ajuns pentru ca FSN să ia locul vechiului partid-stat: Comitete ale Frontului Salvării se înființaseră, pe ruinele organizațiilor de bază, în

[59] Ion Iliescu, discurs rostit la TVR în seara zilei de 25 ianuarie 1990, în *id.*, *Revoluție și reformă*, București, 1995, p. 85.

toate instituţiile şi întreprinderile, în unităţi militare, dar şi la nivel teritorial, de la comune la judeţe: FSN reuşise să pătrundă, deseori cu aceiaşi oameni, în toate structurile puterii, la toate nivelele, controlând ministerele, bugetul, economia, dar şi poliţia, forţele armate îndeobşte, inclusiv serviciile de informaţii înghiţite aparent de armată. Alături de acestea, sistemele de educaţie, de sănătate, şi mai ales justiţia, în toate componentele ei, erau sub controlul guvernului provizoriu, la rândul lui controlat de CFSN. Abia dacă, în marile universităţi şi în instituţiile academice de cercetare, sau în Uniunile de creaţie, se putuse realiza un climat de libertate politică pe măsura aspiraţiilor din decembrie 1989.

În ciuda faptului că FSN era constituit şi mai ales condus la toate nivelele de supravieţuitorii elitelor comuniste, noua formaţiune politică este crezută pe cuvânt de mulţi concetăţeni atunci când pretinde că e nu continuatoarea, ci opusul Partidului Comunist. Întemeiat de „emanaţii revoluţiei", păstrând numele care explodase în conştiinţa publică, cu toate conotaţiile lui salvatoare, în seara de 22 decembrie, FSN îşi atribuie meritul, complet nejustificat, al imploziei spontane care dusese la dispariţia PCR şi se legitimează prin revoluţia la care participase de fapt – cu câteva excepţii pitoreşti, ca Dan Iosif – doar prin spectacolul televizat.

Reacţia acelei părţi din societate care se situează începând din acest moment în opoziţie faţă de FSN intuieşte foarte precis această dublă realitate, denunţând atât continuitatea dintre FSN şi PCR, cât şi acapararea nejustificată a temelor revoluţiei de către noii guvernanţi. Cu toate acestea, ar fi incorect să se afirme că Iliescu şi FSN se situează, doctrinar şi politic, în continuitatea partidului comunist de tradiţie leninistă. Ceea ce nu e înţeles decât în parte de opoziţia politică şi civică, şi asta până azi, este faptul că, abandonând pe cât s-a putut doctrina comunistă, FSN a utilizat structurile şi reţelele de influenţă de tip

leninist pentru a păstra, dincolo de orice ideologie, controlul asupra resurselor. În iarna lui 1990, FSN îi înregimentează sistematic pe toți exponenții administrației în funcție, de la miniștri și secretari de stat la directorii întreprinderilor de stat, președinți de cooperative și primari, precum și o parte importantă a aparatului de justiție și ordine publică, astfel încât devine, dacă nu un partid-stat, măcar un partid „de stat". Acest fapt conferă FSN un statut de o natură cu totul diferită de cea a unui partid politic obișnuit.

Anexarea administrației publice la toate nivelele de către FSN închide calea unei construcții instituționale a statului însuși și a instituțiilor sale ca entitate distinctă, independentă în esența ei de interesele partizane. Absorbite de o formație politică ce reinventa lupta de clasă ca principiu subiacent al noii configurări a politicului și promova explicit intoleranța față de opoziție, instituțiile statului – de la funcționarii ministerelor la procurori și magistrați și de la cadrele superioare din armată la serviciile secrete –, care se situau oricum într-un regim de continuitate, sunt inevitabil aduse, după abia câteva săptămâni de la revoluție, să regăsească reflexele dominării de către un singur partid și să internalizeze imediat teza caracterului subversiv al opoziției politice, procedând în consecință.

Așa se explică de altfel și faptul că, în ciuda câștigării alegerilor în 1996 și în parte chiar a celor din 2004, fosta opoziție n-a putut exercita integral puterea politică și nu a fost recunoscută decât superficial și incomplet de către aparatul de stat ca deținător legitim al acesteia. Forma clasică de reacție a aparatului administrativ – oportunismul „de bine" al unui complex de instituții care servesc orice guvern legitim – nu s-a manifestat decât superficial, victoria electorală suscitând mai degrabă reacții mai mult sau mai puțin explicite de rezistență și chiar de sabotaj. Cazul cel mai flagrant este cel al aparatului justiției, obedient față de deținătorii tradiționali ai puterii politice – elita reciclată a regimului comunist –, ostil însă într-o proporție importantă

faţă de forţele politice care i-au înlocuit în 1996: e de-ajuns să constatăm că, după victoria CDR în alegeri, procurorul general N. Cochinescu a accelerat recursurile în anulare împotriva proprietarilor care îşi redobândiseră casele prin justiţie şi că abia înlocuirea sa a sistat această practică, ce şubrezea actul de justiţie şi contrazicea flagrant decizia politică a noii majorităţi guvernamentale şi parlamentare.

Pe scurt, dezechilibrul de forţe dintre FSN şi oricare altă formaţiune existentă era atât de izbitor, încât decizia FSN de a renunţa la faţada pe care o arborase iniţial, de gestionar neutru al statului, cu un mandat limitat de data alegerilor, şi de a asuma calitatea de forţă politică încă de pe acum dominantă a provocat revolta deschisă a unei mari părţi din opinia publică care aspira la o adevărată democratizare a ţării.

Imediat după anunţarea participării FSN la alegeri, câteva din personalităţile autentic disidente care fuseseră decorativ cooptate în CFSN, în frunte cu Doina Cornea şi Ana Blandiana, demisionează în semn de protest. Cele trei partide istorice, PNŢCD, PNL şi PSDR, organizează prima lor acţiune politică comună, publicând pe 26 ianuarie un comunicat comun şi convocând un miting de protest pentru ziua de 28 ianuarie, iar CFSN răspunde convocând la rându-i o contramanifestaţie, la aceeaşi oră, dar în alt loc, cu obiectivul tradiţional şi destul de transparent de a provoca o ciocnire între cele două tabere.

Cele trei partide îşi legitimau acţiunea prin ideea că revoluţia din decembrie fusese o *superbă victorie a întregului popor* – deci nu meritul exclusiv al „emanaţilor revoluţiei" – şi cereau înlocuirea CFSN şi a guvernului provizoriu cu un alt guvern, cu atribuţii executive şi legislative, format din *reprezentanţi ai partidelor politice active şi personalităţi afirmate în lupta împotriva dictaturii comuniste timp de 45 de ani*[60]. În ipoteza că aceste cereri ar fi fost acceptate, baza puterii instalate la 22 decembrie 1989

[60] *România Liberă*, 26 ianuarie 1990.

ar fi devenit caducă. Comunicatul lansa tema *revoluției confiscate*; preluată imediat de mulțimea manifestanților anti-FSN din 28 ianuarie, această temă va avea o importantă carieră până azi.

Contramanifestația organizată de CFSN nu reușește să ocupe spațiul din fața guvernului, în contrast cu marele succes al mitingului opoziției, care mobilizează o mulțime impresionantă în Piața Victoriei. Acest prim eșec provoacă două consecințe de mare importanță: constituirea CPUN și prima „mineriadă". Copleșit de proporțiile manifestației, spre seară, Iliescu acceptă, de nevoie mai mult decât de voie, să-i întâlnească – pentru prima dată oficial – pe cei trei reprezentanți ai partidelor istorice. Această aparentă conciliere, transmisă în direct de TVR, este violent negată în orele imediat următoare, când CFSN dezlănțuie invazia unor grupuri muncitorești aduse din afara Bucureștilor – mineri din Valea Jiului și Moldova, muncitori din centre industriale situate în sudul țării –, bine aprovizionate cu băuturi alcoolice și îndemnate energic la violență.

Cum scria în zilele următoare oficiosul FSN, „frontul cărbunelui s-a îngemănat cu Frontul Salvării Naționale". În seara de 28 ianuarie și mai ales în ziua următoare, aceste grupuri ocupă, practic, capitala, devastând localul Institutului de Arhitectură și sediul central al PNȚCD, unde provoacă importante pagube materiale și oferă prilejul unei scene mediatice cu un impact excepțional: primul ministru al guvernului provizoriu, Petre Roman, ajunge însoțit de armată la sediul PNȚCD, de unde se adresează maselor furioase cu un discurs incitator pe tema „S-au demascat!" (se înțelege, ca dușmani ai poporului) și, sub pretextul salvării de furia legitimă a maselor, îl evacuează de acolo pe Corneliu Coposu, înghesuit într-un TAB, ceea ce difuzează în toată țara o copie conformă a scenei în care Ceaușescu era înghesuit într-un vehicul similar.

În ciuda șocului pe care această neașteptată manevră l-a suscitat, e foarte probabil că efectul primei mineriade nu

a răspuns aşteptărilor, de vreme ce acordul politic încheiat în seara zilei de 28 ianuarie nu a fost anulat (cum se întâmplase după 12 ianuarie, când interzicerea Partidului Comunist fusese retractată). Elementul esenţial al acestui acord era constituirea unui mini-parlament provizoriu de 100 de membri, CPUN (Consiliul Provizoriu al Unităţii Naţionale), unde să fie reprezentate toate partidele politice înscrise oficial până la 31 ianuarie 1990. Această aparentă deschidere democratică era compensată de faptul că FSN îşi aroga dintru început 51 de locuri, în vreme ce toate celelalte partide, asociaţii, ca şi reprezentanţi ai Academiei Române şi ai marilor universităţi îşi împărţeau celelalte 49 de locuri. Cum existau multe asociaţii şi partide care gravitau deja în jurul FSN, şi cum, aflat la guvernare, acesta putea cumpăra şi multe alte voturi, Frontul detinea de fapt controlul în CPUN.

Acţiunea de masă din 28 ianuarie obligă totuşi echipa lui Iliescu să ia în considerare revendicările opoziţiei, chiar dacă raportul real de putere îi permite să limiteze efectele acestora. Acum, Iliescu acceptă implicit prima formă post-decembristă efectivă de separare între puterea legislativă, încredinţată CPUN, şi puterea executivă: CFSN renunţă la monopolul legislativ – care, secundar şi formal în viziunea de sorginte bolşevică a liderilor Frontului, devine terenul predilect al manevrelor indirecte –, dar se luptă până la capăt pentru monopolul asupra pârghiilor executive, pe care le consideră singurele cu adevărat importante[61].

FSN cedează aşadar o parte a *resurselor normative simbolice*, dar îşi rezervă în continuare libera dispoziţie a tuturor *resurselor materiale*. Astfel, în contrast cu definiţia democratică a echilibrului puterilor, se accentuează caracterul limitat şi formal al legislativului şi supradimensionarea independenţei executivului, integral controlat de FSN atât

[61] Abia după alegerile din 2004, când pierde puterea executivă, PSD se va resemna să definească propria participare la legislativ ca pe ultima redută a puterii.

prin guvernul provizoriu – unde, cu excepția ministerelor decorative, Învățământ și Cultură, majoritatea pozițiilor de decizie erau ocupate de foștii miniștri adjuncți din guvernul Dăscălescu –, cât și prin conducerile CFSN la nivel central și local. Această disjuncție originară exprimă public și încurajează în întreaga societate disprețul față de parlament, în contrast cu guvernul și cu președintele țării, ca și disprețul față de produsul esențial al parlamentului – legile, pe care noua guvernare le tratează ca pe elemente formale, disjunse de puterea exercitată în sine și pentru sine.

Cu toate acestea, ziua de 28 ianuarie 1990 rămâne data primei mari înfrângeri a lui Ion Iliescu și a echipei sale. Eșecul propriului proiect de Front Național, faptul că a fost obligat să recunoască existența și legitimitatea partidelor de opoziție, care se deosebesc de FSN doar prin numărul de locuri pe care le controlează – deocamdată – în CPUN, și nu fiindcă ar fi cumva forțe politice subordonate sau de mâna a doua, se traduce prin faptul că FSN se resemnează să cedeze partidelor de opoziție o participare, fie ea și simbolică, la exercitarea puterii. Apoi fiindcă, fără vreo referire directă la acordul din 28 ianuarie, comitetele FSN din întreprinderi și instituții se dizolvă pe tăcute, așa cum ceruse PNL, permițând o depolitizare parțială a economiei și chiar a statului.

Pe de altă parte, solidarizarea societății civile în jurul partidelor politice tradiționale era departe de a reprezenta o certitudine înainte de 28 ianuarie. Exista chiar riscul unei mișcări de sens contrar, căci decidenții acestor partide nu aveau experiența unor asemenea alianțe, în vreme ce societatea în ansamblu era mai degrabă atrasă de formule de asociere liberă: intuiția lui Ion Iliescu în legătură cu succesul unor asocieri flexibile, fără structuri rigide de partid, era cel puțin la fel de corectă ca și intuiția opoziției în legătură cu caracterul manipulator și duplicitar al acestor propuneri ale FSN, care urmărea de fapt să-și subordoneze

orice forţă politică doar pentru a o împiedica să devină contestatară.

Or, decizia FSN de a folosi forţa „detaşamentelor proletare", după exemplul lui Lenin, care îi asmuţise pe muncitorii uzinelor Putilov contra marinarilor baltici, precipită irevocabil o mare mişcare de solidaritate civică în sprijinul partidelor istorice. De aici se va naşte Convenţia Democrată din România. Constituirea opoziţiei democratice în jurul partidelor istorice – principalul oponent tradiţional al partidului comunist – e resimţită de Ion Iliescu şi de echipa lui ca un act ostil, cu atât mai mult cu cât, destul de repede, atât partidele, cât şi organizaţiile civice identifică responsabilitatea personală a lui Ion Iliescu în asigurarea continuităţii cu trecutul comunist şi se coalizează înainte de toate în jurul lozincii „Jos Iliescu".

Din această perspectivă, transformarea FSN în partid politic şi înscrierea sa într-o confruntare acerbă cu partidele tradiţionale refondate inaugurează, cum spuneam, primul mare eşec al proiectului politic Iliescu. Incapabil să suscite o adeziune spontană semnificativă la varianta sa de Front Popular restaurat, el e silit să se bazeze pe *structurile rigide* ale partidului succesor al PCR, în vreme ce partidele „burgheze" pe care le detesta vor izbuti să răstoarne prin alegeri regimul Iliescu, cu sprijinul unei mişcări de masă *generate de un proces revoluţionar, fără structuri rigide de partid.*

Stalinism cu faţă umană

Prima reacţie a puterii în faţa acestei solidarizări a opoziţiei este recurgerea la metodele şi la propaganda de sorginte stalinistă, din arsenalul cuceririi puterii de către comunişti imediat după război. FSN a declanşat astfel divizarea profundă şi iremediabilă a societăţii în două facţiuni ostile, una dominantă, cealaltă abia tolerată, care

îmbracă vreme de peste un deceniu forma unei ireductibile opoziții, *Iliescu vs. Jos Iliescu*, personalizând în exces până azi confruntarea politică.

Pe fondul violențelor efective, violența simbolică și demonizarea partidelor istorice, dar și a segmentelor celor mai active ale societății civile, devenite subit paradigmă a dușmanului intern, au toate datele unei vaste operații de dezinformare. Interzicerea *de facto* a punctelor de vedere divergente în raport cu discursul promovat de noua guvernare, în special la televiziune – și cu mai mare abilitate la radio – e acompaniată de o zvonistică abilă, în buna tradiție a tehnicilor Securității, care asigură difuzarea masivă de povești tendențioase și de o rea-credință stridentă, referitoare la opozanții regimului postdecembrist. Aceste campanii bine structurate ale rumorii publice sunt apoi preluate în presa scrisă și de televiziune, coroborându-se reciproc.

Aparatul de propagandă al FSN lansa încă de la contramanifestația din 28 ianuarie tema cupidității dușmanilor politici, partidele „burgheze" care *râvnesc la ciolan* și urmăresc cucerirea puterii exclusiv pentru a se îmbogăți: *Coposu roade osu'* e o lozincă de mare succes, iar Doina Cornea – o modestă profesoară de franceză de la Cluj, de o ținută cu adevărat ascetică – e denunțată că ar intenționa să acapareze industrii întregi și să le ducă, nu se știe cum, în străinătate. Manifestanții pro-FSN scandează energic *Noi nu ne vindem țara!*, demonizând reforma economică și privatizarea, coroborând tema egalitară cu cea naționalistă – *Jos străinii!* – și cu violența denunțării dușmanilor poporului – *Jos cu fiii de chiaburi și de legionari! Fără moșieri!*

Trebuie să recunoaștem însă că această contestare dirijată a legitimității opoziției își găsește un ecou masiv în habitus-ul mental al „majorității tăcute", supusă decenii de-a rândul propagandei sistematice împotriva „democrației burgheze". În acest mediu, imagistica primilor ani de

dictatură comunistă, care păruse definitiv obliterată de spectacolul național-comunist al unității întregului popor, vădește o surprinzătoare rezilienţă. Spontan sau provocat, segmentele conservatoare ale societății regăsesc în memoria lor latentă teme pe care educația elementară din anii copilăriei le sădise mai durabil decât se putea imagina: poncife şi falsuri propagandistice despre „partidele burgheze" care spoliaseră poporul şi înăbuşiseră, invariabil „în sânge", revolta maselor.

Un caz clasic este cel al mitologiei referitoare la răscoala din 1907: imaginea dramatică inventată de Zaharia Stancu în romanul *Desculț* – intens studiat la şcoală –, în episodul, absolut fictiv, al țăranilor care culeg via cu botniță, se bucură de o resurgență cu totul neașteptată: cifrele, de mult falsificate deja de propaganda socialistă – cei „11000 de țărani împuşcați", în realitate câteva sute –, sunt repetate cu o convingere de nezdruncinat, dar toată răspunderea acestor crime în bună măsură imaginare e atribuită folcloric „țărăniştilor" – adică unui partid care se va constitui abia cu două decenii după marea răscoală.

Această rezilienţă a imaginarului produs de propaganda epocii staliniste e dublată, de altfel, de continuitatea temelor dominante ale naționalismului de tip ceaușist, doar parțial „de-ceaușizat": tezele anti-maghiare reînvie cu forță sporită, izolaționismul şi suspectarea străinilor sunt foarte active, legendele excelenței politicii externe şi ale antisovietismului lui Ceaușescu reapar – deocamdată timid şi intermitent –, fără a fi contestate public de putere. Discursul oficial al FSN despre epoca lui Ceaușescu se nuanțează semnificativ, ieşind din mecanismele radicale ale revoluției, când numele odios al tiranului era scris cu literă mică. Tot mai mult, recuperarea pactului originar din primii ani ai regimului ceaușist devine, din obiectiv nemărturisit, un model al noii guvernări; însuşi Ion Iliescu, direct interesat în această operație, susține tema foarte populară a contrastului dintre „anii buni" de început ai epocii

Ceaușescu – anii propriei ascensiuni politice – și criza anilor '80.

Declanșarea marii mișcări de propagandă îndreptate contra oponenților Frontului, care reînvie temele clasice ale luptei de clasă din anii 1945-1948, în conjuncție cu naționalismul și antioccidentalismul elaborat de regimul Ceaușescu – în felul lui tot un avatar al stalinismului decadent – lasă loc presupunerii că, în replică la începuturile de coagulare a opoziției, echipa Iliescu a fost adusă să conceadă poziții importante în noile structuri de putere celor mai reacționare forțe moștenite din epoca Ceaușescu. Domesticite și înspăimântate o vreme de revoluție, aceste forțe profită acum de panica noilor guvernanți în fața opoziției democratice pentru a-și negocia concursul în noul context de la sfârșitul lui ianuarie 1990.

Singura probă vizibilă a acestei alianțe este incitarea maselor de muncitori industriali în frunte cu minerii, de pură tradiție bolșevică; dar, în spatele acesteia, avem tot dreptul să bănuim o mobilizare de forțe politice și publicistice, precum și cea a unor grupuri importante din fosta Securitate. Semnele acestui pact nu lipsesc: încă de la începutul lui februarie 1990, escaladarea de agresivitate efectivă și simbolică îndreptată contra opoziției răspunde probabil reactivării rețelelor de informatori, atestată în câteva cazuri denunțate presei exact în lunile februarie și martie ale lui 1990. Faptul că teme și reacții identice apar simultan în discursul – public, dar și privat – al unor persoane fără vreo legătură aparentă între ele nu se poate explica decât prin faptul că acești informatori reactivați deveniseră subit susținători fervenți și bine instruiți ai propagandei FSN.

Concomitent, se declanșează campaniile sistematice de zvonuri, ascultări telefonice sau telefoane și scrisori de amenințare; apar subit organizații de tradiție național-comunistă, ca „Vatra Românească", la constituirea căreia contribuie rețele întregi de foști ofițeri și informatori ai

Securităţii. Apariţia revistei *România Mare* şi a constelaţiei de publicaţii-satelit, *Politica* şi *Europa*, reprezintă epitoma simbolică a acestui pact dintre forţele cele mai reacţionare din societate şi regimul Iliescu. Servită de verva polemică incontestabilă a celor doi scriitori care devin patronii *României Mari* – Eugen Barbu şi Corneliu Vadim Tudor –, revista legitimează în câmpul imaginarului politic teme şi expresii provenite din idiolectul pegrei urbane.

Prin romanul *Groapa*, Eugen Barbu mai făcuse o încercare de dezvoltare a programului estetic enunţat cândva de Arghezi în *Flori de mucigai*, de recuperare a zonelor ocultate ale obscenităţii verbale necenzurate, ale înjurăturii groase şi ale celei mai vulgare satire. Asumând acest program stilistic, căruia îi conferă acum un sens politic precis, *România Mare* se afirmă din primul moment drept expresia *obscenităţii politice*, anulând orice barieră între limbajul public şi trivialitatea cea mai stridentă a limbajului privat, pentru a denigra sistematic opoziţia democratică – principalul duşman al regimului Iliescu. Această colorată violenţă asigură nu numai succesul imediat al publicaţiei în zonele cele mai resentimentare ale societăţii postdecembriste, ci şi o degradare de ansamblu a stilului şi limbajului polemic, legitimând scatologicul, invectiva rasistă şi calomnia cea mai stridentă – în mod normal interzise în dezbaterea politică – drept forme licite de expresie publică.

Treptat, violenţa de limbaj şi exprimarea deliberat obscenă vor cuprinde sfere din ce în ce mai largi ale expresiei publice, pe care o eliberează de convenţiile uzuale. Mulţi dintre moştenitorii direcţi ai FSN se dezic violent de propria obârşie politică, dar aspiră asimptotic nu numai la naţionalismul strident, ci şi la trivialitatea *României Mari* pe care încearcă să o copieze pentru a seduce un public cât mai larg[62].

[62] Am auzit de nenumărate ori, în cele mai diverse medii de opoziţie, regretul de a nu avea „un Vadim al nostru". În 1996, George

Complicitatea durabilă a grupului constituit în jurul *României Mari* cu autorii succesivelor tentative de contrarevoluție care au fost mineriadele va fi formalizată în anii 1996-2000 prin desemnarea liderului minerilor, Miron Cozma, drept vicepreședinte al PRM și, în ultimă instanță, prin participarea explicită a militanților și liderilor PRM la încercarea de lovitură de stat declanșată de minerii lui Cozma în ianuarie-februarie 1999. Senatorul Corneliu Vadim Tudor propunea atunci demiterea prin forță a președintelui Constantinescu și a guvernului și înlocuirea lor cu un Consiliu Revoluționar. Faptul că a eșuat nu impietează asupra tentativei ca atare.

Dacă FSN se abține să angajeze fățiș în represiune aparatul coercitiv al statului – Securitate și Armată –, care intervine doar punctual[63], el profită acum din plin de alianța asimetrică dintre gruparea Iliescu și fostele cadre ale instituțiilor represive, pe care le absoarbe în sfera licită a politicului. Ar fi interesant de studiat lista aderenților la FSN din februarie și martie 1990, dar, chiar și fără a o cunoaște, e clar că noul partid acceptă fără ezitare să dea o nouă identitate torționarilor vechiului regim comunist, pe care nu va înceta să-i utilizeze, dar și să-i protejeze până azi.

Pruteanu a câștigat susținerea PNȚCD pentru Senat promițând exact acest lucru (și trecând apoi în tabăra lui Vadim). Vulgaritatea artificioasă a exprimării lui Adrian Năstase, flagrantă între 2000 și 2004, a fost probabil stimulată de succesul aceluiași „model". Cazul cel mai interesant e reprezentat de succesul mediatic și electoral al lui Traian Băsescu în calitate de candidat al dreptei: acesta nu se exprimă trivial decât extrem de rar în mass-media, dar provoacă fiori de plăcere auditoriului prin simpla sugestie a ce ar putea spune dacă nu s-ar cenzura.

[63] De pildă, la 22 aprilie 1990, când intervenția „scutierilor" declanșează marea mișcare de protest din Piața Universității, sau în colaborarea forțelor din Armată, servicii secrete și Procuratură cu minerii, în iunie 1990.

Dacă opoziţia aspiră la „ciolan", se subînţelege, în schimb, că puterea instalată e complet dezinteresată şi nu urmăreşte decât binele poporului, sacrificându-se pe sine în beneficiul interesului majoritar. „Frontul e poporul" scandau manifestanţii pro-FSN la 28 ianuarie. Susţinută activ de Ion Iliescu, care se proclamă „sărac şi cinstit", ca şi de intermitentele pulsiuni populiste ale succesivelor guvernări FSN-FDSN, apoi chiar PSD, tema guvernării dezinteresate a echipei Iliescu s-a prăbuşit în conştiinţa publică abia în anii 2000-2004, când nu a mai putut rezista în faţa ostentaţiei acaparatoare a PSD, a guvernului Năstase şi a clientelei acestora. Chiar şi în aceste condiţii, Iliescu personal a izbutit să-şi salveze imaginea de preşedinte sărac al celor săraci, atât prin reiterarea temelor egalitare, cât şi prin faptul că, fără ca opinia populară să o intuiască exact, obiectivul său esenţial a rămas în tot acest timp exclusiv puterea politică, ceea ce se traduce într-un soi de asceză indiferentă la cele lumeşti, dar care instrumentalizează căpătuiala celor din jur prin spolierea avuţiei naţionale fără a participa direct şi vizibil la aceasta.

Începând din 28 ianuarie 1990, idila *revoluţiei întregului popor* dispare pentru totdeauna din discursul oficial al FSN. Ea e reluată într-un alt registru doar de forţele politice şi civice care se opun Frontului şi elaborează tema *revoluţiei confiscate*, parte integrantă a încrâncenatei confruntări care desparte şi antagonizează pe termen foarte îndelungat nu doar clasa politică incipientă, ci şi societatea în întregul ei. Scandările manifestaţiei anti-FSN reluau temele revoluţiei, acum împotriva Frontului – „Ole, ole, ole/Frontul ăsta ce mai e?/PCR"; „FSN=PCR"; „Ieri Ceauşescu, azi Iliescu"; „Nu vrem neocomunism!" – şi deschideau tema antisovietică, cu adresă precisă la Ion Iliescu. „Cine-a stat cinci ani la ruşi/Nu poate gândi ca Bush". Intervenţia minerilor la Institutul de Arhitectură, motivată de faptul că acolo se afişase o fotografie a lui Ion

Iliescu împreună cu Ceauşescu[64], lansează lozincile care vor căpăta imediat o tristă celebritate: „Noi muncim, nu gândim!" şi „Moarte intelectualilor!" – epitomă a violentului antiintelectualism căruia FSN îi îngăduie să se dezlănţuie şi pe care va continua să-l stimuleze fără scrupul.

Iliescu: fenomen sau sindrom?

Fenomenul, poate chiar sindromul Iliescu, apare ca o componentă esenţială, dar şi paradoxală, a acestor primi ani de postcomunism. Desigur, după aproape o jumătate de secol de dictatură, după delirul Ceauşescu, zâmbetul perpetuu al lui Iliescu are un aer bonom şi patern – cel puţin când nu i se vede privirea. Desigur, România socialistă ar fi arătat cu totul altfel dacă în fruntea PCR ar fi fost nu Ceauşescu, ci Ion Iliescu. Desigur, în fine, o majoritate traumatizată şi dezinformată a putut vedea în Iliescu făgăduiala unor schimbări fără dureri şi a unei discrete, avantajoase continuităţi. Nu e totuşi mai puţin surprinzător să constatăm că, pentru o mare parte dintre români, efigia noului regim democratic rămâne profilul acestui vechi activist de nădejde al Partidului Comunist. Autoritatea lui dovedeşte nu atât că românii ar fi naivi, cât că, fără a adera la ideologia comunistă, ei sfârşiseră prin a accepta regimul comunist ca legitim şi întru câtva firesc.

Asta explică şi una dintre caracteristicile cele mai singulare ale personajului Iliescu, şi anume faptul că discursul său, examinat în sine, este caracterizat de absenţa oricărei inovaţii ideatice sau măcar verbale, a oricărei tentative de a da formă unor idei şi formulări generoase sau îndrăzneţe. Este un discurs incolor, excelând prin monotonie şi redundanţă. Spre deosebire de toţi cei cu care s-a confruntat de-a lungul celor 20 de ani de la revoluţie,

[64] Al. Andrieş, „Am văzut cu ochii mei", *22*, I.3, 2 februarie 1990.

singurele fraze memorabile rostite de Iliescu sunt cele care îl incriminează, de la „sula-n coaste" şi „golanii" din 1990 la „măi animalule!" din 1992 şi la „proprietatea privată e un moft" sau la „tovarăşul Năstase" din ultimii ani. Toate aceste scăpări, revelatoare ale unei firi şi ale unui limbaj foarte diferite de calmul lenifiant al intervenţiilor pregătite şi bine controlate ale aceluiaşi Iliescu, terne, chiar soporifice, vădesc faptul că opţiunea sa pentru un anume tip de discurs „de aparat", în descendenţa directă a discursului oficial de plenară, nu e rezultatul unei simple inerţii.

În ultimă instanţă, tocmai absenţa oricărei inventivităţi şi extraordinara banalitate a discursului i-au asigurat un electorat fidel, chiar captiv. Capacitatea lui Ion Iliescu de a adapta unui nou context stereotipurile limbii de lemn – care, vreme de patru decenii, fusese limba oficială a puterii politice – a generat un discurs extrem de adecvat unui electorat puţin educat, pe care această tradiţională monotonie îl reconfortează, asigurându-l în subtext că rupturile nu sunt atât de grave pe cât par, că traumele sunt trecătoare, şi că noul de care se tem atât de tare e doar o aparenţă.

Utilizarea acestui stil formular tipic pentru şedinţe, care pare inteligibil şi simplu, dar e foarte adesea vid, înşiruind o sumă de poncife fără miez, reunite nu prin logică, ci prin alunecări retorice, construieşte constant un discurs vacuu ce nu solicită atenţia auditoriului, dar traduce într-un limbaj aparent familiar şi patern un mesaj de putere imuabilă şi sigură de sine al cărui efect aproape hipnotic era extrem de eficient în contextul mediatic din 1990. Mai mult, acest idiom din sfera puterii, practicat până azi cu constanţă şi spontaneitate de locutor – aşa cum se vede până şi din proza confesivă, uniformizată de aceleaşi formulări caracteristice –, face ca discursul lui Ion Iliescu să-şi păstreze întru câtva şi în prezent capacitatea persuasivă, spre exasperarea adversarilor şi chiar a unora dintre colaboratori.

De partea sa, guvernul provizoriu, cu un prim-ministru a cărui imagine pare sudată de cea a lui Ion Iliescu, gestionează cucerirea electoratului cu o avalanşă de avantaje materiale cât se poate de populiste: abundenţă subită de alimente, inclusiv din import, vânzare la un preţ infim a apartamentelor închiriate de la stat în blocurile construite în ultimele decenii, pensii pentru colectivişti (care nu cotizaseră niciodată la fondul de pensii), restituire în bani a „părţilor sociale" – contribuţiile obligatorii la diferitele întreprinderi socialiste: cam 2 miliarde de dolari cheltuiţi în patru luni de către FSN pentru aceste măsuri, la care se vor fi adăugat, nici azi cunoscute, primele mari spolieri din avuţia naţională. E suficient să amintim că, în aceste luni inaugurale, se privatizează în beneficiul propriilor salariaţi toate întreprinderile de comerţ exterior – ai căror noi stăpâni primesc inclusiv creanţele datorate de clientela acestor foarte active instrumente de produs valută forte –, ca şi fosta *Scânteia*, devenită *Adevărul S.A.*, sau Editura Politică, transformată brusc în editura privată Humanitas.

Frontul Salvator devine astfel dispensatorul de abundenţă alimentară şi de bani, dar şi de bunuri simbolice – libertatea de a călători peste hotare, libertatea cuvântului sau a credinţei, dar şi libertatea, mai modestă, dar fascinantă, de a avea un televizor în culori care emite 24 de ore din 24, difuzând seriale lacrimogene, lambade şi rock „la liber"... Toate astea sunt patronate de figura încărcată de valoare simbolică a Părintelui zâmbitor – Iliescu – şi, cel puţin deocamdată, a Fiului, Petre Roman, impetuos şi occidentalizat: cum să nu speri într-o lume mai bună?

Pe fondul unei violenţe concrete care se manifestă brutal, chiar dacă intermitent, violenţa simbolică a propagandei negative declanşate de FSN face să reînvie pentru mulţi amintirea terorii din primii ani ai regimului comunist. Chiar dacă această spaimă rămâne simbolică, eficacitatea ei nu poate fi negată, mai ales că dezinformarea merge mână

în mână cu brutalitatea efectivă: un anonim ucis în propriul său sat fiindcă seamănă cu Ion Raţiu, bătăi organizate, mai ales la ţară, pentru a-i intimida pe susţinătorii partidelor de opoziţie dovedesc că oricine ridică glasul contra lui Iliescu şi a echipei sale e înghiţit de paradigma Duşmanului intern.

Binomul violenţei fizice alternând cu defăimarea şi calomnia va avea consecinţe grave atât pe termen scurt, cât şi de durată: una dintre cele mai importante este aceea a transformării confruntărilor politice în opoziţii etice ireductibile: angajamentul politic în opoziţie se transfigurează, devenind o înaltă asceză morală. Or, când va veni rândul opoziţiei să exercite puterea, ea va fi repede sufocată de un val de dezîncântare, proporţional cu iluzia etică datorită căreia cîştigase victoria.

Opoziţie *versus* Putere

După 29 ianuarie, un lanţ de evenimente – constituirea şi activitatea CPUN, Proclamaţia de la Timişoara şi reacţiile contrare, conflictul de la Târgu-Mureş şi soluţiile alternative propuse de opoziţie pentru rezolvarea neînţelegerilor interetnice, prima campanie electorală din istoria postcomunistă a României şi manifestaţia-maraton din Piaţa Universităţii, alegerile din 20 mai şi mineriada din 13-15 iunie, cu urmările ei imediate, având drept corolar mitingul de constituire a Alianţei Civice la 15 noiembrie 1990 – modelează pe termen lung practicile şi imaginarul politic ale României actuale.

Numitorul comun al acestor evenimente este falia, tot mai profundă, dintre proiectul de reformă lentă susţinut de echipa aflată la putere – pe care l-am numit „cei 20 de ani ai lui Silviu Brucan" – şi voinţa acelui segment din societate care participase activ la răsturnarea regimului ceauşist în numele unei despărţiri radicale de comunism şi al racordării României la valorile de democraţie şi libertate ale

Occidentului. În primăvara lui 1990, acest clivaj atingea chiar corpul de ofițeri ai Armatei române: un grup reformist devine, sub acronimul CADA, foarte vizibil – doar pentru a dispărea cu totul după alegeri, CADA își asumă riscul de a cere o reformă reală în armată. Protestele lor au drept rezultat demisia generalului Militaru – înlocuit de V.A. Stănculescu – și a mai multor generali din generația formată în URSS. După care, destul de repede, ofițerii participanți la acțiune sunt în marea lor majoritate sancționați și siliți ei înșiși să părăsească armata.

Timișoara, orașul liber de comunism din decembrie 1989, percepe mai acut decât altele deriva continuității preconizate de CFSN: la 11 martie, o mare adunare populară răspunde chemării lansate de Societatea Timișoara și ovaționează o Proclamație care e primul program politic autentic al construcției democratice din România. Proclamația enunță principiile fundamentale ale libertății civice neîngrădite, ale descentralizării și controlului reciproc al puterilor independente ale statului, direcțiile de reformare radicală a instituțiilor, care se alătură unui proiect de decomunizare în profunzime a societății prin lustrație. Împrumutat din experiența democrațiilor care renasc pretutindeni în Europa Centrală, și în particular din Cehoslovacia, acest proiect presupune interdicția temporară de a ocupa funcții de demnitate publică pentru foștii activiști salariați din aparatul Partidului Comunist și pentru ofițerii de Securitate.

Această interdicție, limitată în timp, era încă și mai limitată în sfera ei de aplicare, vizând doar câteva mii de persoane, care își făcuseră deliberat o profesie din aplicarea politicii partidului comunist, inclusiv a represiunii pe care această politică nu încetase să se întemeieze. E adevărat că astfel lustrația lovea drept în inima noului regim, care era expresia politică a continuității cadrelor în noul context postcomunist. De aceea, FSN, în frunte cu Ion Iliescu, care se simțea pe bună dreptate vizat personal, va reacționa cu o violență extremă, atât față de tezele Proclamației de la

Timişoara, cât şi împotriva tuturor acţiunilor, ideilor şi entităţilor politice care şi le vor asuma ulterior. Imediat, televiziunea şi ziarele FSN se străduiesc să treacă sub tăcere evenimentul, sau măcar să-i altereze substanţa, difuzând interpretarea cu totul falsă că ar fi vorba de o mişcare secesionistă care atentează la unitatea şi integritatea României. Reacţia oficială împotriva Proclamaţiei de la Timişoara marchează momentul în care regimul Iliescu îşi asumă deschis imaginarul naţionalist de tradiţie ceauşistă. FSN încearcă de altfel o contra-manevră printr-o proclamaţie concurentă, Proclamaţia de la Podul Înalt, azi aproape uitată, şi care nici în acel moment nu s-a bucurat decât de un succes cu totul mediocru. Cu toate acestea, Proclamaţia FSN are particularitatea de a institui implicit o dublă opoziţie – *Moldova vs. Banat-Transilvania* şi *rural vs. urban* –, accentuând diferenţierile reale de structură şi de percepţie dintre vestul şi estul ţării până la a le transforma într-un clivaj politic şi imaginar cât se poate de durabil.

Dacă urmărim acest fir în discursul politic al FSN – în bună măsură chiar în acţiunea politică a acestui partid şi a succesorilor săi – vom constata că principalul agent al exasperării primejdioaselor clivaje conflictuale regionale – recurent denunţate ca pericole puse la cale de opoziţie, care ar ameninţa astfel integritatea teritoriului naţional – a fost tocmai FSN. Liderii acestui partid, în frunte cu Ion Iliescu, alături însă de care participă activ nu numai personaje de rangul al doilea, ci chiar Petre Roman înainte de divorţul de Iliescu, se dovedesc interesaţi exclusiv de conservarea cu orice preţ a unui electorat captiv, majoritar concentrat în zonele mono-industriale şi rurale din Moldova, Muntenia şi Oltenia[65].

[65] La 1 decembrie 1990, când se sărbătoreşte la Alba Iulia pentru prima dată noua zi naţională, primul ministru încurajează făţiş şi în direct huiduielile suporterilor veniţi din toate judeţele contra ardeleanului Coposu, succesorul legitim al Partidei Naţionale – factor esenţial al Marii Uniri – şi chiar contra lui Sergiu Cunescu,

O lectură retrospectivă a evenimentelor ne poate îndemna să ne întrebăm dacă violenţele care izbucnesc după nu mai mult de o săptămână la Târgu-Mureş nu vor fi fost, dacă nu provocate, măcar precipitate de explozia simbolică a *Proclamaţiei de la Timişoara*. Există acum dovezi incontestabile ale faptului că violenta confruntare între români şi maghiari în inima unui oraş pe care aceste două componente etnoculturale şi-l împart aproape egal se pregătea încă din februarie. Dar ea ar fi putut să fie grăbită pentru a pune în scenă ameninţarea pe care noile forţe politice ar fi reprezentat-o pentru statul român.

Era de aşteptat de altfel ca tensiunile româno-maghiare, prost gestionate sau chiar stimulate, să atingă punctul de fierbere în apropiere de 15 martie: această zi comemorativă a revoluţiei maghiare din 1848 fusese recent declarată sărbătoare naţională în Ungaria, pe care şi maghiarii din România se pregăteau să o celebreze. Or, cum bine se ştie, evenimentele din 1848, departe de a-i fi apropiat pe revoluţionarii români şi pe cei maghiari, i-au adus să se înfrunte dramatic în numele propriilor naţiuni, într-un război local sângeros a cărui cruzime bântuie şi azi imaginarul istoric al ambelor popoare, provocând adesea neîncredere şi, nu o dată, chiar ură retrospectivă.

Violenţele de la Târgu-Mureş nu au avut nimic spontan. Pulsiunile iredentiste ale guvernului Antal de la Budapesta le vor fi stimulat, dar nici de partea română nu se

care amintea de rolul social-democraţiei în construcţia statului naţional. Cu câteva excepţii – de pildă, în 1996, imediat după victoria CDR în alegeri –, 1 decembrie şi locul său istoric, Alba Iulia, au reprezentat constant nu un simbol al Unirii, ci unul al diviziunii. Atunci când, în iarna lui 2004, Adrian Năstase îi acuza ameninţător pe bucureşteni, pe care îi separa de restul ţării, atribuindu-le responsabilitatea exclusivă a câştigării alegerilor prezidenţiale de către candidatul opoziţiei, el nu făcea altceva decât să continue un discurs bazat pe logica segregării şi a luptei de clasă, discurs inaugurat de FSN şi Ion Iliescu în primele luni ale anului 1990.

poate nega faptul că mijloace materiale şi umane considerabile au fost mobilizate, pregătite şi instrumentalizate deliberat. Sute de ţărani români, hipnotizaţi de propaganda unor agenţi ai naţional-comunismului reactivaţi, au fost aduşi cu autobuze şi camioane, uneori de la câteva sute de kilometri, ca o masă de manevră ignorantă şi isterizată dinadins. Dacă dăm de o parte elementul etnic din ecuaţie, observăm repede similitudinea acestei năvăliri cu cele ale minerilor la Bucureşti: acelaşi *modus operandi* ne face să deducem că e vorba de acelaşi autor.

Percepem, pe de altă parte, şi schiţa unui război civil în manieră transnistreană sau iugoslavă în această confruntare în care fiecare dintre tabere pune în joc şi mijloace materiale, şi mijloace de propagandă şi dezinformare: de partea românească, televiziunea, care, departe de a calma spiritele, le incită, în continuitate perfectă cu propaganda naţional-ceauşistă; de partea maghiară, reporteri care, ciudat, se găseau la Târgu-Mureş în mare număr pe 19 martie, şi care îi demonizează sistematic şi exclusiv pe români, la nevoie chiar fabulând fără ezitare[66].

Din fericire, experienţa a eşuat în esenţa ei: oricare vor fi fost crizele cu care s-a confruntat România în acei ani de început ai democraţiei, Transilvania nu a devenit o Transnistrie; e drept că ne-am putea întreba dacă nu cumva separatismul de la est de Nistru nu a fost, măcar în parte, un răspuns la eşecul provocărilor de la Târgu-Mureş. Dar asta e o altă istorie. În martie 1990, datorită înţelepciunii cu care a reacţionat opinia publică, atât în România, cât şi în Ungaria, violenţele s-au calmat după doar două zile. Asta nu înseamnă însă că nu au existat consecinţe de altă natură şi la altă scară. Pe de-o parte, forţele de opoziţie majoritare din România inaugurează acum un dialog structurat şi o

[66] Cazul Cofariu şi exploatarea mediatică, în Occident, a falsului după care ar fi fost vorba de un ungur bătut de români, şi nu invers, au căpătat între timp o tristă celebritate, alimentând din plin folclorul complotului universal antiromânesc.

cooperare politică, nu doar civică, cu minoritatea maghiară şi reprezentantul său, UDMR. Această cooperare nu făcea parte din tradiţia partidelor istorice, poate cu excepţia PSDR, cum nu intra nici în vederile iniţiale ale minorităţii maghiare, mai degrabă ostilă lumii politice româneşti între cele două războaie. Ea va deveni în anii imediat următori un element decisiv pentru evoluţia democratică a României, cu corolarul participării UDMR la guvernare începând din 1996, pentru prima dată de la Marea Unire din 1918.

Din direcţia puterii, Târgu-Mureş a pecetluit durabil alianţa dintre FSN–Iliescu şi grupurile cele mai reacţionare ale fidelilor naţional-comunismului, cu deosebire ale celor din fosta Securitate. Aceştia se supuseseră, de voie sau de nevoie, noii puteri încă din 22 decembrie 1989. Odată însă cu evenimentele de la Timişoara şi Târgu-Mureş, din supuşi resemnaţi, ei devin partenerii puternici ai regimului Iliescu. Acest pact marchează profund retorica şi comportamentul politic al FSN.

Evenimentele lunii martie 1990, de la Timişoara la Târgu Mureş, marchează momentul în care regimul Iliescu îşi asumă deschis tezele naţional-comunismului. Până la această dată, într-adevăr, sloganurile naţionaliste fuseseră repuse în circulaţie de diferite grupuri şi asociaţii non-guvernamentale, constituite în marginea conglomeratului FSN, mai ales la iniţiativa unor nuclee ale fostei Securităţi, cu aportul entuziast al unor intelectuali proveniţi din aparatul de propagandă ceauşistă. Liderii FSN păstrau încă aparenţele unei viziuni politice mai deschise, fie şi formal, dialogului cu minorităţile – chiar dacă o anumită ostilitate se manifesta deja faţă de UDMR, incomod prin precizia şi perseverenţa revendicărilor, şi mai ales în raport cu Ungaria, unde prăbuşirea sistemului comunist adusese la putere o guvernare de dreapta cu unele accente iredentiste. Odată însă cu reacţia puterii faţă de Proclamaţia de la Timişoara, complicitatea vârfurilor FSN cu aceste cercuri care se raliaseră în jurul unor sloganuri agresiv naţionaliste,

antimaghiare şi xenofobe devine patentă, explodând la 19 martie în evenimentele sângeroase de la Târgu-Mureş.

Această reacţie lansează o nouă temă a dezbaterii politice post-decembriste – *integritate vs. dezmembrare* –, derivată direct din imaginarul ceauşist al Patriei asediate. Nu mai e vorba doar de fabrici şi uzine care ar face obiectul rapacităţii forţelor de opoziţie în complicitate cu un Occident generic ostil, ci de-a dreptul de Ţară, din trupul căreia forţe obscure vor să smulgă provincii întregi, ameninţându-i identitatea (sau, mai exact, ceea ce în vocabularul păşunist revalorificat de propaganda naţional-comunistă se cheamă *Fiinţa Naţională*). În contrast, pseudo-emanaţii revoluţiei veghează la păstrarea integrităţii reale şi simbolice ameninţate. E important de remarcat însă că, în vreme ce aceste ameninţări erau denunţate de propaganda ceauşistă ca venind din toate zările – din vest cel mai adesea, supralicitând iredentismul maghiar, dar şi, episodic, dinspre Bulgaria, şi, în subtext, dar tocmai de aceea cu o forţă cu atât mai mare, dinspre răsărit –, acum singura direcţie incriminată este Occidentul, Ungaria şi prietenii ei occidentali, ceea ce dezvăluie dintru început fondul chestiunii – faptul că ostilitatea FSN se îndrepta în bloc contra unui Occident liber, capitalist şi democratic, al cărui agent maghiar risca să aducă în discuţie statutul minorităţii maghiare ca parte integrantă a deficitului de democraţie din România mai degrabă decât ca revendicare iredentistă ca atare, cât şi instituţiile statului, noul lor statut fiind legitimat public, imediat după tulburările de la Târgu-Mureş, prin crearea SRI; legea de constituire a Serviciului prevedea interdicţia de încadrare a foştilor ofiţeri superiori de Securitate, dar un şir de anchete ulterioare va dovedi că, departe de a respecta această interdicţie, nucleul dur al Serviciului Român de Informaţii a fost multă vreme compus exclusiv din cadre superioare ale fostei Securităţi.

Eşecul parţial al diversiunii naţionaliste ridică noi probleme echipei Iliescu, pe care proximitatea alegerilor o

confruntă tot mai deschis cu adversarii săi politici principali, partidele istorice, care câştigă teren în societatea civilă. Încă de la începutul lui aprilie, o mare manifestaţie sindicală organizată la Bucureşti de Confederaţia Sindicală „Frăţia" adoptă lozincile lansate în martie la Timişoara, scandând „La vremuri noi, oameni noi!", Proclamaţia de la Timişoara/Trezeşte, Doamne, Ţara!", „FSN – agentură KGB", „Veniţi cu noi/Ca pe 22!" şi, evident, „Jos Iliescu!".

Spre sfârşitul aceleiaşi luni, tinerii din Bucureşti, mai ales din Liga Studenţilor, răspund în număr mare apelului unei organizaţii civice mai puţin cunoscute, Grupul Independent pentru Democraţie, GID, la un miting în sprijinul partidelor de opoziţie, în Piaţa Universităţii. Aici, autorităţile comit o eroare considerabilă, arestându-i sub un palid pretext pe organizatori, şi când o nouă manifestaţie protestează în sprijinul lui Dumitru Dincă şi Iulian Comănescu, trimite trupe echipate cu căşti şi puşti, exact ca în decembrie 1989, pentru a-i intimida pe participanţi. Departe de a reuşi, această tentativă a provocat cea mai mare manifestaţie politică din România postcomunistă.

Fără îndoială, Piaţa Universităţii este înainte de toate un mare miting politic şi electoral. Declaraţia elaborată de asociaţiile organizatoare – Liga Studenţilor, Alianţa Poporului, Asociaţia 16-21 decembrie, Asociaţia 21 decembrie, Grupul Independent pentru Democraţie, Frontul Antitotalitar Român – reia temele proclamaţiei de la Timişoara, cu un accent mai pregnant pe responsabilitatea lui Ion Iliescu. Participarea directă la manifestaţie a partidelor aflate în competiţia electorală este însă discretă în ambele sensuri – de intermitenţă şi de estompare sistematică –, şi nici discursurile sau lozincile Pieţei nu sunt explicit electorale, decât în măsura în care exprimă în cele mai variate moduri opoziţia faţă de Iliescu şi de FSN.

În marginea Pieţei, pe peluza Teatrului Naţional, îşi instalează corturile un grup de grevişti ai foamei, care protestează astfel contra falsificării climatului electoral prin

acapararea spaţiului mediatic şi politic de către FSN. Imediat după episodul inaugural, la care participă mai ales tineri, se adună în Piaţă, seară de seară, un mare număr de adulţi, „piaţa" devenind un mare ritual recuperator: generaţia care lipsise, în genere, la 21 decembrie participa acum din plin la re-punerea în scenă a actului fondator al revoltei anticomuniste[67]. Această recuperare simbolică a participării a avut o funcţie eliberatoare şi deculpabilizantă, revelându-se ca ritual eficace, solidarizant şi productiv. Un spaţiu devenit simbolic – cel al „zonei libere de (neo) comunism" –, un timp anume – cel al înserării, liber de obligaţiile cotidiene – consolidează recuperarea libertăţilor cetăţeneşti – libertatea cuvântului, libertatea credinţei, libertatea presei, libertatea opţiunii politice – şi redimensionează revolta din decembrie, care a devenit astfel abia retroactiv o revoluţie în sensul deplin al cuvântului. Generaţia adultă a recuperat atunci sensul propriei sale forţe de actor, şi nu de victimă a istoriei[68].

Un ritm aparte scandează timpul celor 50 de zile şi nopţi de manifestaţie: pichete ale participanţilor şi greviştii foamei stau permanent de strajă în piaţa unde se strâng în fiecare seară mulţimi tot mai mari de simpatizanţi; oratori, mulţi dintre ei celebri, se adresează mulţimii din Balconul Universităţii, deschis la solicitarea Ligii Studenţilor de către prorectorul de atunci, Emil Constantinescu. Grupuri rock şi folk montează adevărate happening-uri şi spectacole, lan-

[67] O bună parte a nedumeririlor puterii instalate derivă şi de aici: citind 21 decembrie exclusiv ca pe un fenomen anticeauşist, Iliescu nu putea înţelege ce vor, de fapt, cei din Piaţa Universităţii.

[68] În mai mic, de altminteri, aceeaşi experienţă se regăseşte şi în alte medii odată cu primul mare miting de opoziţie, pretutindeni unde asemenea acţiuni s-au organizat şi indiferent de data acestora. Fiecare dintre aceste evenimente reprezintă, deopotrivă, repetarea simbolică a „mitingului originar" din decembrie şi o experienţă eliberatoare pentru o întreagă colectivitate. O experienţă cu totul nouă: aceea de a spune „nu" puterii, faţă în faţă şi laolaltă, într-o sărbătoare comună a ierarhiilor suspendate şi a libertăţii regăsite.

seazã cântece politice imediat fredonate de toți cei prezenți. Aceştia improvizează torțe din ziarele obediente puterii, se roagă, scandează, cer aplicarea Proclamației de la Timişoara, se îmbrățişează cu prietenii şi îi aplaudă în derâdere pe rarii trecători care îşi permit să-i apostrofeze, născocesc strigături anti-Iliescu: pe scurt, trăiesc o adevărată sărbătoare revoluționară.

Oficial, partidele de opoziție se țin departe de Piață, cu atât mai mult cu cât una dintre lozincile cele mai populare este „Noi nu suntem partide!", atestând neîncrederea celor mai mulți în politica militantă. Niciun partid nu poate însă să interzică membrilor săi să participe la acest imens festival politic.

Opoziția spontană a grupurilor active ale societății, mai ales din mediile urbane şi educate, a dobândit astfel coerență şi legitimitate politică în raport cu evenimentul fondator al Pieții Universității ca reeditare amplificată a revoluției din decembrie. Replici ale replicii se organizează la Constanța, Cluj, Iaşi, Timişoara, în aceeaşi atmosferă de creativitate spontană, care instituie şi generalizează nu numai temele majore ale luptelor politice ulterioare – de la simplul „Jos Iliescu" la „16-22, cine-a tras în noi?" –, ci şi un stil care va dura până azi, folosind din plin umorul, ironia, caricatura, satira ca insolență sfidătoare şi juvenilă la adresa puterii, alături de gestica solemnă a rugăciunilor şi de comemorarea victimelor represiunii.

Efortul sistematic de instituire a sensului anticomunist şi eliberator al Pieței a fost însă imediat deformat de mediile politice şi de informare pro-FSN, prin împingerea „la margine" a unui ansamblu de manifestări pe care marea majoritate a românilor nu-l cunoştea direct, ci doar în varianta peiorativă şi denigratoare pe care mediile controlate de putere au difuzat-o. Fotografii mai mult sau mai puțin trucate ale oratorilor, prezentați caricatural, dar şi ale participanților – mai ales cei de la corturile greviştilor foamei – sau pretinse reportaje despre traficul cu țigări sau

despre promiscuitatea nocturnă de la corturi răspund calificării spontane ca *huligani* şi *golani* pe care o produsese Ion Iliescu încă din prima zi de manifestaţie. Răsturnând sensul peiorativ şi insultător al termenului „golan", manifestanţii – cărora li se alătură mari personalităţi culturale, cum a fost Eugen Ionescu, de pildă – îl transformă, prin insigne, tricouri, cântece şi discursuri, într-un titlu de glorie, revendicând marginalitatea ca pe un loc al nonconformismului în raport cu puterea neocomunistă şi negând fără drept de apel imaginea de „Noapte a Walpurgiei", de desfrîu şi viol colectiv pe care şi televiziunea, şi ziarele pro-FSN, în frunte cu *Adevărul* şi *Azi*, amplificate de telefonul arab al zvonurilor, s-au străduit să o acrediteze.

Dimpotrivă, mulţimea care se strângea în Piaţă zi de zi a reuşit să-şi impună o ţinută cu totul remarcabilă, dacă luăm în calcul numărul manifestanţilor şi durata manifestaţiei. Confruntată cu popularitatea crescândă a mitingului, noua Securitate face mari eforturi de a-l infiltra[69] nu doar cu informatori, ci şi cu hoţi de buzunare şi vânzători ambulanţi de ţigări de contrabandă, în vreme ce televiziunea, care nu a filmat nici măcar unul dintre discursurile, adesea superbe, ale oratorilor din balcon, are grijă să difuzeze fără încetare cadre bine alese ale pitoreştilor reprezentanţi ai pegrei bucureştene.

Această instrumentalizare a imaginii desăvârşeşte ruptura din societate: de-o parte, manifestanţii, veniţi din toate colţurile României şi care adesea reinventau, întorşi acasă, acelaşi tip de miting protestatar; de cealaltă parte, cei ce se tem de Piaţă fiindcă aşa au văzut la televizor. Alegerile de la 20 mai vor pune în lumină exact această falie. FSN şi Iliescu sunt marii cîştigători ai acestor alegeri, cu peste 66% de voturi pentru partid şi un copleşitor procent de 85% pentru Iliescu. Partidele de opoziţie nu arată prea încurajator, cu puţin peste 10% pentru PNL şi

[69] Se cunosc astăzi detaliile operaţiunii „Dunărea", organizată de serviciile secrete pentru a compromite manifestaţia.

doar 3% pentru PNȚCD. În aceste condiții, riscurile pe care guvernarea FSN le avea de înfruntat erau practic nule. Cu toate acestea, la doar trei săptămâni după acest triumf electoral, puterea reinstalată decide să reprime cu brutalitate orice urmă de opoziție, făcând apel din nou la mineri[70].

Drama începe pe 12 iunie, când CFSN se întrunește pentru a pregăti ședința solemnă a Parlamentului în care președintele ales urma să depună jurământul. Cu această ocazie se decide evacuarea forțată a ultimelor vestigii ale marii manifestații din Piața Universității. Organizatorii marii manifestații din mai se retrăseseră cu toții pe 21 mai, când rezultatul votului devenise clar, dar mai zăboveau acolo pâlcuri răzlețe de nostalgici ai zonei libere, precum și greviști ai foamei care își găsiseră cu greu un rost după 20 mai, cerând o televiziune independentă.

Iliescu ar fi vrut ca muncitorii din Capitală să-și asume această sarcină, dar află că nu poate conta pe aceștia și se decide să facă apel la mineri – la cei din Valea Jiului, dar și, ceea ce se uită prea adesea, la cei din alte bazine carbonifere, de la Comănești, din Moldova, de pildă. În zorii zilei de 13 iunie, sute de polițiști năvălesc în Piață, unde nu găsesc decât doi sau trei greviști ai foamei, epuizați și năuciți, așa că se reped și în clădirea Universității de Arhitectură, unde arestează de-a valma studenți ca să iasă la număr. În mai puțin de o jumătate de oră, orașul e în fibrilație, trecătorii se opresc în piață, studenții vin de pretutindeni. Spre ora 12, coloane compacte de la IMGB sosesc și ele, scandând „IMGB/Face ordine", și se năpustesc în clădirea Universității „Ioan Mincu" unde se încaieră cu studenții. Un miting al Ligii Studenților e convocat în grabă, și liderii acestei organizații cer cu fermitate colegilor lor să nu se lase provocați de autorități. Un auto-

[70] Este totuși posibil ca rezultatele oficiale să nu fi fost cele reale, cel puțin la București (unde, de altfel, rezultatle votului n-au fost niciodată făcute publice), ceea ce ar putea explica decizia de a relua prin forță controlul asupra Capitalei.

buz gol, care stătea, nu se ştie de ce, în Piaţa Universităţii, este subit incendiat (ulterior, o înregistrare audio va dovedi că poliţia îi dăduse foc invocând ordine „de sus"). Ion Iliescu începe să dea telefoane ca să îi „informeze" pe comandanţii unităţilor militare din Capitală în legătură cu tot felul de riscuri. Consemnate cu grijă în jurnalele de unitate, aceste mesaje prezidenţiale au fost scoase la lumină în anii 2005-2006, în cadrul anchetei Parchetului Militar, şi se dovedesc dintre cele mai ciudate: de pildă, la orele 17, Iliescu telefonează pentru a-i anunţa pe comandanţii armatei că sediul Prefecturii de Poliţie căzuse în mâinile unor insurgenţi misterioşi care ar fi arborat pe clădire „steagul verde legionar". În afară de faptul că niciun fel de insurgenţi nu ocupaseră Prefectura şi că niciun fel de steag, nici verde, nici de vreo altă culoare, nu înlocuise tricolorul, trebuie să observăm că nu a existat alt steag verde decât cel al armatei otomane şi că legionarii nu aveau steag verde, ci doar cămăşi verzi.

Povestea „steagului verde legionar", coroborată de câteva alte fraze revelatoare din zilele imediat următoare, dovedeşte un singur lucru, anume că puterea recent legitimată prin alegeri a încercat să pună în scenă la 13-15 iunie un *remake* stângaci al rebeliunii legionare din ianuarie 1941 şi al reprimării acesteia de către Antonescu: aceeaşi topografie, aceleaşi metode, cu două diferenţe majore: întâi, că, în ianuarie 1941, chiar se petrecuse o reglare de conturi între legionari şi Antonescu, în al doilea rând că, în 1990, nu armata, ci minerii mânaţi de forţe de securitate şi diversiune au încercat zdrobirea opoziţiei. Obiectivul esenţial al acestui nou spectacol revoluţionar era acela de a legitima în ochii Occidentului democratic cea mai nedemocratică acţiune a regimului Iliescu: acesta spera că, dacă va fi crezut că se confruntă cu o încercare de lovitură de stat a extremei drepte, năvala minerilor va fi acceptată ca un rău necesar şi peste hotare, şi chiar şi în ţară.

În Valea Jiului, ziarele locale anunțau încă din dimineața de 13 iunie că la București noua putere era asediată de forțe contrarevoluționare. Minerii se agită, iar seara, când, imediat după încheierea unui meci de fotbal (!), televiziunea își oprește emisia, anunțând că e invadată de huligani, nu se mai controlează și se precipită către trenurile speciale care îi așteaptă, pregătite să se năpustească asupra Capitalei.

La jumătate de drum însă, un inginer din Craiova, Ioan Mănucu, deși nu era de serviciu în noaptea de 13-14 iunie 1990, se prezintă la direcția CFR și oprește trenurile de mineri să treacă spre București, cerând să e respecte legea care nu admitea trenuri speciale care nu fuseseră anunțate cu cel puțin 12 ore înainte, spre a putea preveni accidentele. La ora 2.00 dimineața, din ordinul său, instalația electrică a căii ferate între punctele Lainici – Valea Sadului a fost decuplată, iar trenurile care mergeau pe direcția Petroșani – Craiova – Piața Universității au rămas fără curent[71]. Până ce șefii lui au încercat – fără succes – să-l

[71] Iată ce declara directorul regionalei CFR-Craiova, Gh. Dobre, ziarului *Adevărul* din 16 iunie 1990, motivând de ce fusese dat afară ingineriul Mănucu: „[...] În ziua de 13. VI. 1990, ora 20.30, inginerul Mănucu Ioan, șeful Secției Instalații Fixe de Tracțiune Electrică Craiova, care nu era în timpul serviciului, s-a prezentat la dispecerul energetic feroviar și a procedat abuziv la întreruperea alimentării cu energie electrică a rețelei de tracțiune feroviară pe distanța Valea Sadului – Lainici. [...] Acțiunea sa, care contravine reglementărilor specifice și disciplinei feroviare, a fost determinată, așa după cum a declarat, de convingeri personale, în scopul împiedicării circulației trenurilor cu mineri care se deplasau din Valea Jiului spre București. [...] Considerând abaterea deosebit de gravă, săvârșită abuziv, în timpul când, legal, Mănucu Ioan nu era de serviciu, cu mijloacele tehnice ale statului, ci nu cu mijloace personale!... și luând în considerare faptul că nu a respectat disciplina de muncă și atribuțiile de serviciu cuprinse în regulamentul de funcționare a instituției, Consiliul de Administrație [n.r. – al Regionalei CFR Craiova], cu acordul liderilor sindicali, a hotărât desfacerea disciplinară a contractului de muncă al

convingă să renunţe, până ce, în disperare de cauză, au înlocuit locomotivele electrice cu locomotive Diesel, o întârziere de peste două ore îi aduce pe mineri nu într-un Bucureşti incendiat şi haotic, ci într-un oraş în care calmul se restabilise încă de pe la miezul nopţii. Dacă ar fi ajuns mai devreme, poate că intervenţia lor ar fi putut să pară justificată, dacă nu şi legitimă; aşa, caracterul absolut ilegal al acţiunii lor sare în ochi, compromiţând pentru totdeauna figura lui Ion Iliescu, cel care, în două discursuri devenite între timp celebre, îi saluta pe mineri îndrumându-i să facă ordine în Piaţa Universităţii şi apoi, după toate nenorocirile pe care aceştia le provocaseră, le mulţumea pentru curajul cu care apăraseră democraţia cu bâtele lor.

Violenţele celor două zile de „maree neagră", 14 şi 15 iunie, sunt acum cunoscute în întreaga lume. În emoţia şi dramatismul acelor zile nu era prea mult loc de analiză; azi observăm că minerii şi mai ales cei care îi manevrau au avut trei ţinte principale: decapitarea simbolică a societăţii civile – studenţi, ziare şi ziarişti, trecători care aveau aerul de a fi „golani", intelectuali îndeobşte –, culminând cu tentativa de decapitare efectivă a lui Marian Munteanu; partidele politice de opoziţie, ale căror sedii sunt devastate, spre jubilaţia televiziunii publice şi a ziarelor pro-FSN; în fine, cartierele locuite mai ales de rromi, unde minerii se defulează comiţând violuri şi violenţe pe bandă rulantă. Acest ultim aspect e prea rar evocat în analizele referitoare la mineriada din iunie 1990.

inginerului Mănucu Ioan şi sesizarea organelor de urmărire penală. [...]". Gh. Dobre, membru marcant al PD, a fost ministrul Transporturilor în 2004-2005. Din 2006 a devenit secretar general adjunct în Ministerul Integrării Europene, apoi secretar general la Ministerul Dezvoltării Regionale şi Locuinţei, fiind în prezent secretar general adjunct la Ministerul Dezvoltării Regionale şi Turismului. V. aticolul lui Laurenţiu Ungureanu şi Ana-Maria Onisei, *Adevărul* din 11.07.2010.

Ceea ce caracterizează în cel mai înalt grad însă acest episod este complicitatea dintre invadatori şi instituţiile statului – forţele de ordine, armată şi justiţie. Minerii sunt cazaţi în cazărmi ale armatei, ba chiar în parte echipaţi ca ostaşi, în vreme ce hainele lor negre de cărbune servesc drept costumaţie unor trupe de diversionişti SRI şi militari; în universităţi, redacţii de ziare sau chiar pe stradă, minerii arestează ilegal pe cine cred ei de cuviinţă, cu sprijinul şi cu acordul deplin al poliţiei, care îi secondează fără murmur; „suspecţii", culeşi din stradă sau căutaţi, cu fotografiile în mână, la sediile partidelor sau în redacţii de presă, sunt închişi în două unităţi ale armatei, la Măgurele şi la Băneasa – ceea ce contravine flagrant tuturor legilor şi regulamentelor militare în vigoare; în ciuda acestui fapt, procurorii nu ezită să organizeze aici interogatorii de masă, a căror imagine e difuzată prin televiziune în toată ţara[72]. La mai puţin de o lună după primele alegeri libere, statul român calcă în picioare statul de drept.

Aruncaţi de-a valma la marginea societăţii, oponenţii regimului ar fi trebuit să se resemneze şi să se supună. N-a fost aşa: încă în dimineaţa de 15 iunie, o coadă impresionantă aştepta să se înscrie în PNŢCD. Exact la o lună după invazia minerilor, pe 13 iulie 1990, o mare manifestaţie, a „bluzelor albe", strângea pe străzile Bucureştilor mai bine de 100000 de participanţi care, cu garoafe albe în mâini, îşi exprimau astfel voinţa fermă de a rezista în faţa represiunii şi de a-şi afirma deschis angajamentul democratic.

Un parcurs iniţiatic

Dacă privim retrospectiv anii de dureroasă gestaţie care despart România de azi de începuturile echivoce şi

[72] Niciunul dintre aceşti procurori nu a fost sancţionat pentru încălcarea grosolană a legii. Dimpotrivă, mulţi au avansat spectaculos în carieră.

contradictorii pe care abia ce le-am invocat, am putea lesne aluneca într-un confortabil şi banal gradualism: România ar fi pornit „cu stângul" în procesul de tranziţie, dar, dincolo de decalajele şi de sincopele care au provocat un ritm atât de nesigur al progreselor către democraţie şi către statul de drept, societatea românească a urmat totuşi, cu hopuri, acelaşi drum ca şi vecinii ei din Europa centrală, şi ţara s-a conformat până la urmă modelului european.

Dacă îl ascultăm prea des pe Fukuyama şi al său *Sfârşit al istoriei*, nu mai observăm cât de aproape a fost România de riscul de a rămâne înafara istoriei democraţiilor reinventate la sfârşitul Războiului Rece – dacă nu chiar al Istoriei ca atare, precum o deplângea cândva celebrul ei fiu risipitor, Mircea Eliade, care atribuia patriei sale de origine destinul acestei rătăciri în lumea paralelă unde comunitatea internaţională îşi exilează fantomele, inclusiv fantomele din Balcani.

Adevărata cotitură în această istorie recentă, punctul de ruptură în soarta României postdecembriste nu ar fi existat probabil niciodată fără conjuncţia dintre factorul intern – reprezentat de prima alternanţă la putere, în 1996, când nomenclatura cât de cât convertită la retorica democraţiei a pierdut definitiv monopolul absolut asupra puterii – şi de factorul extern a cărui ipostază vizibilă a fost desmembrarea tragică a fostei Iugoslavii între 1995, anul acordurilor de la Dayton, şi 1999-2000.

Din pricina dramei iugoslave, marii decidenţi internaţionali au fost nevoiţi să ia cunoştinţă, în fine, de noile imperative ale securităţii europene după căderea Zidului Berlinului. Într-adevăr, înainte de 1989, securitatea Europei Occidentale nu depindea de loc de securitatea celeilalte jumătăţi de continent; dimpotrivă, Europa Occidentală se simţea cu atât mai în siguranţă cu cât insecuritatea blocului răsăritean interzicea Pactului de la Varşovia orice gest brusc contra vestului. După prăbuşirea Pactului însă, orice zonă de insecuritate, oricât de distantă faţă de marile centre

ale Occidentului, devenea o zonă de risc pentru întregul continent european. Riscuri de contagiune directă, amenințarea marilor migrații dinspre est spre vest, exportul elementelor și tehnicilor criminale, riscurile de proliferare haotică a armamentului nuclear – toate acestea au reprezentat prețul pentru libertatea redobândită de Europa Centrală și de Est. În 1998-1999, când izbucnește din nou conflictul în Balcanii de vest cum e numit acum cu pudoare spațiul sfâșiat al fostei Federații Iugoslave, importanța strategică a României, prea puțin luată în seamă până atunci, s-a aflat subit într-o lumină orbitoare.

Acestei noi conjuncturi i se adaugă și faptul că Rusia lui Elțân nu-și poate permite să opună o rezistență reală nici măcar acțiunilor NATO în Balcani, și cu atât mai puțin orientării pro-occidentale a României și Bulgariei începând cu alegerile din toamna anului 1996. Reales președinte al Federației Ruse cu un important sprijin al Occidentului – atât de înspăimântat de posibila victorie a comuniștilor încât a ajuns să pună în scenă o reuniune la vârf a G7 + 1, la Sankt Petersburg – Boris Elțân e obligat de fapt ca, în 1999, să nu se opună în fond celor care îl susținuseră.

Istoricii nu sunt de obicei înclinați către jocurile contrafactuale, dar putem, de astă dată, să încercăm să imaginăm cum ar fi evoluat situația din sud-estul Europei în ultimii ani ai secolului trecut funcție de câteva variabile: putem, de pildă, să ne închipuim ce s-ar fi întâmplat în 1998 și 1999 dacă alegerile din 1996 nu ar fi fost câștigate de CDR și de candidatul acestei alianțe, Emil Constantinescu, ci din nou de Ion Iliescu și de partidul acestuia, PDSR. Iliescu patronase cu eternul său zâmbet benevolent nu numai un nou tratat politic încheiat cu Iugoslavia lui Miloșevici a doua zi după Dayton, ci și transporturi ilegale de petrol și armament în Serbia și direct în Republica Srpska a lui Karadzic, încălcând fără ezitare embargoul ONU. Tot Iliescu a insistat cu o perseverență demnă de o cauză mai bună în favoarea tratatului politic cu Moscova,

mai întâi în 1991, apoi în 1995-1996: un tratat care lăsa orice politică de alianţe a României la cheremul Federaţiei Ruse, de vreme ce prevedea că niciuna dintre părţile contractante nu putea adera la alianţe fără acordul celeilalte părţi. E limpede azi ca lumina zilei că, dacă ar fi avut un asemenea preşedinte şi o majoritate de acest tip, România nu ar fi susţinut niciodată acţiunea NATO şi UE în Balcani. Iată de ce, între altele, discreta complicitate a echipei Iliescu cu acţiunea minerilor din 1999, vizând eliminarea preşedintelui Constantinescu şi a coaliţiei majoritare printr-o lovitură de stat, la care senatorul Vadim Tudor şi partidul lui au aderat zgomotos, nu poate fi interpretată excusiv în termeni de politică internă.

O Românie reticentă sau chiar ostilă războiului din Balcani pentru Kosovo ar fi impus cu certitudine americanilor şi aliaţilor lor o lungă campanie terestră. O Românie aliată cu Milosevici ar fi provocat, dacă nu o înfrângere a NATO, în orice caz o prelungire costisitoare, dureroasă şi tragică a războiului. Am văzut de curând ce poate însemna o asemenea stagnare în Afganistan, dar aici ea ar fi adus drama războiului la graniţa fiecărui stat european, fără excepţie. Or, fiindcă, în 1998, de doi ani deja, puterea politică de la Bucureşti îşi manifesta fără răgaz dorinţa de integrare cât mai rapidă în structurile europene şi euro-atlantice, istoria a fost foarte diferită. Poziţia explicit favorabilă intervenţiei aliate şi punerea la dispoziţie a spaţiului aerian, cu toate facilităţile care îi asigurau funcţionalitatea, au jucat un rol foarte important în succesul operaţiilor militare exclusiv aeriene. În ciuda animozităţilor cotidiene, partidele din arcul guvernamental, guvernul şi majoritatea parlamentară au susţinut poziţia fermă a preşedintelui Constantinescu, care, în preziua lansării bombardamentelor în Serbia, şi-a declarat acordul cu intervenţia NATO şi UE, pe care a calificat-o drept *legitimă şi necesară*.

România a susţinut activ campania NATO în timpul desfăşurării conflictului, iar imediat după încheierea acestuia,

când Rusia a încercat să profite de victoria occidentală pentru a instala la Pristina trupe care să-i asigure o prezență militară semnificativă în fosta Iugoslavie, România s-a opus cu succes acestui plan. La sfârșitul lui aprilie 1999, când se încheiau bombardamentele, Federația Rusă transferase în grabă trupele sale din Bosnia în Kosovo, ajungând astfel înaintea celorlalte state participante la forța de menținere a păcii la Pristina, unde exista pericolul fraternizării cu armata sârbă. Imediat după asta, Rusia a încercat și să devanseze orarul convenit cu NATO pentru transferul de trupe suplimentare către Pristina. În acest moment, președintele României a dat ordinul de ridicare de la sol a avioanelor românești, care au escortat avioanele ruse, obligându-le să facă cale întoarsă și să respecte orarul convenit. Două luni mai târziu, la Salzburg, unde avea loc o reuniune internațională, primul ministru rus de atunci, Serghei Stepașin, a solicitat în mod special o întrevedere președintelui Constantinescu pentru a-i cere scuze în legătură cu acest incident. Nu știu să fi existat în istoria recentă alte împrejurări în care un reprezentant de rang înalt al Rusiei să ceară scuze României, indiferent pentru ce motiv. Mai mult, exemplul României a fost decisiv pentru poziția Bulgariei, permanent coordonată cu cea a autorităților de la București. Pe scurt, evenimentele au dovedit că România continuă să fie o cheie esențială a sud-estului Europei.

Acesta este contextul care a determinat modificarea radicală a poziției NATO în privința invitării României în Alianță, precum și a UE prin deschiderea negocierilor de aderare cu România. Aceste decizii, inexistente până în 1996 și ezitante în anii imediat următori, s-au luat ferm la Washington, în marginea Summit-ului jubiliar al NATO de la sfârșitul lui aprilie, astfel încât, la 4 mai 1999, Tony Blair, adresându-se Parlamentului României anunța pentru prima dată susținerea Regatului Unit pentru ambele procese de integrare a României. Trei zile mai târziu, la 7 mai 1999, laborios pregătita vizită a Papei Ioan Paul al II-lea în

România – prima ţară majoritar ortodoxă care a primit vizita unui Suveran Pontif după mai bine de un mileniu de schismă – conferea o dimensiune înalt spirituală voinţei de integrare cu care Latinitatea Orientală, marginală vreme de secole, îşi legitima apartenenţa la marea familie a statelor democratice din Europa. La 11 decembrie 1999, la Helsinki, reuniunea şefilor de state şi de guverne ale UE decidea începerea negocierilor de aderare cu România şi Bulgaria.

O constituţie ambiguă

România adoptase încă din 1991 o nouă constituţie, care consacra principiile fundamentale ale democraţiei. Dezbaterile în jurul acestui text elaborat de o comisie de jurişti români, susţinuţi de specialişti occidentali, mai ales francezi, au pus în evidenţă dintru început câteva puncte importante a căror formulare era în cel mai bun caz discutabilă: încă din articolul 2, a cărui revizuire era interzisă printr-un alt articol, dubla definire a României ca *republică* şi ca *Stat naţional*, suscita atât protestele monarhiştilor, care sperau într-o restauraţie, cât şi pe cele ale reprezentanţilor minorităţilor, cu deosebire ai celei maghiare, dar şi a acelora dintre majoritari care militau pentru o formulă mai nuanţată şi mai integratoare. Pe de altă parte, noua constituţie declara formal legitimitatea proprietăţii private, dar se limita să o ocrotească, fără să o garanteze. Majoritatea fesenistă din parlament şi preşedintele Iliescu însuşi găseau tot felul de pretexte pentru a evita o formulare clară, ca şi în privinţa separării puterilor în stat, pe care o considerau învechită, preferând formule de „colaborare" între autorităţile statului (ceea ce le permitea în fapt să continue fără piedici legale controlul executivului asupra legislativului şi mai ales a puterii judecătoreşti).

În plin proces de elaborare constituțională, în septembrie 1991, o nouă invazie a minerilor din Valea Jiului a inundat Bucureștii. De data asta, furia lor nu i-a mai avut pe studenți sau pe trecători drept țintă, ca în iunie 1990, ci instituțiile statului. Minerii au invadat Palatul Victoria, sediul guvernului Roman, sala Teatrului Național, unde se ținea Congresul PNȚCD, și chiar Parlamentul României. Obiectivele acestei noi expediții păreau dintre cele mai confuze; se spunea chiar că minerii vor să asedieze și Palatul Cotroceni. Dar, când președintele Iliescu a anunțat demisia lui Petre Roman, lucrurile s-au calmat subit și minerii au plecat din București.

Interpretarea acestui lanț de evenimente a rămas contradictorie, chiar dacă, în 1999, Curtea Supremă de Justiție (Fostul Tribuna Suprem, azi numit Înalta Curte de Casație și Justiție) l-a condamnat pe conducătorul minerilor, Miron Cozma, pentru tentativă de subminare a instituțiilor statului. Versiunea cea mai informată asupra acestui episod rămâne probabil cea a lui Petre Roman, care a susținut mereu că nu și-a dat niciodată demisia și că ar fi aflat de la radio că ar fi „demisionat": minerii ar fi venit, în această versiune, la chemarea președintelui Iliescu pentru a forța demisia guvernului, prea reformist în opinia grupului de veterani ai nomenclaturii comuniste, în frunte cu Alexadru Bârlădeanu și Dan Marțian.

Mai mult, în august 1991, Petre Roman reacționase extrem de energic condamnând puciul de la Moscova contra lui Gorbaciov, în vreme ce Iliescu ezitase îndelung, se izolase departe de presă și apoi dăduse o declarație încă și mai ambiguă decât cea a lui Mitterrand în Franța. Riscurile unui puci conservator care să blocheze procesul de retragere a URSS din sistem erau cu atât mai mari în România, cu cât forțele reacționare erau foarte puternice ca urmare a politicii echivoce a lui Iliescu. Încurajați de poziția fermă a primului ministru, o parte a reprezentanților Opoziției – în primul rând conducerea PAC, N. Manolescu,

Stelian Tănase şi colaboratorii lor – fac publică ideea unei alianţe cu FSN reprezentat de Petre Roman, *pentru apărarea democraţiei.*

Aşa s-ar fi consumat în fapt ruptura definitivă a cuplului care, cu doar un an înainte, câştiga împreună alegerile. În noiembrie, Petre Roman anunţă că FSN i-a retras susţinerea politică lui Ion Iliescu, iar în primăvara lui 1992, această ruptură e pe deplin formalizată prin scindarea FSN, a cărui conducere fusese câştigată la Convenţia din 27-29 martie de facţiunea Roman. Susţinătorii lui Iliescu constituie un nou partid, Frontul Democrat al Salvării Naţionale, FDSN, care rămâne majoritar în parlament şi la guvernare.

Dincolo de aceste schisme, se observă ceea ce am putea considera ca matricea subvertirii statului de drept în toate aceste confruntări: în ajunul instalării primului parlament ales democratic, în 1990, minerii răvăşeau Capitala; în ajunul adoptării primei constituţii postcomuniste, minerii provoacă din nou o criză extrem de gravă a instituţiilor statului. Ca şi când, de fiecare dată, devenea vizibilă voinţa de a semnala unde se află de fapt adevărata putere.

Dezbaterile în jurul noii constituţii devin atât de acute în 1991 încât împing partidele de opoziţie, şi mai ales PNŢCD, să cheme la boicotarea referendumului, fără alt rezultat decât acela de a da credit acuzaţiilor de monarhism şi/sau de secesiune transilvană în favoarea Ungariei. Aceste teme dăinuie cu tenacitate în imaginarul ostil partidelor istorice: în 1996, candidatul CDR la preşedinţie nu ar fi izbutit să adune suficiente voturi dacă nu ar fi promis solemn că, odată ales, nu va accepta organizarea vreunui referendum de modificare a Constituţiei.

După adoptarea constituţiei în decembrie 1991, nici măcar acest text, adesea deliberat ambiguu, nu a fost scrupulos respectat de cei care îl susţinuseră. Obişnuiţi încă din perioada comunistă cu enorma distanţă care despărţea drepturile formal înscrise în lege de practica instituţiilor statului totalitar, reprezentanţii noii puteri nu se sfiesc să

abiliteze serviciile de informaţii pentru a asculta telefoanele liderilor Opoziţiei, dar şi ale ziariştilor, sau pentru a organiza campanii de ameninţări telefonice sau prin corespondenţă, în vreme ce preşedintele Iliescu îşi număra destul de ciudat mandatele prezidenţiale: în noiembrie 1996, când candida din nou pentru alţi patru ani, el exercitase fără întrerupere cea mai înaltă magistratură în stat din 22 decembrie 1989, adică de 7 ani. Mai grav decât acest sofism care alunecă pe lângă constituţie, acelaşi preşedinte o încalcă făţiş când îi mustră atât de sever pe judecătorii care restituiseră imobile confiscate abuziv de regimul comunist în anii '50, încât Parchetul va înainta un adevărat fluviu de recursuri în anulare, făcând ca nenumăraţi foşti proprietari să-şi piardă a doua oară proprietăţile (ceea ce până la urmă i-a obligat pe contribuabilii români să plătească sume enorme ca despăgubire pentru cei deposedaţi, în urma proceselor câştigate de aceştia la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, CEDO, de la Strasbourg). În 1995, o încercare de suspendare a preşedintelui României, declanşată de opoziţie pentru imixtiunea acestuia în treburile Justiţiei, era cât pe-aci să reuşească în Parlament.

Către o alternativă

Experienţa alegerilor din mai 1990, dar mai ales cea a invaziei minerilor, au demonstrat clar că orice alternanţă la putere trecea obligatoriu prin unificarea forţelor de opoziţie. Din toamna lui 1990, o organizaţie de universitari şi intelectuali, solidarizaţi de mareea neagră din iunie, Solidaritatea Universitară, inaugura aceste mişcări centripete. Răspunzând chemării unui grup impresionant de fondatori – între care şi membrii Solidarităţii Universitare – se constituie Alianţa Civică, la 15 noiembrie 1990, când o manifestaţie care comemora evenimentele de la Braşov din 1987 se

transforma într-o uriaşă acţiune inaugurală: au participat, după cele mai severe estimări, cel puţin 500000 de persoane.

Lista membrilor Grupului de Iniţiativă pentru constituirea AC are o compoziţie semnificativă sub aspectul comunicării: lista reuneşte multe dintre cele mai sonore nume ale vieţii culturale şi intelectuale a României, dar, fiind publicată în ordine strict alfabetică, alternează nume celebre şi nume perfect anonime ale unor persoane cu profesii emblematice – strungar, mecanic, inginer, arhitect, medic, preot – sau care pot impresiona prin funcţie (rector, decan, redactor-şef). Acest tip de mesaj implicit avea să fie frecvent utilizat şi mai târziu ca instrument de comunicare, mai ales în campaniile electorale ale CDR. Încercările FSN şi ale succesorilor acestuia de a imita procedeul nu au lipsit, dar, lipsite fiind de aura de celebritate şi de curaj civic a principalilor semnatari ai apelurilor Opoziţiei, aceste liste de susţinători PSD nu au avut niciodată eficacitatea mediatică a modelului AC.

Constituirea Alianţei Civice a reprezentat o cotitură decisivă în viaţa politică de după 1989, atât prin capacitatea de mobilizare efectivă – pe care a probat-o din prima clipă prin marele miting din 15 noiembrie, urmat de alte zeci de adunări în toate oraşele României, şi care nu s-a dezminţit până după alegerile din 1996 – cât şi prin impactul pe termen lung pe care l-a avut în cristalizarea unui imaginar politic distinct, exprimat într-un discurs radical diferit de stereotipele moştenite de partidele de opoziţie din propria cultură politică interbelică, şi mai ales de retorica formală, patriotardă şi redundantă, cultivată de liderii FSN. AC a oferit partidelor de opoziţie nu atât un simplu vector de transmitere a propriilor idei, cât o *transpunere* a acestor idei într-un cod acceptabil şi accesibil unei mari părţi a societăţii, cu deosebire elitelor urbane educate. Înnobilate ca sacrificiu pentru binele comun, şi ca ipostază locală a valorilor de libertate ale Occidentului, militantismul dezinteresat şi participarea civică directă la lupta pentru

democrație câștigă tot mai mulți aderenți, ceea ce se va dovedi decisiv pentru progresul Opoziției politice.

La 13 decembrie 1990 se reunește la Ateneul Român Congresul de constituire oficială a Alianței Civice, a cărei personalitate dominantă și emblematică este încă de pe acum Ana Blandiana. Tot atunci este expusă public și Carta Alianței Civice, care definea AC drept „organism reprezentativ al societății civile românești... care își propune să influențeze pozitiv, democratic, decizia politică în stat", având ca fundament „tradițiile spirituale românești și ideile cuprinse în Declarația Universală a Drepturilor Omului" și acționând „pentru punerea în aplicare a principiului *Democrației participative*, spre a oferi fiecărui cetățean posibilitatea de a controla deciziile care-i pot afecta viața". În 25 de puncte, Carta definea principalele *principii* ale reformei morale, juridice, economice, de protecție socială și de reformă spirituală. Tonul general al acestei manifestări era sintetizat de finalul Cartei, unde se declara că „Alianța Civică nu așteaptă legitimitate din partea nimănui, dimpotrivă, ea este cea care conferă legitimitate. Și nu o conferă decât celor cărora le suntstrăine minciuna, ura, corupția și violența". Aceste fraze finale trimiteau la sentimentul larg răspândit de revoltă față de regimul Iliescu, pe care textul nu-l ataca direct, dar pe care subtextul documentului îl indica, în continuarea „celor 45 de ani de comunism", drept marele responsabil pentru criza societății românești.

În ciuda tonului moderat și aluziv, AC e percepută instantaneu de regim și de mediile de informare fidele acestuia ca un mare pericol de destabilizare și subversie. În zilele Congresului de fondare a AC, s-a putut constata, pe străzile din spatele Ateneului, o mobilizare excepțională de trupe, gata să intervină pentru reprimarea unei manifestații de stradă, în timp ce presa pro-FSN publica articole denunțătoare și apeluri incendiare contra „forțelor antinaționale care urmăreau destabilizarea țării". Singurul rezultat al

acestor bătălii în mare măsură imaginare a fost revolta crescândă a opozanţilor regimului Iliescu, a cărui capacitate şi apetit pentru represiune erau în mod firesc absolutizate.

Majoritatea iniţiatorilor Alianţei Civice şi-a asumat neîncrederea societăţii faţă de partidele politice şi faţă de lupta pentru putere politică, interiorizând fără mari ezitări imaginarul *puterii celor fără de putere* dezvoltat de Havel în eseurile sale contestatare din ultima perioadă a comunismului, fără să ţină seama de faptul că tezele lui Havel nu aveau cum fi translatate ca atare într-un context politic foarte diferit. Repetate declaraţii publice reiterează ideea că *puterea* – oricare ar fi ea – *corupe,* cu corolarul conform căruia AC refuză orice participare la exerciţiul acesteia, prelungind mult dincolo de cezura din decembrie 1989 un imaginar pe care l-am putea califica drept *metaforă a subversiei* în raport cu instituţiile puterii, care nu pot fi imaginate decât ca duşman al societăţii.

Acest discurs a suscitat în rândul membrilor şi simpatizanţilor AC o atitudine destul de ambiguă faţă de partidele politice de opoziţie, pe care simţeau nevoia să le tuteleze şi să le îndrume – la limită chiar să le controleze – din exterior. Idealizate ca paradigme ale luptei contra dictaturii, dar mustrate cu o exasperare afectuoasă în măsura în care propria lor voinţă de putere era considerată blamabilă în realitatea ei cotidiană, partidele nu sunt, în viziunea Alianţei Civice, parteneri egali. Liderii Alianţei Civice erau în genere intelectuali convinşi că nu şi-ar fi dorit altceva decât să-şi continue opera, dacă nu s-ar fi confruntat cu „confiscarea revoluţiei" de către neocomuniştii simbolizaţi de Ion Iliescu. Sinceritatea acestei identităţi asumate nu poate fi evaluată aici, şi nici nu e relevantă pentru discuţia noastră. Relevant e faptul că această imagine a organizaţiilor civice, şi cu deosebire a AC, răspundea spontan pretenţiei guvernanţilor, care susţineau constant ideea că doar responsabilitatea faţă de revoluţia care îi emanase şi de poporul pe care îl reprezintă

îi îndemna să exercite puterea. În fața acestei pretenții, AC nu-i neagă premisa, ci proiectează un imaginar de sens contrar pe care l-aș numi *angelic*. Liderii FSN revendică pentru ei înșiși puterea în numele responsabilității față de cetățeni, *hic et nunc*, AC refuză pentru sine puterea în numele responsabilității față de istorie, de valorile perene ale democrației și de idealul moral. Acest discurs a asigurat fără îndoială o parte importantă a succesului AC și al opoziției în general, dar a și prelungit o seamă de echivocuri care, pe termen lung, se vor dovedi la fel de păgubitoare ca și discursul politic declinat în termeni morali al PNȚCD.

Pe de altă parte, pe cât părea de simplă dinafara partidelor ideea unității Opoziției, pe atât era ea de dificil de realizat în logica de partid – mai ales a unor partide persecutate vreme de decenii, și care își regăseau cu febrilitate și mândrie identitatea. Moștenitoare ale unei culturi politice tradițional dominate de acerba concurență care le mobilizase înainte de război, conducerile celor două partide istorice importante, PNȚCD și PNL, erau cu mult mai preocupate de propria identitate în raport unul cu celălalt decât de tema unificării. Singur Corneliu Coposu a înțeles cu adevărat că partidul său, pe care îl cunoștea în realitatea lui cea mai concretă, are nevoie de umbrela societății civile pentru a putea progresa. El a devenit un susținător activ, chiar dacă până la un punct din umbră, al unei formule politice care să potențeze acțiunea și obiectivele PNȚCD prin intermediul societății civile, și a cultivat deliberat forme de acțiune politică în care rolul vizibil era concedat reprezentanților acestei societăți.

În ciuda tuturor acestor rezerve și obstacole, era atât de evident că regimul Iliescu, lăsat să acționeze după propria-i voie, nu ar fi deschis niciodată calea către o adevărată democrație, și că, pentru a se putea impune, rezistența democratică avea neapărat nevoie de unitatea unor largi categorii de cetățeni, încât ideea de unificare a

forţelor politice şi civice de opoziţie câştiga tot mai mulţi aderenţi. Alianţa Civică s-a constituit înainte de toate ca un catalizator al acestui proces, obiectiv căruia îi răspunde sloganul AC – *Nu putem reuşi decât împreună*!

Cel mai important instrument de comunicare politică pe care îl generalizează Alianţa Civică este *mitingul politic*, spontan şi benevol, prin contrast cu adunările electorale ale FSN, care utilizează instrumente etatizate de organizare şi control de care celelalte partide nu au beneficiat niciodată. Inaugurate de experienţele din 1990, de la mitingul din 28 ianuarie la cel de la Timişoara şi mai ales de Piaţa Universităţii, urmată de mitingul din 13 iulie şi de cascada de mitinguri de la 15 noiembrie 1990, mitingurile Opoziţiei unite reluau simbolic elemente ale Revoluţiei, prefigurând în stradă unitatea politică structurată a forţelor anti-FSN. Tot aşa cum marile mitinguri anticomuniste din ţările Europei Centrale au provocat prăbuşirea regimurilor totalitare, putem afirma fără dubiu că, fără mitingurile din 1990 – 1996, alternanţa la putere nu ar fi fost posibilă în România. Cazul Moscovei în 1991 şi mai ales al Serbiei în 2000 – sau cele din 2004 ale Georgiei şi Ucrainei – confirmă această concluzie. Or, după 28 ianuarie 1990, partidele istorice nu au mai vădit capacitatea – sau voinţa – de a suscita direct asemenea manifestări, în vreme ce Alianţa Civică a excelat în a le provoca şi organiza, eliberând energii latente şi mobilizând efectiv mase importante de cetăţeni în lupta politică.

Mitingurile AC au impus în conştiinţa publică temele esenţiale ale acestei etape: forţa solidarităţii, necesitatea unei rupturi clare faţă de trecut, afirmarea Opoziţiei democrate ca succesoare legitimă şi fidelă a Revoluţiei şi refuzul compromisului cu tradiţia comunistă, ideea responsabilităţii guvernanţilor faţă de cetăţeni. Ele au creat participanţilor convingerea că reprezintă o forţă invincibilă. Asumate în comun, prin efectul reverberat al reacţiilor specifice marilor mulţimi adunate laolaltă, sentimentul de eliberare şi curajul

civic de a spune NU puterii instalate oferă suportul imaginar indispensabil voinței de schimbare. Ca nouă formă de sociabilitate, mitingurile permit identificarea susținătorilor opoziției, fac să se întâlnească de aceeași parte a baricadei grupuri foarte diverse, dar și consolidează solidaritatea fiecărui grup, care se recunoaște și se regăsește în mulțime, permițând fiecărui participant să constate că nu era izolat.

Mitingul scoate opoziția din zona comunicării prudente, șoptite și subversive, și o situează în zona libertății asumate în comun. Imposibil de ocolit de către mass-media, inclusiv de către televiziune, mitingurile se auto-propagă ca o undă de șoc, dinspre Timișoara și București în toate marile centre urbane, apoi și în orașe mai mici, reprezentând principala formă de comunicare politică a Opoziției în acești ani.

Exploatând pervers această caracteristică, purtătorul de cuvânt al guvernului FSN, Bogdan Balthazar, lansează formula „Arhanghelii străzii", care insinua filiația dintre mișcarea legionară și Alianța Civică. Până și ambasadorul SUA, Alan Green jr., cade în această capcană, prezentând în persoană organizatorilor congresului de constituire a AC, în decembrie 1990, o scrisoare a Departamentului de Stat care recomanda moderație și nonviolență[73].

E interesant de observat că, a doua zi după Congresul de constituire al AC, partidele aflate atunci în opoziție – PNȚCD, PNL, MER, PER, PSDR și UDMR – se grupează într-o primă formă de alianță politică, Convenția Națională

[73] În genere, trebuie remarcat faptul că propaganda regimului Iliescu cu privire la caracterul extremist de sorginte legionară al opoziției a beneficiat de un neașteptat credit în mediile politice internaționale, și cu precădere în SUA. În 1997, într-o discuție pregătitoare pentru vizita președintelui SUA la București, ambasadorul SUA Alfred Moses a afirmat că Piața Universității era un loc tradițional de adunare a legionarilor, și a fost foarte nedumerit cînd i-am replicat că a fost prost informat, și că locul tradițional al manifestărilor extremei drepte interbelice era în zona Facultății de Medicină și a Bisericilor Sf. Ilie Gorgani și Sf. Elefterie.

pentru Instaurarea Democraţiei, CNID. Sub aspectul imaginii publice, această „proto-convenţie" a avut un ecou mai redus decât inaugurarea Alianţei Civice, dar a reprezentat o experienţă deschizătoare de drumuri în colaborarea dintre partidele politice. Participarea UDMR la această alianţă a reprezentat şi un mesaj politic imediat, care se opunea radical discursului de tradiţie naţional-comunistă cultivat tot mai strident de FSN, aşa cum se putuse vedea în direct odată cu prima celebrare a noii Zile Naţionale, 1 decembrie, la Alba Iulia: acolo, membri ai diferitelor organizaţii judeţene ale *Vetrei Româneşti*, aduşi în mod organizat la sărbătorire din întreaga ţară, declanşaseră o adevărată orgie de lozinci şovine şi îi huiduiseră copios pe reprezentanţii partidelor de opoziţie, cu participarea entuziastă a primului ministru Petre Roman şi sub privirea zâmbitoare şi indulgentă a preşedintelui Ion Iliescu. Faptul că tocmai aceste partide – PNL, PSDR şi viitorul nucleu transilvan al PNŢCD, Partidul Naţional Român, condus atunci de Iuliu Maniu – fuseseră forţa politică decisivă în procesul Marii Uniri nu părea să fie cunoscut nici măcar istoricilor de casă ai lui Ion Iliescu, şi cu atât mai puţin susţinătorilor FSN.

În anul care a urmat, experimentarea diferitelor forme de cooperare în Convenţia Naţională pentru Instaurarea Democraţiei, apoi în Forumul Antitotalitar, culminează cu constituirea Convenţiei Democrate Române (ulterior redenumită Convenţia Democratică din România) – CDR, la 26 noiembrie 1991. Această alianţă de 16/17 partide şi organizaţii civice se definea formal drept alianţă electorală, chiar dacă era de fapt mult mai mult decât atât şi, mai ales, era percepută în termeni mult mai ampli de susţinătorii săi, care o vedeau drept o adevărată uniune politică[74]. Or, această imagine a CDR, ca organizaţie mai solidară decât

[74] Dan Pavel şi Iulia Huiu, *„Nu putem reuşi decât împreună". O istorie analitică a Convenţiei Democratice, 1989-2000*, Polirom, Iaşi, 2003.

orice partid, masca realitatea unui organism politic compozit, în care fiecare partid şi chiar organizaţiile civice îşi păstrau propriile agende specifice şi propria viziune asupra viitorului ţării. Imaginea de bloc compact a jucat un rol esenţial în victoriile CDR, pe care electoratul o premia generos pentru efortul de unitate, doar că acelaşi electorat o va penaliza drastic atunci când, ajungând la guvernare, caracterul imperfect al coeziunii sale interne va deveni evident.

Succesul imediat al acestei formule a devenit oricum vizibil la alegerile locale din 1992, când Convenţia câştigă spectaculos primăriile marilor oraşe, în frunte cu Bucureştii. În consecinţă, CDR prezintă liste comune pentru alegerile parlamentare şi un candidat unic pentru alegerea de preşedinte, chiar dacă PNL, în mod surprinzător, se retrage din CDR imediat după alegerile locale; o aripă disidentă constituie imediat PNL-CD, care rămâne fidelă construcţiei comune.

În iunie 1992, un consiliu de Mari Electori ai tuturor organizaţiilor membre ale CDR dezbate toate posibilele candidaturi – se înscriseseră în competiţie Emil Constantinescu (Alianţa Civică), Sergiu Cunescu (PSDR), Nicolae Manolescu (PAC), Ion Raţiu (PNŢCD), Nicu Stăncescu (PUD) – şi îl desemnează drept candidat unic al Convenţiei pe Emil Constantinescu, profesor de mineralogie, rectorul recent ales al Universităţii din Bucureşti, unul dintre cei mai activi iniţiatori ai Solidarităţii Universitare şi ai Alianţei Civice.

Jurist prin formaţia sa iniţială, Constantinescu renunţase repede la exerciţiul unei profesii subordonate în asemenea măsură politicului încât îşi pierduse orice demnitate, şi se consacrase geologiei, ilustrându-se prin publicaţii şi cercetări de cel mai înalt nivel în domeniul mineralogiei. Desemnarea lui drept candidat unic al Opoziţiei în alegerile prezidenţiale a marcat un moment de maturitate în strategia CDR şi în particular a PNŢCD. Această opţiune era în acelaşi timp recunoaşterea capacităţii mediilor academice

de a furniza personalităţi politice la vârf, ca şi a rolului esenţial al asociaţiilor civice – Constantinescu nu făcea parte din niciun partid, provenea din Alianţa Civică – cum reprezenta şi un refuz implicit al oricărui program revanşard, câtă vreme candidatul Convenţiei fusese unul dintre cei aproape 4 milioane de simpli membri ai PCR (asemeni celor mai mulţi universitari înainte de 1989).

În ciuda a tot ce au afirmat detractorii săi, în frunte cu Ion Iliescu, care a minţit şi în acest punct în repetate rânduri, cu o obstinaţie demnă de o cauză mai bună, Constantinescu nu fusese însă niciodată activist al acestui partid şi nu jucase niciun rol în politicile universitare dinainte de revoluţie. Tocmai de aceea, încă din ianuarie 1990, colegii şi studenţii îl vor alege prorector şi, în 1992, rector al Universităţii din Bucureşti. Susţinerea pe care atât autorii Proclamaţiei de la Timişoara, conducerea Alianţei Civice şi a Solidarităţii Universitare, cât şi Corneliu Coposu, cel care simboliza refuzul oricărei tranzacţii cu regimul comunist, i-au acordat-o lui Emil Constantinescu a contribuit într-o măsură importantă la scoaterea Opoziţiei din ghetoul politic în care risca să fie îngrădită.

De altfel, desemnarea rectorului celei mai importante universităţi din România drept candidat al Opoziţiei unite a adăugat prestigiului politic crescând al CDR şi prestigiul intelectual şi instituţional al mediului academic. Sub acest aspect, Emil Constantinescu nu era singurul candidat interesant. Reputatul critic literar Nicolae Manolescu, devenit din 1991 preşedinte al unui partid nou creat pe baza structurilor Alianţei Civice – Partidul Alianţei Civice (PAC) – îşi exprimase de timpuriu dorinţa de a fi desemnat drept candidat unic al Convenţiei, dar se grăbise să o facă fără a se asigura de susţinerea celorlalte formaţii din CDR, şi în mod special a PNŢCD. Beneficiar al unei remarcabile notorietăţi mai ales ca redactor şef al celei mai reputate reviste de cultură din ultimii 20 de ani, „România Literară", Manolescu era, în ciuda inteligenţei şi talentului său incon-

testabil, destul de naiv sub aspect politic. Afişa manierisme literare uneori păgubitoare – ca atunci când declarase că, şi dacă va fi ales, îşi va continua opera de istoric literar dispărând din spaţiul public în fiecare week-end – şi părea că ignoră faptul că preşedinţia unui partid politic de mare succes, creat prin scindarea Alianţei Civice, reprezenta nu numai un motiv de neîncredere din partea AC, ci şi un risc pentru celelalte partide, care erau astfel aduse să se opună candidaturii sale pentru preşedinţia ţării.

În competiţia din iunie 1992, majoritatea Marilor Electori ai CDR l-a desemnat, după dezbateri intense, pe Emil Constantinescu. Dar o anumită formă, latentă sau patentă, de neîncredere din partea celor care puteau părea la prima vedere aliaţii săi naturali, intelectualii, avea să rămână activă, ca şi neîncrederea militanţilor din partidele membre ale CDR, care nu-l percepeau ca „de-al lor".

Cu toate acestea, în cursul campaniei care a urmat, ca şi în anii următori, Constantinescu a dovedit că alegerea din 1992 a fost judicioasă. A înfruntat cu energie şi inteligenţă constrângerile unei campanii electorale dificile, la care participa pentru prima dată; a dobândit o statură politică tot mai solidă, atât în polemica cu adversarii cât şi în lărgirea considerabilă a contactelor în străinătate, şi mai ales în definirea unei strategii politice clare şi coerente a CDR.

Spre surprinderea lui Ion Iliescu, Constantinescu a izbutit după doar două luni de campanie să spargă majoritatea absolută, de 85%, de care beneficiase preşedintele ales în 1990, obligat acum să intre în turul doi, la care candidatul CDR obţinea 38% din voturi. Ales preşedinte al Convenţiei la finele anului 1992, Constantinescu a reuşit să sporească semnificativ coerenţa şi forţa de reacţie a CDR în cei patru ani de opoziţie, depăşind convulsiile inerente ale acestei compozite alianţe cu geometrie variabilă, mai ales după dispariţia lui Corneliu Coposu în octombrie 1995.

La începutul lui 1995, una dintre aceste decizii marchează depăşirea unui nou prag politic de către CDR.

După alegerile din 1992, partidul lui Ion Iliescu nu mai dispunea de o majoritate absolută în Parlament. Imediat după încheierea alegerilor, Iliescu i-ar fi propus lui Coposu şi PNŢCD participarea la guvernare, dar, când venerabilul lider al PNŢCD a răspuns cerând pentru partidul său Justiţia şi Internele, Iliescu a întrerupt brusc negocierile, dovedind că nu avea în vedere decât o alianţă formală cu ţărăniştii şi mai ales spargerea CDR. Astfel, FDSN formase singur guvernul, condus de Nicolae Văcăroiu, un funcţionar de rang înalt al Ministerului de Finanţe, apropiat al lui Corneliu Vadim Tudor. În schimbul unor poziţii oficiale nu foarte vizibile, cele două partide naţionaliste, PUNR şi PRM, ca şi minusculul Partid Socialist condus de Ilie Verdeţ, fostul Prim Ministru al lui Ceauşescu, au acordat susţinere parlamentară guvernului FDSN.

Doi ani mai târziu însă, această colaborare parlamentară s-a dovedit insuficientă şi au început să se vehiculeze ştiri despre o coaliţie formalizată de guvernare între partidul lui Iliescu şi cele trei partide nostalgice. Atunci, în numele CDR, Constantinescu i-a propus preşedintelui Iliescu o recompunere radicală a majorităţii parlamentare: CDR se angaja să susţină un nou guvern FDSN, cu singura condiţie a renunţării la colaborarea cu partidele naţional-comuniste. Constant în ura sa faţă de partidele istorice, Iliescu refuză, şi prezidează, dimpotrivă, constituirea alianţei de guvernare dintre propriul lui partid, FDSN, partidele naţionaliste, PUNR şi PRM, şi PS Verdeţ – o coaliţie repede denumită de presă „patrulaterul roşu".

Această decizie politică evidenţia natura profund reacţionară a regimului Iliescu şi anula practic orice demers de apropiere între România şi democraţiile occidentale. Multiplicarea semnelor exterioare ale dorinţei de integrare europeană – cum a fost Declaraţia de la Snagov din 1995 – sau chiar euro-atlantică, aparent manifestă în precipitarea României de a semna înaintea tuturor celorlalte state Parte-

neriatul pentru Pace, îşi vădeau astfel lipsa de substanţă, şi puneau în lumină caracterul duplicitar al politicii internaţionale a regimului Iliescu.

Iniţiativa CDR nu a avut urmări directe. Ea a poziţionat însă pentru prima dată Convenţia ca actor politic major şi ca alternativă politică substanţială în faţa alianţei dintre partidul prezidenţial şi naţional-comunişti. În acest context, „patrulaterul roşu" nu mai putea fi prezentat drept o necesitate politică inevitabilă, şi apărea în adevărata sa esenţă, de alegere deliberată a preşedintelui Iliescu şi a liderilor FDSN, care au preferat unei alianţe cu partidele democratice din Opoziţie colaborarea cu forţele politice reziduale ale regimului comunist. Atât în perspectiva alegerilor din 1996, cât şi în raport cu opinia internaţională, acestă clarificare a poziţiilor se va dovedi foarte importantă.

Un alt episod cu consecinţe importante a fost cel legat de protestul CDR, pe care o mare parte a opiniei publice l-a susţinut cu vehemenţă, în legătură cu tentativa de parafare a tratatului politic cu Federaţia Rusă, din primăvara lui 1996. Negocierile se desfăşuraseră cu o discreţie mai mult decât suspectă, astfel că românii le-au descoperit abia când s-a anunţat vizita la Bucureşti a lui Evghenii Primakov, atunci Ministru de Externe al Federaţiei Ruse. Atunci s-a aflat şi că tratatul reproducea aproape identic textul din 1991, semnat de Iliescu la Moscova dar niciodată ratificat[75]. Nici textul din 1996 nu conţinea vreo referire critică la raptul teritorial din 1940 sau la confiscarea tezaurului României de către autorităţile Rusiei sovietice; el conţinea în schimb

[75] Acest tratat relua de fapt aproape fără modificări prevederile tratatelor anterioare, din vremea lui Dej şi apoi Ceauşescu; semnat la Moscova în 1991 de Gorbaciov şi Iliescu, tratatul a întîrziat să fie ratificat în Parlamentul României, iar implozia URSS după puciul din august 1991 a făcut ca tratatul să fie caduc; diplomaţii ruşi au refuzat însă tot timpul, pînă în 2003, cînd în fine s-a încheiat un nou tratat, să ia măcar în discuţie o altă formă a documentului înafara celei pe care Primakov nu izbutise să o parafeze.

acel articol care obliga ca fiecare dintre părţile contractante să ceară aprobarea celeilalte pentru orice alianţă politică sau militară pe care ar proiecta-o, ceea ce însemna, în fapt, că România nu ar fi putut adera nici măcar la UE, ca să nu mai vorbim de NATO, fără acordul Federaţiei Ruse. Într-o declaraţie de presă extrem de severă, preşedintele CDR a denunţat termenii tratatului, care escamota întregul contencios istoric al raporturilor României cu Rusia şi lua ca ostatec politica de alianţe a statului român. Reacţia societăţii româneşti a fost atât de promptă, încât Iliescu, în prag de alegeri, nu a îndrăznit să o înfrunte, astfel că Primakov a plecat fără să fi parafat nimic.

Această victorie a CDR, în preajma unei perioade electorale decisive, a deschis calea înfrângerii lui Ion Iliescu. La 3 noiembrie 1996, CDR câştiga o fragilă majoritate în parlament (30,17% din voturi la Cameră şi 30,70 % la Senat), dar, la 17 noiembrie, la al doilea tur de scrutin, Emil Constantinescu devenea Preşedinte al României, cu 7.057.906 (54%) voturi. După mai bine de 60 de ani, se realiza astfel prima alternanţă democratică la putere. Victoria în alegerile prezidenţiale consolida rezultatul de la parlament, permiţând CDR să devină partenerul principal al unei coaliţii politice care regrupa toate forţele opoziţiei anti-Iliescu: Uniunea Social-Democrată – formată din Partidul Democrat-FSN al lui Petre Roman şi PSDR condus de Sergiu Cunescu – şi UDMR, cu susţinerea grupului de deputaţi ai minorităţilor altele decât maghiarii.

Această coaliţie a izbutit să rămână la guvernare în toţi cei patru ani de mandat, supravieţuind unor crize majore – două crize guvernamentale, din care au rezultat trei guverne succesive: În 1996-1997 Victor Ciorbea a fost prim ministru; în 1998-1999 i-a urmat Radu Vasile – ambii din PNŢCD; în ultimele zile ale lui 1999 o nouă criză de guvern îl aduce ca premier pe Mugur Isarescu, Guvernatorul Băncii Naţionale, un economist fără afiliere de partid, dar care conduce un guvern politic al aceleiaşi

coaliții formate în 1996, până la alegerile din toamna lui 2000. Mai mult, coaliția a rezistat chiar și în fața marilor confruntări politice care au culminat cu o nouă tentativă de mineriadă în ianuarie/februarie 1999.

Norocul și nenorocul Convenției Democratice din România

Pe calea dobândirii unei identități democratice a României, anii 1996-2000 se dovedesc a fi fost decisivi. Acest fapt, evident la orice analiză lucidă, este recunoscut de cei mai importanți actori politici internaționali ai acelei perioade: Președintele SUA, Bill Clinton, ca și dna Albright sau Papa Ioan Paul II, Tony Blair sau Jacques Chirac și Helmuth Kohl, Vaclav Havel, Viktor Orban sau Mihail Gorbaciov, ca să nu-i citãm decât pe cei mai vizibili, au exprimat în diferite forme această convingere în cei 10 ani care s-au scurs de la încheierea acestei etape. Aceeași idee a fost afirmată de actori colectivi de mare importanță, în frunte cu Comisia Europeană și rapoartele anuale ale acesteia, care subliniau explicit ideea că reforma reală în România a început odată cu instalarea unor noi forțe politice în fruntea țării, în 1996. Cu toate acestea, în opinia publică, și chiar în zonele cele mai active ale militanților CDR, acest episod este perceput ca un eșec dureros. O asemenea contradicție impune explicații.

Așa cum am mai spus, binomul violență fizică/ dezinformare, pe care FSN îl pusese în funcție încă din 1990, mai ales contra partidelor istorice, dar și contra tuturor aliaților acestora, a avut drept urmare transformarea luptei politice în opoziție etică ireductibilă. Angajamentul politic de partea Opoziției devenise astfel expresia unei adevărate asceze morale, la care trimitea și discursul anti-comunist al PNȚCD, cât și ideologia Alianței Civice, care nu încetează să susțină că membrii săi nu acceptă să

participe la exercițiul puterii, oricât de democratic ar fi acesta, dar care își arogă dreptul de a cauționa sau, dimpotrivă, de a condamna moral orice putere în exercițiu.

Pe de altă parte, opinia publică vedea în CDR, cum spuneam, un bloc politic a cărui unitate o măsura prin prisma monolitismului afișat decenii de-a rândul de partidul unic; mai mult, această exigență irealizabilă s-a transferat în parte măcar asupra tuturor componentelor coaliției de guvernare instalate la putere în 1996. Or, partidele componente ale CDR nu acceptaseră altă formulă înafara alianței electorale tocmai fiindcă nu renunțaseră nicio clipă la autonomia, adesea centrifugă, a propriilor lor agende. Încă și mai mult, alianța constituită în vederea turului doi al alegerilor prezidențiale, și care devenise coaliție de guvernare după victoria lui Emil Constantinescu și datorită acesteia, grupa formații politice foarte diferite: pentru a da un singur exemplu, USD susținea atât programele de reformă economică, cât și principiile integrării europene și euro-atlantice, dar refuza explicit orice măsuri reparatorii, de la restituirea proprietăților abuziv confiscate de regimul comunist la Legea lustrației. UDMR promova restituirile doar în măsura în care acestea îi puteau avantaja pe maghiari (încercând, de exemplu, să urce în timp până în perioada interbelică), dar nu se grăbea să susțină lustrația, fiindcă se constituise de la bun început ca uniune a tuturor maghiarilor, și deci avea lustrabilii săi.

Cumulate, iluziile care prezidaseă victoria CDR în alegeri au provocat o dezamăgire pe măsură în clipa în care Convenția a ajuns la putere. Visul unei victorii zdrobitoare nu voia să ia în considerare faptul că, în Parlament, CDR în întregul său nu controla decît ceva mai multe voturi decât PDSR, noul nume pe care îl adoptase partidul lui Iliescu, și că, fără voturile aliaților din turul doi al prezidențialelor, guvernul nu putea promova nici măcar o lege ordinară, ca să nu mai vorbim de cele organice. Încă din primele săptămâni după instalarea noului guvern, nucleul dur al

electoratului CDR – avid de schimbări radicale, instantanee şi spectaculoase, dar din principiu neîncrezător faţă de statul cu care se înfruntaseră atâta vreme – refuză să creadă că mai e ceva de negociat cu partidele aflate acum în opoziţie, sau chiar cu partenerii de coaliţie, şi îşi clamează dezamăgirea cu tot atâta vehemenţă cu câtă se opusese FSN până atunci. În clipa chiar în care a constatat că exerciţiul puterii nu era o asceză morală, că eroii săi erau cât se poate de umani, de fapt, şi că, oricum, lumea nu se schimba în jurul lor de azi pe mâine, acest nucleu dur a fost cel dintâi care a deschis ostilităţile cu propria guvernare. Evident, opoziţia nu a pregetat să urmeze aceeaşi cale, dar încă de pe acum, o evaluare mai echilibrată a faptelor a devenit foarte dificilă.

Tot mai izolat în efortul său de corectare a deficitului de autoritate al legii şi instituţiilor, preşedintele Constantinescu a pierdut treptat susţinerea propriului electorat, în mare măsură moştenitor al unei culturi politice a rezistenţei contra statului – la limită, o cultură a subversiei – nerăbdător şi dezamăgit de rezerva care părea excesiv de legalistă a preşedintelui. În locul eroului salvator, pe alocurea chiar un fel de haiduc, pe care îl visau, ei descopereau un jurist atent la forme, la echilbrele de putere şi la proceduri: o neînţelegere de neiertat, pe care Constantinescu o plăteşte şi azi.

Chiar dacă, în primii ani ai mandatului Constantinescu, suporterii CDR erau mândri de ecoul internaţional al noii administraţii, pe plan intern rămâneau câteva puncte dureroase în care cei mai mulţi doreau o soluţie rapidă şi tranşantă, indiferenţi la faptul că tocmai în aceste puncte nu exista un consens la nivelul coaliţiei de guvernare. Împreună cu problema restituirii proprietăţilor, tema cea mai acut percepută era cea a lustraţiei, aşa cum fusese ea legiferată în alte state post-comuniste, şi în special în Republica Cehă. Lustraţia fusese cea mai sonoră revendicare a Proclamaţiei de la Timişoara, reluată de Piaţa

Universităţii, dar coaliţia din 1996 nu îşi asumase acest obiectiv, fiindcă şi PD, şi UDMR, aveau propriii lustrabili în poziţii importante din partidele respective. Proiectul de lege depus în numele PNŢCD de George Şerban, unul dintre autorii Proclamaţiei de la Timişoara şi cel care o citise în Piaţa Operei la 11 martie 1990, nu a ajuns să fie dezbătut în Parlament, cu atât mai mult cu cât autorul ei principal a fost răpus de o criză cardiacă câteva luni mai târziu.

Indiferent de dificultăţile deseori insurmontabile ale legiferării, Preşedintele Constantinescu a fost primul şef de stat român care a condamnat comunismul, şi asta încă din 1997, când a cerut iertare în numele statului pe care acum îl reprezenta, tuturor victimelor represiunii anticomuniste, într-un mesaj pe care l-a adresat întrunirii foştilor deţinuţi politici de la Memorialul de la Sighet. Cu acest prilej, el solicită Parlamentului României să adopte măsurile reparatorii necesare care decurgeau din această condamnare. Din nefericire, în Parlament nu s-a reunit niciodată în acei ani o majoritate care să dea curs acestei solicitări a Preşedintelui Constantinescu, uitată ulterior cu o deliberare demnă de o cauză mai bună. La fel s-a întâmplat de altfel şi în cazul victimelor Holocaustului, cărora, simbolic, preşedintele le-a cerut iarăşi cel dintâi iertare în numele statului român, atât în ţară, adresându-se Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România, cât şi în context internaţional, la Memorialele Holocaustului de la Washington şi Ierusalim, dar nici în acest caz Parlamentul nu a dus mai departe aceste iniţiative.

Alături de proiectul de lege a lustraţiei, se depune la Parlament şi un alt proiect, iniţiat de senatorul PNŢCD Constantin Ticu Dumitrescu, pentru deconspirarea Securităţii, prevăzând crearea unui Consiliu Naţional pentru studierea arhivelor fostei poliţii politice, după modelul instituţiilor similare din Germania şi Polonia. Dacă lustraţia a fost

„uitată" după dispariția lui George Șerban[76], legea de constituire a Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor fostei Securități (CNSAS) și a Colegiului acestuia a fost adoptată, după nesfârșite dezbateri și cu amendamente care i-au îngrădit considerabil efectele, abia în 2000.

Refuzând să accepte faptul că victoria din 1996 fusese decisivă, dar parțială, și nu un triumf absolut, nucleul dur al partizanilor CDR, nerăbdător și radical, s-a desprins repede de realitățile unei puteri care era obligată să negocieze fiecare pas spre reformă. De cealaltă parte, electoratul care votase mai degrabă conjunctural cu Emil Constantinescu în turul 2 din 1996, și care nu ar fi susținut niciodată măsurile radical anti-comuniste pe care le așteptau susținătorii fervenți al Convenției, nu avea cum să aplaude rezerva CDR în a îndeplini acele puncte din programul electoral la care acest electorat de ultimă oră nu aderase niciodată; în schimb, scăderea nivelului de trai și inflația brutală care au urmat primelor măsuri radicale de reformă economică, tensiunile adesea stridente, masiv puse în scenă de presă, din sânul unei coaliții compozite, a cărei funcționare șoca opinia publică, obișnuită cu monolitismul de fațadă al partidului unic, destrămau brutal și cotidian iluzia unei puteri solidare, angelice și pure – imaginea care câștigase de fapt alegerile din 1996 și care avea să le piardă dramatic pe cele din 2000.

Pe de altă parte, unul dintre motivele determinante ale votului din noiembrie 1996 fusese dorința de integrare euro-

[76] Una dintre acuzele cele mai tenace aduse președintelui Constantinescu se bazează, ca și în alte cazuri, pe o confuzie generată și întreținută activ de mass media: într-o conferință adresată Societății Timișoara, în 1997, Constantinescu declara că, de vreme ce CDR a reușit să câștige alegerile chiar și fără o Lege a lustrației, are acum datoria de a guverna atît de bine încît, și fără lustrație, fosta nomenclatură să fie scoasă din jocul politic. Interpretată imediat ca o simplă renunțare la lustrație, această temă a devenit un cap de acuzare a președintelui în fața celor mai hotărîți susținători ai CDR.

peană şi euro-atlantică a majorităţii cetăţenilor României (fără prea mare deosebire între cele două organizaţii, NATO şi UE, în fapt foarte deosebite între ele). Or, din acest punct de vedere, episodul *summit*-ului de la Madrid, aşteptat cu o înfrigurare poate excesivă în România, s-a tradus în prima atestare oficială a şanselor României de a deveni membru NATO într-un viitor previzibil, dar totodată în amânarea oricărei decizii majore cu privire la relaţia NATO cu sud-estul Europei, de vreme ce şi Slovenia intra – după România – pe „lista de aşteptare". Speranţa unei integrări imediate mobilizase însă în asemenea măsură opinia publică încât decizia de la Madrid a provocat o deziluzie generală, compensată doar superficial de vizita triumfală a preşedintelui Clinton la Bucureşti şi de lansarea Parteneriatului Strategic cu SUA, a cărui semnificaţie nu a fost clar sezisată de presă, şi, în consecinţă, nici de opinia publică.

Dezamăgirea în faţa a ceea ce era perceput ca un eşec, mai ales în contrast cu nivelul de aşteptare excesiv care precedase decizia din iulie 1997, se instalează subrepticios pentru a exploda în 1999. Atunci, declaraţia preşedintelui Constantinescu cu privire la caracterul „necesar şi legitim" al intervenţiei NATO şi UE în Balcani şi deciziile politice care decurgeau de aici au provocat o opoziţie populară masivă şi o pierdere de popularitate pe măsură: Emil Constantinescu a pierdut atunci mai mult de 20 de puncte în sondaje, şi nu şi-a mai revenit în anul care a urmat, în ciuda succeselor notabile în integrare, şi mai ales a invitării României la negocierile de aderare în UE în decembrie 1999.

Cu excepţia câtorva, foarte puţini, publicişti şi intelectuali de bine meritat prestigiu, ca Alina Mungiu, mass media a minimalizat cu o duşmănoasă deliberare decizia UE de la Helsinki, această victorie cu adevărat istorică a României, care încheia cu succes un proces de integrare început încă în anii Revoluţiilor de la 1848. Conştientă de impactul pozitiv pe care această decizie îl va avea asupra

opiniei publice, mai ales prin consecințele ei imediate, în primul rând prin eliminarea României din lista neagră a vizelor de intrare în UE, presa ostilă președintelui Constantinescu nu numai că nu se referă la acest subiect, dar chiar falsifică grosolan faptele, pretinzând că oficialii UE ar fi declarat la Helsinki că nu există nicio contradicție între negocieri și prezența României pe această listă neagră, când de fapt Bodo Hombach, atunci responsabil cu lărgirea Uniunii, declarase exact contrariul. De altfel, peste doar câteva luni, Comisia Europeană declară că România nu mai figurează printre statele care au nevoie de formalități restrictive, și că românii vor circula liber în UE îndată ce rezolvă problema securității la granițe (în special în sud și est). Această declarație este și ea sistematic minimizată în contextul iminenței alegerilor din toamna lui 2000.

De altfel, nerăbdarea societății românești, exasperată de decalaje pe care nu le considera importante, dar care se vădeau a fi piedici importante în calea acceptării României în concertul european; nerăbdarea, înainte de toate, a electoratului CDR, a fost instrumentalizată cu un remarcabil talent de mediile ostile Convenției. Nenumărate complicități între mass media și foștii stăpâni absoluți ai României, vizibile mai ales prin ecourile în presă ale evenimentelor din 1999, au adus o contribuție importantă atât la sporirea ostilității opiniei publice ân general, cât și la descurajarea dramatică a militanților CDR. Sondaje de opinie dirijate – cum au fost, de exemplu, cele din care rezulta că Emil Constantinescu ar fi fost cel mai bogat om din România, sau șeful de stat care ar fi făcut cel mai mult rău țării sale, cu mult mai mult decât Ceaușescu – îl transformă pe președinte într-un personaj de-a dreptul nociv. PNȚCD, victima a două sciziuni succesive, provocate de cei doi prim miniștri demisionari, devine teatrul unei crize politice din care nici azi nu s-a refăcut. Constantinescu, a cărui politică nu o apăraseră niciodată, le părea a fi mai degrabă o piedică suplimentară, chiar dacă, după alegerile din 2000, au transferat asupra deciziei

acestuia de a nu mai candida pentru al doilea mandat întreaga vină a propriului eşec, şi mai ales a faptului că, împreună cu aliaţii săi din CDR 2000, PNŢCD nu a reuşit să treacă pragul intrării în parlament. Partidul Naţional Liberal încearcă să se salveze pe cont propriu negociind în secret cu Adrian Năstase şi dă astfel lovitura de graţie Convenţiei Democrate din România: conform cu declaraţiile ulterioare explicite ale lui Valeriu Stoica, conducerea PNL şi el personal nu au pregetat să-l trădeze pe Emil Constantinescu în schimbul unei relative indulgenţe din partea PSD. Liberalii izbutesc să obţină o prezenţă modestă în parlamentul din 2000-2004, dar îşi periclitează identitatea politică prin susţinerea guvernului PSD şi prin alegerea drept preşedinte al Partidului a unui colaborator apropiat al lui Ion Iliescu, Theodor Stolojan.

În ciuda acestor mari confuzii, care grevează şi azi asupra imaginii anilor politici 1996-2000; în ciuda erorilor şi imperfecţiunilor pe care nu le-a putut evita o guvernare încredinţată de electorat pentru prima dată, după mai bine de cinci decenii de dictatură comunistă, unei majorităţi care nu avea tarele fostei nomenclaturi, dar nu avea nici experienţa acesteia în gestionarea puterii, cei patru ani ai mandatului Constantinescu au adus cu ei progrese esenţiale pentru România.

Desigur, pentru cei care visau o nouă ediţie, mult sporită, a revoluţiei ratate în 1989, pentru cei care aşteptau ca victoria CDR în alegeri să producă instantaneu o răsturnare radicală a situaţiei şi să anuleze pe loc consecinţele a aproape 60 de ani de dictatură comunistă şi de absenţă a democraţiei, prima alternanţă la putere de după 1989 poate părea un eşec. Într-o perspectivă mai puţin febrilă însă, priorităţile programului politic din 1996, aşa cum au fost ele adoptate de coaliţia de guvernare, au fost nu doar îndeplinite, ci şi, în anumite puncte foarte importante, depăşite. Administraţia Constantinescu a fost cea care a pus bazele integrării europene şi euroatlantice a României, atât prin

fermitatea deciziilor de politică internațională, prin dovada peremptorie a capacității de a genera securitate, cât și prin angajamentul autentic și consecvent în reformarea economiei și societății românești. Procesul de democratizare a devenit astfel ireversibil, și înfrângerea partidelor din fosta Convenție Democratică în alegerile din 2000 nu a mai putut să schimbe radical victoriile dobândite în cei patru ani de guvernare democratică a României.

Problema minorităților

Confruntările violente din 1990 au fost percepute diferențiat înafara României: când a fost vorba de Târgu-Mureș, a fost aproape unanim incriminat naționalismul românilor, în vreme ce, în privința invaziei minerilor, o explicație la fel de comodă lipsea, așa încât s-a înregistrat doar acest ciudat oxymoron al unei „rebeliuni organizate de instituțiile statului", ale cărei mecanisme și rațiuni nu au făcut obiectul unei reflecții suficient de atente. Prea puțini dintre comentatori au înțeles cum a funcționat, în ambele cazuri, național-comunismul.

În cazul violențelor de la Târgu-Mureș, oricum, șabloanele simplificatoare au funcționat ca și în alte cazuri contemporane, într-o combinație între tema „ciocnirii civilizațiilor" lansată de Huntington și ideea conflictelor înghețate: naționalismul românesc persecuta o minoritate etno-culturală puternic susținută în Occident. Punctul meu personal de vedere e mult mai nuanțat, dar, în imaginarul politic al acelor ani, aceste clișee sunt atât de bine fixate, de-o parte și de alta, încât nu am cum să explic aici ce cred eu că s-a întâmplat de fapt în martie 1990. Fapt este însă că, din această simplificată mitologie, a rezultat pe de-o parte veșnica insatisfacție a acelora dintre maghiari care sperau în 1990 la o soluție radicală – anularea Tratatului de la Versailles – și pe de alta o anume nepăsare a opiniei publice

majoritare din România faţă de soluţionarea durabilă a problemei minorităţilor odată cu cooptarea UDMR la guvernare, în noiembrie/decembrie 1996.

Chiar dacă noua constituţie din 1991, ca şi tratatul politic de bază între România şi Ungaria, încheiat în septembrie 1996, acordau minorităţii maghiare un statut şi drepturi conforme cu normele Consiliului Europei, încrederea minoritarilor, şi mai ales a maghiarilor, în FSN şi în succesivele sale avataruri era foarte limitată. Ion Iliescu şi susţinătorii lui arborau la suprafaţă un idiom democratic şi european, dar în discursul intern foloseau din plin retorica naţional-comunistă, şi, mai grav, în raporturile politice concrete cu minoritatea maghiară, refuzau sistematic aplicarea cu bună credinţă a principiilor pe care le acceptaseră de formă. Minoritarii maghiari, al căror grad superior de structurare politică şi de consecvenţă în urmărirea propriilor scopuri era flagrant, îşi pierduseră orice încredere în FDSN/PDSR, aşa că, în 1995, când acesta oficializase alianţa cu PUNR şi PRM, campionii invectivei anti-maghiare, situaţia se agravase în asemenea măsură încât Consiliul Europei, unde delegaţia maghiară era foarte activă, a făcut din contenciosul româno-maghiar o problemă internaţională, şi din soluţionarea acestui contencios o condiţie *sine qua non* a integrării europene şi euro-atlantice a României.

Odată cu alianţa lui Constantinescu cu UDMR din turul 2 al alegerilor prezidenţiale, cu constituirea coaliţiei majoritare şi a guvernului cu participarea UDMR, în decembrie 1996, soluţia politică a unui conflict care îngrijorase întreaga comunitate internaţională a devenit operantă. În momentul în care victoria lui Emil Constantinescu a fost anunţată, o declaraţie oficială a autorităţilor de la Budapesta anunţa că reconcilierea istorică dintre Ungaria şi România s-a realizat. Consiliul Europei a renunţat imediat la monitorizarea României, şi perspectivele de integrare ale

țării noastre în structurile europene și euro-atlantice au devenit în fine reale.

CDR avea încă din 1990-1991 experiența conlucrării politice și civice cu organizațiile maghiare, un limbaj comun și un consens fundamental asupra principiilor de bază ale unei democrații pe care să o construiască împreună cu minoritățile. Fără a fi o idilă, colaborarea CDR și UDMR a fost esențială în limitarea deficitului democratic din România. Astăzi, după aproape 15 ani de prezență a UDMR în sfera puterii, toate acestea pot părea banale, dar în 1997, când președinții român și maghiar, Constantinescu și Göncz, străbăteau împreună Transilvania, unde erau primiți pretutindeni cu un călduros entuziasm „bilingv", importanța acestor gesturi politice era mult mai evidentă.

Din acel moment, Ungaria a devenit un partizan foarte activ și elocvent al integrării României, atât în NATO, cât și în UE. În plin conflict în Kosovo, președintele SUA cita modelul românesc de rezolvare politică a raporturilor dintre majoritate și minorități, în contrast cu dramatica situație din Balcanii de Vest: România nu mai era o problemă, România era soluția.

Ca parte a arcului guvernamental, UDMR a dovedit de altfel capacitatea sa de a fi un partener corect al colegilor de guvernare, competența reprezentanților săi și caracterul moderat, cel mai adesea chiar inofensiv, al revendicărilor sale, și asta nu doar la nivelul administrației centrale, ci și pe plan local. Pe de altă parte, nici majoritarii nu au avut motive de protest, și au acceptat în genere fără resentimente atât faimoasele „plăcuțe bilingve" cu numele de străzi și localități în ambele limbi, cât și alte semne exterioare ale noului statut al minoritarilor. Asta nu i-a împiedicat pe reprezentanții la vârf ai discursului anti-maghiar din PRM și PUNR, dar și pe liderii PDSR, în frunte cu Ion Iliescu și Adrian Năstase, să denunțe cu patos „complotul" Occidentului contra integrității României.

Era pentru prima dată în istorie când cele două state, Ungaria şi România – şi, încă şi mai important, cele două popoare – se regăseau în aceeaşi tabără. Reconcilierea istorică între România şi Ungaria, între maghiari şi români, a îndepărtat pe termen lung de Europa Centrală riscurile „balcanzării", fără să afecteze în vreun fel nici integritatea teritorială sau suveranitatea statelor din regiune, nici soliditatea tratatelor internaţionale pertinente.

Moştenind dividendele acestei operaţii de mare risc întreprinse cu temeritate şi consecvenţă de administraţia Constantinescu, toate guvernele care i-au urmat au uitat de retorica „patriei în pericol" şi şi-au asociat într-o formă sau alta UDMR la guvernare, cu unica eclipsă a anului 2009, provocată de considerente strict conjuncturale, legate de campania pentru alegerile prezidenţiale: în 2010, UDMR a revenit în majoritatea guvernamentală.

România şi contextul regional

Reconcilierea româno-maghiară se situa de fapt în centrul unui proiect strategic de anvergură situat la confluenţa dintre politicile interne de consolidare a structurilor democratice de putere şi acţiunile perseverente de integrare europeană şi euro-atlantică; un proiect strategic pe care preşedintele Constantinescu personal l-a inaugurat imediat după alegeri şi l-a dezvoltat cu consecvenţă în toţi cei patru ani de mandat. Dincolo chiar de voinţa de integrare, politica regională a României între 1996 şi 2000 a reuşit să pună capăt primejdioasei izolări provocate de administraţia Iliescu. Răceala, dacă nu şi mai rău, în relaţiile cu Ungaria şi lipsa de încredere pe care o inspira echipa Iliescu guvernelor democratice din Polonia şi Cehia se tradusese, din partea României, printr-o căutare febrilă a alternativelor în raport cu un angajament clar de partea Occidentului, pe care puterea de la Bucureşti îl evita de fapt, chiar dacă nu şi declarativ. Chiar iniţiative interesante, cum a fost cea a

cooperării la Marea Neagră, au fost sărăcite de substanță prin tratarea lor ca înlocuitor al integrării europene. Tratatul politic cu Iugoslavia lui Milosevici, încheiat în grabă a doua zi după acordurile de la Dayton, sau concertarea – până la urmă eșuată – cu Slovacia lui Meciar pentru sabotarea planului Balladur, nu aveau cum să consolideze perspectivele de integrare a României. La est, România recunoscuse cu promptitudine independența Republicii Moldova și a Ucrainei, dar, mai ales în privința acesteia din urmă, era departe încă de construcția unei veritabile antante. Președintele Iliescu era în prea mare măsură preocupat de încheierea tratatului de bază cu Moscova pentru a progresa cu adevărat în relațiile cu fostele republici sovietice.

Noua administrație din 1996 avea cu totul altă viziune a spațiului sud-est și est european: încă din discursul său de inaugurare, rostit în Parlament la 29 noiembrie 1996, apoi, pe 2 decembrie, prin participarea la reuniunea la vârf a OSCE de la Lisabona, Emil Constantinescu a afirmat explicit voința României de a construi și dezvolta o rețea de relații cordiale cu toate democrațiile noi și restaurate din Europa Centrală și de Sud-Est, precum și cu Ucraina. Această politică de bună vecinătate, urmărită cu asiduitate în tot mandatul președintelui Constantinescu, s-a situat din primul moment într-o logică a complementarității față de politicile de integrare europeană și euro-atlantică.

Înțelegând prea bine că România trebuia să confirme statutul său de furnizor de securitate pentru a putea intra în clubul statelor democratice europene, politica regională a noii administrații a procedat rapid, ca pandant la reconcilierea cu Ungaria, către normalizarea relațiilor cu Ucraina. La începutul lui iulie 1997, depășind toate rezervele interne încă foarte vii în ambele țări, președinții Constantinescu și Kucima semnau la Neptun tratatul politic de bază între România și Ucraina. Tot din primele luni de mandat, relațiile consolidate cu Polonia puneau bazele unui parteneriat menit să ancoreze solid ambele țări, dar și Ucraina, în structurile europene. Împreună cu intensificarea

relaţiilor cu Republica Cehă, cu aderarea României la acordurile de liber schimb în Europa centrală (CEFTA), cu o nouă dinamică a prezenţei româneşti la sud de Dunăre şi în Balcani, dar şi spre nordul continentului, către statele baltice, prezenţa regională a ţării noastre devine încă şi mai pregnantă prin formula novatoare a acordurilor trilaterale – România / Polonia / Ucraina, România / Ucraina / Republica Moldova, România / Bulgaria / Grecia, România / Bulgaria / Turcia. *Trilateralele* (la Departamentul de Stat se organiza un grup de studiu asupra „triunghiurilor lui Constantinescu") s-au dovedit repede a fi un factor de echilibru şi de cooperare regională, bazat pe o logică a câştigului general, *win-win game*, şi au probat eficacitatea lor în controlul tensiunilor şi în favorizarea acţiunilor de cooperare într-o perioadă dintre cele mai dificile pentru estul Europei în ansamblu.

Administraţia Iliescu din 2000-2004 a neglijat dimensiunea regională a politici externe, concentrându-se aproape exclusiv asupra raporturilor României cu Occidentul, în care România nu poate să fie dect un partener minor. În cele două mandate, succesorul acestuia, Traian Băsescu, a schiţat câteva direcţii care reluau proiectul regional iniţiat de Constantinescu, dar a făcut-o, din păcate, fără o viziune strategică. Astfel, adoptarea proiectului american pentru Marea Neagră ca spaţiu de securitate şi de cooperare a rămas, tocmai de aceea, blocat la nivelul discursului, în pofida interesului pe care îl poate prezenta o nouă viziune a spaţiului pontic, atât în sine, ca o zonă de securitate şi de conlucrare la graniţa de est a NATO şi UE, cât şi ca un cap de pod pentru politicile ambelor organizaţii în zona caspică şi în Orientul Apropiat.

Tot astfel, relaţiile cu Ucraina au putut părea iniţial privilegiate, dar au fost brusc pericilitate de declaraţiile preşedintelui României care se dezicea pe neaşteptate, în 2008, în ajunul summit-ului NATO de la Bucureşti, de termenii Tratatului politic de bază dintre ţara noastră şi

Ucraina. Aceleaşi volte imprevizibile au marcat şi raporturile României cu Republica Moldova, în vreme ce alte proiecte regionale importante au rămas uitate. În ansamblu, România nu pare să aibă niciun concept de politică internaţională post-integrare, şi nici măcar capacitatea de a-şi negocia inteligent poziţiile în interiorul UE sau NATO, cu toate că statutul său de graniţă a celor două organizaţii impune o viziune care să-i slujească interesul naţional.

Dureroasa renaştere a statului

Din 1990, datorită alegerilor libere (chiar dacă nu prea corecte, mai ales din cauza manipulărilor media) şi, din 1991, datorită Constituţiei, în pofida distorsiilor acesteia, construcţia statului de drept şi a instituţiilor democratice a putut să înceapă. Cu toate acestea, trei tipuri de obstacole au continuat să îngreuieze acest proiect al unui stat modern, adaptat exigenţelor integrării europene. De bună seamă, una dintre aceste piedici provenea din fondul istoric pe care orice comentator cât de cât familiar cu tradiţia românească îl poate intui: personalizarea excesivă a puterii, şi un îndelungat trecut în care fiecare voievod instituia propria lege, anulând-o pe cea a predecesorilor; o modernizare „cu sufletul la gură" în secolul al XIX-lea, de sus în jos, cu o elită politică în care se amestecau marile spirite cu arivişti avizi de averi şi de putere; o democraţie parlamentară fragilizată de instabilitate şi incapabilă să reziste presiunilor autoritare şi dictaturii; o clasă de funcţionari pentru care funcţia publică era mai degrabă o prebendă, o cale de acces către resursele statului, decât o vocaţie.

Pe acest fond tradiţional, instituţiile, de la cele mai umile la cele mai importante, şi mai ales oamenii care le reprezentau, purtau inevitabil povara de experienţe cumulate în 60 de ani de dictatură, dintre care mai bine de 45 de dictatură castratoare a partidului-stat. Comunismul a distrus

statul – în fapt, dacă nu formal – aşa cum a distrus şi fundamentele justiţiei, înlocuind legile, dreptul, interesul naţional, cu voinţa unică a Partidului Comunist. Negând proprietatea privată, ignorând sistematic cele mai elementare drepturi ale omului, transformate în privilegii alocate arbitrar şi în favoruri rezervate unei elite de activişti remuneraţi ai Partidului Comunist, regimul comunist a minat înseşi bazele instituţiilor statului şi ale dreptului care le legitimează. Ambiguităţile şi necunoscutele evenimentelor din 1989, cu cortegiul lor de întâmplări dubioase, departe de a corecta aceste tare, le-a sporit cu sentimentul general că, de fapt, nimic nu s-a schimbat.

În aceste condiţii, instituţiile existau, e adevărat, dar funcţionau pe jumătate arbitrar sau chiar deloc. Când a dispărut frica apăsătoare şi generală din timpul comunismului, în locul ei s-a instalat anomia. Îmi amintesc prea bine cum, în primele luni ale lui 1990, pietonii circulau voios şi ostentativ pe carosabil – doar fusese revoluţie! Ca nişte adolescenţi scăpaţi de sub supravegherea părinţilor, românilor nu le mai păsa de legi. Dar, din păcate, fronda adolescentină era doar unul dintre aspectele cele mai benigne ale eclipselor legii, care a favorizat atât prin neaplicare, cât şi prin caracterul deliberat lacunar al multor acte normative, un cumul de ilegalităţi.

Impersonalitatea rece a statului continuă şi azi să fie ocultată, de sus în jos, prin fascinaţia exercitată de persoanele care deţin puterea, dar şi de jos în sus, prin tocmeli mărunte, favoruri reciproce şi bacşişuri. Construcţia statului de drept e nevoită să înfrunte o masă de obstacole generate de practici sociale difuzate la nivelul întregii societăţi în timpul deceniilor de dictatură: instituţii care, odată ce nu mai inspiră teamă, nu inspiră niciun fel de respect; legi pe care cei iscuşiţi sau puternici le pot ocoli sau ignora; toate acestea se reflectă în evaluările contradictorii şi destul de ipocrite din sondajele de opinie. O opinie care, cu toate că detestă reuşita individuală, îşi fabrică eroii din materia celor

care, asemenea haiducilor de odinioară, triumfă nesocotind legea. O opinie care disprețuiește statul și instituțiile lui abstracte, și care nu ține seama decât de puterea personalizată, face ca reforma instituțiilor, a justiției și a legilor să mai aibă încă un drum mult prea lung de parcurs.

*
* *

Punctul nevralgic al acestei reforme a instituțiilor rămâne fără îndoială justiția. Legislația adoptată din primii ani după revoluție a consacrat inamovobilitatea magistraților, esențială pentru a asigura independența acestora; doar că, acordat unei profesii prea puțin reformate, acest drept a participat nu numai la progresele, ci și la unele carențe ale actului de justiție, încă vizibile în practica Înaltei Curți sau în poziția adoptată de Consiliul Superior al Magistraturii – care funcționează mai degrabă ca un sindicat ce apără drepturile magistraților decât ca o instituție colegială menită să-i responsabilizeze. În alt sens, Ministerul Public se dovedește mult prea des urmașul direct al Procuraturii, fie răspunzând comenzilor politice, fie exercitând pe cont propriu presiuni prea puțin atente la respectarea drepturilor fundamentale ale cetățenilor.

Opinia publică nu a fost îndeajuns de sensibilă față de efortul legislativ pe care majoritatea guvernamentală din anii 1996-2000 l-a întreprins. Însetată de rezultate imediate și palpabile, destul de indiferentă la legalitatea formală, după decenii de abuz legiferat, aceasta își pierdea răbdarea de cite ori i se spunea că e nevoie mai întâi de parcurgerea lungului proces de dezbatere și adoptare a legilor, de întemeiere a instituțiilor, și că abia apoi e posibil ca primele rezultate să devină vizibile. Așa s-a întâmplat în multe domenii ale vieții publice, și mai ales în cel al luptei contra corupției. Legislația anterioară anului 1996 nu avea în vedere nici spălarea de bani, nici delictul de inițiere, nici conflictele de interese; nu sancționa nici acordarea prefe-

renţială de credite neperformante, nici jocurile piramidale. Abia în 1999 s-a putut adopta o lege a responsabilităţii ministeriale. Conjugate cu lipsa încă acută de magistraţi specializaţi în fraude economice şi corupţie, cu o infrastructură încă insuficientă, aceste carenţe se resimt până azi în funcţionarea justiţiei.

Corupţia este un fapt de netăgăduit în societatea românească – aşa cum e un dat constant al societăţilor post-comuniste, urmând un spectru descrescător dinspre est spre vest, cu o cotă explozivă în Rusia şi Ucraina, atenuându-se apoi cu cât privim către Europa Centrală. Pe această hartă a afacerilor ilicite, România şi Bulgaria au devenit mult prea vizibile în decursul procesului de integrare europeană.

De câte ori e vorba de corupţie în România, apar două explicaţii care simplifică, fiecare în felul ei, o situaţie foarte complicată: fie se evocă îndelunga experienţă turco-fanariotă a bacşişului şi peşcheşului (de parcă nu ar exista în alte civilizaţii noţiuni ca *pourboire* sau *pot-de-vin*), fie se evocă experienţa pe termen scurt a privatizărilor post 1989 şi fatalităţile unui capitalism renăscut. Ceea ce apropie aceste două parţiale explicaţii este eludarea experienţelor comuniste, când, de fapt, aceea a fost o perioadă de anomie generalizată, în care indicaţiile de partid prevalau asupra oricărei legi, şi când, în marginea economiei rigide de stat au proliferat tot felul de comportamente pre-contractuale mai mult sau mai puţin ascunse. Aceste derivate perverse ale unor străvechi uzanţe din economia schimbului de daruri (şi nu de mărfuri), purtătoare de bunuri materiale şi de bunuri de prestigiu, semn ale ierarhiilor de putere, aceste practici erau oficial condamnate, ba chiar puteau atrage după sine pedeapsa capitală. În fapt însă, ele erau tolerate, chiar încurajate, atâta vreme cât nu stârneau invidia sau ura la vârf: Ceauşescu însuşi se lăuda adesea că el nu are salariu, pur şi simplu fiindcă avea toata ţara la dispoziţie. Miniştrii lui dădeau şi primeau mită constant, în genere în obiecte, inclusiv cuplului prezidenţial, iar la scara întregului

sistem, această față ascunsă a economiei și societății comuniste își așteaptă încă exploratorii.

Pe acest fond de ilegalitate enedemică s-a născut capitalismul predator al anilor '90, creația aproape exclusivă a nomenclaturii de rang inferior și a securiștilor reciclați. Nu pretind că elitele opoziției ar fi fost în mod uniform pure și dezinteresate, dar reprezentanții lor cu vocație de business nu dispuneau nici pe departe de know-how-ul și de rețelele de influență, interne și externe, pe care le aveau activiștii prefăcuți în parlamentari și securiștii – întreprinzători. Există, desigur, și întreprinzători autentici, persoane ingenioase, talentate și oneste, care și-au început afacerile în anii '90, dar mulți dintre cei care au devenit apoi milionari în euro au profitat de poziția și de relațiile lor din poliție, mai ales din cea politică, sau/și din înalta ierarhie comunistă[77] . Ca și în Rusia, primele privatizări au favorizat din plin elitele comuniste convertite la capitalism, și corupția de stil nou a explodat repede pe prima pagină a ziarelor vremii.

Tema corupției a dat un nume tuturor frustrărilor, firești într-o epocă de bulversare economică și socială: toți cei păgubiți sau doar nefavorizați de evoluția imprevizibilă a stării de fapt și-au găsit un alibi sau o defulare în stereotipele „toți fură", în invidia amestecată cu admirație secretă față de cei îmbogățiți peste noapte, făcând din tema corupției generalizate pivotul unui discurs deopotrivă popular și populist. Nu doar săracii României, ci și elitele prospere ale Occidentului au îmbrățișat acest discurs, care omite sistematic să implice și pe corupători, nu doar pe corupți, în elanul justițiar pe care se bazează monitorizarea României sau a Bulgariei.

E evident, corupția este o problemă în România, și anume una pe care românii înșiși trebuie să o rezolve cu fermitate, fie că e vorba de marea corupție, fie că ne referim la corupția măruntă și cotidiană. Pornind de la marile afa-

[77] Marius Oprea, *Moștenitorii Securității*, Iași, Polirom, 2003.

ceri dubioase şi încă obscure ale primilor ani de după revoluţie, lupta contra corupţiei a devenit o temă politică în campania din 1996 a CDR şi a candidatului acesteia la Preşedinţia României, transformându-se apoi într-o temă a mandatului acestuia de preşedinte. Încă din 1997 şi 1998, s-au obţinut rezultate importante pe care azi aproape nimeni nu şi le aminteşte: între 1997 şi 2000, peste 3500 de dosare de corupţie au ajuns în faţa instanţelor, cu 1545 procese încheiate cu peste 1000 de condamnări ale unor inculpaţi nu odată de rang înalt. În peste 80 dosare ale unor mari afaceri de contrabandă, statul a recuperat încă din 1997 peste 1 miliard de dolari, şi procesul a continuat până în 2000.

Cu toate astea, devenită pivot al unui discurs populist, aceeaşi temă a mobilizat electoratul în 2000 în favoarea lui Vadim Tudor, în timp ce guvernarea PSD din 2000-2004 şi-a dobândit o tristă faimă din instituţionalizarea corupţiei la vârf. Imediat după alegeri, noua guvernare, Iliescu-Năstase, a făcut tot ce i-a stat în puteri pentru a anula rezultatele proceselor din anii anteriori: parchetul a reluat practica nefericită a recursurilor în anulare, iar preşedintele Iliescu personal a graţiat contingente întregi de condamnaţi pentru fapte de corupţie ai anilor precedenţi.

Astfel, tema luptei contra corupţiei a devenit piesa centrală şi în campania electorală a lui Traian Băsescu din 2004, şi în dosarul obiecţiilor faţă de admiterea României în UE, în 2007. În primele luni, noua guvernare a obţinut, mai ales datorită Ministrului Justiţiei, dna Monica Macovei, cunoscută activistă pentru drepturile omului din anii anteriori, un credit important în faţa instituţiilor europene. Din păcate, modul abrupt şi uneori chiar neconstituţional în care au acţionat organismele special create pentru a lupta cu corupţia – DNA, ANI, DIICOT etc. –, precum şi încercările înalţilor oficiali, inclusiv ale preşedintelui Băsescu, de a le utiliza în lupta politică, au făcut ca soarta procesului însuşi să devină problematică. Avântul justiţiar al noii puteri a convins pe cei care incriminau în bloc „clasa politică",

pentru eşecurile unei întregi societăţi, dar a suscitat şi multe nelinişti, mai mult sau mai puţin legitime, atât în parlament, cât şi în rândul magistraţilor înşişi. Procesul s-a degradat treptat, făcînd ca reforma justiţiei să se reducă, în ultimă instanţă, la denigrarea publică a magistraţilor şi, după 2008, la încercări de reducere drastică şi insultătoare a drepturilor lor salariale.

Mai grav este faptul că personaje de prim rang – mari patroni sau lideri politici – au fost expuşi oprobriului public, arestaţi, acuzaţi chiar de a fi lucrat deliberat contra interesului naţional, înainte ca probe indiscutabile în sprijinul acestor grave acuzaţii să existe cu adevărat. Tot aşa cum guvernarea Iliescu-Năstase nu a putut dovedi niciun caz de corupţie la nivel înalt din perioada 1996-2000, şi acum, 6 ani mai târziu, aceste acuzaţii par să se topească fără urmă, după ce au eliminat o bună parte dintre competitori atât din economie, cât şi din viaţa politică.

Surprinzător pentru o activistă de frunte în apărarea drepturilor şi libertăţilor, dna Macovei a susţinut, alături de preşedintele Băsescu şi de apropiaţii acestuia, un pachet de legi ale Siguranţei naţionale care ar fi reprezentat un regres considerabil în ce priveşte libertăţile fundamentale ale cetăţeanului. La propunerea serviciilor de informaţii, şi cu acordul explicit al Preşedintelui Băsescu, proiectele de legi ale Siguranţei naţionale acordau din nou servicilor drept de anchetă, le lăsau în continuare dreptul de a face afaceri, înlesneau urmărirea persoanelor şi ascultarea telefoanelor, etc. Opinia publică, încă într-o prelungită „lună de miere" cu preşedintele Băsescu, nu i-a imputat acestuia niciodată acest episod, şi cu atât mai puţin nu a luat în calcul posibilitatea reală ca ruptura între preşedinte şi primul ministru liberal Tăriceanu să-şi fi avut adevăratul izvor în aceste legi, pe care preşedintele a încercat zadarnic să le trimeată în parlament direct, fără amestecul guvernului, în vreme ce guvernul (exclusiv liberal după ruptura dintre PDL şi PNL) a trimis Parlamentului un proiect de semn

contrar, în care drepturile şi libertăţile cetăţenilor sunt protejate sistematic, iar atribuţiile serviciilor de informaţii suntplasate fără exzitare sub controlul instituţiilor civile ale statului.

*
* *

Din unghiul reconstrucţiei instituţionale, o componentă mult mai importantă decât se percepe deobicei la nivelul mass-media, fascinate de spectacolul Capitalei politice şi mondene, este cea a administraţiei locale. Temna descentralizării, crucială începând cu Proclamaţia de la Timişoara, e departe de a fi dintre cele mai simple. În timpul administraţiei Constantinescu s-au făcut unele progrese importante, cum ar fi de exemplu *Legea bugetelor locale*, sau *Ordonanţa de Urgenţă* din 1997, referitoare la administraţia locală, blocată multă vreme de PDSR şi PUNR prin acţiuni judiciare şi adoptată totuşi exact de aceleaşi forţe politice în 2001. Prin legea bugetelor locale, administraţiile locale, alese liber începând din 1992, dobândeau în fine şi resursele materiale necesare acţiunii lor; prin legea administraţiei locale, au fost legiferate progrese importante în descentralizare şi drepturi esenţiale ale minorităţilor în administrarea propriei comunităţi. După 2000, în pofida caracterului său profund centralist, PSD (fostl PDSR) a fost nevoit să accepte aceste progrese, dar le-a interpretat în beneficiu propriu, generând fenomenul „baronilor locali" – profitori prin mijloace adesea dubioase ai puterii sporite a elitelor locale.

Autonomia locală nu e încă integral consfinţită prin lege, şi încă şi mai puţin prin *habitus*, mai ales că experienţa istorică, cu precădere cea din Vechiul Regat, e foarte departe de experienţa comunelor libere dintr-o mare parte a Occidentului. O complicaţie suplimentară este cea a diversităţii foarte accentuate a majorităţilor în Consiliile

locale, atât între județe, cât și între administrația locală și majoritățile parlamentare și guvernamentale. În realitate, încă din 1992, România a cunoscut cele mai variate forme de coabitare politică. În 1996-2000, de exemplu, administrația marilor orașe era predominant CDR, în vreme ce Consiliile județene erau dominate de reprezentanții PDSR, care blocau din răsputeri toate încercările de reformă.

Paradoxul acestei situații era accentuat de faptul că atât viziunea politică proprie a CDR, cât și adoptarea tot mai accelerată a *acquis*-ului comunitar sporeau tot mai mult posibilitățile de acțiune ale adminstrațiilor locale. Tocma de aceea, ajuns din nou la guvernare, PSD a declanșat o acțiune masivă de racolare a primarilor și consilierilor locali, pe care și i-a subordonat politic fiindcă nu-i mai putea controla administrativ. Această politică a fost continuată în ritm exponențial de PDL, tentat în chiar mai mare măsură decât PSD de modelul partidului-stat. De la alocarea fondurilor de dezvoltare la implementarea reformelor în educație și sănătate, efectele acestor incoerențe au fost cu atât mai neplăcute, cu cât ele s-au tradus în blocarea dezvoltării acelor județe ale căror aleși vădeau prea multă independență.

Dosarul regiunilor e încă deschis: în 1997-1998 s-au înființat 8 regiuni de dezvoltare, dar, concepute fără capacitate administrativă, ca un fel de cooperative de județe, ele nu suntsufficient de funcționale, mai ales în condițiile aderării la UE. În acest cadru, în care competiția pentru fondurile structurale se dă între regiuni, coalițiile de județe suntmult prea conjuncturale pentru a avea vreo șansă în fața unor regiuni cu tradiție, ca Lombardia sau Rhône – Alpes. Valorificarea tradițiilor regionale, care ar putea da cu totul altă consistență procesului, suscită temeri legate de revendicările de autonomie ale vechilor Ținuturi Secuiești. În fapt, e vorba din nou de o retorică a patriei în pericol, și adevărata cauză a rezistenței față de o reorganizare de fond a structurii administrative moștenite de la Ceaușescu este

aceea că elitele politice judeţene şi-au consolidat în asemenea măsură baza de putere locală, încât se tem că o întărire a regiunilor le va scoate din joc.

O experienţă interesantă şi în mare măsură pozitivă a fost cea a euro-regiunilor transfromtaliere din vestul României, care au dus la cooperarea fructuoasă a unor departamente şi judeţe din Ungaria, România, şi chiar Serbia. Administraţia Constantinescu a încercat să extindă acest model şi la cooperarea pe plan local cu Ucraina şi Republica Moldova, dar a întâmpinat o rezistenţă compactă a autorităţilor locale, mai ales ucrainene, care a făcut ca această experienţă să eşueze.

Legea funcţionarului public, în fine votată în 2000, ar fi trebuit să pună bazele profesionalizării unei birocraţii moderne şi eficiente, asigurându-i stabilitatea şi progresul în carieră, independent de fluctuaţiile opţiunilor politice. Din nefericire, lucrurile nu au evoluat de loc în această direcţie. Imediat după victoria PSD în alegeri, Primul Ministru Adrian Năstase declanşa o vastă campanie de epurare a funcţionarilor din ministere şi agenţii guvernamentale, declarând cu cinism că „funcţionarii numiţi de CDR mai au de stat o tură pe tuşă". Chiar şi companii private au primit avertizări ameninţătoare din partea guvernului când au încercat să angajeze specialişti care lucraseră în Administraţia prezidenţială sau în alte poziţii de notorietate între 1996 şi 2000.

Această politică a devenit extrem de agresivă după alegerile din 2008, şi mai ales după ce preşedintele Băsescu a fost ales pentru un al doilea mandat. Poziţii modeste, ca aceea de director de şcoală elementară sau de dispensar, dar şi poziţii care fuseseră declarate non-partizane prin lege, ca cea de prefect, suntcondiţionate acum făţiş de afilierea la PDL. Proiectul noii legi a educaţiei face eforturi importante pentru a asigura controlul politic al tuturor funcţiilor de conducere din universităţi şi facultăţi, din şcoli şi licee, în timp ce anularea *de facto* a titularizărilor în învăţământul de

toate gradele deschide calea unui control politic al tuturor numirilor în sistemul de educație. Încă de pe acum, numirile de ambasadori, dar și cele de directori de teatre sau filarmonici, au devenit o miză politică: sechelele partiduluistat sunt încă foarte active, mai ales în rândul foștilor activiști UTC, din care provin mulți lideri ai PD.

Povara unei birocrații al cărei grad de politizare este invers proporțional cu gradul ei de competență apasă tot mai mult asupra unei administrații centrale și locale hipertrofiate și cel mai adesea corupte, dar curajul politic al unei adevărate reforme în acest domeniu lipsește tuturor decidenților politici. Deciziile guvernelor succesiv conduse de Emil Boc, reformiste doar în retorică, nu au vizat decât să facă cât mai mult loc, în condiții de aparentă austeritate, propriei clientele politice. Incapacitatea totală de reformă a guvernării PDL s-a vădit exact prin măsurile politice prezentate ca reformiste: în mai 2010, președintele Băsescu anunța reducerea cu 25% a tuturor salariilor din sistemul bugetar, dezvăluind tocmai faptul că, după 18 luni de pretinsă reformare, guvernarea pe care o susține necondiționat nu a fost în stare să regândească ansamblul funcției publice și al cheltuielilor acestuia pentru a le conferi funcționalitate și eficiență.

Legea accesului la informațiile de interes public, votată în 2002, deschidea o cu totul altă cale de restructurare a administrației publice. Potențialul exploziv al acestei legi, care obligă administrația la o transparență fără precedent în experiența statului român, a fost pus la încercare în 2004. Atunci, Liga Pentru Apărarea Drepturilor Omului, LADO, a reușit să oblige Parchetul să comunice public numărul solicitărilor de ascultare a convorbirilor telefonice și, dintre acestea, numărul celor care se dovediseră utile în justiție. Diferența dintre miile de telefoane ascultate, adesea pe durata unor ani întregi, și cele mai puțin de 400 de ascultări care se dovediseră probe utile în diferite procese rămâne o dovadă peremptorie a arbitrariului care domnește

încă în structura instituţiilor actuale. O operaţie similară s-a întreprins în ultimele luni, vădind, cel puţin statistic, atât creşterea exponenţială a numărului (şi costurilor) interceptărilor, cât şi intensificarea masivă a acestora în perioadele electorale.

Aceasta e dovada de neocolit a faptului că societatea românească trebuie să-şi sporească vigilenţa şi să-şi apere drepturile cu mai multă energie. E în acelaşi timp dovada posibilităţilor pe care le oferă această lege care, dacă e bine şi sistematic utilizată de societate, poate aduce o contribuţie majoră la modernizarea statului. Această constatare vădeşte însă şi faptul că, în mare parte, instituţiile societăţii civile reacţionează *post factum* şi nu investesc suficientă energie în proiectarea şi realizarea acestei reforme pe care declară atât de ritos că o doresc.

Uniunea Europeană nu e interesată direct de reforma forţelor armate, care reprezintă totuşi un punct esenţial în construcţia democraţiei. În primul deceniu de după revoluţie, sintagma „forţele armate" continua să aibă înţelesul foarte larg, preluat de la sovietici, care includea, pe lângă armata propriu-zisă, şi miliţia, şi serviciile secrete, preşedintele statului fiind, prin Constituţie, comandantul tuturor acestora, prerogativă pe care o exercită atât direct, cât şi prin intermediul Consiliului Superior de Apărare a Ţării, CSAŢ, al cărui preşedinte de drept este. Acest bloc de competenţe a fost parţial diminuat prin demilitarizarea Poliţiei, îndelung dezbătută 1996-2000, şi legiferată în 2002.

Dezbaterea referitoare la statutul serviciilor de informaţii a izbucnit imediat după 22 decembrie 1989, şi nu s-a încheiat nici azi, însufleţind intermitent o opinie publică încă traumatizată de anii de dictatură, dar cu mult mai puţin numeroasă decât vor să creadă reprezentanţii acestei opinii. O primă reformă, după înghiţirea lor de către Armată, în decembrie 1989, a divizat prin sciziparitate, ca să spun aşa, informaţiile interne de cele externe; ulterior au apărut şi servicii de Afaceri Interne în cadrul ministerelor de Justiţie

şi de Interne. Constituţia instituia, în teorie măcar, controlul parlamentar asupra SRI şi, cu multe limitări, asupra SIE, dar ambiguităţile legislative şi reflexele perpetuate din trecutul apropiat au adăugat la aura lor de puteri tainice licenţa de a participa – foarte profitabil – la afacerile unui capitalism *in statu nascendi*, unde întâlneau mai mulţi foşti colegi decât ar fi fost de dorit, şi unde informaţiile şi influenţa lor reprezentau instrumente ideale pentru falsificarea jocului economic în marginea legilor. Prevăzut în legile de organizare ale ambelor servicii, dreptul lor legal de a desfăşura afaceri aducătoare de profit a fost suprimat din iniţiativa personală a preşedintelui Constantinescu, dar, încă din ianuarie 2001, guvernul condus de Adrian Năstase s-a grăbit să-l reinstituie. În cei peste cinci ani de mandat, preşedintele Băsescu nu a făcut niciun gest care să-l limiteze, cu toate că e evident faptul că această licenţă de amestec între afaceri şi informaţii este o sursă constantă de corupţie instituţionalizată. Guvernul Tăriceanu a încercat să promoveze o legislaţie care îngrădea în multe feluri puterea serviciilor de informaţii, inclusiv sub aspectul semnalat aici, şi aceasta este una din sursele majore ale dizgraţiei care l-a lovit, atât în relaţia cu preşedintele Băsescu, cât şi în genere în mass media, unde interesele directe ale serviciilor au fost şi au rămas foarte bine reprezentate.

Experienţa ultimilor 20 de ani ar trebui să ne facă mai vigilenţi, cu atât mai mult cu cât tot felul de complicităţi foarte profitabile ale acestor servicii cu reţele de agenţi provenind deseori din Orientul Mijlociu, de la Zaher Iskandarani la Omar Hayssam, cu istoria rocambolescă a răpirii ziariştilor români în Irak, ne atrag atenţia asupra caracterului mult prea dubios al unor atare îndeletniciri pretins economice.

În 1997, în fruntea ambelor sevicii principale de informaţii au fost numite persoane dinafara acestora, iar ofiţerii superiori preluaţi de la fosta Securitate au fost trecuţi în rezervă cu zecile, în vreme ce se interzicea desfăşurarea de operaţii lucrative de către SRI şi SIE, astfel

încât afacerile cele mai scandaloase pe care le patronaseră aceste structuri au ajuns în faţa justiţiei. În câteva cazuri – dosarul „Porţelanul", cel al îngrăşămintelor chimice, faimosul dosar „Ţigareta 2" – procesele s-au încheiat cu condamnări definitive; în altele, ancheta şi expertizele s-au dovedit prea complexe pentru a fi încheiate, aflându-se încă în desfăşurare în iarna 2000/2001, când Parchetul le-a blocat fără excepţie, deoarece implicau complicităţi la un nivel prea înalt.

În cazul „Jimbolia", de pildă, care a scos la lumină o reţea vastă de export de petrol şi arme către Republica Sârbă a lui Karadžić, în plin embargo ONU, sub supravegherea directă a SRI, plătit cu chitanţe de către contrabandişti pentru „prestări servicii de pază" la graniţa cu Iugoslavia, preşedintele Iliescu, reales în 2000, avea probabil tot interesul de a îngropa întregul dosar, ceea ce s-a şi întâmplat. Imediat după alegeri, serviciile de informaţii şi-au recăpătat licenţa pentru afaceri, pe care o deţin şi azi. Poate şi mai grav, în legătură tocmai cu dosarul „Jimbolia", Adrian Năstase, în calitate de Prim Ministru –, dar în pofida formaţiei sale de jurist – declara în 2002 că „votul popular" a pus capăt acestui proces, ca şi când, într-un stat de drept, justiţia ar fi supusă la vot.

O reformă reală a SRI şi SIE, începând cu demilitarizarea acestora, precum şi instituirea unor reguli mult mai precise în privinţa serviciilor de informaţii din ministere, care şi-au depăşit până acum sistematic atribuţiile legale, ar fi trebuit să reprezinte o prioritate zero pentru preşedintele Băsescu. Din păcate, aşa cum am arătat ceva mai sus, preşedintele a încercat să instrumentalizeze acest imperativ tocmai pentru a spori capacitatea de control al serviciilor asupra situaţiei politice interne, declanşând o confruntare care a degenerat într-o luptă oarbă pentru putere. E dificil de presupus că, în acest al doilea mandat, preşedintele s-ar putea decide să promoveze o reformă cu adevărat democratică a acestor instituţii, şi ar fi foarte

riscant să reia legile siguranței naționale în termenii mandatului precedent, acum când popularitatea sa se prăbușește.

În fine, Armata: încă de la Războiul de Independență, Armata Română s-a afirmat atât în acțiunea directă, cât și prin generarea unei încrederi consistente, chiar dacă uneori poate exagerate, în opinia publică. În ciuda faptului că adesea Ministerul de Război avea în frunte un militar de carieră, armata nu s-a angrenat în bătăliile interne pentru putere, fiind fidelă mnarhiei și principiilor acesteia de neutralitate. Cei trei ani de regim autoritar al mareșalului Antonescu nu au schimbat situația, dimpotrivă, așa că, la 23 august 1944, armata l-a urmat fără șovăire și fără excepție pe Regele Mihai.

În decembrie 1989, cadrele superioare ale armatei s-au supus ordinelor lui Ceaușescu, participând masiv la represiune, ceea ce și explică echivocul care a urmat imediat fugii cuplului dictatorial, căci Armata avea de travestit rolul nefast pe care îl jucase în zilele precedente. Ezitând între obedientă și guvernare militară mascată, între tradiția de independență, dorința unei apropieri de Occident și deziderațul unei minorități de a apropia țara de URSS, apoi de Federația Rusă, asemeni generalului Militaru, vârfurile Armatei au provocat mai multe sincope decât se știe îndeobște în mersul României către normalitate: pentru a da un singur exemplu, prezența trupelor de diversioniști de la Buzău atât la mineriadă, cât și în câteva mari afaceri de contrabandă, e deobicei trecută cu vederea.

Cu toate acestea, a devenit tot mai limpede, încă de la alegerile din 1992, că în armată există un puternic curent în direcția integrării României în structurile euro-atlantice. Dacă participarea la Parteneriatul pentru pace putea să însemne și dorința de a ocoli integrarea în NATO, evoluția care a urmat alegerilor din 1996 a fost tot mai decisă în această direcție. De unde, încă în vara 1996, generalul Cioflină, atunci Șeful Marelui Stat Major, declara că

drumul României este spre est, succesorul său, g-ralul Degeratu, care se perfecţionase în Marea Britanie, adopta deschis poziţii pro-europene şi pro-atlantice. Parteneriatul strategic cu SUA din 1997, înfrăţirile de ministere şi unităţi, cu Franţa (jandarmii) şi Marea Britanie (MApN), urmate de „foaia de parcurs" pentru aderarea la NATO, au deschis calea unei reformări profunde a armatei. Reorganizarea şi diminuarea drastică a corpului generalilor, compensată de întărirea celui al subofiţerilor, renunţarea la serviciul militar obligatoriu şi profesionalizarea armatei, au mers mână în mână cu modernizarea tehnică şi logistică.

Trebuie să remarcăm faptul că aceste reforme – dureroase şi la nivel material, şi la nivel simbolic nu au provocat niciun fel de tensiuni, chiar dacă, în acelaşi timp, primele procese ale generalilor de la Cluj şi Timişoara afectau legenda cea mai tenace a revoluţiei din 1989, „armata e cu noi!". În ianuarie 1999, când încercarea de lovitură de stat antrenase nu numai mineri şi activişti de partid, ci şi o parte a Poliţiei, armata a avut o atitudine exemplară, iar în lunile în care s-a desfăşurat ofensiva aeriană NATO din fosta Iugoslavie, militarii români au cooperat impecabil cu trupele aliate.

În anii care au urmat, armata reformată şi-a dovedit competenţa şi simţul onoarei în diferite zone de conflict unde acţionează cu curaj eficienţă. Chiar dacă este acum profund afectat de măsurile care îi amputează dramatic drepturile materiale, atât pe durata serviciului activ, cât şi după trecerea în rezervă, cum e şi umilită de discursul jignitor care le-a însoţit din partea guvernanţilor actuali, corpul ofiţerilor Armatei Române pare încă extrem de moderat în reacţiile sale publice. Nu putem decât spera că aşa se va manifesta şi în viitor. Poliţia, care nu mai are statutul militarizat din vremea comunismului, s-a dovedit a fi mult mai vocală în ultimele luni.

Bătălia pentru reforma economică

Din punct de vedere al economiei, primele elemente de reformă au apărut încă din 1990, dar direcția lor nu era prea clară, ritmul lor s-a dovedit absolut inconstant, dictat de interesele nemărturisite ale viitoarei oligarhii și de obsesia mioapă a puterii politice care dorea să-și păstreze cât mai mult electoratul captiv din marile întreprinderi de stat. Subvenționate de bugetul scheletic și jefuite fără rușine de directocratura creatoare a întreprinderilor-căpușă care sifona în interes privat fondurile publice alocate de stat, marile uzine cu care se mândrea cândva Ceaușescu agonizau fără investiții, fără nicio modernizare, fără piețe de desfacere – fără niciun viitor. Mai ales după 1992, datoriile uriașe ale acestor monștri falimentari către Asigurările Sociale, buget, furnizori interni în lanț, sunt tolerate tacit, și sporesc exponențial prin îndatorarea fără speranță a întreprinderilor de stat față de băncile de stat, care, din ordinul oficialilor guvernului Văcăroiu, finanțează cu credite artificial ieftinite procese de producție fără finalitate. De credite similare beneficiază și particulari tot mai prosperi, parlamentari, magistrați, înalți funcționari din Poliție și chiar ziariști, transformând infrastructura bancară a țării într-o enormă gaură neagră. În noiembrie 1996, rezerva Băncii Naționale era de doar jumătate de miliard de dolari – cea mai scăzută valoare din toată istoria României moderne.

Cumplita criză economică în care s-a prăbușit Bulgaria în iarna 1996/1997 ar fi fost fără îndoială prezentă și în România – această perspectivă încurajase probabil echipa lui Ion Iliescu să-și recunoască înfrângerea – dar, în aceste condiții deosebit de dificile, noul guvern a convins foarte repede și instituțiile financiare internaționale, și guvernele marilor state europene, în frunte cu Germania și Franța, că este un partener care merită să fie ajutat. Pe fondul unor dificultăți greu de anticipat înainte de instalarea noului guvern – căci regimul Iliescu avea grijă ca opoziția

să nu dispună de informaţiile vitale pentru orice proiect – primul ministru Victor Ciorbea a anunţat totuşi încă din ianuarie 1997 liberalizarea integrală a schimburilor valutare şi a tuturor preţurilor care nu fuseseră liberalizate în cei 6 ani precedenţi, baza indispensabilă a oricărei reforme în economie. În vară a urmat una din cele mai dificile componente ale reformei – reforma industriei minere, cu implicaţii politice foarte puternice. În ciuda aşteptărilor abia mascate ale opoziţiei de atunci, în frunte cu PDSR şi PRM, nu au existat niciun fel de turburări nici măcar în Valea Jiului (unde preşedintele Constantinescu organizase un miting de mare amploare pentru a pregăti reforma). Mai mult de 80.000 de disponibilizaţi (e drept, cu compensaţii destul de substanţiale) au redus cea mai mare parte a cheltuielilor enorme ale acestei industrii tradiţionale, dar depăşite de ritmurile progresului tehnic.

Marile privatizări au demarat în 1998 – din păcate, pe fondul prea puţin favorabil al crizei din Rusia – cu Compania de telefoane, urmată de industria cimentului, de Uzinele de automobile Dacia, la care s-au adăugat prmele bănci (Banca Română de Dezvoltare, BRD, urmată de Bancpost), dar şi sute de companii medii, astfel că sectorul privat în industrie va ajunge în 2000 aproape de 60%, producând 65,5% din PIB, iar exporturile vor creşte an de an în medie cu 6,5%.

Foarte costisitoare, asanarea băncilor a fost însă un mare succes. Înafara celor aproape 9 milioane de dolari, plătiţi pentru serviciul unor datorii externe cumulate, pe care guvernul Văcăroiu le negociase neglijent, mai mult de 2 miliarde de dolari au fost utilizaţi de guvern pentru a acoperi deficitul principalelor bănci de stat, pe care guvernarea anterioară le distrusese literalmente prin credite neperformante. În acelaşi timp, rezerva Băncii Naţionale a sporit de aproape cinci ori în cei patru ani, de la 0,54 miliarde de dolari în 1996 la 2,5 miliarde de dolari în 2000.

Fondul Monetar Internațional, marcat de falimentul din Rusia, privea cu multă suspiciune spre datoria României. FMI a impus în consecință țării noastre condiții draconice pentru finanțarea datoriei externe, cerând ca această finanțare să se facă exclusiv din credite de pe piața privată – adică, în atmosfera încărcată a anului 1999, cu dobânzi de-a dreptul „balcanice", de 25% și chiar mai mari decât atât. Trebuie să recunoaștem, chiar să omagiem devotamentul și priceperea cu care guvernatorul Mugur Isărescu și colaboratorii săi de la Banca Națională au izbutit un adevărat miracol, rambursând cele aproape 9 milioane de dolari exclusiv din împrumuturi de pe piața internă, cu dobânzi rezonabile, ceea ce a evitat nu numai încetarea de plăți pe care o pregătise FMI pentru „a disciplina" România, ci și îndatorarea pe termen lung a statului român.

Cu toate acestea, economia continua să fie în bună măsură decapitalizată, iar investițiile externe nu s-au precipitat, cum se spera: mai întâi criza de guvern provocată în iarna lui 1997 de către PD, și personal de Traian Băsescu, a paralizat o piață internațională care abia ce începuse, timid, să acorde creditul său României. Acestor incertitudini politice li s-a adăugat în vara următoare intrarea Federației Ruse în încetare de plăți, ceea ce a aruncat o umbră de îndoială (nejustificată, dar nu mai puțin nocivă) și asupra solvabilității României. Doar câteva luni mai târziu, tensiunile din fosta Iugoslavie au paralizat investițiile în întreaga zonă, și nici măcar Pactul de Stabilitate din 1999 nu a reușit să le deblocheze. Chiar dacă, în 2000, investițiile străine erau de 3,5 ori mai mari decât în 1996, acestea vor ajunge abia în 2006 la un nivel cu adevărat semnificativ.

Pe de altă parte, pe o bază în mare măsură asanată, economia a demarat în 2000 – primul an de creștere economică sănătoasă, chiar dacă modestă – pentru ca să atingă o creștere de 8% în 2004 și de 7% în 2008. În plină ascensiune până la începutul lui 2009, economia României a suferit totuși o regresie brutală în 2009 și 2010, din

pricina foarte proastei gestiuni a efectelor crizei globale, pe care cele cinci(!) guverne succesive, susţinute cu o constanţă demnă de o cauză mai bună de preşedintele Băsescu şi conduse de primul ministru Boc, le-au întâmpinat fără nicio măsură pro-activă, ci doar – la îndemnul făţiş al preşedintelui – cu măsuri brutale de austeritate nediscriminată şi de creştere a taxelor, care au agravat şi criza de încredere şi pe cea de lichidităţi. De unde, în 2007 şi chiar 2008, România era unul din statele UE cu cea mai înaltă rată de creştere, azi, ţara noastră s-a prăbuşit din nou pe ultimele locuri din Europa în privinţa indicilor economici şi sociali. Poate şi mai grav, pesimismul şi neîncrederea în instituţiile democratice au atins cea mai înaltă cotă din ultimii 20 de ani.

România agrară şi marile ei dificultăţi

În pofida a două valuri de industrializare forţată în timpul regimului comunist, România a rămas profund ancorată în zona rurală, unde trăiesc aproape 40% dintre locuitorii săi. Or, în acest sector, moştenirile din trecut şi opţiunile politice ale prezentului şi-au dat mâna blocând – poate mai puţin vizibil decât în zona urbană, dar cu mult mai dramatic de fapt decât în oraşe – progresul economic şi social.

România comunistă distrusese cu furie universul rural tradiţional, generalizând varianta naţională a colhozurilor şi sovhozurilor – CAP-urile şi IAS-urile – şi etatizând agricultura într-un grad care depăşea cu mult situaţia din celelalte ţări de „democraţie populară", unde gospodăriile ţărăneşti autonome supravieţuiseră într-un procent semnificativ. Cu toate că profitaseră din plin, sub aspect politic şi ca imagine, de reforma agrară din 1945, care lichidase marile proprietăţi şi transformase satele României în comunităţi de fermieri, cu foarte puţini ţărani săraci şi foarte mulţi „mijlocaşi", obsesia repetării modelului sovietic i-a

făcut pe liderii comuniști, în frunte cu Gh. Gheorghiu Dej, să declanșeze imediat după preluarea puterii operația de constituire a Gospodăriilor Agricole Colective, care copiau până și ca nume colhozurile sovietice. Rezultatul imediat a fost acela al unei mișcări de rezistență îndârjite a țăranilor, care pierdeau astfel un drept abia câștigat, și care se aliază cu militarii deblocați din armată în aceeași vreme, cu tineri studenți și liceeni care nu se putea împăca cu regimul: așa s-au constituit principalele grupări de partizani anticomuniști din munți, a căror mișcare atinge un punct culminant la începutul anilor '50, dar care rezistă, în ciuda represiunii sălbatice, până după 1960. Pe de altă parte, numeroase răscoale locale sunt și ele înăbușite cu greu: se spune că Nicolae Ceaușescu și-ar fi câștigat un loc printre fruntașii partidului trăgând cu tunul în sate din Vrancea care refuzau colectivizarea.

Valurile de industrializare duseseră la transferuri masive de populație de la sat la oraș, iar marile gospodării, rebotezate de către Ceaușescu Cooperative Agricole de Producție, CAP, ca și Întreprinderile Agricole de Stat, IAS (fostele moșii expropriate din 1945 înainte) reluau de fapt, în context comunist, modelul de mult depășit al marilor latifundii de odinioară, dezvoltând un nou propietariat rural tot mai sărac și mai lipsit de experiența unei gestiuni independente a fermelor moderne de tip european. Așa se și explică, în opinia mea, faptul că, după privatizare, soluția care a predominat a fost cea a marilor suprafețe agricole tip „Culiță Tărâță", în vreme ce micile gospodării țărănești supraviețuiesc cu mare dificultate într-o agricultură de subzistență.

Or, aceste proprietăți minuscule predomină acum în lumea satelor. Încă de la începutul anului 1990, o mișcare spontană și foarte destructivă a inundat CAP-urile, ai căror membri s-au năpustit să smulgă to ce se putea împărți din avutul cooperativelor, și a distrus ce nu putea să împartă, fără ca autoritățile să schițeze măcar un gest care să

oprească anarhia. În 1991, o lege agrară, faimoasa Lege 18, a răspuns revendicării generale de restituire a dreptului integral de proprietate asupra pământului, dar a făcut-o în conformitate cu o ideologie de sorginte comunistă, temătoare de noţiunea însăşi de proprietar şi de proprietate, şi în conformitate şi cu jaful legalizat care fusese practicat vreme de aproape 50 de ani: restituirile s-au limitat la 10 hectare, indiferent de mărimea iniţială a proprietăţii şi de numărul de moştenitori, în schimb i-a împroprietărit de-a valma pe toţi cei care locuiau la sate, chiar dacă aceştia nu avuseseră pământ în vatra satului respectiv: directori de CAP sau ingineri ai staţiunilor de tractoare, zilieri şi romi sedentarizaţi cândva cu forţa, veterinari sau activişti de partid, toţi participă la noua reformă agrară. Evident, cu cât fiecare are mai multă influenţă, cu atât primeşte un pământ mai bun, lăsând vechilor proprietari zonele cele mai aride şi mai mărginaşe. De aici, o dispută la scara întregii ţări, cu aproape 2 milioane de procese care au blocat ani de zile şi dezvoltarea investiţiilor în agricultură, şi funcţionarea normală a justiţiei.

Acestei foarte avantajoase anarhii i s-a adăugat şi reaua voinţă flagrantă a diferitelor autorităţi faţă de ideea însăşi de restituire: funcţionari ai Arhivelor Statului care tărăgănează sau refuză de-a dreptul să emită actele necesare împroprietăririi, primari şi prefecţi care amână la infinit punerea în posesie, astfel încât abia în 2000 s-a putut considera că procesul era în linii generale încheiat.

Această odisee nu s-a limitat la a epuiza ce mai rămăsese din energia lumii rurale, sau la a confirma fatalismul acestei lumi, unde prea puţin din raporturile de putere se schimbase după 1989[78]. Pe un plan mai general, legea 18 a ţinut departe de economia de piaţă proprietatea funciară, căci legea interzicea vreme de 10 ani vânzarea

[78] Alina Mungiu Pippidi şi Gérard Althabe, *Secera şi buldozerul*, Iasi, Polirom, 2002.

proprietăților recuperate; efectele legii au constat mai ales în înlocuirea marilor proprietăți controlate de stat cu o pletoră de minuscule proprietăți abia supraviețuind la limita de jos a rentablității (și adesea a civilizației). După 50 de ani, România se întorcea de fapt la fragmentarea rurală anterioară reformei din 1945, cu singura deosebire că IAS-urile luaseră locul marilor proprietăți funciare profitabile. Incapacitatea cronică a acestor mici exploatații cu un orizont definitiv închis de a participa la progresul societății este din nefericire confirmată de faptul că până și susținerea UE le e în genere inaccesibilă.

În ciuda tuturor acestor enorme dificultăți, trebuie să recunoaștem că Legea 18 a izbutit un lucru foarte important, anume acela de a reda gospodăriilor rurale autosuficiența alimentară. Ani îndelungați, în vremea regimului comunist, țăranii depinseseră de oraș (și de produsele pe care le "luau" de la Colectivă) pentru cele mai elementare nevoi ale propriei gospodării, începând cu pâinea cea de toate zilele. Acum, lucrurile au revenit la normal, mai ales că, datorită masivelor importuri, orașul e departe de a mai depinde de sat pentru susbzistența cotidiană.

În coaliția de guvernare din 1996, Partidul Democrat condus de Petre Roman, atunci de stânga, membru al Internaționalei Socialiste datorită alianței cu PSDR (Cunescu), accepta principiul proprietății private, dar era fățiș ostil oricărei restituiri reparatorii. Recuzând ideea că respectul proprietății private pornea de la recunoașterea caracterului ilegal și predator al naționalizărilor comuniste, și deci de la o dreaptă restituire a proprietăților abuziv expropriate, PD susținea că toată lumea trebuie să pornească de la 1989 ca punct zero al noii construcții, ceea ce, evident, îi avantaja pe toți cei care, pornind din FSN, avuseseră acces la putere – și deci la avuția națională – imediat după revoluție. În fond, PD întărea astfel poziția lui Ion Iliescu și a PDSR, care se opuneau cu o energie demnă de o cauză mai bună atât restituirii imobilelor sau a

proprietăţilor industriale, cât şi celei a proprietăţilor rurale de 25 ha şi peste.

În aprilie 1999, aceste teme erau încă într-o obositoare şi aparent disperată dezbatere între partidele din Convenţie şi PD. Pe de altă parte, PDSR făcea eforturi disperate pentru a bloca acţiunea politică internă şi mai ales externă a preşedintelui Constantinescu, ameninţând, în plină desfăşurare a conflictului din Balcani, cu greva parlamentară, în timp ce oamenii de afaceri apropiaţi de Opoziţie, în frunte cu Dan Voiculescu, pregăteau o grevă fiscală. Marile confederaţii sindicale se alăturaseră acestor ameninţări, programând o grevă generală exact în momentul reuniunii la vârf a NATO de la Washington, la 23 aprilie 1999 (fără să bage de seamă că greva ar fi trebuit să înceapă astfel într-o duminică).

În această atmosferă mai mult decât tensionată, preşedintele Constantinescu a invitat la o dezbatere comună toate partidele politice, sindicatele, peste 20 de organizaţii ale societăţii civile, oameni de afaceri, ziarişti, instituţii şi personalităţi ale vieţii academice. Confruntaţi cu numeroşii reprezentanţi ai societăţii româneşti, cei ce ameninţau cu diferite forme de grevă au dat înapoi; mai mult, partidele de stânga, PD şi PDSR, au fost aduse să subscrie unui acord politic care asuma explicit principiul proprietăţii private ca pivot al societăţii româneşti, în deplinul respect al literei şi spiritului Constituţiei României, şi se angaja să susţină în Parlamentul României pachetul legislativ referitor la proprietatea privată.

Cu toate astea, va mai fi nevoie de încă două mesaje ale preşedintelui către Parlament, de o sesiune extraordinară a legislativului, şi de încă o reuniune la Cotroceni a tuturor decidenţilor politici pentru ca, în ultimele zile ale lui 1999, legea iniţiată de deputatul PNŢCD Vasile Lupu, de restituire a proprietăţilor rurale de până la 50 de ha, confiscate de regimul comunist, să fie în fine votată. Pandantul legii Lupu – legea de restituire a proprietăţilor urbane şi

industriale – a continuat să treneze în parlament, unde reprezentanții CDR nu avuseseră niciodată singuri majoritatea, și a fost votată abia după câștigarea alegerilor din 2000 de PDSR, astfel că inițiatorii și adevărații susținători ai acestei legi nu au mai putut beneficia politic de încheierea favorabilă a procesului.

Dificultățile de reformare a agriculturii în condițiile fragmentării unei mari părți din terenurile arabile au lăsat pe seama sectorului urban progresul economic. Cu un preț sporit de întârzierea deliberată a oricărei reforme în timpul primelor mandate ale lui Ion Iliescu, industria și serviciile au început în fine să crească în anul 2000, și și-au continuat creșterea până la alegerile din toamna lui 2008.

Prețul acestei creșteri a fost plătit, desigur, între 1997 și 1999, de cetățenii României, în mod particular de populația orașelor și a zonelor monoindustriale. O inflație bruscă de aproape 200% a însoțit ultimele liberalizări de prețuri din ianuarie 1997, PIB-ul s-a prăbușit, în 1997-1999, cu peste 6%. Nici vorbă ca salariile sau pensiile să nu fie plătite la timp, sau să se reducă, dar, cu toate că retribuțiile erau indexate cu regularitate cu valoarea inflației, astfel că salariul net și-a păstrat între 1997 și 2000 valoarea în dolari – ca și pensiile de altfel – percepția generală care a dominat a fost aceea a unei scăderi dramatice a nivelului de trai.

Măririle modeste de pensii și de salarii pe care guvernul Isărescu le-a decis imediat ce s-a anunțat creșterea economică din 2000 nu au fost suficiente pentru a convinge electoratul, chemat la urne în toamna acelui an, că sacrificiile precedente au fost necesare și benefice. Partidele și oamenii politici ai CDR, în frunte cu președintele Constantinescu, au plătit prețul politic al pierderii masive de popularitate. Dar a fost un sacrificiu asumat, datorită căruia economia a început să funcționeze pe baze sănătoase, ajungând la o creștere spectaculoasă până la finele lui 2008, în condițiile unei scăderi masive a inflației care în 2007-2008 se găsea la un nivel cât se poate de european, sub 4%.

Trebuie să spunem, în acest sens, că PDSR, devenit PSD, a avut, între 2000 şi 2004 – şi sub presiunea negocierilor cu UE – înţelepciunea de a nu mai bloca dezvoltarea economiei libere de piaţă, mulţumindu-se să-şi însuşească cât putea mai mult din beneficiile acestei dezvoltări. Anii următori, 2004-2008, cu o guvernare de coaliţie mai întîi, apoi liberală, au fost de departe cei mai buni şi mai dătători de curaj ani ai României postcomuniste. Ca şi guvernarea de coaliţie dintre 1996 şi 2000, cei patru ani în care prim ministru al guvernului României a fost liberalul Călin Popescu Tăriceanu au avut un rol esenţial în progresul general al ţării, iar faptul că acest rol nu e încă recunoscut ca atare de majoritatea opiniei publice este regretabil, dar nu poate mdifica realitatea.

Cetăţenia europeană şi provocările acesteia

O componentă dintre cele mai importante ale acestei dezvoltări economice şi sociale este faptul că mulţi români au plecat în ţări ale UE pentru a lucra acolo. E imposibil de precizat câţi anume fără un recensământ cât se poate de costisitor, dar e vorba de milioane. Mulţi au plecat legal, după admiterea României în UE, şi s-au angajat în sectoare care aveau nevoie de mână de lucru – agricultură, construcţii – sau în servicii menajere, mai ales în Spania şi Italia; un fenomen nou, dar foarte greu de gestionat corect, este acela al absorbirii masive de cadre medicale în sistemele sanitare din ţări dezvoltate ale UE. În fine, dar nu în ultimul rând, migraţia ilegală a precedat migraţia legală, şi acum o însoţeşte, masiv şi mai ales vizibil, cu valuri de persoane şi colectivităţi marginale, provenite din toate ţările foste comuniste – o „curte a miracolelor" itinerantă care a inundat Europa occidentală încă din 1990, culminând în timpul războiului iugoslav. În ultimii ani, atât în Italia, cât şi în Franţa, aceste colonii în mare măsură parazitare au

declanşat – nu fără complicitatea autorităţilor tentate de populism – valuri succesive de pulsiuni prea puţin conforme cu valorile europene.

Pitorescul violent al acestor cohorte de traficanţi de toate culorile, ca să nu mai vorbim de mafia rusă încărcată de aur care a colonizat nu numai Ciprul, ci şi o bună parte din Coasta de Azur, e desigur mult mai interesant pentru tabloide decât migraţia legală, fie ea a lucrătorilor sezonieri (nu odată exploataţi fără milă), dar şi a medicilor de familie sau a doctoranzilor în căutare de laboratoare şi biblioteci mai bogate decât cele din patrie - şi, evident, de salarii mai decente şi de un statut social şi profesional mai adecvat decât cele pe care le găsesc în ţara lor de origine.

Oricât ar fi de complicate problemele migraţiei contemporane şi consecinţele lor, una dintre aceste consecinţe merită toată atenţia: e vorba de modul foarte concret şi palpabil în care o identitate europeană *in statu nascendi* se desprinde din toate aceste dificile evoluţii.

Scena politică şi actorii ei

Înfrângerea PDSR în noiembrie 1996 a reorganizat peisajul politic din România, fără a pune complet capăt puterii moştenitorilor naţional-comunismului. Opoziţia, reprezentată de PDSR, alături de partidul xenofob al lui Vadim Tudor, PRM, şi de o aripă ceva mai moderată a naţionaliştilor, deţineau încă mai mult de 40% din voturile în Parlamentul României, unde acţionau de cele mai multe ori conjugat. Opoziţia avea nu numai funcţii importante în conducerea comisiilor parlamentare şi în birourile celor două camere, ca şi într-o mare parte a administraţiei locale; ea continua, prin interpuşi, să exercite un control subteran în aparatul administrativ central şi în serviciile de informaţii. Impresia superficială a unei părţi importante din electoratul CDR, mai ales a celui din capitală, cum că partidele din Convenţie câştigaseră totul şi puteau face

orice era contrazisă zi de zi, deopotrivă în parlament şi în primăriile celor mai multe comune şi oraşe de provincie.

PDSR a reacţionat în faţa unei înfrângeri – pe care o recunoscuse iniţial – răspândind pretutindeni unde putea să o facă impresia că victoria CDR şi a preşedintelui acesteia este un simplu accident trecător. Accentuată după reuniunea NATO la vârf de la Madrid din iulie 1997, consolidată de marile elanuri retorice naţionaliste cu care întreaga opoziţie întâmpina măsurile anti-discriminatorii pe care le lua guvernul de coaliţie, ostilitatea faţă de reforme, fie ele economice sau politice, cultivată constant de întreaga opoziţie politică şi chiar de PD, care ataca coaliţia pentru că nu face reformă, dar în acelaşi timp participa cu entuziasm la acţiunile populiste îndreptate contra reformei, va atinge un punct culminant în iarna 1998-1999, ducând, la sfârşitul lui ianuarie 1999, la o nouă invazie a minerilor, care îşi propuneau deschis să ocupe Capitala.

Această nouă maree neagră pornise de la pretexte economice, dar avea obiective politice foarte clare: să ocupe Bucureştii intrând, ca pe vremuri Tudor Vladimirescu, prin Cotroceni, unde urmau să-l lichideze pe preşedintele Constantinescu, şi să înlocuiască guvernul legitim cu un aşa-zis Consiliu revoluţionar, care ar fi pus capăt nu numai ordinii constituţionale din România, ci şi oricăror aspiraţii de integrare a ţării în structurile europene şi euro-atlantice. E greu de crezut că această lovitură mortală proiectată împotriva orientării pro-occidentale a societăţii româneşti era independentă de contextul tot mai tensionat al Balcanilor de Vest şi nu reprezenta, în preziua intervenţiei NATO şi UE în fosta Iugoslavie, rezultatul unor complicităţi nu doar interne, ci şi externe.

Cu toate acestea, mineriadele din 1999 au pus în evidenţă caracterul ireversibil al proceselor democratice din timpul administraţiei Constantinescu. Ameninţarea lor a suscitat unele complicităţi şi adeziuni punctuale, dar nu a fost capabilă să mobilizeze masele, dimpotrivă, a provocat,

ui ales în marile oraşe, o mobilizare civică exemplară în rijinul guvernării. Pe de altă parte, spre deosebire de neriadele din 1990 şi 1991, instituţiile statului nu au mai st aliatele minerilor, ci bariera care le-a oprit înaintarea re Bucureşti.

E drept că, într-un prim episod, forţele de poliţie, site de experienţa confruntărilor masive în teren, şi date de câţiva dintre comandanţii lor, au fost depăşite de ţa şi coeziunea trupelor de mineri cu o ierarhie îndelung ersată în subteran, astfel că minerii, cu Miron Cozma în nte, au mărşăluit până spre Olt, cam jumătate de drum ı Valea Jiului până la Bucureşti. Asumându-şi toate curile, într-o singură noapte, preşedintele Constantinescu cceptat demisia ministrului de interne, a numit un nou nistru şi a obţinut acordul politic al partidelor parlantare (cu excepţia PRM, al cărui vice-preşedinte fusese nă cu câteva zile înainte Cozma) pentru a mobiliza nata şi pentru a adopta în regim de urgenţă legea stării de esitate şi a stării de urgenţă, abrogate în 1990 şi neglijate anii următori de guvernul Văcăroiu şi de preşedintele escu.

Confruntaţi cu riscul de a se ciocni cu armata, şi în ditiile în care populaţia Bucureştilor răspundea apelului ezistenţă al Alianţei Civice, minerii adoptă singura cale e le permitea o retragere cât de cât onorabilă, cea a ocierilor. La Mănăstirea Cozia are loc o întâlnire, zidată de duhovnicul lui Miron Cozma (*sic*!), între rul minerilor şi primul ministru Radu Vasile, în urma eia minerii se întorc în Valea Jiului. Pe acest fond, apelul Vadim Tudor pentru instaurarea unui guvern provizoriu prăbuşeşte în asemenea măsură în ridicol încât nimeni i mai dă vreo importanţă, ceea ce rămâne, în opinia mea, roare.

Câteva săptămâni mai târziu, Înalta Curte de Casaţie ustiţie se pronunţa în privinţa recursului procurorilor la esul lui Miron Cozma pentru mineriada din 1991, pe

care un tribunal o încadrase drept „tulburare a ordinii publice". Înalta Curte revine la încadrarea de origine, cea de tentativă de lovitură de stat, şi aplică *cea mai mică* pedeapsă prevăzută pentru această infracţiune, 16 ani închisoare. Cozma adună iarăşi o ceată de mineri pentru a invada Bucureştii, dar este arestat în drum şi marşul minerilor încetează brusc, punând capăt astfel şi carierei politice a „Luceafărului huilei", şi rolului ortacilor lui în subminarea democraţiei.

O clipă, acest episod a revenit pe prima pagină a ziarelor în 2004, când Ion Iliescu, în ultimele zile de mandat prezidenţial, îl graţiază pe Cozma cu acordul primului ministru Năstase, provocând o furtună mediatică de proporţii care duce la anularea graţierii. Prea târziu însă sub aspect electoral: peste puţin timp, într-o competiţie foarte strânsă, şi în ciuda faptului că PSD va câştiga alegerile parlamentare, Adrian Năstase avea să piardă alegerile prezidenţiale în favoarea lui Traian Băsescu, preşedintele PD, recent câştigător al celui de-al doilea mandat de Primar General al Capitalei şi candidat-surpriză al Alianţei DA, înlocuitorul din ultimul moment al lui Theodor Stolojan, declarat suferind cu doar câteva zile înainte de înscrierea candidaturilor.

Spre deosebire de UDMR, care şi-a definit explicit obiectivele specifice, şi le-a urmărit cu perseverenţă, dar a cooperat constant şi pentru realizarea obiectivelor comune ale coaliţiei, politica PD a fost alta. PD a susţinut constant, între 1996 şi 2000, politicile care urmăreau integrarea europeană şi euro-atlantică a României, atât prin autoritatea lui Petre Roman personal, cât şi prin acţiunea celor doi miniştri de externe pe care i-a susţinut – Adrian Severin şi Andrei Pleşu – precum şi a ambilor miniştri ai apărării – Victor Babiuc şi Sorin Frunzăverde. Nici măcar în chestiunea conflictului din Kosovo nu au existat defecţiuni vizibile, nici în administraţie, nici în parlament, cu toate că

Ucraina. Aceleaşi volte imprevizibile au marcat şi raporturile României cu Republica Moldova, în vreme ce alte proiecte regionale importante au rămas uitate. În ansamblu, România nu pare să aibă niciun concept de politică internaţională post-integrare, şi nici măcar capacitatea de a-şi negocia inteligent poziţiile în interiorul UE sau NATO, cu toate că statutul său de graniţă a celor două organizaţii impune o viziune care să-i slujească interesul naţional.

Dureroasa renaştere a statului

Din 1990, datorită alegerilor libere (chiar dacă nu prea corecte, mai ales din cauza manipulărilor media) şi, din 1991, datorită Constituţiei, în pofida distorsiilor acesteia, construcţia statului de drept şi a instituţiilor democratice a putut să înceapă. Cu toate acestea, trei tipuri de obstacole au continuat să îngreuieze acest proiect al unui stat modern, adaptat exigenţelor integrării europene. De bună seamă, una dintre aceste piedici provenea din fondul istoric pe care orice comentator cât de cât familiar cu tradiţia românească îl poate intui: personalizarea excesivă a puterii, şi un îndelungat trecut în care fiecare voievod instituia propria lege, anulând-o pe cea a predecesorilor; o modernizare „cu sufletul la gură" în secolul al XIX-lea, de sus în jos, cu o elită politică în care se amestecau marile spirite cu arivi ştii avizi de averi şi de putere; o democraţie parlamentară fragilizată de instabilitate şi incapabilă să reziste presiunilor autoritare şi dictaturii; o clasă de funcţionari pentru care funcţia publică era mai degrabă o prebendă, o cale de acces către resursele statului, decât o vocaţie.

Pe acest fond tradiţional, instituţiile, de la cele mai umile la cele mai importante, şi mai ales oamenii care le reprezentau, purtau inevitabil povara de experienţe cumulate în 60 de ani de dictatură, dintre care mai bine de 45 de dictatură castratoare a partidului-stat. Comunismul a distrus

statul – în fapt, dacă nu formal – aşa cum a distrus şi fundamentele justiţiei, înlocuind legile, dreptul, interesul naţional, cu voinţa unică a Partidului Comunist. Negând proprietatea privată, ignorând sistematic cele mai elementare drepturi ale omului, transformate în privilegii alocate arbitrar şi în favoruri rezervate unei elite de activişti remuneraţi ai Partidului Comunist, regimul comunist a minat înseşi bazele instituţiilor statului şi ale dreptului care le legitimează. Ambiguităţile şi necunoscutele evenimentelor din 1989, cu cortegiul lor de întâmplări dubioase, departe de a corecta aceste tare, le-a sporit cu sentimentul general că, de fapt, nimic nu s-a schimbat.

În aceste condiţii, instituţiile existau, e adevărat, dar funcţionau pe jumătate arbitrar sau chiar deloc. Când a dispărut frica apăsătoare şi generală din timpul comunismului, în locul ei s-a instalat anomia. Îmi amintesc prea bine cum, în primele luni ale lui 1990, pietonii circulau voios şi ostentativ pe carosabil – doar fusese revoluţie! Ca nişte adolescenţi scăpaţi de sub supravegherea părinţilor, românilor nu le mai păsa de legi. Dar, din păcate, fronda adolescentină era doar unul dintre aspectele cele mai benigne ale eclipselor legii, care a favorizat atât prin neaplicare, cât şi prin caracterul deliberat lacunar al multor acte normative, un cumul de ilegalităţi.

Impersonalitatea rece a statului continuă şi azi să fie ocultată, de sus în jos, prin fascinaţia exercitată de persoanele care deţin puterea, dar şi de jos în sus, prin tocmeli mărunte, favoruri reciproce şi bacşişuri. Construcţia statului de drept e nevoită să înfrunte o masă de obstacole generate de practici sociale difuzate la nivelul întregii societăţi în timpul deceniilor de dictatură: instituţii care, odată ce nu mai inspiră teamă, nu inspiră niciun fel de respect; legi pe care cei iscuşiţi sau puternici le pot ocoli sau ignora; toate acestea se reflectă în evaluările contradictorii şi destul de ipocrite din sondajele de opinie. O opinie care, cu toate că detestă reuşita individuală, îşi fabrică eroii din materia celor

care, asemenea haiducilor de odinioară, triumfă nesocotind legea. O opinie care disprețuiește statul și instituțiile lui abstracte, și care nu ține seama decât de puterea personalizată, face ca reforma instituțiilor, a justiției și a legilor să mai aibă încă un drum mult prea lung de parcurs.

*
* *

Punctul nevralgic al acestei reforme a instituțiilor rămâne fără îndoială justiția. Legislația adoptată din primii ani după revoluție a consacrat inamovobilitatea magistraților, esențială pentru a asigura independența acestora; doar că, acordat unei profesii prea puțin reformate, acest drept a participat nu numai la progresele, ci și la unele carențe ale actului de justiție, încă vizibile în practica Înaltei Curți sau în poziția adoptată de Consiliul Superior al Magistraturii – care funcționează mai degrabă ca un sindicat ce apără drepturile magistraților decât ca o instituție colegială menită să-i responsabilizeze. În alt sens, Ministerul Public se dovedește mult prea des urmașul direct al Procuraturii, fie răspunzând comenzilor politice, fie exercitând pe cont propriu presiuni prea puțin atente la respectarea drepturilor fundamentale ale cetățenilor.

Opinia publică nu a fost îndeajuns de sensibilă față de efortul legislativ pe care majoritatea guvernamentală din anii 1996-2000 l-a întreprins. Însetată de rezultate imediate și palpabile, destul de indiferentă la legalitatea formală, după decenii de abuz legiferat, aceasta își pierdea răbdarea de cite ori i se spunea că e nevoie mai întâi de parcurgerea lungului proces de dezbatere și adoptare a legilor, de întemeiere a instituțiilor, și că abia apoi e posibil ca primele rezultate să devină vizibile. Așa s-a întâmplat în multe domenii ale vieții publice, și mai ales în cel al luptei contra corupției. Legislația anterioară anului 1996 nu avea în vedere nici spălarea de bani, nici delictul de inițiere, nici conflictele de interese; nu sancționa nici acordarea prefe-

renţială de credite neperformante, nici jocurile piramidale. Abia în 1999 s-a putut adopta o lege a responsabilităţii ministeriale. Conjugate cu lipsa încă acută de magistraţi specializaţi în fraude economice şi corupţie, cu o infrastructură încă insuficientă, aceste carenţe se resimt până azi în funcţionarea justiţiei.

Corupţia este un fapt de netăgăduit în societatea românească – aşa cum e un dat constant al societăţilor post-comuniste, urmând un spectru descrescător dinspre est spre vest, cu o cotă explozivă în Rusia şi Ucraina, atenuându-se apoi cu cât privim către Europa Centrală. Pe această hartă a afacerilor ilicite, România şi Bulgaria au devenit mult prea vizibile în decursul procesului de integrare europeană.

De câte ori e vorba de corupţie în România, apar două explicaţii care simplifică, fiecare în felul ei, o situaţie foarte complicată: fie se evocă îndelunga experienţă turco-fanariotă a bacşişului şi peşcheşului (de parcă nu ar exista în alte civilizaţii noţiuni ca *pourboire* sau *pot-de-vin*), fie se evocă experienţa pe termen scurt a privatizărilor post 1989 şi fatalităţile unui capitalism renăscut. Ceea ce apropie aceste două parţiale explicaţii este eludarea experienţelor comuniste, când, de fapt, aceea a fost o perioadă de anomie generalizată, în care indicaţiile de partid prevalau asupra oricărei legi, şi când, în marginea economiei rigide de stat au proliferat tot felul de comportamente pre-contractuale mai mult sau mai puţin ascunse. Aceste derivate perverse ale unor străvechi uzanţe din economia schimbului de daruri (şi nu de mărfuri), purtătoare de bunuri materiale şi de bunuri de prestigiu, semn ale ierarhiilor de putere, aceste practici erau oficial condamnate, ba chiar puteau atrage după sine pedeapsa capitală. În fapt însă, ele erau tolerate, chiar încurajate, atâta vreme cât nu stârneau invidia sau ura la vârf: Ceauşescu însuşi se lăuda adesea că el nu are salariu, pur şi simplu fiindcă avea toata ţara la dispoziţie. Miniştrii lui dădeau şi primeau mită constant, în genere în obiecte, inclusiv cuplului prezidenţial, iar la scara întregului

sistem, această față ascunsă a economiei și societății comuniste își așteaptă încă exploratorii.

Pe acest fond de ilegalitate enedemică s-a născut capitalismul predator al anilor '90, creația aproape exclusivă a nomenclaturii de rang inferior și a securiștilor reciclați. Nu pretind că elitele opoziției ar fi fost în mod uniform pure și dezinteresate, dar reprezentanții lor cu vocație de business nu dispuneau nici pe departe de know-how-ul și de rețelele de influență, interne și externe, pe care le aveau activiștii prefăcuți în parlamentari și securiștii – întreprinzători. Există, desigur, și întreprinzători autentici, persoane ingenioase, talentate și oneste, care și-au început afacerile în anii '90, dar mulți dintre cei care au devenit apoi milionari în euro au profitat de poziția și de relațiile lor din poliție, mai ales din cea politică, sau/și din înalta ierarhie comunistă[77] . Ca și în Rusia, primele privatizări au favorizat din plin elitele comuniste convertite la capitalism, și corupția de stil nou a explodat repede pe prima pagină a ziarelor vremii.

Tema corupției a dat un nume tuturor frustrărilor, firești într-o epocă de bulversare economică și socială: toți cei păgubiți sau doar nefavorizați de evoluția imprevizibilă a stării de fapt și-au găsit un alibi sau o defulare în stereotipele „toți fură", în invidia amestecată cu admirație secretă față de cei îmbogățiți peste noapte, făcând din tema corupției generalizate pivotul unui discurs deopotrivă popular și populist. Nu doar săracii României, ci și elitele prospere ale Occidentului au îmbrățișat acest discurs, care omite sistematic să implice și pe corupători, nu doar pe corupți, în elanul justițiar pe care se bazează monitorizarea României sau a Bulgariei.

E evident, corupția este o problemă în România, și anume una pe care românii înșiși trebuie să o rezolve cu fermitate, fie că e vorba de marea corupție, fie că ne referim la corupția măruntă și cotidiană. Pornind de la marile afa-

[77] Marius Oprea, *Moștenitorii Securității*, Iași, Polirom, 2003.

ceri dubioase şi încă obscure ale primilor ani de după revoluţie, lupta contra corupţiei a devenit o temă politică în campania din 1996 a CDR şi a candidatului acesteia la Preşedinţia României, transformându-se apoi într-o temă a mandatului acestuia de preşedinte. Încă din 1997 şi 1998, s-au obţinut rezultate importante pe care azi aproape nimeni nu şi le aminteşte: între 1997 şi 2000, peste 3500 de dosare de corupţie au ajuns în faţa instanţelor, cu 1545 procese încheiate cu peste 1000 de condamnări ale unor inculpaţi nu odată de rang înalt. În peste 80 dosare ale unor mari afaceri de contrabandă, statul a recuperat încă din 1997 peste 1 miliard de dolari, şi procesul a continuat până în 2000.

Cu toate astea, devenită pivot al unui discurs populist, aceeaşi temă a mobilizat electoratul în 2000 în favoarea lui Vadim Tudor, în timp ce guvernarea PSD din 2000-2004 şi-a dobândit o tristă faimă din instituţionalizarea corupţiei la vârf. Imediat după alegeri, noua guvernare, Iliescu-Năstase, a făcut tot ce i-a stat în puteri pentru a anula rezultatele proceselor din anii anteriori: parchetul a reluat practica nefericită a recursurilor în anulare, iar preşedintele Iliescu personal a graţiat contingente întregi de condamnaţi pentru fapte de corupţie ai anilor precedenţi.

Astfel, tema luptei contra corupţiei a devenit piesa centrală şi în campania electorală a lui Traian Băsescu din 2004, şi în dosarul obiecţiilor faţă de admiterea României în UE, în 2007. În primele luni, noua guvernare a obţinut, mai ales datorită Ministrului Justiţiei, dna Monica Macovei, cunoscută activistă pentru drepturile omului din anii anteriori, un credit important în faţa instituţiilor europene. Din păcate, modul abrupt şi uneori chiar neconstituţional în care au acţionat organismele special create pentru a lupta cu corupţia – DNA, ANI, DIICOT etc. –, precum şi încercările înalţilor oficiali, inclusiv ale preşedintelui Băsescu, de a le utiliza în lupta politică, au făcut ca soarta procesului însuşi să devină problematică. Avântul justiţiar al noii puteri a convins pe cei care incriminau în bloc „clasa politică",

pentru eşecurile unei întregi societăţi, dar a suscitat şi multe nelinişti, mai mult sau mai puţin legitime, atât în parlament, cât şi în rândul magistraţilor înşişi. Procesul s-a degradat treptat, făcînd ca reforma justiţiei să se reducă, în ultimă instanţă, la denigrarea publică a magistraţilor şi, după 2008, la încercări de reducere drastică şi insultătoare a drepturilor lor salariale.

Mai grav este faptul că personaje de prim rang – mari patroni sau lideri politici – au fost expuşi oprobriului public, arestaţi, acuzaţi chiar de a fi lucrat deliberat contra interesului naţional, înainte ca probe indiscutabile în sprijinul acestor grave acuzaţii să existe cu adevărat. Tot aşa cum guvernarea Iliescu-Năstase nu a putut dovedi niciun caz de corupţie la nivel înalt din perioada 1996-2000, şi acum, 6 ani mai târziu, aceste acuzaţii par să se topească fără urmă, după ce au eliminat o bună parte dintre competitori atât din economie, cât şi din viaţa politică.

Surprinzător pentru o activistă de frunte în apărarea drepturilor şi libertăţilor, dna Macovei a susţinut, alături de preşedintele Băsescu şi de apropiaţii acestuia, un pachet de legi ale Siguranţei naţionale care ar fi reprezentat un regres considerabil în ce priveşte libertăţile fundamentale ale cetăţeanului. La propunerea serviciilor de informaţii, şi cu acordul explicit al Preşedintelui Băsescu, proiectele de legi ale Siguranţei naţionale acordau din nou servicilor drept de anchetă, le lăsau în continuare dreptul de a face afaceri, înlesneau urmărirea persoanelor şi ascultarea telefoanelor, etc. Opinia publică, încă într-o prelungită „lună de miere" cu preşedintele Băsescu, nu i-a imputat acestuia niciodată acest episod, şi cu atât mai puţin nu a luat în calcul posibilitatea reală ca ruptura între preşedinte şi primul ministru liberal Tăriceanu să-şi fi avut adevăratul izvor în aceste legi, pe care preşedintele a încercat zadarnic să le trimeată în parlament direct, fără amestecul guvernului, în vreme ce guvernul (exclusiv liberal după ruptura dintre PDL şi PNL) a trimis Parlamentului un proiect de semn

contrar, în care drepturile şi libertăţile cetăţenilor sunt protejate sistematic, iar atribuţiile serviciilor de informaţii suntplasate fără exzitare sub controlul instituţiilor civile ale statului.

*
* *

Din unghiul reconstrucţiei instituţionale, o componentă mult mai importantă decât se percepe deobicei la nivelul mass-media, fascinate de spectacolul Capitalei politice şi mondene, este cea a administraţiei locale. Temna descentralizării, crucială începând cu Proclamaţia de la Timişoara, e departe de a fi dintre cele mai simple. În timpul administraţiei Constantinescu s-au făcut unele progrese importante, cum ar fi de exemplu *Legea bugetelor locale*, sau *Ordonanţa de Urgenţă* din 1997, referitoare la administraţia locală, blocată multă vreme de PDSR şi PUNR prin acţiuni judiciare şi adoptată totuşi exact de aceleaşi forţe politice în 2001. Prin legea bugetelor locale, administraţiile locale, alese liber începând din 1992, dobândeau în fine şi resursele materiale necesare acţiunii lor; prin legea administraţiei locale, au fost legiferate progrese importante în descentralizare şi drepturi esenţiale ale minorităţilor în administrarea propriei comunităţi. După 2000, în pofida caracterului său profund centralist, PSD (fostl PDSR) a fost nevoit să accepte aceste progrese, dar le-a interpretat în beneficiu propriu, generând fenomenul „baronilor locali" – profitori prin mijloace adesea dubioase ai puterii sporite a elitelor locale.

Autonomia locală nu e încă integral consfinţită prin lege, şi încă şi mai puţin prin *habitus*, mai ales că experienţa istorică, cu precădere cea din Vechiul Regat, e foarte departe de experienţa comunelor libere dintr-o mare parte a Occidentului. O complicaţie suplimentară este cea a diversităţii foarte accentuate a majorităţilor în Consiliile

locale, atât între județe, cât și între administrația locală și majoritățile parlamentare și guvernamentale. În realitate, încă din 1992, România a cunoscut cele mai variate forme de coabitare politică. În 1996-2000, de exemplu, administrația marilor orașe era predominant CDR, în vreme ce Consiliile județene erau dominate de reprezentanții PDSR, care blocau din răsputeri toate încercările de reformă.

Paradoxul acestei situații era accentuat de faptul că atât viziunea politică proprie a CDR, cât și adoptarea tot mai accelerată a *acquis*-ului comunitar sporeau tot mai mult posibilitățile de acțiune ale adminstrațiilor locale. Tocma de aceea, ajuns din nou la guvernare, PSD a declanșat o acțiune masivă de racolare a primarilor și consilierilor locali, pe care și i-a subordonat politic fiindcă nu-i mai putea controla administrativ. Această politică a fost continuată în ritm exponențial de PDL, tentat în chiar mai mare măsură decât PSD de modelul partidului-stat. De la alocarea fondurilor de dezvoltare la implementarea reformelor în educație și sănătate, efectele acestor incoerențe au fost cu atât mai neplăcute, cu cât ele s-au tradus în blocarea dezvoltării acelor județe ale căror aleși vădeau prea multă independență.

Dosarul regiunilor e încă deschis: în 1997-1998 s-au înființat 8 regiuni de dezvoltare, dar, concepute fără capacitate administrativă, ca un fel de cooperative de județe, ele nu suntsufficient de funcționale, mai ales în condițiile aderării la UE. În acest cadru, în care competiția pentru fondurile structurale se dă între regiuni, coalițiile de județe suntmult prea conjuncturale pentru a avea vreo șansă în fața unor regiuni cu tradiție, ca Lombardia sau Rhône – Alpes. Valorificarea tradițiilor regionale, care ar putea da cu totul altă consistență procesului, suscită temeri legate de revendicările de autonomie ale vechilor Ținuturi Secuiești. În fapt, e vorba din nou de o retorică a patriei în pericol, și adevărata cauză a rezistenței față de o reorganizare de fond a structurii administrative moștenite de la Ceaușescu este

aceea că elitele politice judeţene şi-au consolidat în asemenea măsură baza de putere locală, încât se tem că o întărire a regiunilor le va scoate din joc.

O experienţă interesantă şi în mare măsură pozitivă a fost cea a euro-regiunilor transfromtaliere din vestul României, care au dus la cooperarea fructuoasă a unor departamente şi judeţe din Ungaria, România, şi chiar Serbia. Administraţia Constantinescu a încercat să extindă acest model şi la cooperarea pe plan local cu Ucraina şi Republica Moldova, dar a întâmpinat o rezistenţă compactă a autorităţilor locale, mai ales ucrainene, care a făcut ca această experienţă să eşueze.

Legea funcţionarului public, în fine votată în 2000, ar fi trebuit să pună bazele profesionalizării unei birocraţii moderne şi eficiente, asigurându-i stabilitatea şi progresul în carieră, independent de fluctuaţiile opţiunilor politice. Din nefericire, lucrurile nu au evoluat de loc în această direcţie. Imediat după victoria PSD în alegeri, Primul Ministru Adrian Năstase declanşa o vastă campanie de epurare a funcţionarilor din ministere şi agenţii guvernamentale, declarând cu cinism că „funcţionarii numiţi de CDR mai au de stat o tură pe tuşă". Chiar şi companii private au primit avertizări ameninţătoare din partea guvernului când au încercat să angajeze specialişti care lucraseră în Administraţia prezidenţială sau în alte poziţii de notorietate între 1996 şi 2000.

Această politică a devenit extrem de agresivă după alegerile din 2008, şi mai ales după ce preşedintele Băsescu a fost ales pentru un al doilea mandat. Poziţii modeste, ca aceea de director de şcoală elementară sau de dispensar, dar şi poziţii care fuseseră declarate non-partizane prin lege, ca cea de prefect, suntcondiţionate acum făţiş de afilierea la PDL. Proiectul noii legi a educaţiei face eforturi importante pentru a asigura controlul politic al tuturor funcţiilor de conducere din universităţi şi facultăţi, din şcoli şi licee, în timp ce anularea *de facto* a titularizărilor în învăţământul de

toate gradele deschide calea unui control politic al tuturor numirilor în sistemul de educație. Încă de pe acum, numirile de ambasadori, dar și cele de directori de teatre sau filarmonici, au devenit o miză politică: sechelele partiduluistat sunt încă foarte active, mai ales în rândul foștilor activiști UTC, din care provin mulți lideri ai PD.

Povara unei birocrații al cărei grad de politizare este invers proporțional cu gradul ei de competență apasă tot mai mult asupra unei administrații centrale și locale hipertrofiate și cel mai adesea corupte, dar curajul politic al unei adevărate reforme în acest domeniu lipsește tuturor decidenților politici. Deciziile guvernelor succesiv conduse de Emil Boc, reformiste doar în retorică, nu au vizat decât să facă cât mai mult loc, în condiții de aparentă austeritate, propriei clientele politice. Incapacitatea totală de reformă a guvernării PDL s-a vădit exact prin măsurile politice prezentate ca reformiste: în mai 2010, președintele Băsescu anunța reducerea cu 25% a tuturor salariilor din sistemul bugetar, dezvăluind tocmai faptul că, după 18 luni de pretinsă reformare, guvernarea pe care o susține necondiționat nu a fost în stare să regândească ansamblul funcției publice și al cheltuielilor acestuia pentru a le conferi funcționalitate și eficiență.

Legea accesului la informațiile de interes public, votată în 2002, deschidea o cu totul altă cale de restructurare a administrației publice. Potențialul exploziv al acestei legi, care obligă administrația la o transparență fără precedent în experiența statului român, a fost pus la încercare în 2004. Atunci, Liga Pentru Apărarea Drepturilor Omului, LADO, a reușit să oblige Parchetul să comunice public numărul solicitărilor de ascultare a convorbirilor telefonice și, dintre acestea, numărul celor care se dovediseră utile în justiție. Diferența dintre miile de telefoane ascultate, adesea pe durata unor ani întregi, și cele mai puțin de 400 de ascultări care se dovediseră probe utile în diferite procese rămâne o dovadă peremptorie a arbitrariului care domnește

încă în structura instituţiilor actuale. O operaţie similară s-a întreprins în ultimele luni, vădind, cel puţin statistic, atât creşterea exponenţială a numărului (şi costurilor) interceptărilor, cât şi intensificarea masivă a acestora în perioadele electorale.

Aceasta e dovada de neocolit a faptului că societatea românească trebuie să-şi sporească vigilenţa şi să-şi apere drepturile cu mai multă energie. E în acelaşi timp dovada posibilităţilor pe care le oferă această lege care, dacă e bine şi sistematic utilizată de societate, poate aduce o contribuţie majoră la modernizarea statului. Această constatare vădeşte însă şi faptul că, în mare parte, instituţiile societăţii civile reacţionează *post factum* şi nu investesc suficientă energie în proiectarea şi realizarea acestei reforme pe care declară atât de ritos că o doresc.

Uniunea Europeană nu e interesată direct de reforma forţelor armate, care reprezintă totuşi un punct esenţial în construcţia democraţiei. În primul deceniu de după revoluţie, sintagma „forţele armate" continua să aibă înţelesul foarte larg, preluat de la sovietici, care includea, pe lângă armata propriu-zisă, şi miliţia, şi serviciile secrete, preşedintele statului fiind, prin Constituţie, comandantul tuturor acestora, prerogativă pe care o exercită atât direct, cât şi prin intermediul Consilului Superior de Apărare a Ţării, CSAŢ, al cărui preşedinte de drept este. Acest bloc de competenţe a fost parţial diminuat prin demilitarizarea Poliţiei, îndelung dezbătută 1996-2000, şi legiferată în 2002.

Dezbaterea referitoare la statutul serviciilor de informaţii a izbucnit imediat după 22 decembrie 1989, şi nu s-a încheiat nici azi, însufleţind intermitent o opinie publică încă traumatizată de anii de dictatură, dar cu mult mai puţin numeroasă decât vor să creadă reprezentanţii acestei opinii. O primă reformă, după înghiţirea lor de către Armată, în decembrie 1989, a divizat prin sciziparitate, ca să spun aşa, informaţiile interne de cele externe; ulterior au apărut şi servicii de Afaceri Interne în cadrul ministerelor de Justiţie

şi de Interne. Constituţia instituia, în teorie măcar, controlul parlamentar asupra SRI şi, cu multe limitări, asupra SIE, dar ambiguităţile legislative şi reflexele perpetuate din trecutul apropiat au adăugat la aura lor de puteri tainice licenţa de a participa – foarte profitabil – la afacerile unui capitalism *in statu nascendi*, unde întâlneau mai mulţi foşti colegi decât ar fi fost de dorit, şi unde informaţiile şi influenţa lor reprezentau instrumente ideale pentru falsificarea jocului economic în marginea legilor. Prevăzut în legile de organizare ale ambelor servicii, dreptul lor legal de a desfăşura afaceri aducătoare de profit a fost suprimat din iniţiativa personală a preşedintelui Constantinescu, dar, încă din ianuarie 2001, guvernul condus de Adrian Năstase s-a grăbit să-l reinstituie. În cei peste cinci ani de mandat, preşedintele Băsescu nu a făcut niciun gest care să-l limiteze, cu toate că e evident faptul că această licenţă de amestec între afaceri şi informaţii este o sursă constantă de corupţie instituţionalizată. Guvernul Tăriceanu a încercat să promoveze o legislaţie care îngrădea în multe feluri puterea serviciilor de informaţii, inclusiv sub aspectul semnalat aici, şi aceasta este una din sursele majore ale dizgraţiei care l-a lovit, atât în relaţia cu preşedintele Băsescu, cât şi în genere în mass media, unde interesele directe ale serviciilor au fost şi au rămas foarte bine reprezentate.

Experienţa ultimilor 20 de ani ar trebui să ne facă mai vigilenţi, cu atât mai mult cu cât tot felul de complicităţi foarte profitabile ale acestor servicii cu reţele de agenţi provenind deseori din Orientul Mijlociu, de la Zaher Iskandarani la Omar Hayssam, cu istoria rocambolescă a răpirii ziariştilor români în Irak, ne atrag atenţia asupra caracterului mult prea dubios al unor atare îndeletniciri pretins economice.

În 1997, în fruntea ambelor sevicii principale de informaţii au fost numite persoane dinafara acestora, iar ofiţerii superiori preluaţi de la fosta Securitate au fost trecuţi în rezervă cu zecile, în vreme ce se interzicea desfăşurarea de operaţii lucrative de către SRI şi SIE, astfel

încât afacerile cele mai scandaloase pe care le patronaseră aceste structuri au ajuns în faţa justiţiei. În câteva cazuri – dosarul „Porţelanul", cel al îngrăşămintelor chimice, faimosul dosar „Ţigareta 2" – procesele s-au încheiat cu condamnări definitive; în altele, ancheta şi expertizele s-au dovedit prea complexe pentru a fi încheiate, aflându-se încă în desfăşurare în iarna 2000/2001, când Parchetul le-a blocat fără excepţie, deoarece implicau complicităţi la un nivel prea înalt.

În cazul „Jimbolia", de pildă, care a scos la lumină o reţea vastă de export de petrol şi arme către Republica Sârbă a lui Karadžić, în plin embargo ONU, sub supravegherea directă a SRI, plătit cu chitanţe de către contrabandişti pentru „prestări servicii de pază" la graniţa cu Iugoslavia, preşedintele Iliescu, reales în 2000, avea probabil tot interesul de a îngropa întregul dosar, ceea ce s-a şi întâmplat. Imediat după alegeri, serviciile de informaţii şi-au recăpătat licenţa pentru afaceri, pe care o deţin şi azi. Poate şi mai grav, în legătură tocmai cu dosarul „Jimbolia", Adrian Năstase, în calitate de Prim Ministru –, dar în pofida formaţiei sale de jurist – declara în 2002 că „votul popular" a pus capăt acestui proces, ca şi când, într-un stat de drept, justiţia ar fi supusă la vot.

O reformă reală a SRI şi SIE, începând cu demilitarizarea acestora, precum şi instituirea unor reguli mult mai precise în privinţa serviciilor de informaţii din ministere, care şi-au depăşit până acum sistematic atribuţiile legale, ar fi trebuit să reprezinte o prioritate zero pentru preşedintele Băsescu. Din păcate, aşa cum am arătat ceva mai sus, preşedintele a încercat să instrumentalizeze acest imperativ tocmai pentru a spori capacitatea de control al serviciilor asupra situaţiei politice interne, declanşând o confruntare care a degenerat într-o luptă oarbă pentru putere. E dificil de presupus că, în acest al doilea mandat, preşedintele s-ar putea decide să promoveze o reformă cu adevărat democratică a acestor instituţii, şi ar fi foarte

riscant să reia legile siguranței naționale în termenii mandatului precedent, acum când popularitatea sa se prăbușește.

În fine, Armata: încă de la Războiul de Independență, Armata Română s-a afirmat atât în acțiunea directă, cât și prin generarea unei încrederi consistente, chiar dacă uneori poate exagerate, în opinia publică. În ciuda faptului că adesea Ministerul de Război avea în frunte un militar de carieră, armata nu s-a angrenat în bătăliile interne pentru putere, fiind fidelă mnarhiei și principiilor acesteia de neutralitate. Cei trei ani de regim autoritar al mareșalului Antonescu nu au schimbat situația, dimpotrivă, așa că, la 23 august 1944, armata l-a urmat fără șovăire și fără excepție pe Regele Mihai.

În decembrie 1989, cadrele superioare ale armatei s-au supus ordinelor lui Ceaușescu, participând masiv la represiune, ceea ce și explică echivocul care a urmat imediat fugii cuplului dictatorial, căci Armata avea de travestit rolul nefast pe care îl jucase în zilele precedente. Ezitând între obedientă și guvernare militară mascată, între tradiția de independență, dorința unei apropieri de Occident și deziderатul unei minorități de a apropia țara de URSS, apoi de Federația Rusă, asemeni generalului Militaru, vârfurile Armatei au provocat mai multe sincope decât se știe îndeobște în mersul României către normalitate: pentru a da un singur exemplu, prezența trupelor de diversioniști de la Buzău atât la mineriadă, cât și în câteva mari afaceri de contrabandă, e deobicei trecută cu vederea.

Cu toate acestea, a devenit tot mai limpede, încă de la alegerile din 1992, că în armată există un puternic curent în direcția integrării României în structurile euro-atlantice. Dacă participarea la Parteneriatul pentru pace putea să însemne și dorința de a ocoli integrarea în NATO, evoluția care a urmat alegerilor din 1996 a fost tot mai decisă în această direcție. De unde, încă în vara 1996, generalul Cioflină, atunci Șeful Marelui Stat Major, declara că

drumul României este spre est, succesorul său, g-ralul Degeratu, care se perfecţionase în Marea Britanie, adopta deschis poziţii pro-europene şi pro-atlantice. Parteneriatul strategic cu SUA din 1997, înfrăţirile de ministere şi unităţi, cu Franţa (jandarmii) şi Marea Britanie (MApN), urmate de „foaia de parcurs" pentru aderarea la NATO, au deschis calea unei reformări profunde a armatei. Reorganizarea şi diminuarea drastică a corpului generalilor, compensată de întărirea celui al subofiţerilor, renunţarea la serviciul militar obligatoriu şi profesionalizarea armatei, au mers mână în mână cu modernizarea tehnică şi logistică.

Trebuie să remarcăm faptul că aceste reforme – dureroase şi la nivel material, şi la nivel simbolic nu au provocat niciun fel de tensiuni, chiar dacă, în acelaşi timp, primele procese ale generalilor de la Cluj şi Timişoara afectau legenda cea mai tenace a revoluţiei din 1989, „armata e cu noi!". În ianuarie 1999, când încercarea de lovitură de stat antrenase nu numai mineri şi activişti de partid, ci şi o parte a Poliţiei, armata a avut o atitudine exemplară, iar în lunile în care s-a desfăşurat ofensiva aeriană NATO din fosta Iugoslavie, militarii români au cooperat impecabil cu trupele aliate.

În anii care au urmat, armata reformată şi-a dovedit competenţa şi simţul onoarei în diferite zone de conflict unde acţionează cu curaj eficienţă. Chiar dacă este acum profund afectat de măsurile care îi amputează dramatic drepturile materiale, atât pe durata serviciului activ, cât şi după trecerea în rezervă, cum e şi umilită de discursul jignitor care le-a însoţit din partea guvernanţilor actuali, corpul ofiţerilor Armatei Române pare încă extrem de moderat în reacţiile sale publice. Nu putem decât spera că aşa se va manifesta şi în viitor. Poliţia, care nu mai are statutul militarizat din vremea comunismului, s-a dovedit a fi mult mai vocală în ultimele luni.

Bătălia pentru reforma economică

Din punct de vedere al economiei, primele elemente de reformă au apărut încă din 1990, dar direcţia lor nu era prea clară, ritmul lor s-a dovedit absolut inconstant, dictat de interesele nemărturisite ale viitoarei oligarhii şi de obsesia mioapă a puterii politice care dorea să-şi păstreze cât mai mult electoratul captiv din marile întreprinderi de stat. Subvenţionate de bugetul scheletic şi jefuite fără ruşine de directocratura creatoare a întreprinderilor-căpuşă care sifona în interes privat fondurile publice alocate de stat, marile uzine cu care se mândrea cândva Ceauşescu agonizau fără investiţii, fără nicio modernizare, fără pieţe de desfacere – fără niciun viitor. Mai ales după 1992, datoriile uriaşe ale acestor monştri falimentari către Asigurările Sociale, buget, furnizori interni în lanţ, sunt tolerate tacit, şi sporesc exponenţial prin îndatorarea fără speranţă a întreprinderilor de stat faţă de băncile de stat, care, din ordinul oficialilor guvernului Văcăroiu, finanţează cu credite artificial ieftinite procese de producţie fără finalitate. De credite similare beneficiază şi particulari tot mai prosperi, parlamentari, magistraţi, înalţi funcţionari din Poliţie şi chiar ziarişti, transformând infrastructura bancară a ţării într-o enormă gaură neagră. În noiembrie 1996, rezerva Băncii Naţionale era de doar jumătate de miliard de dolari – cea mai scăzută valoare din toată istoria României moderne.

Cumplita criză economică în care s-a prăbuşit Bulgaria în iarna 1996/1997 ar fi fost fără îndoială prezentă şi în România – această perspectivă încurajase probabil echipa lui Ion Iliescu să-şi recunoască înfrângerea – dar, în aceste condiţii deosebit de dificile, noul guvern a convins foarte repede şi instituţiile financiare internaţionale, şi guvernele marilor state europene, în frunte cu Germania şi Franţa, că este un partener care merită să fie ajutat. Pe fondul unor dificultăţi greu de anticipat înainte de instalarea noului guvern – căci regimul Iliescu avea grijă ca opoziţia

să nu dispună de informaţiile vitale pentru orice proiect – primul ministru Victor Ciorbea a anunţat totuşi încă din ianuarie 1997 liberalizarea integrală a schimburilor valutare şi a tuturor preţurilor care nu fuseseră liberalizate în cei 6 ani precedenţi, baza indispensabilă a oricărei reforme în economie. În vară a urmat una din cele mai dificile componente ale reformei – reforma industriei minere, cu implicaţii politice foarte puternice. În ciuda aşteptărilor abia mascate ale opoziţiei de atunci, în frunte cu PDSR şi PRM, nu au existat niciun fel de turburări nici măcar în Valea Jiului (unde preşedintele Constantinescu organizase un miting de mare amploare pentru a pregăti reforma). Mai mult de 80.000 de disponibilizaţi (e drept, cu compensaţii destul de substanţiale) au redus cea mai mare parte a cheltuielilor enorme ale acestei industrii tradiţionale, dar depăşite de ritmurile progresului tehnic.

Marile privatizări au demarat în 1998 – din păcate, pe fondul prea puţin favorabil al crizei din Rusia – cu Compania de telefoane, urmată de industria cimentului, de Uzinele de automobile Dacia, la care s-au adăugat prmele bănci (Banca Română de Dezvoltare, BRD, urmată de Bancpost), dar şi sute de companii medii, astfel că sectorul privat în industrie va ajunge în 2000 aproape de 60%, producând 65,5% din PIB, iar exporturile vor creşte an de an în medie cu 6,5%.

Foarte costisitoare, asanarea băncilor a fost însă un mare succes. Înafara celor aproape 9 milioane de dolari, plătiţi pentru serviciul unor datorii externe cumulate, pe care guvernul Văcăroiu le negociase neglijent, mai mult de 2 miliarde de dolari au fost utilizaţi de guvern pentru a acoperi deficitul principalelor bănci de stat, pe care guvernarea anterioară le distrusese literalmente prin credite neperformante. În acelaşi timp, rezerva Băncii Naţionale a sporit de aproape cinci ori în cei patru ani, de la 0,54 miliarde de dolari în 1996 la 2,5 miliarde de dolari în 2000.

Fondul Monetar Internațional, marcat de falimentul din Rusia, privea cu multă suspiciune spre datoria României. FMI a impus în consecință țării noastre condiții draconice pentru finanțarea datoriei externe, cerând ca această finanțare să se facă exclusiv din credite de pe piața privată – adică, în atmosfera încărcată a anului 1999, cu dobânzi de-a dreptul „balcanice", de 25% și chiar mai mari decât atât. Trebuie să recunoaștem, chiar să omagiem devotamentul și priceperea cu care guvernatorul Mugur Isărescu și colaboratorii săi de la Banca Națională au izbutit un adevărat miracol, rambursând cele aproape 9 milioane de dolari exclusiv din împrumuturi de pe piața internă, cu dobânzi rezonabile, ceea ce a evitat nu numai încetarea de plăți pe care o pregătise FMI pentru „a disciplina" România, ci și îndatorarea pe termen lung a statului român.

Cu toate acestea, economia continua să fie în bună măsură decapitalizată, iar investițiile externe nu s-au precipitat, cum se spera: mai întâi criza de guvern provocată în iarna lui 1997 de către PD, și personal de Traian Băsescu, a paralizat o piață internațională care abia ce începuse, timid, să acorde creditul său României. Acestor incertitudini politice li s-a adăugat în vara următoare intrarea Federației Ruse în încetare de plăți, ceea ce a aruncat o umbră de îndoială (nejustificată, dar nu mai puțin nocivă) și asupra solvabilității României. Doar câteva luni mai târziu, tensiunile din fosta Iugoslavie au paralizat investițiile în întreaga zonă, și nici măcar Pactul de Stabilitate din 1999 nu a reușit să le deblocheze. Chiar dacă, în 2000, investițiile străine erau de 3,5 ori mai mari decât în 1996, acestea vor ajunge abia în 2006 la un nivel cu adevărat semnificativ.

Pe de altă parte, pe o bază în mare măsură asanată, economia a demarat în 2000 – primul an de creștere economică sănătoasă, chiar dacă modestă – pentru ca să atingă o creștere de 8% în 2004 și de 7% în 2008. În plină ascensiune până la începutul lui 2009, economia României a suferit totuși o regresie brutală în 2009 și 2010, din

pricina foarte proastei gestiuni a efectelor crizei globale, pe care cele cinci(!) guverne succesive, susţinute cu o constanţă demnă de o cauză mai bună de preşedintele Băsescu şi conduse de primul ministru Boc, le-au întâmpinat fără nicio măsură pro-activă, ci doar – la îndemnul făţiş al preşedintelui – cu măsuri brutale de austeritate nediscriminată şi de creştere a taxelor, care au agravat şi criza de încredere şi pe cea de lichidităţi. De unde, în 2007 şi chiar 2008, România era unul din statele UE cu cea mai înaltă rată de creştere, azi, ţara noastră s-a prăbuşit din nou pe ultimele locuri din Europa în privinţa indicilor economici şi sociali. Poate şi mai grav, pesimismul şi neîncrederea în instituţiile democratice au atins cea mai înaltă cotă din ultimii 20 de ani.

România agrară şi marile ei dificultăţi

În pofida a două valuri de industrializare forţată în timpul regimului comunist, România a rămas profund ancorată în zona rurală, unde trăiesc aproape 40% dintre locuitorii săi. Or, în acest sector, moştenirile din trecut şi opţiunile politice ale prezentului şi-au dat mâna blocând – poate mai puţin vizibil decât în zona urbană, dar cu mult mai dramatic de fapt decât în oraşe – progresul economic şi social.

România comunistă distrusese cu furie universul rural tradiţional, generalizând varianta naţională a colhozurilor şi sovhozurilor – CAP-urile şi IAS-urile – şi etatizând agricultura într-un grad care depăşea cu mult situaţia din celelalte ţări de „democraţie populară", unde gospodăriile ţărăneşti autonome supravieţuiseră într-un procent semnificativ. Cu toate că profitaseră din plin, sub aspect politic şi ca imagine, de reforma agrară din 1945, care lichidase marile proprietăţi şi transformase satele României în comunităţi de fermieri, cu foarte puţini ţărani săraci şi foarte mulţi „mijlocaşi", obsesia repetării modelului sovietic i-a

făcut pe liderii comuniști, în frunte cu Gh. Gheorghiu Dej, să declanșeze imediat după preluarea puterii operația de constituire a Gospodăriilor Agricole Colective, care copiau până și ca nume colhozurile sovietice. Rezultatul imediat a fost acela al unei mișcări de rezistență îndârjite a țăranilor, care pierdeau astfel un drept abia câștigat, și care se aliază cu militarii deblocați din armată în aceeași vreme, cu tineri studenți și liceeni care nu se putea împăca cu regimul: așa s-au constituit principalele grupări de partizani anticomuniști din munți, a căror mișcare atinge un punct culminant la începutul anilor '50, dar care rezistă, în ciuda represiunii sălbatice, până după 1960. Pe de altă parte, numeroase răscoale locale sunt și ele înăbușite cu greu: se spune că Nicolae Ceaușescu și-ar fi câștigat un loc printre fruntașii partidului trăgând cu tunul în sate din Vrancea care refuzau colectivizarea.

Valurile de industrializare duseseră la transferuri masive de populație de la sat la oraș, iar marile gospodării, rebotezate de către Ceaușescu Cooperative Agricole de Producție, CAP, ca și Întreprinderile Agricole de Stat, IAS (fostele moșii expropriate din 1945 înainte) reluau de fapt, în context comunist, modelul de mult depășit al marilor latifundii de odinioară, dezvoltând un nou propietariat rural tot mai sărac și mai lipsit de experiența unei gestiuni independente a fermelor moderne de tip european. Așa se și explică, în opinia mea, faptul că, după privatizare, soluția care a predominat a fost cea a marilor suprafețe agricole tip „Culiță Tărâță", în vreme ce micile gospodării țărănești supraviețuiesc cu mare dificultate într-o agricultură de subzistență.

Or, aceste proprietăți minuscule predomină acum în lumea satelor. Încă de la începutul anului 1990, o mișcare spontană și foarte destructivă a inundat CAP-urile, ai căror membri s-au năpustit să smulgă to ce se putea împărți din avutul cooperativelor, și a distrus ce nu putea să împartă, fără ca autoritățile să schițeze măcar un gest care să

oprească anarhia. În 1991, o lege agrară, faimoasa Lege 18, a răspuns revendicării generale de restituire a dreptului integral de proprietate asupra pământului, dar a făcut-o în conformitate cu o ideologie de sorginte comunistă, temătoare de noţiunea însăşi de proprietar şi de proprietate, şi în conformitate şi cu jaful legalizat care fusese practicat vreme de aproape 50 de ani: restituirile s-au limitat la 10 hectare, indiferent de mărimea iniţială a proprietăţii şi de numărul de moştenitori, în schimb i-a împroprietărit de-a valma pe toţi cei care locuiau la sate, chiar dacă aceştia nu avuseseră pământ în vatra satului respectiv: directori de CAP sau ingineri ai staţiunilor de tractoare, zilieri şi romi sedentarizaţi cândva cu forţa, veterinari sau activişti de partid, toţi participă la noua reformă agrară. Evident, cu cât fiecare are mai multă influenţă, cu atât primeşte un pământ mai bun, lăsând vechilor proprietari zonele cele mai aride şi mai mărginaşe. De aici, o dispută la scara întregii ţări, cu aproape 2 milioane de procese care au blocat ani de zile şi dezvoltarea investiţiilor în agricultură, şi funcţionarea normală a justiţiei.

Acestei foarte avantajoase anarhii i s-a adăugat şi reaua voinţă flagrantă a diferitelor autorităţi faţă de ideea însăşi de restituire: funcţionari ai Arhivelor Statului care tărăgănează sau refuză de-a dreptul să emită actele necesare împroprietăririi, primari şi prefecţi care amână la infinit punerea în posesie, astfel încât abia în 2000 s-a putut considera că procesul era în linii generale încheiat.

Această odisee nu s-a limitat la a epuiza ce mai rămăsese din energia lumii rurale, sau la a confirma fatalismul acestei lumi, unde prea puţin din raporturile de putere se schimbase după 1989[78]. Pe un plan mai general, legea 18 a ţinut departe de economia de piaţă proprietatea funciară, căci legea interzicea vreme de 10 ani vânzarea

[78] Alina Mungiu Pippidi şi Gérard Althabe, *Secera şi buldozerul*, Iasi, Polirom, 2002.

proprietăților recuperate; efectele legii au constat mai ales în înlocuirea marilor proprietăți controlate de stat cu o pletoră de minuscule proprietăți abia supraviețuind la limita de jos a rentablității (și adesea a civilizației). După 50 de ani, România se întorcea de fapt la fragmentarea rurală anterioară reformei din 1945, cu singura deosebire că IAS-urile luaseră locul marilor proprietăți funciare profitabile. Incapacitatea cronică a acestor mici exploatații cu un orizont definitiv închis de a participa la progresul societății este din nefericire confirmată de faptul că până și susținerea UE le e în genere inaccesibilă.

În ciuda tuturor acestor enorme dificultăți, trebuie să recunoaștem că Legea 18 a izbutit un lucru foarte important, anume acela de a reda gospodăriilor rurale autosuficiența alimentară. Ani îndelungați, în vremea regimului comunist, țăranii depinseseră de oraș (și de produsele pe care le "luau" de la Colectivă) pentru cele mai elementare nevoi ale propriei gospodării, începând cu pâinea cea de toate zilele. Acum, lucrurile au revenit la normal, mai ales că, datorită masivelor importuri, orașul e departe de a mai depinde de sat pentru susbzistența cotidiană.

În coaliția de guvernare din 1996, Partidul Democrat condus de Petre Roman, atunci de stânga, membru al Internaționalei Socialiste datorită alianței cu PSDR (Cunescu), accepta principiul proprietății private, dar era fățiș ostil oricărei restituiri reparatorii. Recuzând ideea că respectul proprietății private pornea de la recunoașterea caracterului ilegal și predator al naționalizărilor comuniste, și deci de la o dreaptă restituire a proprietăților abuziv expropriate, PD susținea că toată lumea trebuie să pornească de la 1989 ca punct zero al noii construcții, ceea ce, evident, îi avantaja pe toți cei care, pornind din FSN, avuseseră acces la putere – și deci la avuția națională – imediat după revoluție. În fond, PD întărea astfel poziția lui Ion Iliescu și a PDSR, care se opuneau cu o energie demnă de o cauză mai bună atât restituirii imobilelor sau a

proprietăţilor industriale, cât şi celei a proprietăţilor rurale de 25 ha şi peste.

În aprilie 1999, aceste teme erau încă într-o obositoare şi aparent disperată dezbatere între partidele din Convenţie şi PD. Pe de altă parte, PDSR făcea eforturi disperate pentru a bloca acţiunea politică internă şi mai ales externă a preşedintelui Constantinescu, ameninţând, în plină desfăşurare a conflictului din Balcani, cu greva parlamentară, în timp ce oamenii de afaceri apropiaţi de Opoziţie, în frunte cu Dan Voiculescu, pregăteau o grevă fiscală. Marile confederaţii sindicale se alăturaseră acestor ameninţări, programând o grevă generală exact în momentul reuniunii la vârf a NATO de la Washington, la 23 aprilie 1999 (fără să bage de seamă că greva ar fi trebuit să înceapă astfel într-o duminică).

În această atmosferă mai mult decât tensionată, preşedintele Constantinescu a invitat la o dezbatere comună toate partidele politice, sindicatele, peste 20 de organizaţii ale societăţii civile, oameni de afaceri, ziarişti, instituţii şi personalităţi ale vieţii academice. Confruntaţi cu numeroşii reprezentanţi ai societăţii româneşti, cei ce ameninţau cu diferite forme de grevă au dat înapoi; mai mult, partidele de stânga, PD şi PDSR, au fost aduse să subscrie unui acord politic care asuma explicit principiul proprietăţii private ca pivot al societăţii româneşti, în deplinul respect al literei şi spiritului Constituţiei României, şi se angaja să susţină în Parlamentul României pachetul legislativ referitor la proprietatea privată.

Cu toate astea, va mai fi nevoie de încă două mesaje ale preşedintelui către Parlament, de o sesiune extraordinară a legislativului, şi de încă o reuniune la Cotroceni a tuturor decidenţilor politici pentru ca, în ultimele zile ale lui 1999, legea iniţiată de deputatul PNŢCD Vasile Lupu, de restituire a proprietăţilor rurale de până la 50 de ha, confiscate de regimul comunist, să fie în fine votată. Pandantul legii Lupu – legea de restituire a proprietăţilor urbane şi

industriale – a continuat să treneze în parlament, unde reprezentanții CDR nu avuseseră niciodată singuri majoritatea, și a fost votată abia după câștigarea alegerilor din 2000 de PDSR, astfel că inițiatorii și adevărații susținători ai acestei legi nu au mai putut beneficia politic de încheierea favorabilă a procesului.

Dificultățile de reformare a agriculturii în condițiile fragmentării unei mari părți din terenurile arabile au lăsat pe seama sectorului urban progresul economic. Cu un preț sporit de întârzierea deliberată a oricărei reforme în timpul primelor mandate ale lui Ion Iliescu, industria și serviciile au început în fine să crească în anul 2000, și și-au continuat creșterea până la alegerile din toamna lui 2008.

Prețul acestei creșteri a fost plătit, desigur, între 1997 și 1999, de cetățenii României, în mod particular de populația orașelor și a zonelor monoindustriale. O inflație bruscă de aproape 200% a însoțit ultimele liberalizări de prețuri din ianuarie 1997, PIB-ul s-a prăbușit, în 1997-1999, cu peste 6%. Nici vorbă ca salariile sau pensiile să nu fie plătite la timp, sau să se reducă, dar, cu toate că retribuțiile erau indexate cu regularitate cu valoarea inflației, astfel că salariul net și-a păstrat între 1997 și 2000 valoarea în dolari – ca și pensiile de altfel – percepția generală care a dominat a fost aceea a unei scăderi dramatice a nivelului de trai.

Măririle modeste de pensii și de salarii pe care guvernul Isărescu le-a decis imediat ce s-a anunțat creșterea economică din 2000 nu au fost suficiente pentru a convinge electoratul, chemat la urne în toamna acelui an, că sacrificiile precedente au fost necesare și benefice. Partidele și oamenii politici ai CDR, în frunte cu președintele Constantinescu, au plătit prețul politic al pierderii masive de popularitate. Dar a fost un sacrificiu asumat, datorită căruia economia a început să funcționeze pe baze sănătoase, ajungând la o creștere spectaculoasă până la finele lui 2008, în condițiile unei scăderi masive a inflației care în 2007-2008 se găsea la un nivel cât se poate de european, sub 4%.

Trebuie să spunem, în acest sens, că PDSR, devenit PSD, a avut, între 2000 şi 2004 – şi sub presiunea negocierilor cu UE – înţelepciunea de a nu mai bloca dezvoltarea economiei libere de piaţă, mulţumindu-se să-şi însuşească cât putea mai mult din beneficiile acestei dezvoltări. Anii următori, 2004-2008, cu o guvernare de coaliţie mai întîi, apoi liberală, au fost de departe cei mai buni şi mai dătători de curaj ani ai României postcomuniste. Ca şi guvernarea de coaliţie dintre 1996 şi 2000, cei patru ani în care prim ministru al guvernului României a fost liberalul Călin Popescu Tăriceanu au avut un rol esenţial în progresul general al ţării, iar faptul că acest rol nu e încă recunoscut ca atare de majoritatea opiniei publice este regretabil, dar nu poate mdifica realitatea.

Cetăţenia europeană şi provocările acesteia

O componentă dintre cele mai importante ale acestei dezvoltări economice şi sociale este faptul că mulţi români au plecat în ţări ale UE pentru a lucra acolo. E imposibil de precizat câţi anume fără un recensământ cât se poate de costisitor, dar e vorba de milioane. Mulţi au plecat legal, după admiterea României în UE, şi s-au angajat în sectoare care aveau nevoie de mână de lucru – agricultură, construcţii – sau în servicii menajere, mai ales în Spania şi Italia; un fenomen nou, dar foarte greu de gestionat corect, este acela al absorbirii masive de cadre medicale în sistemele sanitare din ţări dezvoltate ale UE. În fine, dar nu în ultimul rând, migraţia ilegală a precedat migraţia legală, şi acum o însoţeşte, masiv şi mai ales vizibil, cu valuri de persoane şi colectivităţi marginale, provenite din toate ţările foste comuniste – o „curte a miracolelor" itinerantă care a inundat Europa occidentală încă din 1990, culminând în timpul războiului iugoslav. În ultimii ani, atât în Italia, cât şi în Franţa, aceste colonii în mare măsură parazitare au

declanşat – nu fără complicitatea autorităţilor tentate de populism – valuri succesive de pulsiuni prea puţin conforme cu valorile europene.

Pitorescul violent al acestor cohorte de traficanţi de toate culorile, ca să nu mai vorbim de mafia rusă încărcată de aur care a colonizat nu numai Ciprul, ci şi o bună parte din Coasta de Azur, e desigur mult mai interesant pentru tabloide decât migraţia legală, fie ea a lucrătorilor sezonieri (nu odată exploataţi fără milă), dar şi a medicilor de familie sau a doctoranzilor în căutare de laboratoare şi biblioteci mai bogate decât cele din patrie - şi, evident, de salarii mai decente şi de un statut social şi profesional mai adecvat decât cele pe care le găsesc în ţara lor de origine.

Oricât ar fi de complicate problemele migraţiei contemporane şi consecinţele lor, una dintre aceste consecinţe merită toată atenţia: e vorba de modul foarte concret şi palpabil în care o identitate europeană *in statu nascendi* se desprinde din toate aceste dificile evoluţii.

Scena politică şi actorii ei

Înfrângerea PDSR în noiembrie 1996 a reorganizat peisajul politic din România, fără a pune complet capăt puterii moştenitorilor naţional-comunismului. Opoziţia, reprezentată de PDSR, alături de partidul xenofob al lui Vadim Tudor, PRM, şi de o aripă ceva mai moderată a naţionaliştilor, deţineau încă mai mult de 40% din voturile în Parlamentul României, unde acţionau de cele mai multe ori conjugat. Opoziţia avea nu numai funcţii importante în conducerea comisiilor parlamentare şi în birourile celor două camere, ca şi într-o mare parte a administraţiei locale; ea continua, prin interpuşi, să exercite un control subteran în aparatul administrativ central şi în serviciile de informaţii. Impresia superficială a unei părţi importante din electoratul CDR, mai ales a celui din capitală, cum că partidele din Convenţie câştigaseră totul şi puteau face

orice era contrazisă zi de zi, deopotrivă în parlament şi în primăriile celor mai multe comune şi oraşe de provincie.

PDSR a reacţionat în faţa unei înfrângeri – pe care o recunoscuse iniţial – răspândind pretutindeni unde putea să o facă impresia că victoria CDR şi a preşedintelui acesteia este un simplu accident trecător. Accentuată după reuniunea NATO la vârf de la Madrid din iulie 1997, consolidată de marile elanuri retorice naţionaliste cu care întreaga opoziţie întâmpina măsurile anti-discriminatorii pe care le lua guvernul de coaliţie, ostilitatea faţă de reforme, fie ele economice sau politice, cultivată constant de întreaga opoziţie politică şi chiar de PD, care ataca coaliţia pentru că nu face reformă, dar în acelaşi timp participa cu entuziasm la acţiunile populiste îndreptate contra reformei, va atinge un punct culminant în iarna 1998-1999, ducând, la sfârşitul lui ianuarie 1999, la o nouă invazie a minerilor, care îşi propuneau deschis să ocupe Capitala.

Această nouă maree neagră pornise de la pretexte economice, dar avea obiective politice foarte clare: să ocupe Bucureştii intrând, ca pe vremuri Tudor Vladimirescu, prin Cotroceni, unde urmau să-l lichideze pe preşedintele Constantinescu, şi să înlocuiască guvernul legitim cu un aşa-zis Consiliu revoluţionar, care ar fi pus capăt nu numai ordinii constituţionale din România, ci şi oricăror aspiraţii de integrare a ţării în structurile europene şi euro-atlantice. E greu de crezut că această lovitură mortală proiectată împotriva orientării pro-occidentale a societăţii româneşti era independentă de contextul tot mai tensionat al Balcanilor de Vest şi nu reprezenta, în preziua intervenţiei NATO şi UE în fosta Iugoslavie, rezultatul unor complicităţi nu doar interne, ci şi externe.

Cu toate acestea, mineriadele din 1999 au pus în evidenţă caracterul ireversibil al proceselor democratice din timpul administraţiei Constantinescu. Ameninţarea lor a suscitat unele complicităţi şi adeziuni punctuale, dar nu a fost capabilă să mobilizeze masele, dimpotrivă, a provocat,

mai ales în marile oraşe, o mobilizare civică exemplară în sprijinul guvernării. Pe de altă parte, spre deosebire de mineriadele din 1990 şi 1991, instituţiile statului nu au mai fost aliatele minerilor, ci bariera care le-a oprit înaintarea spre Bucureşti.

E drept că, într-un prim episod, forţele de poliţie, lipsite de experienţa confruntărilor masive în teren, şi trădate de câţiva dintre comandanţii lor, au fost depăşite de forţa şi coeziunea trupelor de mineri cu o ierarhie îndelung exersată în subteran, astfel că minerii, cu Miron Cozma în frunte, au mărşăluit până spre Olt, cam jumătate de drum din Valea Jiului până la Bucureşti. Asumându-şi toate riscurile, într-o singură noapte, preşedintele Constantinescu a acceptat demisia ministrului de interne, a numit un nou ministru şi a obţinut acordul politic al partidelor parlamentare (cu excepţia PRM, al cărui vice-preşedinte fusese până cu câteva zile înainte Cozma) pentru a mobiliza armata şi pentru a adopta în regim de urgenţă legea stării de necesitate şi a stării de urgenţă, abrogate în 1990 şi neglijate în anii următori de guvernul Văcăroiu şi de preşedintele Iliescu.

Confruntaţi cu riscul de a se ciocni cu armata, şi în condiţiile în care populaţia Bucureştilor răspundea apelului la rezistenţă al Alianţei Civice, minerii adoptă singura cale care le permitea o retragere cât de cât onorabilă, cea a negocierilor. La Mănăstirea Cozia are loc o întâlnire, prezidată de duhovnicul lui Miron Cozma (*sic*!), între liderul minerilor şi primul ministru Radu Vasile, în urma căreia minerii se întorc în Valea Jiului. Pe acest fond, apelul lui Vadim Tudor pentru instaurarea unui guvern provizoriu se prăbuşeşte în asemenea măsură în ridicol încât nimeni nu-i mai dă vreo importanţă, ceea ce rămâne, în opinia mea, o eroare.

Câteva săptămâni mai târziu, Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie se pronunţa în privinţa recursului procurorilor la procesul lui Miron Cozma pentru mineriada din 1991, pe

care un tribunal o încadrase drept „tulburare a ordinii publice". Înalta Curte revine la încadrarea de origine, cea de tentativă de lovitură de stat, şi aplică *cea mai mică* pedeapsă prevăzută pentru această infracţiune, 16 ani închisoare. Cozma adună iarăşi o ceată de mineri pentru a invada Bucureştii, dar este arestat în drum şi marşul minerilor încetează brusc, punând capăt astfel şi carierei politice a „Luceafărului huilei", şi rolului ortacilor lui în subminarea democraţiei.

O clipă, acest episod a revenit pe prima pagină a ziarelor în 2004, când Ion Iliescu, în ultimele zile de mandat prezidenţial, îl graţiază pe Cozma cu acordul primului ministru Năstase, provocând o furtună mediatică de proporţii care duce la anularea graţierii. Prea târziu însă sub aspect electoral: peste puţin timp, într-o competiţie foarte strânsă, şi în ciuda faptului că PSD va câştiga alegerile parlamentare, Adrian Năstase avea să piardă alegerile prezidenţiale în favoarea lui Traian Băsescu, preşedintele PD, recent câştigător al celui de-al doilea mandat de Primar General al Capitalei şi candidat-surpriză al Alianţei DA, înlocuitorul din ultimul moment al lui Theodor Stolojan, declarat suferind cu doar câteva zile înainte de înscrierea candidaturilor.

Spre deosebire de UDMR, care şi-a definit explicit obiectivele specifice, şi le-a urmărit cu perseverenţă, dar a cooperat constant şi pentru realizarea obiectivelor comune ale coaliţiei, politica PD a fost alta. PD a susţinut constant, între 1996 şi 2000, politicile care urmăreau integrarea europeană şi euro-atlantică a României, atât prin autoritatea lui Petre Roman personal, cât şi prin acţiunea celor doi miniştri de externe pe care i-a susţinut – Adrian Severin şi Andrei Pleşu – precum şi a ambilor miniştri ai apărării – Victor Babiuc şi Sorin Frunzăverde. Nici măcar în chestiunea conflictului din Kosovo nu au existat defecţiuni vizibile, nici în administraţie, nici în parlament, cu toate că

riscurile unei pierderi de popularitate nu erau de loc neglijabile.

În schimb însă, în politica internă, PD a abuzat tot timpul de populism şi de practici conflictuale. Principala ostilitate manifestă îi opunea pe „oamenii lui Roman" lui Victor Ciorbea şi, în fond, PNŢCD. Conflictul devine acut în interiorul guvernului, dar şi în opinia publică, în toamna lui 1997, când Traian Băsescu, atunci Ministru al Transporturilor, îi acordă lui Claudiu Săftoiu, atunci ziarist la „Evenimentul Zilei", un interviu extrem de agresiv, în care se pronunţă jignitor la adresa primului ministru Ciorbea.

A urmat o lungă perioadă de criză politică, descurajantă şi pentru cetăţeni, şi pentru investitorii străini, şi pentru cancelariile occidentale. În tot acest răstimp, reprezentanţii PD au atacat vehement partidele din Convenţie şi în mod special PNŢCD, s-au prefăcut că părăsesc coaliţia retrăgându-şi miniştrii din guvern (dar nu şi secretarii de stat sau alţi reprezentanţi din administraţie). Preşedintele Constantinescu, somat să intervină, a reiterat cu o perseverenţă prea puţin înţeleasă atunci de opinia publică ideea că o atare criză nu se poate rezolva decât în Parlament, ceea ce era perfect adevărat, numai că Parlamentul nu a făcut niciun gest care să ducă la căderea guvernului Ciorbea, nici măcar când primul ministru şi-a asumat răspunderea pe un pachet de legi reformatoare. Abia când, pe rând, partidele din coaliţie – PNL, apoi UDMR şi, în fine PNŢCD – i-au retras sprijinul politic, Victor Ciorbea s-a simţit obligat să demisioneze.

Şi desemnarea lui Radu Vasile în 1998, şi cea a lui Mugur Isărescu în 1999, s-au făcut cu deplinul acord al conducerii PD, şi au adus de fiecare dată un spor important de putere liderilor acestui partid. Asta nu i-a împiedicat pe cei mai mulţi dintre ei să continue să acţioneze ostil faţă de partenerii de guvernare din CDR, navigând mereu între beneficiile participării la guvernare şi popularitatea, chiar

populismul, unei opoziţii din interiorul puterii. Această strategie s-a dovedit câştigătoare în alegerile locale din 2000, cu deosebire în Bucureşti, unde energia candidatului-surpriză, Traian Băsescu, a adus prima mare victorie a PD împotriva Convenţiei – sau mai exact împotriva candidatului PNŢCD.

Un candidat unic al partidelor democratice care să se opună lui Ion Iliescu ar fi avut multe şanse de a câştiga preşedinţia României şi în 2000; aceasta fusese propunerea lui Adrian Severin încă din 1997, dar ea îl costase excluderea din PD. Estimând că propria imagine e mult prea erodată de deciziile dificile, dar salutare, asumate în timpul mandatului său, şi ţinut la o distanţă tot mai mare de partidele care îl susţinuseră, şi care acum se temeau că Emil Constantinescu le va afecta popularitatea, preşedintele a declarat încă din iulie 2000 că nu va solicita un al doulea mandat, şi l-a propus coaliţiei de guvernare drept candidat unic pe Mugur Isărescu, remarcabilul reorganizator al Băncii Naţionale şi primul ministru de mare succes al anului 2000.

PNL a reacţionat imediat opunându-i cu încăpăţânare candidatura lui Theodor Stolojan, fost prim ministru susţinut de FSN în 1991-1992, de la mineriadă la alegeri, şi care în 1996 fusese în fruntea Comitetului de Sprijin al candidaturii lui Iliescu, dar între timp susţinea că s-ar fi convertit la liberalism. PD-ul lui Petre Roman, care provocase mereu mari disensiuni şi crize în guvernarea de coaliţie, ducând la neîncrederea generală, atât a cetăţenilor, cât şi a mediilor economice şi politice internaţionale, nu a acceptat nici el să-l susţină pe Isărescu, deşi acesta avea mult mai multe şanse să câştige decât Petre Roman.

În alegerile generale, strategia conflictuală a PD a provocat însă o adevărată catastrofă: prins între ce mai rămăsese din nucleul dur al CDR şi susţinătorii PDSR şi PRM, Partidul Democrat abia dacă a obţinut locurile care i-au permis intrarea în noul parlament, în timp ce candidatul

său prezidențial, Petre Roman, cu mai puțin de 3% din voturi, punea capăt de fapt pentru totdeauna unui deceniu de carieră politică la vârf: la începutul lui 2001, Roman e debarcat din fruntea PD, și Traian Băsescu, până atunci fidelul lui, îi ia locul.

PDSR, rebotezat PSD cu ocazia fuziunii cu PSDR (din care Sergiu Cunescu și apropiații lui se retrag, dezgustați) e în fine acceptat în Internaționala Socialistă. Controlând, împreună cu Partidul Umanist, ceva mai mult de 40% din Parlament, PSD formează un guvern monocolor în frunte cu Adrian Nastase. Acest jurist încă tânăr, cu un palmares occidental din ultimii ani ai dictaturii lui Ceaușescu, pe care îl reprezintă la Strasbourg, la Comisia pentru Drepturile Omului (*sic!*), avea să devină Ministru de Externe între 1990 și 1992, apoi Președinte al Camerei Deputaților între 1992 și 1996, vice-președinte al Camerei și președinte executiv al PDSR între 1997 și 2000. În 2000, el părea că personifică un nou stil în partidul fondat de Ion Iliescu: modern, mai deschis reformelor, în vreme ce desemnarea lui Mircea Geoană, până atunci Ambasador al României la Washington și numit acum Ministru de Externe, încuraja Occidentul și înainte de toate SUA, care susținuseră desemnarea României ca președinte al OSCE pentru 2001, și așteptau acum dividendele acestei operații. Noul Ministru de Externe al României avea să le ofere de altfel cu asupră de măsură.

Îndărătul acestei înfățișări lucios „euro-atlantice", puterea redobândită a PSD s-a dovedit mult prea repede a fi un aliaj de autoritarism și venalitate. Aroganța Primului Ministru, denunțată de însuși președintele Iliescu – tot mai frecvent confruntat cu nerăbdătorul său moștenitor putativ care îl împingea vizibil către o poziție strict decorativă prea puțin conformă cu energia sa inepuizabilă – a devenit emblematică pentru întregul partid al acestor pseudo-socialiști căpătuiți.

PSD a uzurpat în aceşti ani eticheta socialiştilor europeni, dar nu le-a preluat nici măcar retorica, şi cu atât mai puţin politicile de stânga. Într-adevăr, PSD se distanţează brutal de poziţia stângii europene, nu preia nici măcar una dintre temele stângii europene, de la ecologie la drepturile minorităţilor sexuale, trecând prin apărarea laicităţii instituţiilor statului sau prin opoziţia faţă de războiul din Irak, PSD se distanţează brutal de poziţia stângii europene, rămânând de un conservatism agresiv care îl apropie mai degrabă de neoconservatorii tip Sarah Palin decât de social-democraţia europeană.

Competenţa tehnică a administratorilor din PSD a fost repede întrecută de arbitrariul unei guvernări care a practicat făţiş epurările, presiunea poliţienească exercitată asupra adversarilor politici, oricare ar fi fost ei, şi, mai grav încă, asupra reprezentanţilor mass media, cărora le-a adăugat corupţia la cel mai înalt nivel şi comportamentul abuziv al potentaţilor locali ai PSD, repede porecliţi „baronii". Abuzurile Primului Ministru au culminat, la începutul lui 2002, cu arestarea în plină stradă a lui Mugur Ciuvică, fost Director de Cabinet al preşedintelui României între 1996 şi 2000: Adrian Năstase spera fără îndoială să lovească astfel şi în Emil Constantinescu şi apropiaţii acestuia, pretinzând că aceştia ar fi elaborat un document electronic anonim, care circula sub numele de „Armagedon 2", denunţând acte de corupţie ale Primului Ministru. Acuzat că ar fi pus în pericol siguranţa naţională prin difuzarea acestor informaţii (care nu erau decât un florilegiu al articolelor publicate în presă pe această temă), Ciuvică e dus în văzul tuturor televiziunilor la Parchet, după o percheziţie imobiliară spectaculoasă, iar primul ministru apare în persoană la televizor pentru a „denunţa" fapta şi presupusele complicităţi, oferind tot felul de detalii, de pildă despre viaţa de familie a împricinatului, care probau fără putinţă de îndoială nu numai că Adrian Năstase era

furios şi speriat, ci şi că urmărise îndeaproape, cu mijloace oculte, întreaga afacere.

Această imprudenţă a declanşat o furtună mediatică de proporţii. Până atunci mai degrabă simpatizat de jurnaliştii care îl creditau cu o perspectivă novatoare, în contrast cu Ion Iliescu, Năstase devine peste noapte adversarul nr. 1 al democraţiei şi al libertăţii presei. Această tendinţă se accentuează într-un crescendo tot mai semnificativ cu cât se apropie scadenţa electorală din 2004. Confruntată cu aceste contestări, conducerea centrală a PSD mai comite o eroare considerabilă încercând, în al 12-lea ceas, să dea pe mâna justiţiei pe câţiva dintre „baronii locali" cei mai compromişi, fără alt rezultat decât pierderea controlului asupra militanţilor din teritoriu, ceea ce s-a văzut în alegerile din 2004 şi chiar şi după.

Alianţa DA se constituise în 2003 în vederea câştigării alegerilor din 2004, aşa încât faptul că reunea un partid liberal de centru-dreapta şi unul declarat de stânga şi membru al Internaţionalei Socialiste nu a împiedicat pentru început colaborarea celor doi actori colectivi. În 2000, cele două partide obţinuseră un număr aproape egal de mandate, dar, în momentul constituirii alianţei, PD se afla în urma PNL în sondajele de opinie, în ciuda zgomotoasei campanii anti-PSD desfăşurată de Traian Băsescu, Primarul General al Bucureştilor, devenit în 2001 preşedinte al PD după eliminarea brutală a lui Petre Roman. Personaj charismatic în cel mai deplin sens weberian al cuvântului, în primul rând prin indiferenţa sa faţă de regulile jocului politic, Băsescu şi-a format ca primar o puternică şi avidă clientelă de afaceri, a consolidat partidul prin fuziunea, în 2002, cu minusculul partid naţionalist al lui Virgil Măgureanu (PNR) şi a făcut eforturi mediatice pline de succes pentru a se poziţiona ca principal adversar al PSD. Câştigător al unui nou mandat de primar general în alegerile locale din 2004, cu promisiunea solemnă de a îndeplini integral programul pe care până atunci nu l-ar fi putut realiza din vina

conslierilor PSD, Băsescu crează o undă de şoc cu doar câteva zile înainte de începutul campaniei pentru alegerile prezidenţiale, înlocuindu-l – în hohote de plâns – pe Theodor Stolojan, declarat bolnav, în calitate de candidat unic al Alianţei DA pentru alegerile prezidenţiale.

În alegerile parlamentare din 2004, PSD a câştigat, cu un scor nu foarte confortabil, mai multe mandate decât Alianţa DA. Dar, după ce Traian Băsescu îl va înfrânge pe Adrian Năstase în turul doi al alegerilor prezidenţiale, partidul lui Ion Iliescu se va prăbuşi sub 20%. Debilitat de cascada de anchete penale declanşate încă din 2005 (dar rămase până azi fără urmări), PSD s-a rătăcit o vreme într-o încercare mai degrabă mimată de reformă internă, inaugurată de marginalizarea parţială a lui Năstase şi chiar a părintelui fondator al Partidului, Ion Iliescu, la congresul din 2006 la care Mircea Geoană e ales preşedinte.

După alegeri, preşedinte al PD devine Emil Boc, un tânăr universitar clujean care câştigase alegerile pentru primăria oraşului Cluj. Fidel necondiţionat al lui Traian Basescu, Emil Boc este iniţiatorul unui adevărat cult al preşedintelui, şi, cel puţin formal, autor al unei manevre politice surprinzătoare: PD câştigase cu greu calitatea de membru al Internaţionalei Socialiste, unde făcuse eforturi considerabile de a bloca accesul PSD. Or, la congresul PD din 2005, o decizie adoptată în unanimitate în mai puţin de 20 de minute, fără niciun fel de dezbatere şi fără modificarea programului politic al partidului, declară o identitate de semn contrar a aceestei formaţii politice, metamorfozate subit în partid popular de centru-dreapta, şi asta în prezenţa reprezentantului socialiştilor europeni venit la Bucureşti să salute un partid frăţesc, şi care asista acum stupefiat la această subită cotitură de 180 de grade.

După alegerile din 2004, câştigate de Traian Băsescu cu 51, 22% din sufragii, acesta va creşte vertiginos în simpatia populaţiei, mai ales datorită discursului său populist, spontan şi direct, îndreptat contra unor categorii

detestate oricum de majoritatea cetățenilor: oamenii bogați și politicienii – cu deosebire cei din guvern și parlament – asociați automat cu corupția la vârf. Încurajat de această bruscă încălzire a opiniei publice, la doar câteva luni de la constituirea noului guvern, susținut de o coaliție inchegată cu greu prin desprinderea PC și a UDMR din alianța electorală și politică cu PSD, președintele atacă frontal tocmai această coaliție, pe care o califică subit drept „imorală", și cere viguros organizarea de alegeri anticipate. Cum însă Constituția României prevede trei voturi negative succesive ale Parlamentului înainte de declanșarea procesului de alegeri anticipate, liberalii au sfârșit prin a suspecta o manevră menită doar să-l înlocuiască din fruntea guvernului pe președintele PNL Călin Popescu Tăriceanu cu Theodor Stolojan, încă liberal și el în vara lui 2005. Drept care primul ministru declară deschis că nu mai e de acord cu alegerile anticipate, declanșând astfel ruptura Alianței și un război fratricid care nu a încetat să se agraveze până azi.

Dacă ar fi fost vorba de un conflict care să se mențină în limitele unei coabitări, divorțul dintre cele două palate, Cotroceni și Victoria, ar fi putut să se limiteze la aria politicului. Din păcate însă, el s-a agravat când, prefăcut subit din partid socialist în partid de centru dreapta, PD încearcă să-i convingă pe liberali să se lase absorbiți într-un unic partid popular. PNL refuză, ceea ce duce la secesiunea unui grup destul de consistent, în frunte cu Theodor Stolojan. Membrii acestui grup formează mai întâi un nou partid, dar fuzionează repede cu PD, care își schimbă numele în PD-L; adevărul e însă că, afară de câteva excepții izolate, soarta acestor „tovarăși de drum" devine obscură, dovedind că majoritatea liberalilor avuseseră dreptate să se distanțeze de o alianță care risca să fagociteze și oameni, și idei liberale.

Dincolo chiar de scena politică efectivă, conflictul a explodat în întreaga societate, pe care a divizat-o și a

învrăjbit-o dramatic, ca în primii ani de după revoluţie, când FSN transformase adversitatea politică într-un avatar al luptei de clasă. Invectivele şi măsurile punitive au mers de la acuzarea publică a unor personaje de vază ale PNL, începând cu Dinu Patriciu (arestat preventiv, în văzul întregii ţări) şi continuând cu câţiva miniştri liberali (Teodor Atanasiu, Paul Păcuraru, Decebal Traian Remeş) acuzaţi public, dar cercetaţi exclusiv mediatic, pentru pretinse malversaţii pe care justiţia nu le-a probat. Represaliile prezidenţiale l-au doborât ulterior şi pe Adrian Cioroianu, numit, împotriva dorinţei preşedintelui, Ministru de Externe, victima unei campanii destructive care ar putea servi drept material didactic pentru „character assasination" în orice şcoală de jurnalism.

Treptat, s-a vădit că preşedintele Băsescu devenise beneficiarul unei susţineri contradictorii şi paradoxale. O majoritate care aduna laolaltă segmente din electoratul pierdut de PSD şi, încă şi mai mult, de PRM, s-a asociat cu o parte importantă din inteligheţia anticomunistă a anilor '90, asigurându-i lui Traian Băsescu o susţinere pe care adevărata lui statură politică e departe de a o justifica. Personaj charismatic în sensul cel mai deplin al cuvântului, inclusiv datorită refuzului său de a respecta regulile jocului – fie ele constituţionale, instituţionale, politice sau chiar de comportament – Traian Băsescu nu a încetat să beneficieze de sprijinul unei puternice clientele de afaceri, la fel de corupătoare şi de corupte ca şi clientela tradiţională a PSD, căreia aspiră să-i ia locul, şi, pe de altă parte, de complicitatea serviciilor de informaţii cu care are legături anterioare anului 1989; întărite în 2002 prin fuziunea PD cu minusculul partid al lui Virgil Măgureanu, aceste legături i-au asigurat lui Traian Băsescu un sprijin necondiţionat, în schimbul unei legislaţii care le dădea puteri foarte mari; e foarte probabil că blocarea acestor proiecte de către guvernul condus de Călin Popescu Tăriceanu se află în

bună măsură la originea conflictului dintre președinte și primul ministru.

Abilitatea tandemului invizibil constituit din președinte și serviciile secrete s-a vădit pe deplin în operația prin care Traian Băsescu a confiscat condamnarea regimului comunist. După ce refuzase în repetate rânduri orice gest în acest sens, în vreme ce liberalii din guvern înființau încă de la finele lui 2005 *Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului*, reluau *Legea lustrației* și promovau legi reparatorii pentru foștii deținuți politici, brusc, un an mai târziu, președintele înființează o Comisie Prezidențială Consultativă pentru Analiza Dictaturii Comuniste și, la 18 decembrie 2006, prezintă în Parlament sinteza raportului înaintat de aceasta. Într-o sarabandă de injurii vehemente declanșate de PRM, al cărui lider se dă în spectacol fără urmă de decență, președintele declară nelegitim și criminal regimul comunist, incriminând chiar și continuitatea guvernării Iliescu cu acest regim.

Scandalul fără precedent din parlament a contribuit fără îndoială într-o măsură importantă în transformarea subită a lui Traian Băsescu în efigie a anti-comunismului. Fără a lua în seamă antecedentele personajului, sau faptul că, în 1997, Emil Constantinescu îl precedase în această acțiune simbolică, ignorând până azi faptul că niciuna dintre măsurile legislative sau instituționale pe care raportul din 2006 le presupunea nu a fost adoptată în cei patru ani care au urmat, o bună parte a electoratului urban educat nu a încetat până azi să nu ia în seamă faptul că anti-comunismul lui Traian Băsescu e departe de a fi autentic. Nici măcar alianța din 2008 cu partidul lui Ion Iliescu nu i-a dezvrăjit pe fidelii necondiționați ai președintelui, care nu au încetat în schimb să incrimineze PNL și pe candidatul acestuia din 2009, Crin Antonescu, tocmai pentru apropierea de același PSD.

PSD încearcă, în 2007, să provoace suspendarea președintelui Băsescu, pe care îl acuză – nu pe nedrept – de

încălcarea prevederilor Constituţiei, reuşind să determine un vot în acest sens în Parlament. La referendumul care a urmat, însă, Băsescu a fost reconfirmat în funcţie prin votul popular, prea puţin sensibil la argumentele de drept constituţional, copleşit de propaganda PD (între timp devenit PD-L) şi iritat de interimatul prezidenţial al unuia dintre cei mai detestaţi PSD-işti, Nicolae Văcăroiu. E adevărat, victoria lui Traian Băsescu nu a fost în niciun fel una decisivă, la referendum prezentându-se mult mai puţin de jumătate din numărul alegătorilor cu drept de vot, dar oamenii preşedintelui au putut clama că peste 60% dintre cei care votaseră nu acceptau suspendarea lui Traian Băsescu, demonizând sistematic majoritatea parlamentară care votase în favoarea acesteia, „cei 322".

În ciuda faptul că referendumul l-a ajutat în primul moment mai degrabă pe Băsescu şi PD-ul, PSD a profitat şi el de regăsirea propriei combativităţi, precum şi de o alianţă conjuncturală cu PNL care, rămas singur la guvernare din 2007, cu doar 20% din voturi în Parlament, a fost silit de împrejurări să plătească susţinerea PSD, ca şi cea a UDMR. Această neaşteptată „antantă cordială" putea duce la o coaliţie care să trimită PD-L în opoziţie. Dimpotrivă însă, PSD – care obţine practic acelaşi număr de voturi ca şi PD-L în alegerile parlamentare din iarna lui 2008, se aliază pe neaşteptate cu PD-L, executînd astfel o manevră politică de bună seamă susţinută din umbră de preşedintele Băsescu, care declară că majoritatea de peste 70% astfel constituită era visul său. Peste mai puţin de nouă luni însă, visul se destrăma: în prag de alegeri prezidenţiale, cele două partide încep o dispută care se va învenina foarte repede.

Până atunci însă, într-un mod destul de neaşteptat după o campanie electorală în care promisiunile necenzurate de creşteri salariale se îngemănau cu mita electorală flagrantă, noul guvern PDL-PSD, instalat în ultimele zile ale lui 2008, iese la rampă cu declaraţii panicate de iminenţă a crizei şi cu un program drastic de austeritate.

După ce ambele partide aflate acum la guvernare profitaseră masiv de pe urma legii care prevedea creşterea salariilor profesorilor cu 50% – lege pe care, în pofida apelului la prudenţă al primului ministru Tăriceanu, Traian Băsescu o promulgase, declarând chiar că şi medicii ar trebui să solicite o mărire similară – noul guvern îşi inaugurează mandatul printr-o ordonanţă de urgenţă care suspendă aplicarea legii abia adoptate. Un adevărat program de agravare a crizei, prin declaraţii panicate şi prin creşterea bruscă a impozitării, continuă imediat prin introducerea unui impozit forfetar care a aruncat în faliment peste 10 000 de întreprinderi mici şi a declanşat primul val de creştere a şomajului.

O nouă criză în raporturile Rusiei cu Ucraina este dramatizată şi ea de cabinetul Boc, care se precipită să declare „situaţie de urgenţă", doar că, din ignoranţă sau neglijenţă, anunţă „stare de urgenţă", declanşând un nou val de nelinişte în opinia publică. Absenţa oricărei strategii de stimulare a economiei, coroborată de un discurs care ostilizează opinia publică împotriva unor segmente din societate – când aviatorii sau magistraţii, când militarii sau profesorii, când toţi bugetarii sau toţi pensionarii de-a valma – denunţate că ar avea venituri „nesimţite", după expresia primului ministru Boc, accentuează starea de ostilitate şi agresivitatea, nu doar verbală, in societate. Treptat, convingerea că România se confruntă cu o gravă criză economică se generalizează, creşte şomajul şi numărul falimentelor, astfel că scad dramatic şi incasările la buget iar investiţiile majore dispar aproape cu totul.

Amestecul de panică şi lipsă de coerenţă, sporite de indiferenţa faţă de consecinţele propriilor decizii şi de numărul mare de acte normative recunoscute drept neconstituţionale de Curtea Constituţională, atât în cele nouă luni de colaborare între PD-L şi PSD, cât şi după aceea, au dus în ultimă instanţă la prima moţiune de

cenzură victorioasă din istoria postdecembristă a României, votată la 13 octombrie 2009.

Consecinţele acestei moţiuni şi ale foarte inspiratei soluţii propuse de liderul PNL Crin Antonescu, care convinge PSD şi UDMR să se unească într-o nouă majoritate parlamentară, în jurul proiectului unui guvern politic de coaliţie, condus însă de un independent, în persoana lui Klaus Johannis, primarul de succes al Sibiului, sunt anulate de preşedintele Băsescu, care propune alte două echipe. Eşecul acestora în parlament – prima în frunte cu un independent, Lucian Croitoru, şi a doua condusă de un primar de sector, pedelistul Liviu Negoiţă – a avut drept rezultat prelungirea artificială a mandatul guvernului Boc (supranumit Boc III) care a administrat România în timpul alegerilor prezidenţiale. Al patrulea guvern Boc a fost votat de noua coaliţie parlamentară constituită după câştigarea unui nou mandat de către Traian Băsescu; instalat la 23 decembrie 2009, guvernul Boc IV va fi remaniat la 3 septembrie 2010 (Boc V).

În ciuda acestor agitaţii guvernamentale, câştigarea alegerilor prezidenţiale din decembrie 2009 de către Traian Băsescu a consolidat poziţia PDL în Parlament, unde distribuţia forţelor politice a fost răsturnată de recompunerea majorităţii, atât prin defectarea UDMR din tabăra opoziţiei în cea a puterii, cât şi prin manevrarea unui număr de parlamentari aleşi în 2008 sub sigla PSD şi, respectiv, PNL, dar care au părăsit aceste partide şi au constituit, în pofida regulamentelor celor două camere, un grup parlamentar independent şi chiar un nou partid, Uniunea Naţională pentru Progresul României, participant la guvernare în 2010, în pofida faptului că nu exista în momentul alegerilor din 2008.

Cu forţe reunite, preşedintele Băsescu şi primul ministru Boc au reluat politicile mecanice de austeritate, impunând, în vara lui 2010, reducerea cu 25% a salariilor bugetarilor – cel mai sever program de reduceri salariale

din întreaga Uniune Europeană. Încercarea de a reduce şi pensiile cu 15 % a fost respinsă de Curtea Constituţională, şi a trebuit să fie înlocuită imediat cu creşterea TVA de la 19 la 25% şi cu impozitarea tuturor pensiilor, oricât de modeste ar fi acestea. În acelaşi timp, rezultate oficiale vădesc faptul că firme şi întreprinzători ale căror legături cu PDL sunt de notorietate, au izbutit să-şi dubleze sau să-şi tripleze profiturile în pofida crizei.

În consecinţă, nu doar că popularitatea preşedintelui Băsescu şi a partidului său s-a prăbuşit masiv, abia atingând, în septembrie 2010, o cotă de 12%, dar au apărut şi mişcări de protest tot mai ample şi mai riscante, câtă vreme antrenează nu numai funcţionari, profesori sau şomeri, ci şi reprezentanţi ai forţelor de ordine. După aproape şase ani de exercitare a celei mai înalte magistraturi în stat, Traian Băsescu, care promitea mult şi în lupta contra corupţiei, şi în politicile menite să aducă prosperitate românilor, pare să fi obţinut rezultatul invers. Încercarea sa, după infinite ezitări şi eschive, de a instrumentaliza condamnarea comunismului pentru a continua să fidelizeze electoratul fostei Convenţii Democrate şi alegătorii tineri, nu pare să-i mai poată oferi acum spaţiu de creştere, iar războiul intern din PDL pe care îl dirijează aproape făţiş nu are nici el cum să-i asigure supravieţuirea politică după 2014. De aceea, e foarte probabil că şi preşedintele, şi apropiaţii lui, vor acţiona pentru a asigura cu orice preţ perpetuarea la putere a camarilei prezidenţiale. Timpul seducţiei a trecut de mult, şi duritatea confruntărilor care pot fi anticipate încă de pe acum crează riscuri importante pentru însuşi viitorul democratic al României.

CATHERINE ŞI ZOE

C.D.: Zoe, afirmaţi – şi vă urmez în această analiză şi estimare a situaţiei politice din România, pe durată lungă – că s-ar putea vorbi, pe de o parte, de un populism „acaparator" şi, pe de altă parte, de o faţadă în ceea ce priveşte Legea şi instituţiile, în ceea ce priveşte Constituţia adoptată în 1991, acceptată cu o largă majoritate prin referendum şi revizuită în 2003. O fractură gravă şi periculoasă, ce ar putea conduce la o instrumentare a legii în funcţie de interesele de partid, care sunt în mare măsură interese clientelare.

Având în vedere acest tip de mentalităţi ale clasei politice la putere, v-aş întreba dacă un schimb de generaţii ar putea instaura o nouă relaţie între opinie şi politică. Dacă nu cumva, plictisită de gesticulaţia reglărilor de conturi şi de manipulările vizibile din PSD în 2006-2007, tânăra generaţie educată se retrage în sfera privată. Am asista, în acest caz, în ciuda aparenţelor de ruptură cu vechiul regim din anii comunismului, la o continuitate tragică: pe de o parte, sfera politicului, pe de alta, evoluţia unei societăţi civile care abandonează politicul, căutând alte valori: reuşita personală în căutarea unei bunăstări economice (astăzi posibilă), în căutarea culturii, a spiritualităţii... şi demobilizarea faţă de o democratizare care a decepţionat şi continuă să decepţioneze. Credeţi că o nouă ambianţă 1996, adică o nouă speranţă de schimbare şi de găsire a unui Sens, la nivel politic, ar mai fi posibilă?

Z.P.: Cred că aveţi dreptate. Unul din marile pericole ale anilor ce vin este dezimplicarea cetăţenilor. Analiza mea este poate şi mai alarmată decât a dumneavoastră, căci acest pericol depăşeşte, după părerea mea, cadrul românesc. O

fantomă, aş spune, bântuie Europa. Fantoma populismului „postmodern"[79], adică a unui populism resurgent care nu are încredere în politic, nu se mai simte reprezentat de democraţia reprezentativă, care îi disprețuieşte în bloc pe politicieni şi se exprimă, la limită, prin incendierea maşinilor. Spunând aceasta, mă înscriu în linii mari pe direcţia tezelor lui Ivan Krastev, politologul bulgar care a scris cel mai mult despre această nouă boală a secolului din ţările ieşite recent din comunism, bazându-se pe conceptele de postcomunism şi globalizare, cele două elemente generatoare de mari neliniști în societăţile contemporane[80]. România are, desigur, propriile sale probleme, începând cu tendinţa vizibilă de a acorda încredere personajelor charismatice. Pe de altă parte, neîncrederea – mergând până la ostilitate – în partidele politice şi în instituţiile tradiţionale ale democraţiei, şi în primul rând în Parlament, este din ce în ce mai dramatică în Europa: răspunsul negativ al Franţei şi Olandei la referendumul privind Europa nu a fost încă pe deplin depăşit.

Dezimplicarea depăşeşte cu mult simpla căutare a unei mai bune condiţii materiale a vieţii individuale, şi ea este cu atât mai periculoasă pentru democraţie cu cât întreţine o criză de încredere, generală în Europa, foarte vizibilă chiar şi în Franţa, în instituţiile tradiţionale ale democraţiei. Există riscul ca acest spirit al secolului să conducă fie spre o democraţie „directă" de tip venezuelian, fie spre o democraţie „dirijată" de tip rusesc.

În aceste condiţii, nu ştiu dacă România ar trebui să redeziteze situaţia din 1996 sau să o evite. Deja în decembrie 2004, la cel de-al doilea tur al alegerilor prezidenţiale,

[79] Cas Mudde, *The Populist Zeitgeist. Governement and Opposition*, 39, septembrie 2004, p. 543 şi urm.

[80] I. Krastev, *Shifting Obsessions. Three Essays on the Politics of Anti-Corruption*, New York, 2004; vezi şi *idem*. „Demoracy's Doubles", *Journal of Democracy*, 17, 2 aprilie 2006, National Endowment for Democracy and The Johns Hopkins University Press, pp. 52-62.

Traian Băsescu a folosit cât a putut acele „les lieux de mémoire" tradiţionale ale opoziţiei, sărbătorindu-şi cele două victorii în Piaţa Universităţii. El continuă să cultive acest spirit, prin insistenţa sa, mai ales discursivă, asupra deschiderii arhivelor Securităţii sau a condamnării comunismului. Este totuşi puţin probabil că în 2009 va putea reedita aceleaşi teme, după cinci ani de mandat. Este evident că îşi va căuta alte arme. Schimbarea preconizată a modului de scrutin, care ar trebui să înlocuiască votul proporţional printr-un sistem uninominal, corespunde în egală măsură intenţiei preşedintelui de a bulversa partidele politice şi neîncrederii generale a cetăţenilor faţă de partidele politice care ar trebui să le reprezinte interesele. Care vor fi rezultatele concrete? Greu de prevăzut, atât timp cât nu se ştie exact care va fi varianta finală a viitorului mod de scrutin. Dar rezultatele simbolice sunt previzibile: se va produce o criză gravă a tuturor partidelor, partidele medii riscă să dispară, iar partidele „mari" vor fi în parte distruse de această mişcare generală a personalului politic. Fărâmiţarea lor va favoriza cu siguranţă, cel puţin într-o primă instanţă, personalizarea puternică a puterii, amplificând şansele populismului. Aceste dezvoltări se vor desfăşura în două etape: în 2008, vor avea loc alegerile locale şi parlamentare, iar în 2009, cele prezidenţiale. Care vor fi efectele acestui decalaj al alegerilor, o premieră în România? Până acum, alegerile prezidenţiale şi cele parlamentare formau un bloc, sprijinindu-se reciproc. Mai mult, recentele manevre vizând suspendarea preşedintelui complică jocul politic. Asupra unei chestiuni precise cel puţin, efectul lor imediat este foarte vizibil: aceste manevre adâncesc ruptura dintre clasa politică şi cetăţeni.

C.D.: Cea de-a doua întrebare se leagă şi decurge din prima constatare. Ca universitar, intelectual, om politic şi jurnalist politic, vă aflaţi în contact permanent cu tinerii. Cum percepeţi acest nou tineret, după ce aţi cunoscut studenţii din anii comunismului? Care le sunt reperele

identitare? Pasiunile? Aş adăuga: cum estimaţi evoluţia persoanelor tinere de sex feminin? Aţi scris despre statutul femeii, despre suferinţele femeilor constrânse de o politică de natalitate din 1966, sub un control poliţienesc umilitor, înăsprit în anii 1980. Cum se traduce eliberarea post '89 pentru femeile de azi? Ştim că s-au publicat studii şi că altele sunt în curs, datorită relaţiilor şi sprijinului USAID sau al altor ONG-uri. Această evoluţie a cunoaşterii corespunde unei transformări în profunzime a moravurilor şi a realităţilor?

Z.P.: Sunt aici mai multe întrebări. Le voi lua pe rând. Mai întâi, femeile: trebuie să distingem între elementele lizibile şi procesele de profunzime. Mai mult, este necesar – de aceea suntem istorici – să ne oprim un moment asupra statutului femeii înainte de 1989. Instaurarea regimului comunist a însemnat pentru condiţia femeii o cotitură mai ambiguă decât se consideră de obicei: trebuie să se spună că femeile au cucerit piaţa muncii, sau că această piaţă şi le-a aservit? Pe fondul unei mentalităţi încă patriarhale, apariţia bruscă a modelelor de promovare feminină masculinizată – de pildă femeile conducătoare, ca Ana Pauker, dar şi femeile stahanoviste, tractoriste sau de alte meserii – este foarte vizibilă. Şi ce să mai spunem despre „burghezele" mici şi mari, obligate deodată nu numai să-şi câştige existenţa dar să şi asigure traiul unei familii întregi, în situaţia în care susţinătorii tradiţionali, bărbaţii, erau arestaţi sau supuşi la nenumărate interdicţii pentru că fuseseră înainte exploatatori, militari sau magistraţi? Au fost mii de biografii frânte, proiecte feminine de viaţă deturnate brusc. Ce să mai spunem despre femeile de la ţară, smulse brusc din gospodăriile lor şi private de rolul lor tradiţional, prin colectivizare?

Toată această bulversare socială părea că se stabilizează cât de cât în momentul în care cuplul Ceauşescu intervine, cu viziunea sa arhaică despre familie, grefată pe un discurs natalist asociat într-un mod paradoxal cu

modelul promovării femeii copiat din Occident. Am scris în altă parte că decretul de interzicere a avortului în 1966 a marcat un nou stil al represiunii comuniste, cu efecte asupra ansamblului societății, dar este foarte evident că primele sale victime au fost femeile. Am condus o lucrare de licență bazată pe discuții cu femei din generația nubilă la sfârșitul anilor 1960: o realitate îngrozitoare transpare la fiecare frază.

Contradicția unei politici care pretindea că emancipează femeia, reducând-o în același timp la rolul de reproducătoare a națiunii, a produs o multitudine de efecte perverse, încă vizibile în neîncrederea reciprocă dintre femei și politic, ca și în reificarea femeii și în violența la care aceasta este supusă și azi – în familie, pe stradă sau, simbolic, în media.

Cu toate acestea, există elemente de progres în zone mai puțin pasionante pentru televiziune poate, dar care rămân semnificative: în afaceri, numărul femeilor care exercită responsabilități de înalt nivel este considerabil, ONG-urile cele mai importante din țară sunt cel mai adesea conduse de femei, în universități, feminizarea pozițiilor de decizie, uneori chiar de prestigiu, este vizibilă, cel puțin din interiorul profesiei.

În politică, sunt puține femei. Aceasta ține, după părerea mea, nu atât de o discriminare directă, cât de prejudecăți existente de ambele părți. Opinia publică nu este ostilă prezenței femeilor în sfera politică: dimpotrivă, sondajele de opinie arată de obicei o majoritate favorabilă promovării politice a femeilor. Practica cotidiană a politicii este însă adesea în contradicție cu sondajele. Dincolo de declarațiile de principiu, practica rezervă femeilor cel mult un rol minor sau decorativ.

Pe de altă parte, femeile înseși se feresc de politică, care li se pare a fi o meserie murdară. Mai există, fără îndoială, o fidelitate mai accentuată la femei față de modelele de comportament tradițional „modeste" sau „discrete": a nu te pune în evidență, a nu spune niciodată lucruri bune despre

sine în mod explicit, a-i lăsa pe alții să o facă, să îți propună o avansare etc., tot atâtea modele care sunt rareori utile într-o carieră politică! Mai sunt încă discriminări în politică, ca peste tot de altfel, chiar dacă acest lucru nu e recunoscut deschis: orice femeie știe că, dacă vrea să reușească, trebuie să fie de două ori mai performantă decât bărbații. Și dacă, în sfârșit, ne întrebăm „la ce visează fetele", riscăm adesea să descoperim că ele visează la căsătorii cu oameni bogați sau la cariere de call-girl de lux. Prostituția, invizibilă în perioada comunistă, a devenit flagrantă și a căpătat o dimensiune internațională neliniștitoare. Cât despre munca legală în străinătate, pentru care multe femei au plecat, se ridică adesea probleme dramatice în familii, mai ales pentru copii.

Legislația a încercat să găsească soluții pentru aspectele care intră cel mai mult în contradicție cu acquis-ul comunitar – legi împotriva violenței domestice, a hărțuirii sexuale, legislația generală anti-discriminare –, dar trebuie acționat și dincolo de planul strict al legii. Pentru a da un singur exemplu: chestiunea feminină în programele și manualele școlare. Manualele, cele de istorie în mod special, dar până la abecedare chiar, trebuie revăzute dacă vrem să evităm persistența prejudecăților la generațiile viitoare. Cu prudență totuși: nu se poate nega faptul că în fizică, de pildă, singura mare figură feminină rămâne Marie Curie. Ar fi absurd să vrem să inventăm altele. Și nu putem continua să criticăm mereu societățile trecute pentru faptul că au avut structuri diferite față de cele pe care le considerăm bune astăzi.

Obiceiul recent, mai ales în mediile universitare americane, care constă în a transfera judecățile luptei de clasă de tip stalinist asupra altor conflicte – de gen, rasă etc. – este iritant pentru noi, care am trăit experiența de bază a stalinismului și a luptei de clasă. Nu înseamnă că dacă scrii la tot pasul *s/he* sau o marginalizezi pe femeia casnică contribui neapărat la sporirea dreptății sociale.

În al doilea rând: tinerii. Chestiunea este la fel de complicată. Descoperim actualmente carențele sistemului educațional, care nu sunt, de fapt, decât forme agravate ale distorsiunii sistemului social trecut. Fractura între performanța unei minorități foarte motivate, care își demonstrează excelența în marile instituții și laboratoare din Occident, și o majoritate dezorientată, insuficient pregătită, dacă nu mai prost, pe fondul unei penurii cronice a învățământului, în momentul în care societatea descoperă un univers întreg de profesii, de moduri de a te îmbogăți repede, de precarități sau de expatriere rentabilă, provoacă un mare șoc: șocul anului (2008) în opinia publică românească. Am descoperit deodată criza educației naționale. Este o problemă care, dincolo de elementele moștenite din regimul trecut, depășește frontierele României, evidențiind faptul că educația, la acest început de secol XXI, este, peste tot, încă dominată de modelele, instituțiile și valorile secolului al XIX-lea.

Dar ceea ce este specific românesc – o altă moștenire gravă a anilor Ceaușescu – este corupția în școli, dimpreună cu statutul, disprețuit, al profesorului: prost plătit, adesea insuficient format, umilit odinioară de activiștii partidului comunist, astăzi de către noii îmbogățiți și odraslele lor, care își bat joc de starea sa materială precară, „proful" nu mai poate ține pasul cu lumea televiziunii globalizate și a internetului.

Este imposibil, dacă nu chiar inutil, să vorbim despre tineri în bloc. Între doctorandul care are toate șansele să obțină un stagiu în Franța sau în Germania, pe de o parte, și contemporanul său care, neavând un serviciu fix, își petrece timpul la birtul din sat sau ascultând rock și rap românesc în blocurile de periferie, nu există un destin comun. România se confruntă acum cu o alegere dificilă: de-abia ieșită din starea sa cronică de sărăcie, în ce să-și investească mica sa avere? În susținerea viitoarelor elite sau în prevenirea declasării tinerilor prost educați și lipsiți de șanse din aceste orașe-dormitor? De ambele părți, de altfel, Eldorado-ul

occidental rămâne un miraj. Putem prevedea uşor cine vor fi câştigătorii.

C.D.: Considerând acum politica externă a României, trebuie să-mi recunosc perplexitatea, pe de o parte, şi să fac nişte propuneri, pe de alta. Şi să vă întreb. Perplexitate. Încă din 2001, pe când prietenia ruso-americană era subiectul la ordinea zilei, la începutul războiului antiterorist, am avut sentimentul unei atitudini obediente a Bucureştiului, care părea a fi la remorca Washingtonului. Desigur, după candidaturile din 1997 şi 1999, România dorea să se integreze în NATO. Angajamentul României în Afganistan, din octombrie 2001, este perfect explicabil. Şi Franţa este prezentă.

Dar proclamările solemne de prietenie faţă de administraţia Bush – oricare ar fi fost greşelile Washingtonului – sunt surprinzătoare. Obedienţa preşedintelui Băsescu privind „marele proiect Marea Neagră", de inspiraţie neoconservatoare, poate surprinde. Ce interes poate avea Bucureştiul să apară, faţă de politica puterilor riverane, Rusia şi Turcia, ca fiind susţinătoarea Statelor Unite ca factor de influenţă în zona Mării Negre? Nu înseamnă să alimenteze dificultăţile în relaţiile cu Ankara şi, firesc, cu Moscova? Aceasta, într-un context în care dialogul dintre România şi Ucraina se dovedeşte a fi dificil.

Pe de altă parte, mi se pare că această postură se afirmă în defavoarea eficacităţii politicii regionale a Bucureştiului. Mă gândesc la evoluţia Balcanilor occidentali, la dosarul foarte complex al Serbiei şi Kosovo. Fără a reveni la ambiţiile pe care le nutrea celebrul istoric român Nicolae Iorga, cred că România are un rol important de jucat în spaţiul balcanic. Şi am putea visa la o expertiză românească elaborată într-un program solid privind evoluţia Balcanilor. Preşedinţia Băsescu a avut o viziune precisă atunci când a respins şi criticat statutul de independenţă viitoare pentru Kosovo. De ce nu s-ar merge mai departe, declanşându-se o reflecţie despre naţiuni, regiuni, federaţii în Balcani?

România este membră în UE. Nu ar putea deveni susţinătoarea cauzei Balcanilor la Bruxelles şi motorul unui proiect coerent?

Haosul politic şi mizele energetice sunt atât de mari, încât există un adevărat câmp de reflecţie şi de acţiune care ar putea fi abordat.

Z.P.: Sunt întru totul de acord. România s-a confruntat cu imperative de neocolit, uneori contradictorii, în opţiunile sale de politică internaţională; deşi nu le-a respectat întotdeauna, afişând tocmai consideraţia sa redusă faţă de angajamentele decurgând din negocierile de aderare la Uniunea Europeană, de îndată ce o opţiune părea să se impună între angajamentele sale şi parteneriatul cu Statele Unite – la fel de angajant, de altfel. În loc să negocieze, guvernul român, în frunte cu Adrian Năstase, a preferat să ironizeze... Este de asemenea evident că acea complementaritate a politicilor de integrare şi a politicilor de colaborare regională, sistematic proiectată şi practicată de administraţia Constantinescu, a fost ulterior abandonată, întărindu-se, în schimb, obedienţa pe care aţi semnalat-o.

Pe de altă parte, neoconservator sau nu – el era, de fapt, bi- partizan, cel puţin la originie – proiectul „Marea Neagră" este foarte interesant în sine, nu numai pentru România, dar şi pentru întreaga Uniune Europeană: acesta este susceptibil să asigure frontiera orientală a Uniunii şi, în acelaşi timp, să reducă riscurile pe care le comportă monopolul energetic al Rusiei. Administraţia Băsescu nu a ştiut însă, sau nu a vrut, să explice proiectul, şi nici nu a încercat să construiască temeinic un adevărat acord inaugural, în acest sens, al ţărilor riverane cu Bruxelles-ul. Prezentat într-o manieră inabilă, în trena administraţiei Bush, cu accentele explozive ale intervenţiilor preşedintelui român la adresa Rusiei, proiectul a iritat Moscova, Bruxelles-ul de asemenea, fără îndoială; el a iritat cu siguranţă Ucraina şi chiar Turcia, în ciuda parteneriatului tradiţional pe care Ankara l-a dezvoltat de multă vreme cu

România. În final, situat în mod deliberat pe linia viziunii americane a unui „Mare Orient Mijlociu" democratizat, proiectul „Marea Neagră" a fost fatalmente antrenat în naufragiul administrației Bush în Irak.

Aveți perfectă dreptate în chestiunea Balcanilor. Și în această privință, ar trebui mai întâi reluate politicile de colaborare regională, refăcută relația de cordialitate pe care reușisem să o stabilim începând cu 1997. Ar trebui mai ales să începem prin a asuma statutul sud-est european al României: după cum bine știți, președințiile succesive Iliescu au încercat să-l escamoteze, pretinzând că România ar fi adevăratul centru al Europei Centrale. Or, România are, cu avantaje și dezavantaje, acest dublu statut de periferie a centrului și de centru al periferiei, dacă pot spune așa; dacă s-ar decide să folosească acest lucru ca pe un atu, ar putea avea beneficii tot atât de importante ca și cele obținute în 1999. Pentru moment, concepția destul de elementară a președinției române, care pare să reducă întregul context internațional la o ierarhie foarte simplificată a forței brute, nu este favorabilă acestor nuanțe.

În concluzie, cred că este timpul să regândim complet interesul național și identitatea însăși a României ca membră a Uniunii Europene: fără complexe de inferioritate, fără vanitate arogantă și fără nombrilism, trebuie să construim o viziune strategică a României europene, atât în politica internațională, cât și în politică pur și simplu.

C.D.: În final, mă voi face avocatul diavolului. La momentul actual, sfârșitul anului 2007, care vă sunt temerile pentru România?

În ceea ce mă privește, cel mai rău lucru ar fi accentuarea tendințelor de abandonare a dezbaterii politice reale, asociată cu o închidere antioccidentală și xenofobă a opiniei. Mi-e teamă că o afișare prea zgomotoasă a angajamentului pro-american ar putea antrena o deziluzie și, progresiv, o respingere a acestei influențe. Un fel de dezechilibru profund care ar oscila între tendința unui atlantism

integral și aceea a unui suveranism șovin. Instalarea bazelor americane în România ar putea conduce la refuzul temător al unei alianțe care oferă securitate, desigur, dar implică și riscuri. În Polonia și Republica Cehă, opinia nu este deja foarte rezervată față de instalarea pe teritoriul lor a elementelor de strategie de apărare ale scutului anti-rachetă?

Z.P.: Atunci când guvernul a lăsat să se înțeleagă că voia să retragă contingentul român din Irak, reacția opiniei publice nu i-a fost favorabilă, în ciuda faptului că soarta militarilor români o neliniștea. Proamericanismul are o istorie prea veche în România pentru a se transforma atât de repede în contrariul său. Va exista fără îndoială o dezbatere, dar o dezbatere în care strategia anti-rachetă va fi prezentă *mai ales* pentru că această strategie nu include România și Bulgaria. Există de altfel pentru moment o supapă foarte eficace în opoziția, mai mult sau mai puțin justificată, dintre Statele Unite în general și administrația Bush, care, apropiindu-se de final, poate fi oricât incriminată. Cu siguranță, un proamericanism prea strident comportă riscuri, dar lucrul de care mă tem înainte de toate este mai degrabă euroscepticismul: peste tot în statele nou integrate, distanța între așteptări și realitatea Uniunii Europene a avut acest efect. Și în această privință, există pentru moment o supapă, aceea a confruntărilor interne: se va spune fie că e greșeala liberalilor, care au gestionat prost absorbția fondurilor europene, fie că din cauza ieșirilor foarte puțin diplomatice ale președintelui nu beneficiem de sprijin de la Bruxelles. Pentru moment, destul de puțin informată și prea preocupată de luptele intestine, opinia publică nu dramatizează raporturile sale cu Uniunea Europeană. În momentul în care ne vom confrunta însă într-adevăr cu una din directivele Comisiei, toate frustrările se vor îndrepta împotriva UE.

În viitorul imediat, ceea ce mă neliniștește cel mai mult este problema Kosovo. Desigur, pesimismul meu are și o dimensiune subiectivă, căci am participat direct la deciziile din 1999, acordând deplină încredere angaja-

mentelor explicite ale Statelor Unite, ale UE şi ONU, care promiteau invariabil că vor respecta integritatea teritorială a Serbiei. Or, aceste angajamente nu mai sunt respectate, şi a pretinde că ele au fost asumate faţă de o entitate care nu mai există, Federaţia Iugoslavă, este un sofism inutil. Planul de Stabilitate, aşa cum fusese conceput iniţial, putea asigura o integrare treptată a Balcanilor occidentali într-un nou spaţiu de prosperitate şi de respect reciproc. Dar obiectivele sale au fost deturnate, şi aceasta din vina Marilor Contributori, în frunte cu UE.

Acum, proiectul Ahtisaari constată eşecul Planului de Stabilitate şi, pentru a-l justifica, acuză Acordul final de la Helsinki din 1975, care a fost pentru noi toţi, cei care ne-am angajat din 1990 să combatem orice fel de revizionism şi naţionalism în regiune, un argument esenţial. Întorsătura pe care a luat-o problema Kosovo este umilitoare, căci ea tinde să justifice discursul antioccidental asupra modului arbitrar de a acţiona al marilor puteri, care decupează lumea după bunul lor plac. Este şi neliniştitoare, pentru că va trezi toţi demonii pe care îi credeam cel puţin adormiţi. Este stupid să se creadă că, dacă se strigă tare că independenţa Kosovo nu va crea un precedent, chiar nu îl va crea: îl creează deja. Se pot observa încă de acum efectele pe care le are această împărţire a Serbiei în Bosnia, în Macedonia, în Albania, urmând să vedem consecinţele pe care le va avea în Voivodina, în Transnistria, în Karabah, în Turcia şi, de ce nu, în Transilvania sau în Ţara Bascilor. Occidentul ar fi putut totuşi să nu confere Rusiei rolul de arbitru al regiunii. În această privinţă, obedienţa de care vorbiţi acţionează împotriva intereselor României pe termen scurt şi mediu. Ar fi trebuit ca noi, românii, să propunem soluţii mai bune, atât la Bucureşti, cât şi la Bruxelles sau chiar la Washington.

CONCLUZII FĂRĂ CONCLUZII

Catherine Durandin

Sfârşit...

Vine un moment când istoricul, asemenea unui arhitect care îşi desăvârşeşte o compoziţie, o compoziţie necesară, doreşte să tragă o concluzie, lăsând în urmă o povestire care să aibă un sens... Or, o astfel de provocare sau o astfel de satisfacţie intelectuală de a surprinde la final sensul a peste cincisprezece ani de istorii româneşti – din clipa în care strigătele de „Libertate" au însoţit fuga unui tiran – se dovedesc a fi imposibile: nu pentru că am fi navigat în absurd, nu pentru că timpurile evolutive ar fi haotice, ci pur şi simplu pentru că aceste timpuri şi semnificaţiile lor au fost plurale, amestecate şi continuă să fie.

Cuvinte foarte frumoase dar prea grele, mari şi vagi au acoperit momentul întunecat al rupturii din decembrie 1989. Cuvântul „democraţie". Democraţie exprima sfârşitul comunismului, dar implicând o pluralitate de concepţii şi reprezentări: pentru unii nostalgici ai discursului comunist, democraţia presupunea egalitatea... Economia de piaţă, am văzut şi înţeles, deschidea perspectivele anarhice ale unui capitalism sălbatic sau controlat de „tovarăşii" nomenclaturişti ocupând poziţiile cu mult înainte de 1989. Dincolo de neînţelegerile şi instrumentările unui nou limbaj pe care România începe să-l folosească, contextele şi configuraţiile vecine, regionale şi internaţionale vor permite o clarificare a perioadei postcomuniste a României. Astfel, sfârşitul războiului rece nu a însemnat căderea zgomotoasă a puterii de la Moscova. Bucureştiul s-a repoziţionat în funcţie de

natura şi ambiţiile ruşilor şi ale decidenţilor lor. Sfârşitul războiului rece nu a însemnat exportarea miracol sau contaminarea cu visul american. Şi în această privinţă România navighează... foarte euforic atlantistă în 2003 şi 2004, mai rezervată din 2006. Între aceste date geopolitice de neocolit, se înscrie procesul de lărgire a Uniunii Europene şi etapele de integrare a României. Pe aceste teme se grefează ritmurile complexe ale relaţiilor de vecinătate cu Ungaria, Bulgaria, Ucraina şi Republica Moldova, nu fără ecouri ale unei lungi tradiţii şi ieşiri din comunism în acelaşi timp asemănătoare şi specifice. Astfel, România a fost desigur un actor, dar un actor de calibru mediu, adesea dependentă şi uneori îngrădită...

Şi în loc de concluzii, pentru a nu conchide: dacă este vorba despre acest cuvânt, TRANZIŢIE, care a fost pe toate buzele şi despre care s-a scris atâta. Cu tranziţia în curs, neterminată etc. şi toate variantele de trecere oarecum iniţiatică.

Bucureşti, mai 2007, cinci luni după integrarea europeană a României, nou membru al UE, împreună cu Bulgaria. Un hotel cu un nume bine ales, „Armonia", un hotel nou-nouţ – destinat oamenilor de afaceri, potrivit sitului internet –, într-un cartier în tranziţie. Cuvântul este foarte potrivit pentru acest cartier din secolul al XIX-lea, în curs de demolare şi nesfârşită reconstrucţie. O stradă lungă, foarte lungă, Calea Moşilor, traversând bulevardul Carol I, pentru a se îndrepta spre cartierul popular Obor. De o parte şi de cealaltă, case cu faţade deteriorate şi dărăpănate, cu un etaj sau două. De ani de zile, aceste foste proprietăţi, care au aparţinut, în mare parte, unor familii evreieşti avute, nu mai sunt locuite. Câteva familii de ţigani s-au instalat acolo şi supravieţuiesc înconjurate de lucrări şi şantiere în curs. Macarale şi betoniere lucrează la refacerea străzii, în timp ce pisici vagaboande, slabe şi agere, se strecoară peste tot. Rarii trecători merg în zig-zag şi se împiedică. Praf, nori de praf cărămiziu şi lipicios. Zgomotul este suportabil, muncitorii agăţaţi de betoniere muncesc fără chef, iar copiii de ţigani se joacă, supravegheaţi de bunicile lor aşezate pe

taburete de-a lungul pereților, cu fuste mari plisate și înfoiate. Scenă pitorească? Nu, o flagrantă etapă de investiții imobiliare la București în 2007, când, peste tot, cresc prețurile pentru metrul pătrat construibil, pentru chirii sau vânzări. Dincolo de Calea Moșilor, o clădire înaltă, ferchezuită, o bancă strălucind în soare.

Bucureștiul, activ și liniștit, a intrat într-o fază de dezvoltare spectaculoasă.

Dacă este vorba despre DEMOCRAȚIE și POLITICĂ...

Țara traversează cu seninătate – se pare –, fără război civil, fără încăierări și, din când în când, cu câte o manifestație fără niciun ecou, o gravă criză politică. Nimeni nu se aștepta, după victoria lui Traian Băsescu la alegerile prezidențiale din decembrie 2004, și totuși această criză care durează și se instituie ca mod de funcționare se explică. Parlamentul, în care s-au unit într-o opoziție hibridă liberalii, continuatori ai Partidului Liberal dintre cele două războaie mondiale, cu socialiștii Partidului Socialist al lui Ion Iliescu, condus de Mircea Geoană, a votat suspendarea președintelui, cu o largă majoritate. Motivul? Nerespectarea constituției de către Traian Băsescu. Un referendum este așteptat pentru 19 mai. Populația consultată va confirma sau nu această suspendare dorită de Parlament? Un pic de suspans și multă indiferență. Căci, de la integrarea în UE, în ianuarie 2007, România s-a înfundat într-o criză ce are aparența unei nesfârșite reglări de conturi. Se pare că, la mai mult de cincisprezece ani de la căderea lui Ceaușescu, trebuiau reglate în primul rând conturile Memoriei. Care sunt actorii acestei reglări? Președintele Băsescu îndrăznește, în decembrie 2006, să facă o declarație oficială de condamnare a crimelor comunismului. A vrut să întoarcă o pagină. A înțeles că venise momentul să ia poziție, să tragă o linie. În raport cu lustrația, și dacă 1989 ar fi fost o

Revoluție, acest gest este tardiv. La scara clarificărilor istorice, această declarație vine prea devreme. Ea atinge și neliniștește, ea îi destabilizează pe foștii activiști, pe cei din generația de cincizeci-șaizeci de ani, care dețin puterea, pe moștenitorii acestora, copii sau clienți, deloc dispuși să asume o culpabilitate în fața Istoriei: studiile, cariera, ajustarea post 1989 a acestei cariere comuniste. Societatea „tovarășilor" nu poate accepta condamnarea morală: această povară, această rușine. Atunci, foștii tovarăși au încercat, prin intermediul reprezentării lor parlamentare și cu susținerea liberalilor, excedați de autoritarismul lui Traian Băsescu, să-l răstoarne pe acest om, pe acest frate dușman care pretinde că intră în dialog direct cu Poporul. Căci Băsescu, ex-administrator de rang înalt, el însuși responsabil al marinei comerciale înainte de 1989, în post în străinătate, la Anvers, a fost pe deplin unul dintre ai lor! Un bun colaborator al sistemului.

În numele respectului DEMOCRAȚIEI, în numele Constituției care a instaurat un regim semiprezidențial, Parlamentul a votat deci suspendarea președintelui. Suspans? Desigur! Și mirare, căci populația descoperă că, la urma urmelor, prin alegerile din decembrie 2004, cu sufragiu universal, președintele este cel țintit. Dar fără o neliniște nemăsurată... În week-end-ul de 1 mai, bucureștenii au luat cu asalt trenurile spre litoral, spre Mamaia, Vama Veche, sau drumurile de munte ca să facă mici la grătar în Carpați. Pe 19 mai, românii au votat și l-au confirmat pe Traian Băsescu în funcție, votând NU suspendării, lucru ce nu a rezolvat totuși criza și situația rămânând blocată. Președintele este izolat, fără majoritate guvernamentală. Primele alegeri pentru Parlamentul european au fost amânate. Acestea sunt programate pentru 25 noiembrie 2007. Și au loc într-o duminică de noiembrie, fără entuziasm, cu o enormă abținere. În capul listei se află candidații Partidului Democrat, PD-ul lui Băsescu.

Neliniște? Foarte puțină... Și în acest context, fără neliniște în fața unei crize politice reale, a unui blocaj

efectiv, se pune problema DEMOCRATIZĂRII. Din 2000-2001, România a intrat într-o fază de creştere accelerată. Familiile consumă şi se împrumută, investitorii străini investesc... În ciuda corupţiei administraţiei şi a justiţiei, Comisia Europeană avertizează în termeni moderaţi, pentru a nu descuraja investitorii. Se creează astfel o mare distanţă între POLITIC, pe care opinia publică îl abandonează şi ECONOMIC, care o entuziasmează.

O manieră superficială de a analiza această distanţă ar consta în a vedea în aceasta ruptura radicală faţă de trecutul comunist. Ar însemna să uităm prea repede că, după 1956 şi încă mai mult după 1986, comunismul începe să fie discreditat: sfera privată, piaţa neagră, manevrele de tot felul pentru un minimum de bunăstare, sfera economică privată, într-un anume fel, atrăgeau deja atenţia şi pasiunile. Modul de dezvoltare s-a schimbat foarte mult în zece ani, în timp ce comportamentele, priorităţile nu au fost chiar atât de perturbate. Materialismul şi individualismul societăţii de dinainte de 1989 s-au accentuat! Atunci, n-ar trebui să tragem concluzia din acest tablou cu două volete ce apar ca fiind disjuncte în mentalităţile colective, că România, deşi având instituţii democratice, o economie de piaţă funcţională, nu s-a democratizat încă? Reprezentarea contractului politic rămâne rezervat unei elite.

O astfel de stare de lucruri conduce spre două scenarii contrare. Optimismul poate întreţine credinţa că, încet-încet, găsindu-se soluţii pentru criză, opinia publică îşi va asuma responsabilităţile cetăţeneşti. Pesimismul poate conduce la ideea că ţara va cunoaşte încă ani buni de criză haotică, care va continua să împiedice prosperitatea economică.

Doar dacă... doar dacă dezinteresul faţă de POLITIC nu este un semn al unei alte căutări, a ETICULUI.

CONCLUZII BIS
ROMÂNIA, STUDIU DE CAZ

Zoe Petre

O anecdotă din secolul al XIX-lea evoca uimirea unei elegante amfitrioane pariziene căreia îi era prezentat un tânăr bărbos, abia sosit din Principatele Române: doamna ar fi exclamat „așa de tânăr, și deja Moldo-Valah!?" Întrebați azi pe primul trecător întâlnit pe străzile din Lyon sau Paris ce știe despre România: puțini vor fi cei sau cele care își vor aminti numele lui Brâncuși, sau chiar al tânărului regizor Cristian Mungiu, laureat la Cannes în 2007. Fie vi se va răspunde, cinstit „nimic", fie interlocutorul își va aminti vag numele lui Ceaușescu. Sau, mai rău, vă va vorbi despre copiii abandonați și despre cerșetorii din metroul parizian. Cu toate astea, România și Bulgaria au aderat la Uniunea Europeană începând cu 1 ianuarie 2007, alăturându-se astfel celorlalte state europene ex-comuniste, devenite membre ale Uniunii încă din 2004. Această integrare împlinea, după mai bine de 150 de ani, visul elitelor românești din revoluțiile de la 1848, care nu au încetat să aspire la înscrierea României în avântul Primăverii Națiunilor și să acționeze pentru asumarea unei identități europene a românilor.

În pofida aderării, România continuă să fie un ținut ambiguu, nu doar pentru „vechii" europeni, ci și pentru propriii săi cetățeni. Mereu în întârziere față de Europa Centrală, mereu suscitând îndoieli cu privire la autenticitatea vocației sale europene. Țară latină, dar majoritar ortodoxă, aliată a statelor Antantei în Primul Război Mondial, dar aliată a Germaniei în cel de-al doilea, invadată de Armata Roșie în pofida unui armistițiu unilateral declarat la 23 august 1944, România a devenit din 1947

unul dintre statele zise de „democrație populară" aparținând lagărului sovietic, și numai o revoltă sângeroasă a pus capăt, la sfârșitul lui decembrie 1989, acestui regim totalitar, agravat de dictatura personală a lui Nicolae Ceaușescu. Tema „decalajului istoric" al României față de vecinii săi din Europa e declinată de-a lungul întregii sale istorii.

Elanul de entuziasm declanșat de revoluția română din decembrie 1989 s-a spulberat imediat, mai ales ca urmare a violențelor din iunie 1990, consolidând dramatic neîncrederea tradițională a Occidentului față de această țară greu de clasificat. Căci nu aparținuse decât într-o măsură infimă acelei „Europe a catedralelor", cum a numit-o Georges Duby, fără ca totuși să exercite fascinația alterității pe care Rusia mereu în fierbere nu a încetat să o provoace. În vreme ce țările din grupul Visegrad, mult mai ușor descifrabile, mult mai adânc ancorate în conștiința unei identități comune, primeau toate premiile de excelență, România părea tot mai mult să semene cu elevul Bulă, și să reînvie toate clișeele unei istorii simplificate peste măsură.

Agenda 2000, redactată de birocrații de la Bruxelles în 1997 pentru a pregăti lărgirea Uniunii Europene, este produsul prin excelență al acestui manicheism latent. Acolo, pe două coloane, sunt examinate statele aspirante, iar România și Bulgaria se regăsesc mereu în coloana negativă, în vreme ce statele din Europa centrală sau septentrională sunt invariabil pe drumul cel bun al integrării. Cu excepția Slovaciei, care, în acea vreme, contrazicea prin naționalism această geografie imaginară a celor două Europe. Ulterior, decidenții politici ai Uniunii au fost aduși să revizuiască acest tablou, mai întâi datorită fermității poziției Franței, și personal, a președintelui Jacques Chirac, la reuniunile la vârf ale UE de la Luxembourg din 1997 și de la Viena, din 1998. Apoi, Uniunea a trebuit să ia în seamă rolul asumat cu curaj de administrația Constantinescu în 1999 în problema Balcanilor de vest. Invitată la finele lui 1999 să înceapă negocierile, România a depășit în linii generale întârzierile economice și instituționale, și astfel și

principalele rezerve manifeste în Comisie şi în Parlamentul European, devenind membru UE la 1 ianuarie 2007.

Asta nu înseamnă că, în conştiinţa publică a societăţilor europene contemporane, neîncrederea tradiţională faţă de români s-ar fi evaporat. Aproape dimpotrivă. Primele valuri de migranţi post-aderare, cu cota lor de „instalatori români", dar şi de hoţi, prostituate şi mai ales cerşetori, riscă să accentueze această neîncredere.

Tabloul pe care îl schiţează cartea de faţă poate părea, la prima vedere, izvorând şi el dintr-o asemenea viziune sumbră. Ar fi o impresie cu totul eronată. Punctul de pornire al dialogului meu cu Catherine Durandin – care e fără niciun dubiu istoricul francez cel mai informat cu privire la România, pe care o cunoaşte foarte bine şi o iubeşte cu inteligenţă şi pasiune, cu un discernământ critic deseori amar, dar niciodată indiferent – a fost refuzul de a inventa o idilă. Scopul nostru comun în această conversaţie a fost analiza onestă, fără menajamente, dar, dincolo de acest angajament constitutiv al istoricului şi al martorului veridic pe care îl împărtăşim, a rămas faptul că, dinspre parte mea, am încercat să scot tema excepţiei româneşti din categoria fatalităţilor istorice obiective şi să o înscriu în istoria concretă a postcomunismului, cu opţiunile lui deschise şi cu expresia politică diferenţiată a acestor opţiuni.

Înainte şi în vremea celui de-al Doilea Război Mondial, decalajele istorice între dezvoltarea României şi cea a restului Europei erau cu adevărat decalaje istorice, adică moştenite dintr-un trecut în care suzeranitatea otomană şi permanentizarea unei clase de latifundiari, din ce în ce mai parazitară, blocaseră pentru mult timp adaptarea ţării la modernitate. În 1989, România care se elibera de dictatura lui Ceauşescu nu mai era însă de mult ţara agrară şi fatalistă a generaţiilor anterioare. Supusă vreme de jumătate de secol violenţei proiectului comunist de modernizare, România nu se mai deosebea radical de vecinele ei din Europa Centrală. Dacă traiectoria ei

postcomunistă a fost într-o mare măsură diferită înainte de 1996, asta nu e atât consecința inevitabilă a istoriei ei mai vechi sau mai recente, cât consecința unei opțiuni deliberate, îndărătul căreia regăsim voința unor oameni. Adevărata excepție românească din postcomunism a constat în rezistența încăpățânată a elitelor moștenite din epoca lui Dej și mai ales Ceaușescu în fața dezideratului firesc de divizare a puterii cu alte forțe politice, singura formă de pluralism care ar fi permis reînvierea rapidă și deplină a democrației.

Această rezistență a existat, există încă, în toate țările foste comuniste. Germania de Est e probabil expemplul cel mai flagrant de „est-algie", dar e de-ajuns să privim Slovacia lui Meciar sau chiar Polonia perturbată de a doua lustrație pentru a înțelege că sechelele celor 50 de ani de dictatură subzistă pretutindeni, chiar și în Slovenia, această minusculă republică aparent convertită întru totul la democrație și la economia de piață. Deîndată ce luăm cunoștință de piedicile care se ridică în toate aceste țări, chiar și acum, la mai bine de 20 de ani de la implozia sistemului, în fața publicării datelor referitoare la represiunea comunistă, ne dăm seama de insubzistența declarațiilor referitoare la dispariția structurilor de rezistență ale regimurilor comuniste.

În România, aceste structuri și-au vădit forța poate mai mult decât în alte părți. Paradoxal, sfârșitul însângerat al regimului lui Ceaușescu, de la care ne-am fi așteptat să radicalizeze prăbușirea comunismului național, a sfârșit prin a-i legitima moștenitorii direcți, care au profitat de confuzia unei revolte populare pentru a o confisca prin tiranicid și printr-o înscenare televizată a revoluției, un spectacol ucigător în care și-au rezervat rolul principal și statutul de simbol. Pornind de aici, ei și-au apropriat statul, au strivit cât au putut orice opoziție politică și au blocat orice reformă atâta timp cât le-a fost necesar pentru a se transforma în principalii beneficiari ai acesteia.

Rezumând: în vreme ce, în Europa Centrală şi chiar şi în Bulgaria, primele guverne postcomuniste au fost guverne anticomuniste, care au început destructurarea instrumentelor de putere ale vechiului regim, România a fost singura ţară satelit a Moscovei unde nucleul dur ale elitei Partidului Comunist a rămas la putere, fără nicio întrerupere, aproape şapte ani după 1989, şi nu şi-a pierdut cu totul poziţiile şi forţa după alternanţa la putere din 1996; de fapt nici acum nu a dispărut, ci doar continuă să se travestească. Această rezilienţă apropie situaţia din România de cea din fostele republici sovietice, ca Ucraina sau Georgia. Dar, tot în România, spre deosebire de Ucraina, Georgia sau chiar Rusia, moştenitorii nomenclaturii s-au confruntat cu o adevărată opoziţie structurată politic, cu prtide care aveau experienţa şi memoria democraţiei parlamentare, cu o societate civilă – la început *in statu nascendi*, apoi tot mai matură – care a ştiut să susţină aceste partide, chiar dacă oscila în privinţa lor între neîncredere şi idolatrie. Existenţa, coeziunea şi evoluţia rapidă a acestei opoziţii explică de ce, în pofida unor analogii inaugurale, România este azi membru al NATO şi UE, alături de ţările baltice, şi nu a rămas blocată în limbul în care se zbat încă vecinii săi de la est.

Acest rezumt mai suscită o întrebare: să fie oare continuitatea nomenclaturii româneşti un efect al intervenţiei (post)sovietice? Nu mă număr printre cei care atribuie KGB-ului meritul revoluţiei române – istoria nu e niciodată atât de simplă – deşi nu exclud amestecul sovietic în desfăşurarea evenimentelor din primii ani de după prăbuşirea sistemului. Dacă n-ar fi decât istoria redundantă a tratatului politic cu Moscova, ori reacţia cel puţin bizară a lui Ion Iliescu faţă de puciul din august 1991, sau, iarăşi, proiectul, aproape finalizat în 1996, al unei legături telefonice directe între diferite ministere de la Bucureşti şi de la Moscova, prin care conducerea rusă ar fi putut comunica, de pildă, direct, la domiciliu, nu doar cu primul ministru român, ci până şi cu Directorul general al Direcţiei

integrării în NATO din MApN. Reacția aparent excesivă a președintelui rus în chestiunea bazelor militare americane de pe teritoriul României devine cumva explicabilă în acest cadru.

Așa cum am mai scris, cred că noua împărțire a sferelor de influență din 1989 lăsa, fie și implicit, Rusiei lui Gorbaciov cele 90 de procente de influență în România pe care Churchill fusese silit de împrejurări să le conceadă Rusiei lui Stalin. Acestea fiind zise, continuitatea elitelor comuniste după prăbușirea comunismului este rezultanta unei pluralități de raporturi de forță și a unui complex de opțiuni interne și internaționale. Interesele Rusiei nu sunt decât unul dintre factorii acestei complicate ecuații care este dificila înaintare a României către Europa. Președintele Iliescu și oamenii lui nu se pot prevala nici măcar de această scuză.

Dificilă înaintare: *tantae molis erat Romanam condere gentem*, scria cândva Vergilius. În perfect acord cu Catherine Durandin, am refuzat să escamotez capcanele și obstacolele. Dar nu cred de fel că trebuie să conchidem, grăbit și superficial, în sensul unei specificități absolute a experienței românești în tranziția de la dictatură la democrație. Am trăit eu însămi această experiență în România, în calitate de cetățean român. Dacă aș fi trăit-o la Budapesta sau la Praga, nu mă îndoiesc că aș fi observat și acolo tot atâtea dificultăți și capcane: poate altele, dar nu neapărat mai ușor de depășit. Povestea postcomunismului nu e un film de mâna a doua cu happy-end obligatoriu; este, nu poate fi altceva decât o dramă. În explorarea teritoriilor necunoscute ale înfrângerii comunismului, românii au avut mai puțin noroc, sau poate mai multe iluzii. Au avut, tocmai de aceea, mai mult merit, și chiar un anume fel de eroism: vorbăreț, ironic, sceptic, vanitos și auto-flagelant, încărcat de contradicții. Până la urmă, România rămâne patria lui Tristan Tzara și a lui Eugen Ionescu.

Bibliografie

*** *Cartea albă a guvernării Roman (28 iunie 1990-17 octombrie 1991). Documente, rapoarte, informări prezentate Parlamentului*, Bucureşti, 1992.

*** *E un început în tot sfârşitul...* (culegere selectivă din programele radiodifuzate în zilele de 17-25 decembrie 1989), Centrul de Istorie Orală, SRR, Bucureşti, 1998.

***International IDEA, *Democraţia în România*, Humanitas, Bucureşti, 1997.

*** *Raport al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România, http://cpcadcr. presidency.ro*

***Relaţii interetnice în România postcomunistă*, documentele Conferinţei „*Modelul românesc de relaţii interetnice. Ultimii zece ani. Următorii zece ani*", Bucureşti, 7-8 iulie 2000, Centrul de resurse pentru diversitate etno-culturală, Cluj-Napoca, 2000.

*

ADAMEŞTEANU Gabriela, *Cele două Românii*, Institutul European, Iaşi, 2000.

ALDEA Andra, CHIRIBUCĂ Dan, COMŞA Mircea, KIVU Mircea, MICU Bogdan, MOLDOVAN Călin, *Sondajele de opinie - mod de utilizare. Alegerile 2000. Prezentare şi analiză*, Paideia, Bucureşti, 2001.

ALEXANDRESCU Sorin, *Paradoxul român*, Univers, Bucureşti, 1998

ANDREESCU Gabriel, WEBER Renate, *Evoluţia concepţiei UDMR privind drepturile minorităţii maghiare*, Bucureşti, 1995.

BABIUC Victor, *O singură direcţie - Apusul*, The Center for Romanian Studies, Iaşi, 2000.

BĂLEANU Virgil George, *Return to a normal history: Romania's November 1996 elections*, Royal Military Academy Sandhust, Chamberley, 1997.

BARBU Daniel, *Republica absentă. Politică şi societate în România postcomunistă*, Nemira, Bucureşti, 1999.

BÂRSAN Victor (ed.), *De la postcomunism la pretranziţie*, Pythagora, Bucureşti, 1997.

BECIU Camelia, *Politica discursivă. Practici politice într-o campanie electorală*, Polirom, Iaşi, 2000.

BERINDEI Mihnea, COMBES Ariadna, PLANCHE Anne, *România, cartea albă, 13-15 iunie 1990*, Humanitas, Bucureşti, 1991.

BODA Iosif, *Cinci ani la Cotroceni*, Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1999.

BOGDAN Dan, *În aşteptarea redeşteptării (convorbiri cu Ion Raţiu)*, Scripta, Bucureşti, 1994.

BOIA Lucian, ed., *Mitologiile comunismului românesc*, Humanitas, Bucureşti 1994.

BOIA Lucian, *România, ţară de frontieră a Europei*, Humanitas, Bucureşti, 2002.

CARAGEA Cecilia, *Dialog cu Zoe Petre*, Dacia, Cluj-Napoca, 2000.

CIUCEANU Radu, *Securitatea în ultimele ei zile*, „Caietele Revoluţiei", nr. 1 (20), 2009, p. 22-25.

CONSTANTINESCU Emil, *Timpul dărâmării, timpul zidirii* (4 volume: *Cele două feţe ale zidului*, *Pietre de încercare*, *Lumea în care trăim*, *Cărţile schimbării*), Universalia, Bucureşti, 2002.

CONSTANTINESCU Emil, *Adevăruri despre România*, Universalia, Bucureşti, 2005.

CONSTANTINESCU Emil, *Revoluţia din decembrie '89: Păcatul originar, sacrificiul fondator*, I, *Revoluţia română aşa cum a fost*, Bucureşti, 2009.

COPOSU Corneliu, *Semnele timpului: articole politice, meditaţii, atitudini*, Editura de Vest, Timişoara, 1997.

CORNEA Andrei, *„Directocraţia" şi sfârşitul tranziţiei în România postcomunistă*, Centrul pentru Studii Politice şi Analiză Comparată, Bucureşti, 1995.

CORNEA Doina, *Libertate?*, Humanitas, Bucureşti, 2002.

CORNEA Doina, *Scrisori deschise şi alte texte*, Humanitas, Bucureşti, 1992.

COURTOIS, Stephane, *Cartea neagră a comunismului*, Humanitas, Bucureşti 1997.

CRISTEA, Radu Călin, *Luntre şi punte. Douăsprezece conversaţii despre tranziţie*, Colecţia Odiseu, Paralela 45, Piteşti 2010.

DĂIANU Daniel, *Încotro se îndreaptă ţările postcomuniste? Curente economice în pragul secolului*, Polirom, Iaşi, 2000.

DĂIANU Daniel, *Pariul României. Economia noastră: reformă şi integrare*, Compania, Bucureşti, 2004.

DIACONESCU Ion, *După revoluţie*, Nemira, Bucureşti, 2003.

DIMITRIU Adrian, *Note de drum*, Fundaţia „Constantin Titel Petrescu", Bucureşti, 1994.

DUMITRU Sandu, *Spaţiul social al tranziţiei*, Polirom, Iaşi, 1999.

DURANDIN Catherine, *Ceauşescu, vèritès et mensonges d'un roi communiste*, Albin Michel, 1990.

DURANDIN Catherine, *Istoria Românilor*, Institutul European, Iaşi, 1998.

DURANDIN Catherine, *Roumanie, un piège?*, Hesse, 2000.

DURANDIN Catherine, *Bucarest. mèmoires et promenades* Hesse, 2000.

DURANDIN Catherine, HOEDTS, Guy, *La mort des Ceausescu: la vèrité sur un coup d'Etat communiste*, Bourin Éditeur, 2009..

DURANDIN Catherine, CĂRNECI Magda, *Perspectives roumaines*, l'Harmattan, Paris 2004.

FILIPESCU Nicolae, *Occidentalizarea postcomunistă*, Polirom, Iaşi, 2002.

FISCHER-GALATZI Stephen, *Romania in transition*, Louisiana Tech University, Rusten, 1991.

FRISON ROCHE, François, *Le modèle «semi-prèsidentiel» comme instrument de la transition dans l'Europe post-communiste*, Bruylant, Paris, 2005.

FUNDERBURK, David B., *Un ambasador american între Departamentul de Stat şi dictatura comunistă din România, 1981-1985*, Dacon, Constanţa 1994.

GABANYI Ute Anneli, *Revoluția neterminată*, Fundația Culturale Române, București, 1999.

GALLAGHER Tom, *Romania after Ceaușescu: the politics of intolerance*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1995.

GIURESCU Dinu C., MATEI Horia C., NICOLESCU Nicolae C., POPA D. Marcel, RĂDULESCU Gh., STĂNCIULESCU Al., *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, București 2003.

HALL, R. A., „Theories of Collective Action and Revolution: Evidence from the Romanian Transition of December 1989", *Europe-Asia Studies*, vol. 52, nr. 6, 2000, pp. 1069-1093.

IANCU Victor, *Istoria pierdută a României postdecembriste*, Mașina de Scris, București, 2000.

ILIESCU Ion, *Revoluție și reformă*, Editura Enciclopedică, București, 1995.

ILIESCU Ion în dialog cu Vladimir TISMĂNEANU, *Marele șoc din finalul unui secol scurt*, Editura Enciclopedică, București, 2004.

IONETE Constantin, *Clasa politică postdecembristă*, Expert, București, 2003.

ISĂRESCU Mugur Constantin, *Economia românească în perspectiva anului 2000: selecție de studii și alocuțiuni din anii 1998-1999*, Editura Băncii Naționale a României, București, 1999.

ISĂRESCU Mugur Constantin, *Un proiect deschis. Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu: Documente*, Centrul Român de Economie Comparată și Consensuală, București, 2000.

KLIGMAN Gail, *The Politics of Duplicity: Controlling Reproduction in Ceausescu's Romania*, University of California Press, Los Angeles, 1998.

MARGA Andrei, *Anii reformei, 1997-2000*, Fundația de Studii Europene, Cluj-Napoca, 2000.

MARINO Adrian, *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*, ediția a II-a, Polirom, Iași, 2005.

MARKÓ Béla, *Aspirațiile național-politice ale minorității maghiare din România*, 1998.
MÂȚĂ Cezar, *Istorie și societate*, vol. III, Mica Valahie, București, 2006.
MIHAI Dorin, *România de la comunism la Mineriade*, Institutul Cultural Român, București, 2006.
MUNGIU-PIPPIDI Alina, *România, mod de folosire*, Humanitas, București, 1994.
MUNGIU-PIPPIDI Alina, *Românii după '89. Istoria unei neînțelegeri*, Humanitas, București, 1995.
MUNGIU-PIPPIDI Alina & Gerard ALTHABE, *Secera și buldozerul*, Polirom, Iași, 2002.
MUNGIU-PIPPIDI Alina, „Cât de revoluționară a fost Revoluția română?", *Revista 22*, XV, 881, 26-31 ianuarie 2007.
NICOLAU Irina (coord.), *Graffiti*, decembrie 1989 - ianuarie 1990, editat de MȚR.
NICOLAU Irina (coord.), *Imnul golanilor. Strigături, lozinci, cântece, graffit-uri din Piața Universității*, Nemira, București, 1997.
OPREA, Marius, *Moștenitorii Securității*, Polirom, Iași, 2003.
PALEOLOGU Alexandru, *Souvenir merveilleux d'un ambassadeur des golans: entretiens*, Balland, Paris, 1990.
PATAPIEVICI Horia Roman, *Cerul văzut prin lentilă*, Ed. Nemira, București, 1995.
PATAPIEVICI Horia Roman *Zbor în bătaia săgeții. Eseu asupra formării*, Humanitas, București, 1995.
PÂRVULESCU Cristian, *Politici și instituții politice*, Trei, București, 2002.
PASTI Vladimir, MIROIU Mihaela, CODIȚĂ Cornel, *România: starea de fapt*, Nemira, București, 1997.
PATRICIU Dinu, RUSU Horia, *Capitalismul românesc. Un proiect*, Fundația Renè Radu Policrat, Omega, București, 1998.
PAVEL Dan, HUIU Iulia, Nu putem reuși decît împreună. *O istorie analitică a Convenției Democratice (1989-2000)*, Polirom, Iași, 2003.
PETRE Zoe, *Vârsta de bronz (eseuri de istorie contemporană)*, Persona, București, 2000.

PLEŞU Andrei, *Chipuri şi măşti ale tranziţiei*, Humanitas, Bucureşti, 1996.

POPESCU Răsvan, *Purtătorul de cuvânt*, Universalia, Bucureşti, 2002.

PREDA Cristian (coord.), *România politică în 2001 (cronologia principalelor evenimente)*, Nemira, Bucureşti, 2002.

PREDA Cristian, *Partide şi alegeri în România postcomunistă: 1989-2004*, Nemira, Bucureşti, 2005.

PREDA Cristian, *România postcomunistă şi România interbelică*, Meridiane, Bucureşti, 2002.

RĂDULESCU-ZONER Şerban (coordonator), CLIVETI Gheorghe, ONIŞORU Gheorghe, ŞANDRU Dumitru, APOSTOL Stan, *Istoria Partidului Naţional Liberal*, Institutul de Studii Liberale, All, Bucureşti, 2000.

RATESH, Nestor, *Romania. The Entangled Revolution*, Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C 1991.

RAŢIU Ion, *În fine, acasă: note zilnice: decembrie 1989 - decembrie 1990*, Univers, Bucureşti, 1999.

RAŢIU Ion, *Din zilele unei democraţii originale. Note zilnice (ianuarie-decembrie 1991)*, Regent House Printing & Publishing, Bucureşti, 2000.

RAŢIU Ion, *Istoria unei candidaturi deturnate (note zilnice: ianuarie-decembrie 1992)*, Regent House Printing & Publishing, Bucureşti, 2001.

RAŢIU Ion, *Marele lobby: România în NATO (jurnal ianuarie-decembrie 1994)*, Regent House Printing & Publishing, Bucureşti, 2002.

RAŢIU Ion, *Tirania majorităţii (note zilnice din perioada ianuarie-decembrie 1993)*, Regent House Printing & Publishing, Bucureşti, 2002.

REY Violette (coord), *Atlas de la Roumanie*, Documentation française, Collection Dynamiques du territoire, Paris 2000.

ROMAN Petre, *Între dezordine şi reformă. Note politice din timpul guvernării 1997-2000*, Fundaţia Pro, Bucureşti, 2006.

ROMAN Toma, *Un deceniu văzut de aproape*, Universal Dalsi, Bucureşti, 2000.

SAVA Ionel Nicu, *Zece ani de tranziție în Europa de Est (1990-2000)*, Fundația Culturală Române, București, 2000.
SAVA Iosif, *Poli(tico)fonii. Jurnal*, Polirom, Iași, 1997.
SCHÖPFLIN G., *Politics in Eastern Europe*, Blackwell, Oxford, 1993.
SEVERIN Adrian, *Lacrimile dimineții: slăbiciunile Guvernului Român*, Scripta, București, 1995.
SIANI-DAVIES Peter, *Revolutia română din decembrie 1989*, trad. rom., Humanitas, București, 2006.
SOARE Sorina, *Les partis politiques roumains apres 1989*, Université Libre de Bruxelles, Bruxelles, 2004.
STOENESCU Alex Mihai, *Din culisele luptei pentru putere. 1989-1990: Prima guvernare Roman*, Rao, București, 2006.
STOENESCU Alex Mihai, *Revoluția din decembrie 1989, o tragedie românească, (Istoria loviturilor de stat în România,* vol. IV, 1-2), RAO, București, 2004,
STOENESCU Alex. Mihai, *Din culisele luptei pentru putere*, RAO, București, 2006.
STOICA Stan, *Dicționarul partidelor politice din România, 1989-2004*, ed. IV-a, Meronia, București, 2004.
STOICA Stan, *România după 1989. O istorie cronologică*, Meronia, București, 2007.
STOICA Valeriu, ALIGICĂ Dragoș Paul, *Provocări liberale. Dialoguri despre gândirea, istoria și practica liberalismului*, Humanitas, București, 2003.
ȘTEFĂNESCU Domnița, *Cinci ani din istoria României. O cronologie a evenimentelor (decembrie 1989-decembrie 1994)*, Mașina de Scris, București, 1995.
ȘTEFĂNESCU Domnița, *Doi ani din istoria României. O cronologie a evenimentelor (ianuarie 1995-ianuarie 1997)*, Mașina de Scris, București, 1998.
ȘTEFOI Elena în dialog cu Petre ROMAN și Andrei PLEȘU, *Transformări, inerții, dezordini. 22 de luni după 22 decembrie 1989*, Polirom, Iași, 2002.
TĂNASE Stelian, *Miracolul Revoluției: o istorie politică a căderii regimului comunist*, Humanitas, București, 1999.
TISMĂNEANU Vladimir, *Communism and Post-Communism in Romania: challenges to democratic transition*, National

Council for Eurasian and East European Research, Washington, 1998.
TISMĂNEANU Vladimir, *Stalinism pentru eternitate*, Polirom, Iaşi, 2005.
TURCESCU Robert, în dialog cu Valeriu STOICA, *Istorie recentă 100%*, Humanitas, Bucureşti, 2009.
UNGUREANU Mihai Răzvan, *Întodeauna loial. Note diplomatice pentru o Românie modernă, 2005-2007*, Polirom, Bucureşti, 2008.
VASILE Radu, *Cursă pe contrasens. Amintirile unui prim-ministru*, Humanitas, Bucureşti, 2002.
VERDERY Katherine, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, Humanitas, Bucureşti, 1994.
VERDERY Katherine, *Nationalism and national sentiment in post-socialism Romania*, Duke University, Center for International Studies, Durham, N.C., 1993.
VLĂSCEANU Lazăr, MIROIU Adrian, *Democraţia ca proces. Alegerile 2000*, Trei, Bucureşti, 2001.
VLĂSCEANU Lazăr, *Politică şi dezvoltare. România încotro?*, Trei, Bucureşti, 2001.
VOSGANIAN Varujan, *Contradicţii ale tranziţiei la economia de piaţă*, Expert, Bucureşti, 1994.
VOSGANIAN Varujan, *Mesajul Dreptei româneşti. Tradiţie şi modernitate*, Nemira, Bucureşti, 2002.
ZUB Alexandru, *Discurs istoric şi tranziţie*, Institutul European, Iaşi, 1998.

În seria *Dezbateri contemporane* au mai apărut:
(selectiv)

- *... Așa se scrie istoria!*, Gheorghe Drăgan
- *Capitalismul*, vol.1, Jean Baechler
- *Capitalismul*, vol.2, Jean Baechler
- *Corupția politică*, Robert Harris
- *Discurs istoric și tranziție*, Alexandru Zub
- *Educația în postmodernitate*, Emil Stan
- *Europa absentă*, George Uscătescu
- *Evadări în lumea liberă*, Adrian Marino
- *Experiența externă*, Ștefan Borbely
- *Globalizarea*, Tiberiu Brăilean
- *Liberalismul*, Gabriel Mursa
- *Libertatea academică*, Viorel Rotilă
- *Memorandum către președintele ales*, Madeleine Albright
- *Noua economie*, Tiberiu Brăilean
- *O poliție politică: fenomenul Stasi (1989-1995)*, Delphine Serre
- *Panopticum. Tortura politică în secolul XX*, Ruxandra Cesereanu
- *Postcomunismul*, Leslie Holmes
- *Revrăjirea lumii*, Michel Maffesoli
- *România în secolul al XX-lea*, Stephen Fischer-Galați
- *România și lumea contemporană*, Dumitru M. Vintilă
- *Rusia după imperiu: între putere regională și custode global*, Stanislav Secrieru
- *Sate dispărute. Sate amenințate*, Stelian Dumistrăcel
- *Socialismul. Ce a fost și ce urmează*, Katherine Verdery
- *Societatea civilă*, John Keane
- *Terorismul*, Jean Servier
- *Violența în școală:o provocare mondială?*, Éric Debarbieux
- *Societatea izomodernă*, Emil E. Suciu

În curs de apariție:

Prin culisele serviciilor secrete, Mária Schmidt

DEZBATERI CONTEMPORANE

O primă secțiune a volumului, *O eliberare dificilă*, examinează din dublă perspectivă evenimentele din 1989; o a doua – *Marșul cel lung* – analizează soarta principalelor reforme, mai ales politice, care au dus România, din situația în mare măsură singulară din1990, până la aderarea la NATO (2004) și la Uniunea Europeană (2007), schițând apoi principalele linii de evoluție până la zi. Secțiunea finală reia dialogul dintre cele două autoare cu privire la perspectiva ulterioară integrării, atât pe plan intern, cât și în privința locului României în contextul internațional.

ISBN 978-973-611-725-1

www.euroinst.ro

INSTITUTUL EUROPEAN